

ЕРИХ МАРИЯ РЕМАРК

ОБРАТНИЯТЬ ПЖТЬ

Част 2 от „На Западния фронт...“

Превод от немски: Живка Драгнева, Гора Иванова, 1931

chitanka.info

УВОДЪ

Остатька отъ втория взводъ лежи въ единъ сринатъ окопъ задъ фронта и дреме.

— Смѣшень сортъ гранати... — казва внезапно Юпъ.

— Защо? — пита Фердинандъ Козоле и се издига наполовина.

— Слушай само! — отговаря Юпъ.

Козоле си слага ржката задъ ухoto и се вслушва. Ние сѫщо слухтимъ въ нощта. Ала нищо не се чува освенъ глухиять шумъ на артилерийския огънь и цвъртението на гранатитѣ. Отъ дѣсно се чува и тракане на картечници и сегизъ тогизъ единъ крѣськъ. Обаче това знаемъ отъ години вече, затова нѣмаше нужда екстра да се говори.

Козоле гледа Юпъ въпросително.

— Сега тѣкмо спрѣ, — се защищава този смутенъ.

Козоле пакъ го поглежда изпитателно. Но тѣй като Юпъ остава спокоень, той се обрѣща и рѣмжи: — Тебе ти шуми парата отъ зелето въ корема, това сѫ твоитѣ гранати. По-добре ще е да дремнешъ малко.

При това той си струпва единъ видъ подпора за главата и се простира предпазливо, като варди да не се свлѣкатъ чизмитѣ му въ водата. — Ахъ, Господи, въ кѫщи си имамъ жена и двойно легло, — мърмори той вече съ затворени очи.

— Сигуръ нѣкой лежи вече вжтре, — се обажда Юпъ отъ своето кюше.

Козоле си отваря едното око и му хвърля лютъ погледъ. Той сякашъ се кани да стане, но после изрѣмжава: — Не ѹ го препоржчвамъ, Рейнска кукумявка! — Веднага следъ това той вече хърка.

Юпъ ми прави знакъ да се прехвърля при него. Азъ прескачамъ ботушитѣ на Бетке и сѣдамъ до него. Той поглежда предпазливо къмъ хъркация и забелязва огорчено: — Той нѣма понятие отъ образование, казвамъ ти.

Юпъ билъ преди войната писарь при единъ адвокатъ въ Кьолнъ. Макаръ че е вече три години войникъ, той е все още много

самолюбивъ и много държи на това, да минава за образованъ. Какво собственно тръбва да се разбира подъ това и той, разбира се, не знае; но отъ всичко, което е чуял нѣкога по-рано, у него останала само думата образование и той се е стисналъ за нея като удавникъ за дъска въ морето, за да не потъне. Всѣки тукъ си има по нѣщо: единъ приказва за жена си, другъ за търговията си, трети за ботушитѣ си, Валентинъ Лаеръ за ракията си, а Тяденъ мечтае още веднъжъ да се натжпче съ бобъ съ сланина.

Козоле пъкъ се дразни веднага отъ думата образование. Той я свързва, кой знае какъ, съ понятието колосана яка и това му стига. Дори и сега му действува. Безъ да спре да хърка, той казва кжсо: — Ти, мръсна писарска душа!

Юпъ резигнирано, обаче гордо, клати глава. Известно време седимъ мълчаливо близо единъ до другъ, за да се топлимъ. Нощта е мокра и топла, минаватъ облаци, а отъ време на време вали. После взимаме платнищата, на които сме насядали, и ги мѣтаме надъ главите си.

На хоризонта свѣти огъня отъ дулата на ордията. Чини ни се, че тамъ е нѣкакво по-топло място, така уютно изглежда. Като пъстри и сребърни цвѣтя се издигатъ ракетитѣ надъ артилерийската заря. Голѣма и червена плува луната въ мокрия, мъгливъ въздухъ надъ развалините на единъ чифликъ.

— Вѣрвашъ ли, че ще се върнемъ въ кжщи? — шепне Юпъ.

Азъ свивамъ рамене. — Нали така казватъ.

Юпъдиша високо. — Топла стая, канапе и вечеръ да излизашъ — можешъ ли още да си представишъ това?

— При последната си отпуска си премѣрихъ цивилните дрехи, но ми сѫ много омалѣли; — тръбва да си правя нови, — казвамъ азъ замислено. Колко чудно звучи всичко тута: цивилни дрехи, канапе, вечеръ... Странни мисли се появяватъ у нась, — като черно кафе, когато ни се услади следъ ржаждивия вкусъ на тенекиените сѫдове, а после, давейки се, го повърнемъ още горещо.

Юпъ замислено си чопли носа. — Ахъ, братче, — витрини — кафенета — женски...

— Ахъ, приятелю, радвай се, само да излѣзешъ отъ тая мръсотия тута, — казвамъ азъ и си духамъ ржцетѣ.

— Имашъ право. — Юпъ дръпва платнището надъ сухитъ си превити рамене. — Какво ще правишъ, като се махнешъ отъ тука?

Азъ се смѣя. — Азъ ли? Навѣрно ще трѣбва да се върна пакъ въ училището. Азъ, Вили и Албертъ, — и дори Лудвигъ тамъ. — Показвамъ назадъ, дето лежи единъ предъ една срутена землянка, покритъ съ два шинела.

— Ахъ, дяволъ да го вземе! Не вѣрвамъ да направите това, — казва Юпъ.

— Незнамъ. Навѣрно ще трѣбва, — отговарямъ азъ и се ядосвамъ безъ да знамъ защо.

Подъ шинелитъ нѣщо се размърдва. Едно бледно слабо лице се издига и тихо стене. Тамъ лежи моятъ съученикъ, подпоручикъ Лудвигъ Брайеръ, нашиятъ взводенъ. Отъ две седмици насамъ той има кървавъ дрисъкъ, сигурно дизентерия, но не ще да се върне въ нѣкоя болница. Той иска да си остане при насъ, защото всички чакаме, че ще стане миръ, и тогава можемъ да го водимъ съ насъ си назадъ. Лазаретитъ сж препълнени, никой не се грижи тамъ за болнитъ, като сложатъ човѣка на нѣкое легло, все едно че е вече отчасти мъртвъ. Наоколо другитъ мратъ като пилци, това заразява, когато човѣкъ лежи помежду имъ и доде видишъ, ето ти че и той умрѣлъ. Максъ Вайль, нашиятъ санитаръ, достави за Брайеръ единъ видъ теченъ гипсъ и той го яде, за да се цементира червата му и да заякнатъ. Въпрѣки това той излиза на денъ по двайсетъ, трийсетъ пѫти по нужда.

И сега пакъ трѣбва да върви. Азъ го придружавамъ до кюшето и той клѣка.

Юпъ ми кима: — Чувашъ ли, ето пакъ!

— Какво?

— Гранатитъ отъ преди.

Козоле се размърдва и прозява. После става, гледа значително тежкия си юмрукъ, поглежда съ крайчеца на окото си къмъ Юпъ и казва: „Човѣче, ако и сега си ни излъгалъ, ще можешъ да изпратишъ коститъ си дома въ чувалъ“.

Ние се вслушваме. Съскането и свиренето на невидимите гранати се прекъсва отъ нѣкакъвъ страненъ, хрипкавъ, провлѣченъ звукъ, който е тъй новъ и страненъ, че по кожата ми минаватъ трѣпки.

— Газови бомби! — вика Вили Хомайеръ и скача.
Всички сме вече будни и се вслушваме напрегнато.
Веслингъ сочи във въздуха. — Ето ги! Диви гжски!

Предъ мжтната сивина на облаците минава една по-тъмна ивица, единъ клинъ. Върха му е насоченъ къмъ месеца, сега проръзва неговия червенъ кръгъ. Ясно се виждашъ черните сънки, много крила, единъ роякъ съ скърцащи, чужди, диви викове, който се изгубва въ далечината.

— Отиватъ си, — ръмжи Вили. — Да се не види макаръ, да можеше човѣкъ така да отлети! Две крила и хайде!...

Веслингъ гледа подиръ гжските. — Зима иде, — казва той бавно. Той е селянинъ и разбира отъ тия работи.

Лудвигъ Брайеръ се облѣга слабъ и теженъ на нась — па и мърмори: — Първи пътъ виждамъ диви гжски.

Обаче най се оживи Козоле. Той кара Веслингъ бързо да му обясни още веднъжъ и пита най-напредъ, дали дивите гжски сѫ толкова голѣми като питомните.

— Приблизително, — казва Веслингъ.

— Ахъ да го вземе дяволътъ, — челюстите му треператъ отъ вълнение, — ето... хвърчать тъкмо петнайсетъ, двайсетъ чудесни госби презъ въздуха!

Какъ шумятъ крила, току надъ нась, какъ се забива рѣзкия, гърленъ викъ като ястребъ въ черепитъ ни, и плясъка на крилата се слива съ отминаващите крѣсъци и съ шибането на засилващия се вѣтъръ въ една силна, внезапна представа за свобода и животъ.

Изгърмява пушка. Козоле я сваля и гледа внимателно къмъ небето. Той се бѣ прицелилъ тъкмо въ клина. До него стои Тяденъ, готовъ като ловджийско куче да се впусне, като падне нѣкая гжска. Обаче ятото цѣло отлетява нататъкъ.

— Жалко, — казва Адолфъ Бетке, — това щѣше да е първиятъ разуменъ вистрель въ тази проклета война.

Козоле разочарованъ си захвърля пушката. — Да имаше съчми!
— Той потъва въ тежки мисли и фантазии, какво би могло да се стори. Неволно предъвква.

— Да, — казва Юпъ, който го наблюдава, — съ пюре отъ ябълки и картофи, нали?

Козоле го гледа злобно. — Свивай си зурлата, писарушко!

— Тръбвало да станешъ авиаторъ, — хили се Юпъ — тогава щъше да ги ловишъ съ мрежа!

— Говедо! — отговаря Козоле за последенъ път и пакъ се намъства да спи. Па и това е най-доброто. Дъждътъ се засилва. Ние седимъ гръбъ срещу гръбъ и сме се покрили съ платнищата. Струпали сме се като тъмни купчинки пръстъ въ нашия ровъ. Земя, униформи и подъ тъхъ малко животъ.

* * *

Силенъ шепотъ ме разбужда. — Напред — напредъ!

— Какво има? — питамъ, още упоенъ отъ съня.

— Тръбва да минемъ напредъ, — ръмжи Козоле и си събира нъщата.

— Че нали отъ тамъ идемъ, — казвамъ азъ очуденъ.

— Такива глупости, — ругае Веслингъ, — нали се свърши войната?

— Хайде, напредъ! — Хель самъ, нашиятъ ротенъ, ни подканва. Той тича нетърпеливо презъ окопа. Лудвигъ Брайеръ е вече на крака. — Нъма какво, ще вървимъ, — казва той примирено — и взима нъколко ръчни бомби.

Адолфъ Бетке го поглежда. — Ти би тръбвало да останешъ тука, Лудвигъ. Съ тази дизентерия неможешъ да...

Брайеръ клати глава.

Каишитъ плюща се, пушките тракатъ, и тжпата миризма на смъртъта внезапно се издига пакъ изъ земята. Надъвахме се, че сме й избъгнали за винаги, защото като ракета предъ насъ се бъ издигнала мисъльта за миръ, и макаръ че още не бъхме повървали и разбрали това, надеждата само бъше вече достатъчна, за да ни промъни въ малкото минути, докато се разкаже този слухъ, повече отколкото въ двадесетъ месеца. Една година минаваше следъ друга, една година безнадеждност се прибавяше къмъ друга и като пресмътахме времето, почти еднакво се чудехме, че вече бъ толкова изминало и че едва толкова бъ изминало. Сега обаче, като стана известно, че всъки денъ може да настане миръ, всъки часъ има хилядократна тяжесть и

всъка минута въ огъня ни се чини почти по-тежка и по-дълга отколкото всичкото време по-преди.

Вътърът мяучи около останките отъ насипа и облачитъ бързо минаватъ надъ месеца. Постоянно се смънятъ свѣтлина и сънки. Ние вървимъ плътно единъ до другъ, група сънки, единъ мизеренъ втори взводъ, избить почти до човѣкъ — нали цѣлата рота е сега едва колкото единъ взводъ — обаче тоя остатъкъ е пресъянъ. Имаме дори още трима стари войника отъ четиринацета година: Бетке, Веслингъ и Козоле, които знаятъ всичко и разказватъ понѣкога за първите месеци на походната война, като че ли било въ времето на старите германци.

Всѣки си търси на позицията своето кѫтче, своята, дупка. Нѣма нищо особено. Свѣтящи крушуми, картечници, плъхове. Вили ритва единъ и го разсича на две съ лопатата си.

Падатъ отдѣлни вистрели. Отъ дѣсно се носи на далечъ шумътъ отъ ржчни бомби, които се пукатъ.

— Дано тукъ остане спокойно, — казва Веслингъ.

— Сега да те чукне нѣщо по главата..., — Вили клати глава.

— Който има късметъ, може да си счупи пръста, като си бѣрка въ носа.

Лудвигъ лежи на едно платнище. Той наистина можеше да си остане отзадъ. Максъ Вайль му дава да глѣтне нѣколко хапа. Валентинъ го предумва, да пие ракия. Ледерхозе се опитва да разкаже нѣкаква сочна мръсотия, ала никой не слуша. Ние лежимъ наоколо. Времето минава.

Изведнѣкъ трепвамъ и издигамъ глава. Виждамъ, че и Бетке се стрѣсна. Дори и Тяденъ се размърдва. Дългогодишниятъ инстинктъ обажда нѣщо, никой още не знае какво, но сигурно има нѣщо особено. Предпазливо простираме глави и слухтимъ, очите ни сѫ почти съвсемъ стиснати, за да проникнатъ презъ дрезгавината. Всички сѫ будни, у всички сѣтивата сѫ напрегнати до крайност, мускулите готови да приематъ още неизвестното, идващото, което може да значи само опасностъ. Полека подрънкватъ гранатите, съ които Вили, най-добриятъ ни минохвъргачъ, се промъква напредъ. Ние лежимъ като котки, прилепени до земята. До мене е Брайеръ. Въ напрегнатите му

черти нѣма следа отъ болесть. Той има сѫщото студено, убийствено лице както всички тукъ, лицето отъ окопа. Едно бѣсно напрежение го е смразило, тъй свръхобикновено е впечатлението, което ни е предало подсъзнанието, дълго още преди да могатъ да го разпознаятъ нашите чувства.

Мъглата се люлѣе и разнася. И внезапно чувствувамъ, какво ни бѣ сковало до такава степень. Бѣ станало тихо. Съвсемъ тихо.

Нѣма вече картечници, никаква стрелба, никакво сриване, никакво свирене на снаряди, нищо, съвсемъ нищо, никакъвъ крушумъ, никакъвъ крѣськъ. Само е тихо, съвършено тихо.

Ние се поглеждаме, не можемъ да разберемъ. За първи пътъ е тъй тихо, откакъ сме на война. Душимъ безпокойно, за да узнаемъ, що значи това. Газъ ли дебне насамъ? Но вѣтърътъ не е добре и би го отвѣялъ. Атака ли ще има? Но тогава тя би се издала преждевременно чрезъ тишината. Какво може да бѫде? Бомбата въ ржката ми е мокра, така съмъ се изпотиль отъ възбуда. Сякашъ нервите ми ще се скжасътъ. Петь минути. Десетъ минути. — Сега вече четвъртъ часъ, — вика Валентинъ Лаеръ. Гласътъ му кънти кухо въ мъглата, като изъ гробъ. И все още нищо не става, никаква атака, никакви внезапно изкачащи, затъмняващи сѣнки...

Ржетъ се отпушта и стискатъ по-здраво. Не може повече да се изтрае! Така сме свикнали на шума на фронта, че имаме чувството, какво сега, когато той вече не тегне надъ насъ, ще се пръснемъ, ще хвръкнемъ нагоре като балони.

— Гледайте само, ако не е миръ това, — казва Вили внезапно, сякашъ пада бомба.

Лицата се отпушватъ, движенията ставатъ безцелни и несигурни. Миръ? Гледаме се безъ да вѣрваме. Миръ? Азъ изпушамъ ржчините си бомби. Миръ? Лудвигъ пакъ си лъга бавно на платнището. Миръ? Очите на Бетке иматъ изразъ, като че ли лицето му ей сега ще се счупи. Миръ? Веслингъ стои неподвижно като дърво, и когато извръща лице и се обръща къмъ насъ, той изглежда като че ли веднага ще си върви въ кжщи.

Изведнѣжъ, ние едва забелязахме това въ вихъра на нашата възбуда, мълчанието се свърши, пакъ ехти глухо сринатата земя и като

тракане на кълвачъ чука отъ далечъ картечница. Успокояваме се и почти се радваме, че пакъ чуваме познатите звукове на смъртъта.

Презъ деня сме спокойни. Презъ нощта тръбва да се върнемъ малко назадъ, както досега често бъ ставало. Но ония оттатъкъ не следватъ просто, ами нападатъ. Доде се сътишъ, достига ни тежъкъ огънъ. Задъ насъ бучатъ червени фонтани презъ дрезгавината. У насъ е за сега още спокойно. Вили и Тяденъ намиратъ случайно една кутия съ месо и го излапватъ веднага. Другитъ лежатъ и чакатъ. Многото месеци сж ги съвсемъ изсушили, тѣ сж почти равнодушни, щомъ като не тръбва да се бранятъ.

Хель, ротниятъ ни, допълзява въ нашата яма: — Имате ли всичко? — пита той презъ шума. — Много малко муниция, — вика Бетке. Хель свива рамене и му подава презъ рамо една цигара. Онзи кимва безъ да се обърне. — И така тръбва да върви, — вика Хель и прескача въ следната яма. Той знае, че работата ще върви. Всъки отъ тия стари войници би могълъ да бѫде ротенъ като него.

Стъмнява се. Огънътъ ни угасва. Имаме малко прикритие. Сърже и лопати ровимъ дупки за главитъ си. Така лежимъ притиснати единъ до другъ. До мене сж Албертъ Троске и Адолфъ Бетке. Двайсетъ метра до насъ пада една. Ние си разтваряме устата, когато тя засвирва, за да си запазимъ ушните тъпанчета, но и така сме полуглухи. Въ очите ни пръска пръстъ и каль, а проклетиятъ барутенъ и съренъ пушекъ ни драще гърлото. Надъ насъ валятъ парчета отъ снаряди. Нѣкого сигурно е докоснало, защото въ нашата яма профучава съ едно горещо парче отъ снарядъ една откъсната ржка и пада тъкмо до главата на Бетке.

Хель се втурва при насъ, подъ блъскането на експлозии, бледенъ като варь подъ каската си. — Брантъ, — пъхти той, — снарядъ точно въ сръбата... всичко отиде!...

Пакъ трещи, бучи, реве, вали каль и желъзо, въздухътъ гърми, земята кънти. После завесата се вдига, плъзва се назадъ, въ същия мигъ се издигатъ хора, черни и изгорѣли, отъ земята, съ ржни бомби въ юмруцитъ, дебнейки и готови. — Бавно назадъ... — вика Хель.

Нападението е на лъво отъ насъ. Биятъ се около едно наше гнѣздо отъ ями. Картечницата лае. Свѣткавиците на ржните бомби

блъскать трептейки. Изведнъжъ картечницата мъква — спънка при пълненето. Веднага гнѣздото е нападнато отъ фланга. Още две-три минути и то ще е отрѣзано. Хель вижда това. — Проклятие! — той се мѣта презъ насипа, — напредъ! — Муниция се прехвърля бѣрзо; Вили, Бетке и Хель вече лежатъ на разстояние за хвърляне и хвърлятъ, Хель пакъ скача, въ такива моменти той е лудъ, сѫщински сатана. Обаче сполучваме, — ония въ ямата пакъ се окуражаватъ, картечницата пакъ почва да работи, има пакъ връзка и ние задружно отскачаме назадъ, за да достигнемъ до бетонния блокъ задъ насъ. Това стана тѣй бѣрзо, че американцитѣ не забелязаха, какъ се опраздни гнѣздото. Свѣткавици още трептятъ въ напуснатитѣ ями.

Става по-спокойно. Страхъ ме е за Лудвигъ. Но той е тука. После припълзява Бетке. — Веслингъ?

— Какво стана съ Веслингъ? — Кѫде е Веслингъ? — Тоя викъ се издига внезапно въ глухия тѣтнежъ на далнобойнитѣ орждия. — Веслингъ — Веслингъ...

Хель се появява. — Какво има?

— Веслингъ липсва.

Тяденъ бѣ лежалъ до него, преди да тръгне назадъ, но после не го билъ видѣлъ. — Де? — пита Козоле. Тяденъ показва нататъкъ. — Дяволъ да го вземе!... — Козоле поглежда Бетке. Бетке Козоле. И двамата знаятъ, че това, може би, е последниятъ ни бой. Тѣ не се бавятъ нито за мигъ. — Все едно..., — рѣмжи Бетке. — Хайде, — сумти Козоле. Тѣ изчезватъ въ мрака. Хель се завтича следъ тѣхъ.

Лудвигъ приготвя всичко, за да се впуснемъ напредъ, въ случай че тримата бѫдатъ нападнати. За сега е тихо. Изведнъжъ обаче блъсватъ експлозии отъ ржчи бомби. Помежду се чуватъ револверни вистрели. Ние веднага се впушчаме напредъ, Лудвигъ пръвъ — но вече се подаватъ потнитѣ лица на Бетке и Козоле, които влачатъ нѣкого следъ себе си на едно платнище.

Хель? Веслингъ е, който стене. Хель? Задържа другитѣ, той стрелялъ; веднага следъ това и той се връща. — Разправихъ се съ цѣлата шайка въ ямата, — вика той, — и още двама съ револвери. — После той се вглежда въ Веслингъ. Е, какво има? — Този не отговаря.

Коремътъ му зѣе като месарски дюкянъ. Не може да се види, колко на дѣлбоко стига раната. Тя се превързва какъ да е. Веслингъ

стене за вода, но не му даватъ. Ранени въ корема не бива да пиятъ. После иска завивки. Студено му е, много кръвъ е изгубилъ.

Единъ куриеръ донася заповѣдъта да се оттеглимъ по-назадъ. Веслингъ взимаме на платнище, презъ което сме проврѣли пушка, за да можемъ да го носимъ, докато намѣримъ носилка. Предпазливо стжпваме пипнешкомъ следъ него. Постепенно става по-свѣтло. Сребърна мъгла въ храсталака. Напущаме зоната на сражението. Вече мислимъ, че всичко е свършено, когато нѣщо тихо избръмчава и пада. Лудвигъ Брайеръ мълчаливо си запретва ржката. Ударенъ е въ ржката. Вайлъ го превързва.

Ние се връщаме назадъ. Назадъ.

Въздухътъ е мекъ като вино. Не е ноемврий, а мартъ. Небето бледносинъ и ясно. Въ локвите по пътя се отражава слънцето. Вървимъ презъ алея отъ тополи. Дърветата стоятъ отъ дветѣ страни на пътя, високи и почти непокътнати, само тукъ тамъ липсва нѣкое. Тая мястностъ бѣше по-рано хинтерландъ и не е била тъй опустошена както километритѣ предъ нея, които ние денъ следъ денъ, километръ по километръ отстъпихме. Слънцето свѣти върху кафяното платнище, и до като вървимъ презъ жълтитѣ алеи, все падатъ отгоре листа, а нѣкои и вжtre въ носилката.

Въ болничната станция всичко е пълно. Много ранени лежатъ, предъ вратата. И ние за сега слагаме Веслингъ тамъ.

Група ранени въ ржката съ бѣли преврѣзки се събиратъ да тръгватъ. Лазаретътъ вече се разтуря. Единъ лѣкаръ тича насамъ нататъкъ и преглежда новодошлиятѣ. Единъ войникъ, чийто кракъ, накриво превитъ, виси халтаво въ колѣното, той веднага вкарва вжtre. Веслингъ е само превързанъ и остава вънъ.

Той се пробужда отъ своята дрѣмка и гледа следъ лѣкаря.

— Защо си отива?

— Пакъ ще дойде, — казвамъ азъ.

— Ама трѣбва да ме внесатъ вжtre, трѣбва да ме опериратъ. — Той изведнѣжъ се разтревожва и пипа преврѣзката си. — Това тука трѣбва веднага да се зашие!

Опитваме се да го успокоимъ. Той е цѣль позеленѣлъ и се поти отъ страхъ. — Адолфъ, я тичай го викни. Нека дойде!

Бетке медли за моментъ. Но подъ погледа на Веслингъ не може да стори друго, макаръ че знае, че е безцелно. Виждамъ го, че говори съ лъкаря. Веслингъ гледа следъ него, додето стига съ погледъ; страшно е, какъ се мжчи да си извърне главата.

Бетке се връща така, че Веслингъ да не може да го види, клати глава, показва едно съ пръсти и прави съ уста безгласно: е-динъ часъ!

Ние се правимъ на успокоени. Ала кой може да измами единъ умирающъ селянинъ? Когато Бетке му казва, че по-късно ще го оперирать, за да заздрави раната първо до нейде, Веслингъ вече знае всичко. За мигъ той мълчи, после пъшка полека: — Да, вие сте тук и сте здрави..., и ще се върнете въ къщи... а азъ... четири години... и сега... четири години... и сега такова нѣщо...

— Тебе ще те взематъ веднага въ болницата, Хенрихъ... — го утешава Бетке.

Той маха съ ржка. — Остави!

Отъ сега нататъкъ не казва почти нищо. Не дава да го внесатъ, а иска да остане тукъ вънка. Лазаретът лежи на единъ малъкъ склонъ. Отъ тукъ надалечъ може да се види алеята, по която дойдохме. Тя е пъстра и златна. Пръстъта лежи тукъ тиха и мека и скътана, дори ниви се виждатъ, малки, кафяви, разкопани парчета, близо до лазарета. Когато вѣтърът помете миризмата на кръвъ и гной, може да се усъти крепкия миризъ на буцитъ. Далечината е синя и всичко мирно, защото погледът отъ тукъ не отива къмъ фронта. Фронтът е на дѣсно.

Веслингъ затихна. Той разглежда всичко точно. Очите му сѫ внимателни и ясни. Той е селянинъ и разбира мѣстностъта по-добре отъ насъ и другояче. Той знае, че ще умре сега. Затова не иска нищо да пропусне и не отвръща повече погледа си. Отъ минута на минута става по-бледенъ. Най-после прави едно движение и шепне: — Ернстъ...

Азъ се навеждамъ къмъ устата му. — Извади ми нѣщата — казва той.

— Има още време за това, Хенрихъ...

— Не, не. Хайде.

Азъ ги слагамъ предъ него. Портфела му отъ изтрить памученъ платъ, ножа, часовника, паритъ — знаемъ вече всичко това. Въ портфела му е портретът на жена му.

— Покажи го, — казва той.

Азъ го изваждамъ и го държа така, че да може да го види. То е едно мургаво, ясно лице. Той го разглежда, следъ малко шепне: — Свърши се всичко вече, — и устнитъ му треператъ. Най-после извръща глава.

— Вземи, — казва той. Не знамъ, какво иска да каже, но не искамъ да питамъ повече и пъхвамъ портрета въ джеба си. — Занеси и това — той гледа другото. Азъ кимвамъ съ глава. — И кажи й, — той ме поглежда съ страненъ, дълъгъ погледъ, мърмори нѣщо, клати глава и стене. Мжча се да разбера още нѣщо, но той само се дави, опъва се, диша по-тежко и по-бавно, спирачки се, съ паузи — после още веднъжъ, съвсемъ дълбоко и въздишайки. Очитъ му внезапно ставатъ, като че ли е ослѣпѣлъ, и той свършва.

На следната утринъ сме за последенъ пътъ напредъ. Едва-едва се стреля. Войната се свърши. Следъ единъ часъ ще се оттеглимъ. Никога вече нѣма да сме принудени да идемъ тута. Като си отидемъ, отиваме си за винаги.

Разрушаваме, каквото може да се разруши. То е доста малко. Нѣколко землянки. После дохажда заповѣдта за отстѫжение.

Моментътъ е страненъ. Ние стоимъ единъ до другъ и гледаме напредъ. Леки кълба мъгла лежатъ надъ земята. Линиите на ямите и рововете ясно се различаватъ. Това сѫ наистина последните линии, защото това тукъ спада къмъ резервните позиции — ала то е все още огнена областъ. Колко често сме тичали предъ този ходъ напредъ къмъ позицията и колко малцина сме се връщали обратно... Сива лежи еднообразната мѣстностъ предъ насъ — въ далечината остатъкъ отъ горичката, нѣколко пъна, развалини отъ селото, помежду високъ, самотенъ зидъ, който все още се е задържалъ.

— Да, — каза Бетке замисленъ, — четири години сме седѣли тукъ вжтре...

— Дяволъ да го вземе, да, — кимва Козоле — А сега чисто и просто край.

— Ахъ, господи, — Вили Хомайеръ се облѣга на бруствера — смѣшна работа, нали?

Ние стоимъ и гледаме втренчено. Чифликътъ, останките отъ горичката, хълмовете, линиите тамъ на хоризонта, всичко това бѣше

единъ страшенъ свѣтъ и тежъкъ животъ. А сега то остава току тъй назадъ, щомъ като си мръднемъ краката напредъ, то изчезва стжпка по стжпка задъ нась и въ единъ часъ вече нѣма да го има, като че ли никога не е било. Кой може да разбере това!

Ние стоимъ и би трѣвало да се смѣемъ и да ревемъ отъ удоволствие — а въ стомаха ни има нѣкакво отпаднало чувство, сякашъ сме метла и ще повръщаме.

Никой не казва нищо. Лудвигъ Брайеръ се облѣга уморенъ на края на рова и дига ржка, като че ли насреща стои нѣкой, комуто иска да кимне съ ржка.

Хель се появява. — Не можете да се раздѣлите, а? Да, сега ще почне мръсотията.

Ледерхозе го гледа очудено. — Сега ще дойде мира.

— Да, мръсотия, — казва Хель и отминава, а лицето му изглежда, сякашъ майка му е умрѣла.

— На тоя му липсва ордена Пуръ льо меритъ — заявява Ледерхозе.

— Ахъ, свивай си муциуната — казва Албертъ Троске.

— Хайде, тръгвайте — казва Бетке, самъ обаче още стои.

— Мнозина отъ нашитъ лежатъ тука — казва Лудвигъ.

— Да, Брантъ, Мюлеръ, Катъ, Хайе, Боймеръ, Бертинкъ... Зандкуль, Майндерсъ, двамата Тербрюленъ, Хуго, Бернардъ...

— Ахъ, престани за Бога!

Много лежатъ отъ нашитъ, но до сега не го бѣхме почувствуvalи. Нали бѣхме все заедно — тѣ въ гробовете, ние въ окопите, раздѣлени само съ нѣколко шепи прѣсть, тѣ ни надминаваха само въ едно: ние всѣки денъ ставахме по-малко, а тѣ повече — често пѣкъ не знаехме, дали вече спадаме къмъ тѣхъ или не. Ала понѣкога гранатите ги донасяха пакъ при нась, високо изхвърлени вече разпадащи се кости, парчета отъ униформи, разложени, мокри, вече прѣстени глави, които въ барабанния огънь още веднъжъ се връщаха въ сражението изъ своите сринати землянки. Ние не чувствувахме това като нѣщо ужасно, ние бѣхме твърде близко до тѣхъ. Обаче сега ние се връщаме назадъ въ живота, а тѣ трѣбва да останатъ тукъ.

Лудвигъ, чийто братовчедъ падна въ тоя секторъ, се секне съ ржка и се обръща. Ние го следваме бавно. Обаче още нѣколко пжти се спирате и се оглеждате. И пакъ се спирате, а внезапно чувствуваате,

че това тукъ предъ нась, тоя адъ на ужаса, тоя разоранъ кѫть земя съ тия ями седи въ гърдитъ ни, че той, дяволъ да го вземе, ако не би било глупостъ и ако не ни бѣ омръзно до повръщане, изглежда комай, като че ли ни е станалъ близъкъ като нѣкаква страшна родина, пълна съ мѫчения, и ние чисто и просто тукъ принадлежимъ.

Ние клатимъ глави — изгубенитъ години ли сѫ, които оставатъ тамъ, другаритъ ли сѫ, които лежатъ тамъ, всичкото онова тегло ли е, което покрива тая земя — но въ коститъ ни е заседнала нѣкаква мѫка, че бихме могли да ревнемъ съ гласъ.

После тръгваме.

ПЪРВА ЧАСТЬ

Пжтищата пресичатъ надлъжъ мѣстността, селата лежатъ въ сива свѣтлина, дѣрветата шумолятъ, а листата падатъ, падатъ.

По пжтищата минаватъ, стжпка по стжпка, сивитѣ колони въ безцвѣтни, замърсени униформи. Брадясалитѣ лица подъ стоманенитѣ каски сѫ слаби и хлѣтнали отъ гладъ и лишения, избрзди и стопени до чертитѣ, които ужасътъ, храбростъта и смъртъта начертаха. Тѣ отминаватъ мълчаливо, както сѫ извѣрвѣли толкова пжтища, седѣли въ толкова товарни вагони, както сѫ се снишавали въ толкова окопи, лежали въ толкова ями, безъ много приказки: така вървятъ сега и по този путь къмъ родината и мира. Безъ много приказки.

Стари хора съ бради и слаби, млади, още не изпълнили двайсетъ години, другари безъ разлика. До тѣхъ тѣхнитѣ подпоручици, още деца, но водачи презъ толкова нощи и атаки. А задъ тѣхъ войската на мъртвитѣ. Така вървятъ напредъ, стжпка по стжпка, болни, полумъртви отъ гладъ, безъ муниция, въ орѣдѣли роти, съ очи, които все още не могатъ да разбератъ: изтръгнати отъ онзи свѣтъ — назадъ по пжтя къмъ живота.

I

Ротата марширува бавно, защото сме уморени и има ранени съ насъ. Поради това нашата група малко по малко остава назадъ. Мъстността е хълмиста и когато пътят се издигне, отгоре можемъ да видимъ отъ едната страна остатъка отъ нашите части, а отъ другата гъстите безкрайни линии, които ни следватъ. Това съ американци. Като широка рѣка се провиратъ тѣхните вериги между редиците дървета, а надъ тѣхъ прелита беспокойното блъскане на оръжията. Наоколо пъкъ лежатъ безмълвните поля, и върховетъ на дърветата стърчатъ сериозни и безучастни въ своите есенни багри всрѣдъ тоя нахлуващъ порой отъ хора.

Задъ кѫщите, въ които лежахме, тече рѣка, заобиколена съ върби. Тъсна пътешка върви надлъжъ съ нея. Единъ следъ другъ, въ дълга редица, ние вървимъ по нея. Козоле е първиятъ. До него върви Волфъ, ротното куче, и души торбата му съ хлъба.

Изведнъжъ на кръстопътja, дето пътеката се влива въ главния пътъ, Фердинандъ отскача назадъ.

Внимание!

Въ следния моментъ ние вече дигаме пушките и се пръсваме. Козоле лежи готовъ за стрелба въ рова на шосето, Юпъ и Троске се снишаватъ, оглеждайки мъстото, задъ една бъзовина, Вили Хомайеръ дръпва ремъка съ ръчните бомби, дори и Брайеръ и Кортхаусъ съ готови за борба.

Надлъжъ по селския път се задаватъ американци. Тъ се смятатъ и бърборятъ помежду си. Тъ съ челната част, която ни е настигнала.

Адолфъ Бетке, единственъ между насъ, се бѣше спрѣль. Сега той спокойно излиза нѣколко крачки изъ прикритието. Козоле става. Ние другите също се опомняме и си прибираме, смутени и засрамени, ремъците и пушките — нали отъ нѣколко дена не се воюва.

Американцитъ се сепватъ като ни виждатъ. Разговорътъ имъ се прекъсва. Тъ се приближаватъ бавно. Ние се оттегляме къмъ една плъвня, за да ни е прикритъ гърба, и чакаме. Ранените взимаме въ срѣдата.

Следъ минута мълчание отъ групата се отдѣля единъ дълъгъ като върлина американецъ, иде къмъ нась и кима.

— Ало, другарю!

Адолфъ Бетке сѫщо издига ржка. „Другарю!“

Напрежението изчезва. Американцитѣ се приближаватъ. Следъ единъ мигъ ние сме окръжени отъ тѣхъ. Толкова отъ близо сме ги виждали до сега, само като пленници или мъртви.

Моментътъ е страненъ. Ние ги гледаме мълчаливо. Тѣ стоятъ въ полукръгъ около нась, все високи, снажни хора, по което личи, че всѣкога сѫ могли да се наядатъ до насита. Всички сѫ млади — нито единъ не е приблизително като Адолфъ Бетке или Фердинандъ Козоле — а това съвсемъ не сѫ най-възрастните между нась. Обаче и никой не е толкова младъ като Албертъ Троске или Карлъ Брюгеръ, — а това все още не сѫ нашитѣ най-млади.

Тѣхните униформи и шинели сѫ нови; обувките имъ непромокаеми и по мѣрка; оржието имъ хубаво и джобовете пълни съ муниция. Всички сѫ свежи и неизхабени.

Въ сравнение съ тѣхъ ние сме просто разбойническа шайка. Нашитѣ дрехи сѫ избѣлѣли отъ мръсотата на годините, отъ дъждя на Аргоните, отъ варъта въ Шампань, отъ блатната вода въ Фландрития. Шинелите ни сѫ на дрипи отъ гранатни парчета и шрапнели, кърпени съ груби бодове, хванали кора отъ глина и понѣкога отъ кръвь. Обущата ни разкривени; оржието изхабено; муницията почти свършена; всички сме еднакво изкаляни, еднакво загрубѣли; еднакво уморени.

Все повече части пристигатъ. Мегданътъ е пъленъ съ любопитни.

Ние стоимъ все още въ кюшето, струпани около нашитѣ ранени — не защото ни е страхъ, но защото се чувствуваляем свързани единъ съ другъ. Американцитѣ се побутватъ и сочатъ нашитѣ стари изтѣркани вещи. Единъ предлага на Брайеръ кѫсъ бѣль хлѣбъ, но той не го взима, макаръ че въ очите му се чете гладъ.

Изведнѣкъ нѣкой сочи съ сподавено възклицание преврѣзките на нашитѣ ранени. Тѣ сѫ отъ крепова хартия, превързани съ канапи. Всички поглеждатъ насамъ, после се дръпватъ и си шепнатъ. Приветливите имъ лица ставатъ състрадателни, защото виждатъ, че нѣмаме дори и преврѣзки отъ платъ.

Войникътъ, който преди ни заговори, слага ржка на рамото на Бетке. „Нѣмци — добри солдатъ“, казва той, — „храбри солдатъ“.

Другитѣ киматъ усърдно.

Ние не отговаряме, защото сега не можемъ да отговоримъ. Последнитѣ седмици много ни съсипаха, защото всички чакахме миръ, а трѣбаше все да се биемъ и безъ полза да губимъ хора. Обаче не питахме много-много, ами вършехме това, както го бѣхме вършили презъ цѣлото време, и на края нашата рота имаше само тридесетъ и двама души отъ двеста. Така излѣзохме, безъ повече да размишляваме и безъ да чувствуваме друго, освенъ че добре сме извѣршили каквото ни бѣше възложено.

Сега, обаче, подъ състрадателнитѣ погледи на американците разбираме, колко безсмислено е било всичко това напоследъкъ. Гледката на тѣхнитѣ безкрайни, богато снабдени редици ни показва срещу какво надмошне отъ хора и материалъ безнадеждно сме се опирали. Ние си хапемъ устнитѣ и се споглеждаме.

Бетке си издѣрпва рамото изъ подъ ржката на американеца, Козоле гледа втренчено предъ себе си, Лудвигъ Брайеръ се изправя — ние улавяме по-здраво пушкитѣ си, коститѣ ни се изпъватъ, погледитѣ ставатъ по-твърди и не се навеждатъ, ние пакъ гледаме напредъ въ мѣстността, отъ която идемъ, лицата ни отъ вълнение ставатъ твърди и като гореща вълна минава още веднъжъ предъ насъ всичко, що сме направили, изстрадали и всичко що сме оставили задъ насъ.

Не знаемъ, какво ни е; но ако сега долетѣше нѣкоя остра дума, тя би ни грабнала, щемъ не щемъ, бихме се втурнали напредъ, буйни, запъхтѣни, обезумѣли и загубени, и бихме се борили, — въпрѣки всичко, бихме се борили пакъ.

* * *

Единъ плещесть подофицеръ съ пламнало лице се провира къмъ насъ. Той обсипва Козоле, който е най-близо до него, съ потокъ нѣмски думи. Фердинандъ трепва, толкова го изненадва това.

— Тоя говори точно като насъ, — казва той очуденъ на Бетке, — какво ще речешъ?

Човѣкътъ говори дори по-добре и по-плавно отъ Козоле. Той разказва, че преди войната е билъ въ Дрезденъ и ималъ тамъ много приятели.

— Въ Дрезденъ ли? — пита Козоле все по-смаянъ, — и азъ съмъ билъ тамъ две години.

Подофицерътъ се усмихва, като че ли това е нѣкакво отлиchie. Той казва въ коя улица билъ живѣлъ.

— Само петъ минути отъ менъ, — заявява Фердинандъ възбуденъ, — какъ не сме се видѣли! Познавате ли случайно вдовицата Полъ, на жгъла на улица Иоханисъ? Една дебела, съ черна коса? Хазайката ми!

Подофицерътъ не я познава, познава, обаче, финансия съветникъ Цандеръ, за когото пъкъ Козоле не може да се сѣти. Ала и двамата си спомнятъ за Елба и за двореца и се гледатъ свѣтнали отъ радостъ, сякашъ сѫ стари приятели. Фердинандъ удря подофицера по ржката: „Я гледай, я гледай — бѣbre нѣмски като дѣртъ и е билъ въ Дрезденъ! Ей човѣче, защо собствено водихме война, ние двамата?“

Подофицерътъ се смѣе и сѫщо не знае. Той вади пакетче съ цигари и го поднася на Козоле. Този бѣрзо посѣга, защото за една хубава цигара всѣки отъ насъ охотно би далъ кѫсь отъ душата си. Нашитѣ сѫ отъ букова шума и сѣно и то по-добрите сортове. Валентинъ Лаеръ твърди, че обикновенитѣ били отъ морска трева и сущенъ конски торъ, а Валентинъ е познавачъ въ тия работи.

Козоле съ наслада духа дима предъ себе си, ние жадно го гѣлтаме. Лаеръ побледнява. Ноздритѣ му треперятъ. „Дай да смукна веднѣжъ“, казва той умолително на Фердинанда. Обаче преди да вземе цигарата, другъ американецъ му подава пакетъ хубавъ американски тютюнъ. Той го гледа безъ да вѣрва. После взима и мерише тютюна. Лицето му просиява. Колебливо той повръща пакетчето. Обаче другиятъ се дѣрпа и сочи усърдно къмъ кокардата на Лаеровата фуражка, която се подава изъ торбата му съ хлѣба.

Валентинъ не го разбира. „Той иска да смѣни тютюна за кокардата“, обяснява подофицерътъ отъ Дрезденъ. Това Лаеръ още по-малко разбира. Тоя първокачественъ тютюнъ за една тенекиена кокарда — тоя приятель трѣбва да е побѣрканъ. Валентинъ не би далъ тютюна, дори ако зарадъ него го направѣха веднага подофицеръ или

подпоручикъ. Той веднага предлага на другия цѣлата си фуражка и съ разтреперани ржце жадно си натъпква първата лула.

Сега разбрахме, каква била работата: американцитѣ искатъ да смѣнятъ. Познава се, че неотдавна сѫ на война; събиратъ спомени: нашивки, кокарди, токи, ордени, войнишки копчета. Ние срещу това се снабдяваме съ сапунъ, цигари, шоколадъ и консерви. За кучето искатъ да ни дадатъ на това отгоре и шепа пари; но нека даватъ колкото искатъ, Волфъ ще си остане съ насъ.

Добре провървѣ на нашитъ ранени. Единъ американецъ съ толкова злато въ устата, че муциуната му блестѣше като лѣярница за месингъ, поиска парчета отъ превръзките съ кръвь, за да може да докаже въ кѫщи, че наистина сѫ били отъ хартия. За тѣхъ предлага първокачествени бисквити и цѣль снопъ превързоченъ материалъ. Грижливо и много доволенъ той прибира въ портфейла си парцалчетата, особено тия отъ Лудвигъ Брайеръ. Защото това е офицерска кръвь. Лудвигъ трѣбаше да напише съ моливъ мястото, името и частта си, за да може да види всѣки въ Америка, че не е лъжа. Отначало той не иска, обаче, Вайль го предумва — че превързоченъ материалъ ни бѣше крайно необходимъ. Освенъ това бисквититѣ бѣха за него, при тая дизентерия, цѣло спасение.

Най-добрата сдѣлка, обаче, направи Артуръ Ледерхозе. Той довлича цѣль сандъкъ съ ордени, които е намѣрилъ въ една напусната канцелария. Единъ американецъ, смачканъ като него, съ сѫщо такова лимонено лице, иска да купи цѣлия сандъкъ. Обаче Ледерхозе го поглежда съ дълъгъ, хитъръ погледъ изъ полусвититѣ си очи. Американецъ издръжа погледа сѫщо тъй неподвижно и нагледъ добродушно. Двамата си приличатъ като братя. Надъ война и смърть тукъ внезапно се сблъсква нѣщо, което е надвило всичко: търговския духъ.

Обаче противникъ на Ледерхозе скоро забелязва, че тукъ не може да направи нищо, защото Артуръ не се лъже и знае, че търговията на дребно ще е по-износна. До него постепенно се събиратъ купъ нѣща, дори масло, коприна, яйца, долни дрехи и на края той стърчи като нѣкакъвъ колонияленъ магазинъ.

Ние потегляме. Американцитѣ викатъ и киматъ следъ насъ. Особено подофицерътъ отъ Дрезденъ е неуморимъ. И Козоле е развлнуванъ, доколкото е възможно това за единъ старъ войникъ. Той

грухти нѣщо за сбогомъ и кима, ала у него изглежда, като че ли се нѣщо заканва. После се обръща къмъ Бетке:

— Разумни хора, нали?

Адолфъ кимва. Мълчаливо вървимъ нататъкъ. Фердинандъ оборва глава. Той мисли. Това той не прави често, но като го обхване, той е жилавъ и дълго предъвква все едно и сѫщо.

Отъ селата хората гледатъ втренчено следъ нась. Въ кѫщурката на единъ стрелочникъ има цвѣтя на прозореца. Една жена кърми дете. Тя е облѣчена съ синя рокля. Кучета лаятъ следъ нась. Волфъ се връща. На пжтя пѣтель кълве една кокошка. Ние разсѣяно пушимъ.

* * *

Маршируваме и маршируваме. Зоната на полскитѣ болници. Зоната на складоветѣ за прехрана. Паркъ съ платани. Подъ дърветата носилки съ ранени. Листата падатъ и ги покриватъ съ злато и червено.

Лазаретъ за пострадали отъ газъ. Тежки случаи, които не могатъ да се пренасятъ. Сини, восьчни, зелени лица, мъртви очи, разядени отъ киселината, умирающи, които хъркатъ и се давятъ. Всички искатъ да ги пренесатъ, защото ги е страхъ отъ плenъ. Като че ли не е все едно, де ще умратъ.

Опитваме се да ги утешимъ, като имъ казваме, че американцитѣ по-добре ще ги гледатъ. Ала тѣ не слушатъ и продължаватъ да викатъ, да ги вземемъ.

Тѣхните викове сѫ страшни. Бледните лица изглеждатъ тѣй недействителни навънъ въ ясния въздухъ. Най-ужасното сѫ, обаче, брадитѣ. Тѣ стоятъ странни, сами за себе си, твърди и упорити, буйно израсли около челюститѣ, сякашъ нѣкакъвъ черъ гѣбенъ пластъ, който се храни, колкото повече тѣ отпадатъ.

Нѣкои отъ тежко раненитѣ простиратъ тѣнкитѣ си сиви ржце като деца. „Вземете ме, другари“, просята тѣ, „вземете ме, другари!“

Въ очните имъ кухини вече лежатъ дълбоки, чужди сѣнки, отъ които изпъкватъ само зеницитѣ, като на давящи се.

Постепенно викането отслабва. Пжтищата бавно отминаватъ. Ние влачимъ много нѣща, защото нали трѣбва да занесемъ нѣщо въ кѫщи? По небето има облаци. Следъ обѣдъ слънцето се подава, и

брези, съ по нѣколко листа само, се отражаватъ въ дъждовнитѣ локви край пжтя. Леко, синьо ухание се носи между клонитѣ.

Докато марширувамъ, съ раница на гърба, навель глава, виждамъ по края на пжтя въ бистритѣ дъждовни бари образа на свѣтлитѣ копринени дървета, който е по-силенъ въ това случайно огледало, отколкото въ действителността. Като посадени въ кафяната почва лежатъ тукъ парче небе, дървета, дълбочина и яснота, и азъ внезапно изтръпвамъ. За пръвъ пжть отъ толкова време чувствувамъ, че има нѣщо хубаво, че това тука е просто хубаво, хубаво и чисто, че е хубаво това отражение въ локвата предъ мене... и въ това потръпване трепва и сърдцето ми, всичко пада за мигъ, и сега за първи пжть чувствувамъ: миръ, виждамъ: миръ, усъщамъ напълно: миръ. Натиска, който до сега държеше всичко здраво, отстѫпва, нѣщо ново, непознато прелетява — чайки, бѣли чайки, миръ, трептящъ хоризонтъ, трепетно очакване, пръвъ погледъ, предчувствие, надежда, нѣщо, което се издига, прелива, иде: миръ.

Азъ се стресвамъ и озъртамъ: — задъ менъ лежатъ другаритѣ ми на носилки и все още викатъ. Миръ е, а тѣ все пакъ трѣбва да умратъ. А азъ треперя отъ радостъ и не се срамувамъ. Странно е това.

Може би за това всѣкога има война, защото единиятъ никога не може напълно да почувствува, колко страда другиятъ.

II

Следъ обѣдъ седимъ въ двора на една пивоварница. Нашиятъ ротенъ, поручикъ Хель, излиза изъ бюрото на фабриката и ни събира. Има заповѣдъ, да се избератъ довѣрени лица между войниците. Чудно ни е, защото до сега не е имало подобно нѣщо.

На двора се явява Максъ Вайль. Той маха единъ вестникъ и вика: „Въ Берлинъ има революция!“

Хель се обръща. „Глупости казва той рѣзко, въ Берлинъ има смутове.“

Но Вайль още не е свѣршилъ: „Кайзера избѣгалъ въ Холандия.“

Това ни събужда. Вайль трѣбва да е полуудѣлъ. Хель се изчервява и крещи: „Проклетъ лъжецъ!“

Вайль му подава вестника. Хель го смачква и гледа Вайль разярено. Той не може да го тѣрпи, защото Вайль е евреинъ, спокоенъ човѣкъ, който все седи и чете книги. Хель, обаче, е буйна глава.

„Празни приказки,“ — рѣмжи той и поглежда Вайль, като че ли ще го изяде.

Максъ си разкопчава дрехата и вади втори вестникъ. Хель хвърля погледъ, после го разкѣсва на парчета и си влиза. Вайль събира и натъкмява парчетата и ни чете новинитѣ. Ние стоимъ като пияни кокошки. Никой нищо не разбира.

— Казватъ, че искалъ да избѣгне гражданская война, — казва Вайль.

— Глупости, — вика Козоле, — ами ако и ние бѣхме рекли така тогава? Проклети да сѫ, затова ли тѣрпѣхме тамъ?

— Юпъ, я ме хвани, дали съмъ още тукъ, — казва Бетке, клатейки глава. — Тогава трѣбва да е вѣрно, — продължава той. — Но все пакъ нищо не разбирамъ. Ако нѣкой отъ насъ го бѣ направилъ, щѣха да го изправятъ до нѣкоя стена.

— Не смѣя да помисля за Веслингъ и Шрьодеръ, — казва Козоле и стиска юмруци, — че ще се прѣсна на парчета. Шрьодеръ, вчерашно дете още, го наскъкоха, а онзи, за когото падна, сега бѣга! Проклятие! И той си удря токоветѣ о едно бирено буре.

Вили Хомайеръ маха съ ржка. — Я нека приказваме за друго, — предлага той, — за мене тоя човѣкъ е вече окончателно свършенъ.

Вайлъ разяснява, че въ различни полкове били образувани войнишки съвети. Офицеритѣ не били вече началство. На мнозина откъснали еполетитѣ.

Той иска и ние да образуваме войнишки съветъ, но срѣща малко съчувствие. Не щемъ нищо да образуваме. Искаме да си вървимъ дома. А това можемъ и така.

Най-после се избиратъ три довѣрени лица: Бетке, Вайлъ и Лудвигъ Брайеръ.

Вайлъ иска отъ Лудвигъ да си свали нашивкитѣ.

— Ето, — казва Лудвигъ уморено и се бутва по челото. Бетке бута Вайлъ назадъ.

— Лудвигъ е нашъ, отсича той късно.

Брайеръ дойде въ ротата ни като доброволецъ и стана подпоручикъ. Той е на ти не само съ насъ, съ Троске, Хомайеръ, Брюгеръ и съ менъ — това е естествено, защото ние сме му съученици отъ по-рано — но и съ останалитѣ, когато нѣма на близо нѣкой офицеръ. Това се цени отъ всички.

— Ами Хель? — настоява Вайлъ.

Това разбираме. Вайлъ често биваше шиканиранъ отъ Хель, — нищо чудно, че сега иска да тържествува. На насъ ни е все едно. Хель наистина бѣше строгъ, но храбъръ като Блюхеръ и все пръвъ. Тукъ войникътъ прави разлика.

— Може да го попиташи, казва Бетке.

— Но вземи си превързочно пакетче, вика Тяденъ следъ него.

Ала става друго. Хель излиза изъ канцеларията, тъкмо когато Вайлъ иска да влѣзе. Въ ржката му има нѣкакви книжа и той ги сочи.

— Вѣрно е, казва той на Максъ.

Вайлъ почва да говори. Когато стига до еполетитѣ, Хель прави рѣзко движение. Мислимъ, че сега ще избухне буря, обаче, за наше очудване ротниятъ казва само: — Имате право. После се обрѣща къмъ Лудвигъ и слага ржка на рамото му: — Не можете да разберете, Брайеръ, нали? Войнишка дреха и това е. Всичко друго е свършено!

Никой отъ нась не продумва. Това не е вече Хель, който нощѣ отиваше съ бастунъ на патраулъ и когото крушумъ не ловѣше — това е човѣкъ, който едва стои и говори.

Вечеръта, когато вече спъхъ, събужда ме нѣкакво шушукане. „Бълнуващъ,“ чувамъ Козоле. „Не, фактъ, отвръща Вили, ела самъ!“

Тъ се надигатъ и излизатъ. Азъ ги следвамъ. Въ канцеларията свѣти. Хель седи предъ масата. Предъ него лежи куртката му. Еполетитъ липсватъ. Той е облѣченъ съ войнишка куртка. Главата му е опрѣна на ржцетъ и — но това е невъзможно, — азъ се приближавамъ до прозореца — Хель, Хель, плаче!

— Такова нѣщо, — шепне Тяденъ.

— Махай се! — казва Бетке и го ритва. Смутени се връщаме назадъ.

На следната утрина чуваме, че единъ майоръ отъ съседния полкъ се застрелялъ, като чулъ за бѣгството на кайзера.

Хель дохожда. Той е сивъ и не отспаль, дава тихо нужднитъ нареждания и пакъ си отива. Ние всички се чувствуваляем отвратително. Взето ни е последното, що имахме. Изгубихме почвата подъ краката си.

— Съвсемъ като че ли сѫ ни предали, — казва Козоле намусено.

Съвсемъ друга отъ вчера е частъта, която сега се събира и мрачно тръгва нататъкъ. Изгубена рота, напусната войска. При всѣка крачка лопаткитъ тракатъ една монотонна мелодия — напраздно — напраздно.

Само Ледерхозе е веселъ като скворецъ. Той продава отъ американскитъ си припаси консерви и захаръ.

* * *

На другата вечеръ достигаме Германия. Сега, когато вече не се говори френски около нась, започваме бавно да вѣрваме действително въ мира. Но сега вече тайно очакваме нѣкоя заповѣдь за връщане обратно въ окопитъ, защото войникътъ е недовѣрчивъ къмъ доброто и по-добре е отъ началото да се очаква противното. Но сега у нась постепенно се заражда нѣкаква тиха треска.

Стигаме въ едно голѣмо село. Нѣколко увѣхнали гирлянди висятъ надъ пжтя. Сигурно толкова войски сѫ минали, че не си струва,

да се прави нѣщо особено за последнитѣ. Така трѣбва да се задоволимъ съ избѣлѣлитѣ приветствия на нѣколко измити отъ дѣжда плакати, небрежно увити съ джбова шума отъ зелена хартия. Хората едва ни поглеждатъ, като минаваме, толкова сѫ свикнали вече. За насъ, обаче, е ново, че пристигаме тукa, ние сме гладни за една две приветливи думи и погледи, ако и да твърдимъ, че не даваме ни петь пари. Поне момичетата да се бѣха наредили, да ни поздравяватъ. Тяденъ и Юпъ се опитватъ да повикатъ нѣколко, но нѣматъ успѣхъ. Навѣрно изглеждаме много мръсни.

Само децата ни придржаватъ. Ние ги дѣржимъ за ржка и тѣ вървятъ съ насъ. Подаряваме имъ отъ шоколада си, колкото можемъ да отдѣлимъ, защото една частъ трѣбва, разбира се, да занесемъ въ кѣщи.

Бетке е взель едно малко момиченце на ржце. То му дѣрпа мустаситѣ и се смѣе, защото той прави гримаси. Малкитѣ ржце го пляскать по лицето. Той улавя едната и ми показва колко е малка.

Детето почва да плаче, когато гримаситѣ спиратъ. Адолфъ се мжчи да го успокои, но то плаче още по-силно и той трѣбва да го пусне.

— Станали сме сѫщински плашила за деца, мѣрмори Козоле.

— Страхъ ги е отъ една муцуна отъ окопитѣ, тя ги плаши, обяснява Вили.

— Меришемъ на кръвь, това е, казва Лудвигъ Брайеръ уморено.

— Ще трѣбва да се окжпемъ веднажъ, — казва Юпъ, — тогава може и момичетата да се покажатъ по-други.

— Да, ако зависѣше само отъ кѣпане — отговаря Лудвигъ замислено.

Ядосани вървимъ нататъкъ. Другояче си бѣхме представлявали влизането въ родината следъ толкова години. Мислѣхме, че ще ни очакватъ, а сега виждаме, че тукъ всѣки е занять пакъ съ себе си. Всичко е отминало и отминава нататъкъ, почти като че ли сме вече излишни. Това село, разбира се, не е Германия, но ядъ ни дави и една сѣнка ни докосва, и едно странно предчувствие.

Кола минаватъ, колари викатъ, хора поглеждатъ бѣгло и тичатъ пакъ следъ своите мисли и грижи. Отъ черковната кула бие часовникътъ, а влажниятъ вѣтъръ ни шиба. Само една стара жена тича неуморно надлѣжъ изъ редиците ни и пита съ колебливъ гласъ за нѣкой си Ерхардъ Шмидъ.

Турятъ ни на квартира въ единъ голѣмъ плѣвникъ. Но макаръ че сме марширували много, никого не сдѣржа. Отиваме въ кръчмитѣ.

Тамъ е оживено. Има мѣтно вино, тазгодишно, което е чудно на вкусъ. Веднага удря въ краката. Толкова по ни е приятно да седимъ. Кѣлба димъ се носятъ изъ низкото помѣщение, а виното мерише на прѣсть и лѣто. Изваждаме консерви, слагаме кжшети месо на резени хлѣбъ съ масло, забиваме ножоветѣ си въ широката маса предъ насъ и ядемъ. Петролната лампа свѣти като майка надъ всички ни.

Вечеръта прави свѣта по-хубавъ. Не въ окопитѣ, но въ мира. Днесъ следъ обѣдъ марширувахме сърдити, но сега се оживихме. Малкията оркестъръ, който свири въ жгъла, се допълва съ нашите хора. Имаме не само пиянисти и виртуози на хармоника, но дори и единъ баварецъ съ цитра. На това отгоре и Вили Хомайеръ, който си е сглобилъ самъ нѣкаква цигулка и съ дѣрвени капаци бие като на тъпанъ и удря звѣнчетата.

Новото, обаче, което ни зашеметява главитѣ повече отъ виното, сѫ момичетата. Тѣ не сѫ както бѣха днесъ, смѣятъ се и сѫ достжпни. Или сѫ други? Отдавна не сме виждали момичета.

Отначало сме алчни и сѫщевременно смутени, не се решаваме, отвикнали сме какъ да се дѣржимъ съ тѣхъ — после Козоле сграбчва една дебела, съ изпъчени гърди, и другитѣ го следватъ.

Сладкото, тежко вино пѣе приятно въ главата, момичетата свиркатъ съ уста, музиката свири, а ние седимъ въ кюшето около Адолфъ Бетке. „Деца, — дума той, — утре или други денъ сме си дома. Деца, деца, жена ми — вече има десетъ месеца“...

Азъ се навеждамъ презъ масата и говоря съ Валентинъ Лаеръ, който хладно и внимателно оглежда момичетата. До него седи една руса, но той не ѹ обрѣща внимание. Като се навеждамъ така, нѣщо ми убива. Бутвамъ въ джоба си. Това е часовникътъ на Хебрихъ Веслингъ. Нося го на жена му. Той падна единъ отъ последнитѣ. Колко далеко е вече всичко това...

Юпъ улови по-дебелата. Той танцува съ нея, превитъ като въпросителна. Неговата лапа лежи на хълбока на момичето и прѣститѣ

му свирята пияно. Тя се смъе съ влажни уста направо въ лицето му и той става все по-бодъръ. Най-после я завърта къмъ вратата и излиза.

Следъ две-три минути излизамъ, за да потърся най-близкото кюше — но тамъ вече стои единъ запотенъ подофицеръ съ едно момиче. Азъ се мушвамъ въ градината и тъкмо искамъ да почна, нѣщо изтрещява задъ гърба ми. Обръщамъ се и виждамъ Юпъ съ дебелата, тъкмо се бълсватъ въ една градинска маса. Дебелата пръхти, като ме вижда, и ми се изплезва. Юпъ съска. Азъ изчезвамъ бързо задъ храститъ и стжпвамъ на нѣкаква ржка. „Не видишъ ли, воль проклети, кѫде тѣпчешъ?“ — реве единъ басъ.

— Отде да знамъ, че тукъ си легналь, теле, — отговарямя ядосано и намирамъ най-после едно тихо кѫтче.

Хладенъ вѣтъръ, приятенъ следъ пушека вжтре, тѣмни островърхи стрѣхи, беседки, тишина и тихо ромолене.

Албертъ дохожда и се изправя до мене. Месецътъ свѣти. Ние пикаемъ нѣкакви сребърни струи.

— Еринъ, какъ сме, а! — казва Албертъ.

Азъ кимвамъ утвърдително. Още малко гледаме къмъ месеца.

— Свѣрши се вече тая мръсотия, Албертъ, нали?

— Да, да, Еринъ.

Задъ насъ нѣщо трещи и пuka. Момичета викатъ високо и изведнъжъ сподавено изъ храститъ. Нощта е като буря, трескаво преситета съ буенъ животъ, който диво и бързо се възпламенява единъ отъ другъ.

Въ градината нѣкой стене. Сподавенъ смѣхъ му отвръща. Сѣнки се спущатъ отъ плѣвника. Две стоятъ на една стълба. Мжжътъ притиска главата си като бѣсенъ въ политъ на момичето и мълви нѣщо. Тя се смѣе съ дрезгавъ гласъ, който ни драще нервите като остра четка. Трѣпки лазятъ по гърба ми. Колко близо е всичко едно до друго, вчера и днесъ, смърть и животъ.

Тяденъ се задава отъ тѣмната градина. Той е облѣнъ въ потъ, а лицето му свѣти. — Деца, сега разбирамъ, че живѣя, — казва той и си закопчава куртката.

Ние обикаляме около кѫщата и се натъкваме на Вили Хомайеръ. Той е наклалъ огънь на една нива, и турилъ една-две шепи плячкосани

картофи; а сега седи мирно и мечтателно и чака да се опекать. До него лежатъ нѣколко американски котлети отъ кутиитѣ. Кучето е клекнало до него и внимателно гледа.

Трептящиятъ огънь хвърля мѣдни отражения по червената му коса. Отъ ливадитѣ долу се издига мъгла. Звездитѣ блестятъ. Ние сѣдаме до него и вадимъ картофитѣ изъ огъня. Отъ вънъ сѫ почернѣли, но вътрешностъта е златожълта и ухае. Сграбчваме котлетитѣ съ две ржце и ги теглимъ насамъ нататъкъ като хармоника. Пиемъ и ракия съ алуминиевитѣ си чашки.

Какъ ни се услаждатъ картофитѣ! Върти ли се свѣта? Де сме? Не седимъ ли пакъ като момчета въ нивата, следъ като цѣлъ денъ сме вадили картофи? Нѣма ли задъ насъ червенобузи момичета въ сини, избѣлѣли рокли, съ пълни кошници? О, огньове на младостъта! Бѣли кълба димъ се носѣха надъ полето, огньовете пръщѣха, иначе бѣ съвсемъ тихо, картофитѣ бѣха последниятъ плодъ, всичко друго бѣше вече обрано — наоколо само прѣсть, ясенъ въздухъ, лють бѣль димъ, последна есенъ. Лють димъ, лють дъхъ на есенята, огньове на младостъта — кълба димъ се носятъ и разпръсватъ, лица на другари, ние сме на пѣтъ, войната се свѣрши, всичко се слива чудновато; пакъ идатъ огньове съ картофи, и есенята, и животътъ.

— Ахъ, Господи, Вили, Вили...

— Нали? — пита той, поглеждайки нагоре, съ ржце пълни съ месо и картофи.

— Ахъ не, глупако, съвсемъ друго искамъ да кажа!

Огънътъ изгорѣ. Вили си изтрива ржцетѣ въ панталоните и затваря ножа си. Нѣколко кучета лаятъ въ селото. Иначе е тихо. Нѣма вече гранати. Нѣма тракане на пушки. Нито дори предпазливото скърдане на санитарните автомобили. Нощъ, въ която умиратъ много по-малко хора отколкото кога да е презъ последните четири години.

Пакъ отиваме въ кръчмата. Но тамъ вече нѣма нищо. Валентинъ си е съблѣкълъ куртката и се изправя на ржце. Момичетата ржкоплѣскатъ, но той не се радва и казва ядосанъ на Козоле: — Бѣхъ нѣкога добъръ артистъ. Появяването ми бѣше номеръ! А сега не ме бива и за панаиръ. Всичко изчезна изъ коститѣ ми. Имамъ и ревматизъмъ.

— Ама, човѣче, радвай се, че въобще ти сѫ здрави коститѣ, —
вика Козоле и удря съ ржка по масата. — Музика, Вили!

Хомайеръ започва съ готовностъ да бие тѣпана и звѣнчетата.
Съживяваме се. Азъ се опитвамъ да развеселя Юпъ и го питамъ за
дебелата. Ала той се мръщи и маха съ ржка.

— Какъ? — казвамъ азъ смяянъ, — много бѣрзо!

Той прави гримаса. — Азъ си мисля, че тя ме обича, разбирашъ
ли? А тя, мръсницата, ми иска пари после! Пѣкъ какъ си ударихъ
колѣното въ проклетата маса, едва мога да вървя.

Лудвигъ Брайеръ седи мѣлчаливъ и бледенъ. Той отдавна
трѣбаше да си легне, но не иска. Ржката му заздравява, и
дизентерията му малко намалѣ. Но той е все умисленъ и тѣженъ.

— Лудвигъ, казва Тяденъ съ тежъкъ гласъ, — иди малко въ
градината, много е хубаво.

Лудвигъ клати глава и внезапно съвсемъ побледнява. Азъ сѣдамъ
до него.

— Не се ли радвашъ никакъ, че си отивашъ дома? — питамъ азъ.

Той става и излиза. Не го разбирамъ повече. После го намирамъ
съвсемъ самъ на вънъ. Не го питамъ нищо. Мѣлчаливо се връщаме.

На вратата се сблѣскваме съ Ледерхозе, който тѣкмо иска да
изчезне съ дебелата. Юпъ се хили злорадо. — Има да се чуди!

— Не, тя ще се чуди, — казва Вили, — вѣрвашъ ли, че той ще й
даде стотинка?

Вино тече по масата, лампата пуши, политъ на момичетата се
мѣтатъ. Нѣкаква топла умора вѣе задъ челото ми, всичко има меки
ржбове, като ракети понѣкога въ мѣглата — главата бавно пада на
масата.

Нощта бучи мека и чудна, като бѣрзъ влакъ къмъ родината:
скоро ще сме въ кѣщи.

III

За последенъ пътъ ни строяватъ въ двора на казармата. Една частъ отъ ротата живѣе тукъ изъ околността и ще бѫде разпусната. Останалитѣ сами трѣбва да си пробиватъ пътъ нататъкъ. Желѣзнопѣтнитѣ съобщения сѫ тѣй нередовни, че не е възможно да ни превозятъ изедно. Трѣбва да се раздѣлимъ.

Широкиятъ сивъ дворъ е твърде голѣмъ за нась. Мраченъ ноемврийски вѣтъръ, въ който има лъхъ отъ раздѣла и смърть, мете по него. Ние стоимъ между лавката и караула, повече място не ни трѣбва. Голѣмата празна площъ около нась буди печални спомени. Тукъ стоятъ невидими много, много редици, мъртвите.

Хель минава предъ ротата. Ала съ него върви безшумно призрачното шествие на неговите предшественици. Най-близо до него, Бертинкъ съ бликнала кръвъ изъ гърлото, съ откъсната брада и тежни очи, година и половина ротенъ командиръ, учитель, жененъ, съ четири деца; до него съ черно-зелено лице Мьолеръ, деветнадесетгодишенъ, отровенъ отъ газъ, три дена следъ като бѣ взелъ ротата; до него Редекеръ, лесничей, следъ две седмици забитъ въ земята отъ граната; после по-бледенъ, по-далеченъ капитанъ Бютнеръ, падналъ при атака, отъ крушумъ въ сърдцето; — а като сѣнки задъ тѣхъ, почти безименни вече, толкова назадъ, другитѣ — седемъ ротни командири за две години. И повече отъ петстотинъ души. Тридесетъ и двама стоятъ сега въ двора на казармата.

* * *

Хель се опитва да каже нѣколко думи за сбогомъ, ала нищо не излиза и той трѣбва да спре. Никои думи на свѣта не биха могли да се удържатъ срещу този самотенъ, празенъ казарменъ дворъ съ малкото редици на уцѣлѣлите, които нѣмо и мръзнейки въ своите шинели и ботуши стоятъ тука и мислятъ за своите другари.

Хель отива отъ единъ къмъ другъ и подава всѣкому ржка. Когато стигна до Максъ Вайль, казва съ стиснати, устни: — Сега почва вашето време, Вайль.

— То нѣма да е толкова кърваво, — отговаря Максъ спокойно.

— Нито толкова героично, — отвръща Хель.

— Това не е последното въ живота, — казва Вайль.

— Но най-доброто, — възразява Хель. Какво друго? — Вайль се колебае за мигъ. После казва: — Нѣщо, което днесъ звучи зле, господинъ поручикъ: добрина и любовь. И тукъ има героизъмъ.

— Не, — отговаря Хель бѣрзо, като че ли дѣлго бѣ размишлявалъ върху това, и гласътъ му трепва, — тамъ има само мѫченичество, това е нѣщо съвсемъ друго. Героизъмъ започва тамъ, дето разума стачкува: когато живота се презира. Той има работа съ безсмисленостъ, опиянение и рискъ, нека да го кажа. Но не и съ цель. Цѣль — ето вашиятъ свѣтъ. Защо, за какво — който пита така, не знае нищо повече.

Той говори разгорещено, като че ли самъ иска да се убеди. Хълтналото му лице се вълнува. За нѣколко дена само той се озлоби и отарѣ съ години. Обаче сѫщо тъй бѣрзо се промѣни и Вайль. Той бѣше досега незначителенъ човѣкъ, когото никой наистина не разбираше напълно. А сега внезапно изпѣкна и става все по-определѣленъ. Никой не предполагаше, че той може тъй да говори. Колкото по-нервенъ е Хель, толкова по-спокоеенъ става Максъ. Той казва тихо и решително: — Зарадъ героизъма на нѣколцина е много скжпо бедствието на милиони.

Хель свива рамене. — Много скжпо, цель, да се плати — това сѫ вашиятъ думи. Ще видимъ до кѫде ще стигнете съ тѣхъ.

Вайль поглежда войнишката куртка, която Хель още носи. — До кѫде стигнахте вие съ вашиятъ?

Хель се изчервява. — До единъ споменъ, — казва той твърдо, — до единъ споменъ за нѣща, които не се купуватъ съ пари.

Вайль мълчи известно време. — До единъ споменъ — повтаря той и гледа къмъ празния дворъ и нашитъ кжси редици — да, — и до една ужасна отговорностъ.

Ние не разбираме много нѣщо отъ всичко това. Студено ни е и смѣтаме за излишно да говоримъ. Съ приказки свѣтътъ нѣма да се промѣни.

* * *

Редиците се раздвижватъ. Започватъ да си взиматъ сбогомъ. Моятъ съседъ Мюлеръ си оправя раницата на гърба, стисва пакета съ провизии подъ мишница и ми подава ржка:

— И тъй прощавай, Ернсть.

— Прощавай, Феликсъ. — Той отива при Вили, при Албертъ, при Козоле.

Иде Герхардъ Поль, ротниятъ пъвецъ, който пъеше най-високиятеноръ, като марширувахме. Презъ останалото време той си почиваше, за да събира сили за двугласовитъ мелодии. Неговото мургаво лице съ брадавичката е развълнувано; тъкмо си е взель сбогомъ отъ Карль Брюгеръ, съ когото безброй пъти съ играли на карти. Тая раздѣла му, бѣше тежка.

— До виждане, Ернсть.

— До виждане, Герхардъ. — Той си отива.

Ведекампъ ми подава ржка. Той правѣше кръстовете за убитите.

— Съжалявамъ, Ернсть, казва той, че не успѣхъ и на тебъ да направя. Щѣхъ да ти направя единъ отъ махагонъ. Нарочно си бѣхъ прибрали единъ хубавъ капакъ отъ пияно за тая целъ.

— Каквото не е, може още да стане, — отвръщамъ азъ, — като стане нужда, ще ти пиша едно отворено писмо.

Той се смѣе. — Дръжъ се, момче, войната още не е свършена.

После отминава съ превитите си рамена.

Първата група вече изчезва задъ вратата на казармата. Съ тѣхъ съ Шефлеръ, Фасбендеръ, малкиятъ Луке и Августъ Бекманъ. Други ги следватъ. Ние сме развълнувани. До сега смърть, нараняване или командировка можеха да отдѣлятъ нѣкого отъ ротата. А сега дойде и нѣщо друго: мирътъ.

Странно е: едвали вървяхме, че нѣкога ще се свърши. Досега имаше само едно: въ началото бѣ само полкътъ; дружината, ротата; въ началото бѣ войникътъ, после войната, а на края смъртъта.

Ние бѣхме отдѣлени отъ свѣта, отвѣдъ ордията, познавахме само съществуванието между окопите и гробовете. Всѣка сутринь се чудѣхме, че още живѣемъ, че още е все така. Едничкото, що ни крепѣше, бѣше другарството, общото.

Сега внезапно стигнахме изъ свѣта на ужаса въ тихата, зелена мѣстностъ на мира. И сега трѣбва да се раздѣлимъ за винаги?

Просто не можемъ да разберемъ това. Нали сме свързани едни съ други? Нали трѣбва още да воюваме? Толкова сме свикнали съ окопитѣ и гранатнитѣ ями, че не вѣрваме много на тишината и мира на мѣстността, въ която навлизаме сега. Струва ни се, че тишината е само предлогъ, за да ни подмамятъ въ нѣкоя тайно минирана областъ.

А сега нашите другари навлизатъ тука, безъ да се пазятъ, сами, безъ пушки, безъ ржчни бомби. Иска ни се да се впуснемъ следъ тѣхъ, да ги стигнемъ, да имъ викнемъ: — Кѫде отивате, какво търсите тамъ, така сами, тукъ ви е мѣстото, при нась, ние трѣбва да останемъ заедно, какъ можемъ да живѣемъ иначе?

Нѣкакво странно воденично колело се върти въ главитѣ ни: много дѣлго си биль войникъ!

Ноемврийскиятъ вѣтъръ свири по празния казарменъ дворъ. Още другари си отиватъ. Колко ще мине още и всѣки ще е пакъ самъ.

* * *

Остатъка отъ нашата рота има сѫщия путь. Отиваме на гарата, за да хванемъ нѣкой влакъ. Гарата е сѫщински воененъ лагеръ съ сандъци, кутии, раници и палатки.

Въ седемъ часа минаватъ два влака, като гроздове висятъ рояци хора по вратитѣ. Следъ обѣдъ си извоювахме мѣсто близо до релситѣ. Вечеръта сме съвсемъ напредъ, на най-добра позиция. Ние спимъ прави.

Храна имаме за нѣколко дена, а за пиене Албертъ Троске намѣри отъ нейде една голѣма кана съ кафе. Съ цигари ще ни снабдява Ледерхозе.

Карль Брюгеръ и Валентинъ Лаеръ, които бѣхме изгубили, презъ нощта си пробиватъ путь до нась. Червенокосата кратуна на Вили ги бѣ напжтвала като фаръ. Спимъ както стоимъ прави.

Първиятъ влакъ дохожда рано сутринта.

Той е товаренъ влакъ съ слѣпи коне. Тѣхнитѣ извѣрнати очни ябълки сѫ бѣло-сини и кръвясали. Тѣ стоятъ съвсемъ мирно, главитѣ имъ сѫ протегнати напредъ и само въ душещитѣ ноздри има животъ.

Следъ обѣдъ се съобщава, че днесъ нѣма вече да тръгва никакъвъ влакъ. Никой не мърда. Войникът не вѣрва на съобщения. И наистина следъ обѣдъ пристига още единъ. Първиятъ погледъ ни показва, че тоя е за нась. Пъленъ е наполовина.

Гарата кънти отъ стжпкитѣ на колонитѣ, които изкачатъ изъ чакалнитѣ и се впушкатъ напредъ. Тѣ се оплитатъ въ тѣзи, които чакатъ отъ вѣнъ.

Влакътъ се хлъзга полека. Подхврляме Албертъ Троске, най-лекия между насъ, и той като маймуна се катери. Въ следния моментъ вратитѣ сѫ отрупани съ хора. Повечето прозорци сѫ затворени. Нѣкои ги трошатъ вече съ прикладитѣ на пушкитѣ си, защото искатъ на всѣка цена, съ раздрани ржце и крака, да заминатъ. Хврлятъ одеяла по счупенитѣ стъкла и почватъ да се мѣтатъ вжtre.

Влакътъ спира. Албертъ спушта прозореца предъ насъ. Тяденъ и кучето първи се вмѣкватъ, после Козоле и Бетке съ помощта на Вили. Тримата се спушкатъ веднага къмъ вратитѣ, за да блокиратъ купето. После тиковаме багажитѣ, Лудвигъ и Ледерхозе едновременно, после Валентинъ, азъ и Карль Брюгеръ, а последенъ Вили.

— Всички ли сѫ вжtre? — вика Козоле отъ коридора, дето владѣе ужасенъ натискъ. — Вжtre сѫ! — рече Вили. Веднага Бетке, Козоле и Тяденъ се дръпватъ и сѣдатъ и пороятъ отъ хора се излива въ купетата, заема и мрежитѣ и изпълва всѣки сантиметъръ.

Щурмуватъ локомотива. И на буферитѣ седатъ хора. Покривитѣ сѫ пълни. Началникътъ на влака креши: — Долу, ще си строшите главитѣ! — Свивай си муциуната, ние ще внимаваме, — му отвръщатъ. Въ клозета сѫ се натъпкали петима. На единия задникътъ се подава изъ прозорчето.

Влакътъ потегля. Нѣкои, които сѫ се уловили лошо, падатъ. Двама ги прегазва и повлича. Веднага се качватъ други. Стжпалата сѫ пълни. Влакътъ вече върви, а бльсканицата продължава.

Единъ се държи за вратата. Тя се отваря и той увисва навънъ. Вили го хваща за яката и го вмѣква вжtre.

* * *

Презъ нощта нашиятъ вагонъ има първите загуби. Влакътъ мина презъ единъ нисъкъ тунелъ. Нѣколко души отъ покрива сѫ смазани и пометени надолу. Другите забелязали, но отгоре нѣмали никаква възможности да спратъ влака. И онзи на прозорчето въ клозета заспалъ и падналъ.

И въ другите вагони има загуби. Затова организиратъ покривите съ дървета, вжжа и пушки. Освенъ това нареджатъ постова служба, да предупреждава при опасностъ.

Ние спимъ и спимъ. Прави, легнали, седнали, клекнали, свити върху раници и пакети, спимъ.

Влакътъ трака. Кѫщи, дървета, градини, кимащи хора. Ние спимъ, че толкова много имаме да наваксваме. Шествия, червени знамена, постове по гарите, крѣськъ, притурки на вестниците, революция, — нека първо си отспимъ, другото може и после. Сега едва усъщаме, колко сме се изморили презъ цѣлото това време.

* * *

Свечерява се. Една угарка свѣти. Влакътъ кара бавно и често спира поради повреда на машината. Всички наши локомотиви сѫ изхабени.

Раниците се люшкатъ. Лулитъ димятъ. Кучето е сито и спокойно спи на колѣнетъ ми. Адолфъ Бетке се приближава до мене и гали козината му. — Да, Ернстъ, и ние скоро ще се раздѣлимъ, — казва той следъ малко.

Азъ кимамъ съ глава. Странно е наистина; азъ собствено не мога да си представя живота безъ Адолфъ, — безъ неговите будни очи и спокоень гласъ. Той възпита менъ и Алберта, когато ние, безъ да имаме нѣкаква представа, дойдохме като новобранци на фронта, и азъ не вѣрвамъ, че безъ него щѣхъ да бѣда още живъ.

— Ние трѣбва често да се срѣщаме, Адолфъ, — казвамъ азъ. — Непремѣнно.

Единъ токъ отъ ботушъ ме цапна въ лицето.

Надъ нась въ мрежата седи Тяденъ и усърдно си брои парите — отъ гарата той мисли да върви право да играе комаръ. За да добие

настроение той разпитва нѣколко опълченци. Никой не чувствува това като безобразие; не се говори нищо за война, затова всички слушатъ.

Единъ пионеръ, комуто сж откъснати два пръста, разказва смутенъ, но гордъ, че жена му родила седмаче, което въпрѣки това тежало три кила. Ледерхозе му се смѣе — такова нѣщо не е възможно. Пионерътъ не го разбира. Той смѣта на пръсти, колко месеца има отъ отпуска му до раждането на детето. — Седемъ, казва той — вѣрно е!

Ледерхозе се киска и подигравателно криви лимоненото си лице.
— Другъ ще ти е свършилъ тая работа!

Пионерътъ го гледа очудено. — Какво, какво казвашъ? — се запъвва той.

— Че, ясно е — се подсмива Артуръ.

Пионера го избива потъ. Той брои на пръсти. Устнитъ му треператъ. Единъ брадатъ до прозореца се превива отъ смѣхъ. — Ахъ ти говедо, глупаво говедо.

Бетке се надига. — Свивай си мордата, шишко.

— Защо! — пита брадатиятъ.

— Защото ти казвамъ да си свивашъ мордата, — казва Бетке, а и ти, Артуръ!

Пионерътъ е побледнѣлъ. — Какво да се прави? — пита той безпомощно и се държи за прозореца.

— Човѣкъ трѣбва да се жени, — казва Юпъ замисленъ, — когато децата вече почнатъ да печелятъ. Тогава не може да се случи такова нѣщо.

Навънъ е тѣмно. Горитъ лежать като тѣмни крави на хоризонта. Нивитъ слабо блѣстялъ въ бледата свѣтлина, която хвърля влакътъ отъ прозорците. Има само два часа до въ кѫщи. Бетке става и си стѣга раницата. Той живѣе въ едно село, нѣколко станции преди града, и трѣбва да слѣзе по-рано.

Влакътъ спира. Адолфъ ни подава ржка. Ние сме разтревожени и викаме следъ него. Той се люшка по малкия перонъ и се озърта съ погледъ, който въ една секунда погльща цѣлата мѣстностъ, както суха почва дъждъ. После се обрѣща пакъ къмъ нась. Но той вече нищо не чува. Брайеръ стои на прозореца, макаръ че има болки. — Хайде тръгвай, Адолфъ, — казва той, — жена ти те чака.

Бетке гледа нагоре къмъ нась и клати глава. — Не е толкова бързо, Лудвигъ. — Личи, че нѣщо съ сила го тегли назадъ, но Адолфъ си е Адолфъ — той стои до последния мигъ при нась. Обаче като потегля влакътъ, той бързо се обръща и тръгва съ едри крачки.

— Ще ти дойдемъ скоро на гости — викамъ азъ следъ него.

Виждаме го какъ върви презъ полето. Той още дълго ни маха. Пушекъ отъ локомотива вѣе отсамъ. Надалечъ се виждатъ червени свѣтлини.

Влакътъ прави единъ голѣмъ завой. Сега Адолфъ се вижда съвсемъ малъкъ, една точка, едно малко човѣче, съвсемъ самъ всрѣдъ голѣмата тѣмна равнина, надъ която стои пищното небе, мощно, ясно като предъ буря, губейки се сивожълто въ хоризонта. Незнамъ защо, но изтръпвамъ, не защото е Адолфъ, но че единъ човѣкъ сега върви подъ това небе презъ широката равнина на полята, самъ самичъкъ и въ тѣмна вечеръ.

После тѣмнината иде все по-близо, скоро нѣма нищо друго освенъ влака, небето и дърветата.

* * *

Въ купето е шумно. Тукъ вжtre има жгли, ржбове, миризма, топлина, пространство и граници — тукъ има мургави, ожулени лица, въ които свѣтятъ очитъ, тукъ мерише на пръстъ, потъ, кръвъ и униформи — вънъ обаче прелита и остава назадъ свѣтятъ, все подалечъ е свѣтятъ на окопитъ и гранатнитъ ями, на тѣмотата и ужаса, само единъ вихъръ предъ прозорците, който вече не може да ни улови.

Нѣкой започва да пѣе. Други подхващатъ. Скоро всички пѣятъ, цѣлото купе, сѫщо и съседното, цѣлиятъ вагонъ, цѣлиятъ влакъ. Пѣемъ все по-високо, все по-силно, челата ни се зачерявватъ, жилитъ се издуватъ. Пѣемъ всички войнишки пѣсни, които знаемъ, при това ставаме и се гледаме, очитъ ни блѣстятъ, колелата тракатъ ритъма, а ние пѣемъ и пѣемъ.

Азъ съмъ притиснатъ между Лудвигъ и Козоле и усѣщамъ тѣхната топлина презъ дрехата си. Движа си ржцетъ обръщамъ главата си, мищитъ се разпъватъ, едно треперане се издига отъ колѣнетъ ми къмъ стомаха, презъ коститъ ми нѣщо трепти, подскача въ бѣлия ми

дробъ, устнитѣ ми, очитѣ ми, купето се замъглява предъ очитѣ ми, въ мене бучи като телеграфенъ апаратъ презъ буря, звънтятъ хиляди жици, отварятъ се хиляди пжтища. Азъ слагамъ ржката си бавно върху ржката на Лудвигъ и ми се струва, че ще го изгоря; обаче когато той поглежда, бледенъ и уморенъ както винаги, не мога да изразя нищо отъ всичко това, що е въ мене, и само питамъ бавно и заеквайки: — Имашъ ли една цигара, Лудвигъ?

Той ми я дава. Тренътъ бучи и ние продължаваме да пъемъ. Постепенно, обаче, се намъсва нѣкакво по-тъмно рѣмжене отъ тракането на колелата, и въ една пауза нѣщо силно и продължително трещи презъ равнината. Облаците сѫ се събрали и буря се извива. Свѣткавици блѣсватъ като огньъ отъ близки орждия. Козоле стои до прозореца и клати глава. — По това време буря, — мърмори той и се навежда навънъ. Изведнъжъ той почва да вика бѣзо. — Скоро, скоро! Ето го!

Ние се струпваме до него. Въ блѣсъка на свѣткавиците се очертаватъ на хоризонта остритѣ, стройни кули на града. Гърмейки, мракътъ ги закрива пакъ, ала при всѣка свѣткавица, тѣ сѫ все поблизо.

Очитѣ ни горятъ отъ възбуда. Като нѣкакво гигантско дѣрво израства между нась, надъ нась, въ нась очакването...

Козоле си събира нѣщата. — Деца, деца, кѫде ли ще седимъ следъ една година! — казва той и протѣга рѣце.

— На задника си, — заявява Юпъ нервно. Но никой вече не се смѣе. Градътъ се е приближилъ до нась, той ни тегли къмъ себе си. Ето го, почти дишащъ въ свѣтлината, широко разпрострѣнъ, той иде насамъ, а ние отиваме къмъ него, единъ влакъ войници, единъ влакъ завръщащи се изъ небитието, единъ влакъ съ огромно очакване. Все по-близо сме, ние летимъ като бѣсни къмъ него, срещу нась се виждатъ стени, ей сега ще се сблѣскаме, свѣткавици блѣскатъ, грѣмотевици тѣтнатъ, — после изпѣква гарата съ шумъ и викъ отъ дветѣ страни на вагона, пороенъ дѣждъ се излива, рампата блѣсти облѣна отъ вода, и ние като безумни, се хвѣрляме долу.

Съ менъ изкача и кучето изъ вратата. То се притиска до мене и ние заедно тичаме презъ дѣждъ надолу по стѣлбите.

ВТОРА ЧАСТЬ

I

Като кофа вода, плисната по камъните, ние се пръскаме предъ гарата на разни страни. Въ щурмова стжпка маршируватъ Козоле, Брюгеръ и Троске надолу по улица Хенрихъ. Също тъй бързо се опожтвамъ и азъ съ Лудвигъ къмъ станционната алея. Ледерхозе изхвърча като стрела, безъ да вземе сбогомъ, съ всичкитъ си стоки. Тяденъ накара Вили набързо да му опише пътя къмъ Пуфъ; само Юпъ и Валентинъ не бързатъ. Никой не ги очаква и тъ бавно се отправятъ къмъ чакалнята, дето се надяватъ да получатъ храна. После ще отидатъ въ казармата.

Отъ дърветата на станционната алея капе вода, низки облаци минаватъ бързо. Нѣколко войници отъ най-младия наборъ идатъ насреща ни. Тѣ носятъ червени ленти на ржавите си. „Долу еполетите!“, вика единъ и се впуска върху Лудвигъ.

— Сивай си устата, момче, казвамъ азъ и го тиковъ на страна.

Други се бълскатъ насамъ и ни ограждатъ. Лудвигъ спокойно поглежда първия и отминава. Онзи се дръпва назадъ. Но тогава се явяватъ двама моряци и се впускатъ къмъ насъ.

— Свини, не виждате ли, че е раненъ? — рева азъ и си свалямъ раницата, за да ми сѫ по-свободни рѫцетъ. Обаче Лудвигъ вече лежи на земята, защото съ тази рана на ржката той е съвсемъ беззащитникъ. Моряците дърпатъ униформата му и го тъпчатъ.

— Подпоручикъ! — крѣска единъ женски гласъ, — убийте го, това кръвожадно псе!

Преди да мога да му помогна, удрятъ ме въ лицето, та залитамъ. — Пъклень скотъ! — пышкамъ азъ и ритвамъ нападателя си въ корема. Той изохква и пада. Веднага трима се хвърлятъ върху мене. Кучето залавя единия за тила. Обаче останалите ме повалятъ. — Изгасете — вади ножа, — крѣска жената.

Между краката имъ виждамъ, какъ Лудвигъ души съ свободната си лѣвица единъ морякъ, когото е успѣлъ да повали, като го е удариъ задъ колѣнетъ. Той не го пуша, макаръ че другиятъ го бълска силно. Единъ ме удря по главата съ кайша си, другъ съ юмрукъ въ зѣбитъ.

Волфъ наистина го захапва веднага за колъното, но все още не можемъ да станемъ, тъй все ни повалятъ и искатъ да ни стжпчатъ на каша. Опитвамъ се да си докопамъ револвера. Обаче въ същия моментъ единъ отъ моите нападатели се сгромолясва заднешкомъ до мене на улицата. Втори тръсъкъ — още единъ се тръшва, веднага следъ това и трети — тукъ тръбва да се е намѣсиъ Вили.

Той се бѣ притекъл въ галопъ, свалилъ си още по пътя раницата и сега бѣснѣе надъ насъ. Сграбчва двама наведнѣжъ съ юмруцитъ си и имъ бълска главитъ една о друга. Тъй веднага загубватъ съзнание, защото когато Вили побѣснѣе, той е същински желѣзенъ чукъ. Ние сме свободни, азъ скачамъ, обаче другитъ вече бѣгатъ. Удава ми се още да бухна единого съ раницата си, после се обръщамъ къмъ Лудвигъ.

Вили вече ги преследва. Той забелязалъ, че двамата моряци биели Лудвигъ. Единиятъ лежи цѣлъ насиненъ и стене въ хендека, а кучето рѣмжи надъ него; следъ втория тича Вили и коситъ му се развѣватъ като червенъ ураганъ.

Превръзката на Лудвигъ е стжпкана. Презъ нея блика кръвь. Лицето му е изцапано, челото наранено отъ единъ ритникъ. Той се изтрива и бавно става. — Много ли те удариха? — питамъ азъ. Мъртво бледенъ той клати глава.

Вили между това докопа моряка и го влачи като чувалъ насамъ. — Проклети свини, — скърца съ зжби той, — цѣлата война си стояхте на сѣнка на корабитъ си, не чухте пушка да пукне, а сега сте си разтворили зурлитъ и ще нападате войниците отъ фронта, а! Ще ви науча азъ въсъ! На колъни тука, етапно говедо! Моли го за прошка!

Той бълсва войника предъ Лудвигъ и изглежда тъй страшенъ, че човѣкъ наистина може да се уплаши. — Ще те пребия, — съска той, — на парчета ще те накъсамъ, долу, на колъни!

Войникъ скимти. — Остави го, Вили, — казва Лудвигъ и си прибира вещитъ.

— Какво? — пита този смаянъ, — полуудѣль ли си? Я вижъ, какъти изтѣжкаха рѣката!

Лудвигъ вече отминава. — Ахъ, пусни го да си върви!

За мигъ Вили се чуди на Лудвигъ и нищо не разбира, после, клатейки глава, пуща моряка. — Е добре, ха бѣгай! — Но той не може да се въздържи и го ритва още веднѣжъ, тъй че онзи два пъти се премѣтва.

Вървимъ нататъкъ. Вили се кара, защото тръбва да говори, когато е сърдитъ. Лудвигъ обаче мълчи.

Внезапно виждаме на жгъла на следната улица, че пакъ се задава тълпата отъ побъгналите. Тъ съ си докарали подкрепление. Вили си сваля пушката. — Напълни и тури предпазителя! — казва той и очите му се свиватъ. Лудвигъ си изважда револвера, и азъ също си пригответъмъ пушката за стрелба. До сега това бъше само нѣкаква бълсканица, но сега става сериозно. За втори пътъ нѣма да позволимъ да ни нападнатъ.

Пръсваме се по улицата на по три крачки разстояние, да не образуваме затворена цель и пристъпваме напредъ. Кучето веднага разбира какво ще става. Ръмжейки и то се нареѓда съ насъ въ улука, защото на фронта се бъше научило да напредва подъ прикритие.

— Като наближимъ на двадесетъ метра, стреляме, — вика Вили заканително.

Купчината предъ насъ става безпокойна. Ние продължаваме да вървимъ. Срещу насъ се издигатъ пушки. Вили дръпва предпазителя на пушката и изважда една ръчна бомба, каквото винаги има у себе си. — Ще броя до три...

Тогава отъ групата се отдѣля единъ по-възрастенъ човѣкъ съ подофицерска куртка, на която липсватъ нашивките. Той се изтъква напредъ и вика: — Другари ли сме или не?

Вили тръбва първо да си поеме дъха, толкова е смяянъ. — Та нали това ви питаме, страхови телета? — отговаря той възмутено, — кой почна тукъ да напада ранени?

Другиятъ се сепва. — Вие ли направихте това? — пита той назадъ.

— Ама той не искаше да си свали еполетите, — казва единъ отъ тълпата.

Стариятъ мжжъ прави сърдито движение. После се обръща пакъ къмъ насъ. — Това не би тръбвало да правите, другари. Но вие, изглежда, съвсемъ не знаете, какво става тукъ. Отъ де собственно идете?

— Отъ фронта, отъ де другаде? — му се сопва Вили.

— Ами де отивате?

— Тамъ, дето вие сте били презъ цѣлата война: дома.

— Другарю, — и войникътъ издига единъ празенъ ржавъ, — това тукъ не съмъ изгубилъ въ къщи.

— Толкозъ по-зле, — заявява Вили, безъ да се трогне, — тогава тръбва да се срамувашъ, че си заедно съ такива янлъшъ-войници!

Подофицерът иде по-близо. — Има революция, — казва той спокойно, — и който не е съ насъ, е противъ насъ!

Вили се смее. — Хубава революция! Тръгнали да късатъ нашивки! Ако не искате нѣщо повече... — Той презиртелно плюе.

— Не, — казва едноржкиятъ и бързо се приближава къмъ него, — ние искаме повече! Край на войната, край на подстрекателствата! Край на убийствата! Искаме пакъ да станемъ хора, а не военни машини!

Вили отпуска ржчната бомба. — Тогава много хубаво започнахте, — казва той и сочи стжпканата превръзка на Лудвигъ. После скача къмъ купчината. — Връщайте се въ кѫщи, вие, кърмачета! — реве той къмъ стжписващата се тълпа. — Хора искате да ставате, а! Вие не сте още войници! Като ви види човѣкъ, какъ си хващате пушките, може да го дострашѣе, че ще си строшите ржцетѣ!

Роякът се пръска. Вили се връща и застава предъ подофицера. — Така! Сега слушай да ти кажа нѣщо! И ние се наситихме вече на тая работа и вече тръбва да се тури край, това е ясно. Но не така! Ако направимъ нѣщо, ще го направимъ сами, но нѣма никога да позволимъ нищо да ни се предписва. А сега отвори си добре очите!

Съ два замаха той си откъсва нашивките. — Това правя, защото азъ го искамъ, не, защото вие го искате! То е моя работа. Този тука — той сочи къмъ Лудвигъ, е нашъ подпоручикъ и ще си ги задържи, и горко томува, който се осмѣли да каже нѣщо.

Едноржкиятъ кима съ глава. По лицето му се чете вълнение. — И азъ бѣхъ тамъ вънка, човѣче, — бѣбри той, — знамъ какво е. Ето — той възбудено сочи отрѣзаната си ржка. — Двадесета пеша девизия. Предъ Вердъонъ!

— И ние бѣхме тамъ, — казва Вили лаконически, — и тъй — съ здраве.

Той си надѣва раницата и окача пушката. Маршируваме понататъкъ. Ала когато Лудвигъ минава край него, подофицерътъ съ червената нашивка внезапно слага ржка на фуражката, и ние разбираме какво иска: той поздравлява не униформата и не войната; — той поздравлява другаря отъ бойното поле.

Жилището на Вили е най-близо. Покъртенъ той маха съ ржка къмъ малката кѫщица. — Здравей, стара колибо! Сега запасътъ има покой!

Ние искаме да се спремъ. Но Вили не дава. — Да заведемъ първо Лудвигъ, — казва той, — картофената си салата и евангелията все още навреме ще получа. Но докато отминаваме, той се завтича бързо нататъкъ, за да хвърли погледъ презъ прозорците. — Въ кухнята сѫ, заявява той тържествуващъ, като се връща, — боядисали сѫ дори и прозорците!

По пътя се спираме да се поизчистимъ, за да не видятъ родителите ни, че сме се били. Азъ изтривамъ лицето на Лудвигъ и му развързваме превръзката, за да покриемъ кървавите мъста, че майка му лесно би могла да се изплаши. Той и безъ това тръбва да отиде после въ лазарета да го превържатъ наново.

Спокойно вървимъ нататъкъ. Лудвигъ изглежда все още много отпадналь. — Не се тревожи, — казвамъ азъ и му подавамъ ржка. Вили слага своята на рамото му. — На всѣки може да се случи, моето момче. Да нѣмаше тая рана, ти щѣше да ги направишъ на дробъ!

Лудвигъ ни кимна и влеза. Ние гледаме следъ него, дали може да се изкачи по стълбитѣ. Той е вече до половината, когато на Вили хрумва нѣщо. — Следния път ритай, Лудвигъ; вика той умолително, само ритай! Не ги допущай да се приближатъ до тебъ! — И доволенъ той пушта вратата.

— Бихъ искалъ да знамъ, какво му е отъ нѣколко седмици насамъ, — казвамъ азъ.

Вили се почесва по главата. — Това ще да е отъ дизентерията, — казва той, — защото Лудвигъ иначе... Спомняшъ ли си какъ се разправи самъ самичъкъ съ танка при Биксхотъ? Не бѣше малко нѣщо, драги мой.

Той си разкопчава раницата. — Хайде, прощавай, Ернстъ, — да видимъ сега, какво е правило семейството Хомайеръ отъ половинъ година насамъ. Смѣтамъ, че ще сѫ трогнати около единъ часъ, после ще почнатъ да ме възпитаватъ. Майка ми — ахъ, тя би станала чудесенъ фелдфебель! Златно сърдце има бабичката — но въ бетонена броня!

Самъ вървя нататъкъ и изведенъжъ свѣтътъ е промѣненъ. Въ ушите ми шуми, като че ли река тече подъ каменната настилка на

улицата; не виждамъ и не чувамъ нищо, докато не стигамъ предъ нашата къща. Бавно се качвамъ горе. Надъ вратата виси надписъ „Добре дошълъ“, до него е затъкната китка цвѣте. Тъ сѫ ме видѣли, че ида, и сѫ всички тукъ, най-отпредъ майка ми на стълбата, баща ми, сестрите ми — задъ тъхъ се вижда стаята за живѣене, на масата ядене; всичко е тържествено. — Какви глупости правите, — казвамъ азъ, — цвѣтя и всичко това... защо... не е толкова важно — защо плачешъ, майко? Нали съмъ пакъ тукъ? И войната вече се свърши — нѣма защо да се плаче... И тогава едва забелязвамъ, че сълзите ми текатъ солени въ устата.

II

Ядемъ картофени топки съ яйца и салами — чудесно ядене. Почти две години има, откакъ не съмъ виждалъ яйце; за картофени топки и да не се говори.

Сега седимъ сити и разположени около голѣмата маса въ стаята за живѣне и пиемъ кафе отъ жельди съ нѣкаква подслада. Лампата гори, канарчето пѣе, дори печката е топла, а Волфъ лежи подъ масата и спи. Тѣй е хубаво, по-хубаво не може да бѫде.

— Е, разкажи, какво си преживѣлъ, Ернстъ, — казва баща ми.

— Преживѣлъ — отвръщамъ азъ и мисля, — не съмъ преживѣлъ собствено нищо. Всичкото време имаше война, какво може да се преживѣе?

Колкото и да си блъскамъ главата, нищо не ми иде на умъ. За ония работи тамъ не може да се говори съ цивилните, а друго нищо не знамъ. — Вие сигурно сте преживели много повече, извинявамъ се азъ.

Да, така е. Сестритѣ ми разказватъ, какъ сѫ ходили да купуватъ контрабанда. Два пжти стражаритѣ на гарата имъ взимали всичко. На третия пжть тѣ зашили яйцата въ палтата си, суджука скрили въ блузитѣ си, а картофитѣ въ джобове отдолу подъ роклитѣ си. Така успѣли да се промъкнатъ.

Азъ ги слушамъ малко разсѣянъ. Тѣ сѫ порасли, откакто ги бѣхъ видѣлъ за последенъ пжть. Може би тогава не съмъ обрналъ толкова внимание, та за това сега ми прави впечатление. Илза трѣбва да е вече на седемнадесетъ години. Какъ минава времето...

Вѣнъ дѣждѣтъ тропа по прозорцитѣ. Азъ повдигамъ рамене. Странно, пакъ седа въ стая! Странно, пакъ съмъ въ кѫщи...

— Знаешъ ли, че съветникътъ Плейстеръ умрѣ? — пита баща ми.

Азъ клатя глава. — Кога?

— Презъ юлий — къмъ двадесети.

Водата на печката пѣе. Азъ си играя съ реснитѣ на покривката. Така, презъ юлий, си мисля азъ, въ юлий, тогава, презъ последниятѣ петъ дена изгубихме тридесети и шестъ души. Но азъ си спомнямъ едва за трима, какъ се казваха, толкова много имаше още следъ това.

— Отъ какво умръ? — питамъ азъ малко омаянъ отъ непривичната топлина въ стаята, — парче отъ граната или крушумъ?

— Ама, Ернстъ, — отвръща баща ми очуденъ, — че той не бѣше войникъ! Отъ възпаление на бѣлитѣ дробове!

— Ахъ да, вѣрно, — казвамъ азъ и се изправямъ на стола си, — има и такива болести.

После тѣ разказватъ, какво се е случило отъ последната ми отпушка насамъ. Касапинътъ на кюшето билъ пребитъ отъ гладни жени. Веднъжъ, въ края на августъ, дали на всѣко семейство по половинъ кило месо. Кучето на докторъ Knotъ било уловено и навѣрно сварено на сапунъ. Госпожица Ментрупъ родила дете. Картофитѣ пакъ поскжнали. Идущата седмица ще има, може би, въ салханата кокали за проданъ. Втората дъщеря на леля Грета се оженила миналия месецъ за единъ ротмистъръ. Вънъ дъждътъ удря по стъклата. Азъ дигамъ рамене. Странно, да седишъ пакъ въ стая. Странно, пакъ въ кѫщи.

Сестра ми се спира. — Ти хичъ и не слушашъ, Ернстъ — казва тя очудена.

— Не, не, слушамъ, —увѣрявамъ азъ и се съвземамъ, — ротмистъръ, оженила се за ротмистъръ.

— Да, представи си, какво щастие, — продължава усърдно сестра ми, при това лицето ѝ е пълно съ луни. — Какво ще кажешъ на това?

Какво да кажа, когато ротмистъра го улучи шрапнель въ мозъка, и съ него е свършено както и съ другите хора.

Тѣ говорятъ още, но азъ не мога да събера мислитѣ си, които все се отвличатъ.

Ставамъ и гледамъ изъ прозореца. Нѣколко чифта гащи висятъ на вжжето. Тѣ се развѣватъ лениво въ дрезгавината. Несигурниятъ полумракъ на пералнята блѣсва отъ време на време, — и внезапно задъ него се издига, далечна и като сѣнка, друга картина: — развѣващи се прани дрехи, самотна хармоника по вечеря, марширащи части въ дрезгавината... и много мъртви негри въ избѣлѣли, сини шинели, съ напукани устни и кървави очи, — газъ. Тая картина е за мигъ съвсемъ ясна, после почва да трепти и изчезва, гащите пакъ се развѣватъ насамъ нататъкъ, пералнята е пакъ тука, и азъ пакъ чувствувамъ задъ себе си стаята съ родителите ми, топла и скжтана. Премина, мисля си облекченъ, и бѣрзо се обрѣщамъ.

— Защо толкова мърдашъ, Ернстъ, — пита баща ми, — нито четвъртъ часъ не можешъ мирно да стоишъ.

— Может да е преуморенъ, — казва майка ми.

— Не, — отговарямя азъ малко забърканъ и се замислямъ, — не е това. Но струва ми се, че не мога вече да седа тъй дълго на столъ. На фронта нѣмахме столове, все лежахме, както дойде. Не съмъ наученъ.

— Смѣшно, — казва баща ми.

Азъ свивамъ рамене. Майка ми се усмихва. — Ходи ли въ стаята си?

— Не, още не съмъ, — отговарямя азъ и ставамъ. Сърдцето ми тупа, като отварямя вратата и въ тъмнината усъщамъ меризмата на книгите. Съ трескава бързина завъртамъ електричеството. После се озъртамъ. — Всичко си остана точно така, — казва сестра ми задъ мене.

— Да, да, — отговарямя, сякашъ отблъсвайки я, защото сега бихъ искалъ да съмъ самъ. Но и другитѣ вече идатъ. Тѣ се спиратъ на вратата и ме гледатъ окуражително. Азъ сѣдамъ на креслото и слагамъ ръце на масата, която е гладка и хладна на пипане. Да, всичко си е останало така. Ето дори и пресата отъ кафянъ мраморъ, която ми бѣ подарили Карль Фостъ. Тя си е пакъ на сѫщото място както по-рано, до компаса и мастилницата. Ала Карль Фостъ падна при Кемелъ.

— Не ти ли харесва вече стаята? — пита сестра ми.

— Не, харесва ми, — казвамъ азъ колебливо, но е много малка.

Баща ми се смѣе. — Че и по-рано си бѣше точно такава.

— Да, — съгласявамъ се азъ, — но си мислѣхъ, че е много поголѣма.

— Толкова дълго не си билъ тука, Ернстъ, — казва майка ми.

Азъ кимвамъ съ глава. — Сега ще облѣчимъ леглото, продължава тя. — Не гледай насамъ.

Азъ пипамъ по джоба си. Адолфъ Бетке ми подари за сбогомъ пакетче пури. Трѣбва да изпуша сега една. Всичко около мене е тъй халтаво, като че ли ми се вие свѣтъ. Всмуквамъ дима дълбоко въ дробоветѣ си и чувствувамъ, че ми става по-добре.

— Пури ли пушишъ? — пита баща ми изненадано и почти укорително.

Азъ го поглеждамъ очуденъ. — Разбира се, — отвръщамъ. — Тѣ спадатъ на война къмъ прехраната. Всѣки денъ ни се полагаха по три-

четири. Искашъ ли една?

Той я взима, клатейки глава. — По-рано ти въобще не пушеше.

— Да, по-рано — казвамъ азъ и неволно се усмихвамъ, че прави такъвъ въпросъ отъ цѣлата работа. По-рано наистина не бихъ направилъ това. Обаче свѣнътъ предъ по-стари хора се изгуби въ окопитѣ. Тамъ всички бѣхме равни.

Крадешкомъ поглеждамъ къмъ часовника. Отъ нѣколко часа едвамъ съмъ тука, но сякашъ сж нѣколко седмици, отъ какъ не съмъ видѣлъ Вили и Лудвигъ. Много ми се иска бѣрзо да се завтека пакъ при тѣхъ, защото още не мога да си представя, какъ ще остана за винаги въ семейството си; още имамъ чувството, че утре, други денъ, нѣкога, пакъ ще маршируваме, рамо до рамо, псуваики, примирени, но близо единъ до другъ.

Най-после ставамъ и си взимамъ шинела отъ коридора.

— Нѣма ли да останешъ тая вечеръ при насъ? — пита майка ми.

— Трѣбва да се обадя, — лъжа азъ, защото не искамъ да й кажа истината.

Тя върви съ менъ до стѣлбата. — Чакай, — казва тя, — тѣмно е, ще ти свѣтна.

Изненаданъ се спирамъ. Да ми свѣтне? За две-три стѣпла? Господи, презъ колко затинени ями, презъ колко разорани пѫтища е трѣбало да се оправямъ години наредъ, безъ свѣтлина, ноще, при най-усиленъ огънъ; — а сега за една стѣлба да ми свѣтятъ? Ахъ, майко! Но азъ чакамъ тѣрпеливо, докато тя дойде и ми свѣти и ми се чини, сякашъ ме гали въ тѣмното.

— Внимавай, Ернстъ, да не ти се случи нѣщо вънка, — вика тя по менъ.

— Какво ще ми се случи тукъ въ родината, тукъ въ мира, майко? — казвамъ усмихнатъ и гледамъ нагоре къмъ нея. Тя се навежда надъ перилата. Нейното малко избраздено лице е златно засѣнчено отъ абажура на лампата. Призрачно се мѣркатъ сѣнките и свѣтлините задъ нея презъ коридора. И внезапно нѣщо се разклаща въ мене, странно вълнение ме обхваща, почти като болка — като че ли нѣма нищо на свѣта като това лице, като че ли пакъ съмъ дете, на което трѣбва да свѣтятъ по стѣлбата, момче, на което може да се случи нѣщо по улицата, а всичко друго помежду е било само призракъ и сънъ.

Обаче свѣтлината на лампата за мигъ хвърля отражение на токата на колана ми. Секундата отлита, не съмъ дете, нося униформа. Бързо скачамъ надолу по стълбата, все по три стъпала наведнъжъ, и бъльсвамъ вратата, жаденъ да отида при другаритѣ си.

Най-напредъ посещавамъ Албертъ Троске. Майка му е съзачервени очи, но днесъ така е редътъ и въ това нѣма нищо лошо. Но и Албертъ не е сѫщиятъ, той седи свитъ като мокро куче до масата. До него седи по-голѣмиятъ му братъ. Отдавна не съмъ го виждалъ и знамъ само, че е лежалъ въ болницата. Той е надебелѣлъ и има хубави, червени бузи.

— Добъръ денъ, Хансъ, оздравѣ ли? — казвамъ азъ весело. — Какъ си, какъ стои работата? На два крака най-добре, нали?

Той мърмори нѣщо неразбрано. Госпожа Троске хълца и излиза. Албертъ ми прави знакъ съ очи. Азъ не разбирамъ нищо и се озъртамъ. Тогава забелѣзвамъ до стола на Хансъ патерици. — Още ли не е всичко наредъ? — питамъ азъ.

— Не, — казва той, — миналата седмица ме изписаха отъ болницата. — Той посѣга къмъ патериците, подпира се и се мѣта съ два скока къмъ печката. И двата му крака липсватъ. Отъ дѣсно има желѣзна протеза, отъ лѣво изкуственъ кракъ съ обувка.

Азъ се засрамвамъ за глупавата си приказка. — Не знаехъ, Хансъ, — казвамъ.

Той кимва съ глава. Краката му били измрѣзали въ Карпатите, после се явила гангрена и най-следе трѣбвало да ги отрѣжатъ.

— Слава Богу, само стѣпалата! — госпожа Троске донася възглавничка и я пъхва подъ протезата. — Не се бой, Хансъ, ти пакъ ще се научишъ да ходишъ. — Тя сѣда до него и му гали рѣчетѣ.

— Да, — казвамъ азъ, само за да кажа нѣщо, — краката ти нагоре сѫ поне цѣли!

— Стига ми и толкова, — отговаря той.

Азъ му давамъ цигара. Какво да се прави въ такива минути — всичко е грубо, колкото и добри намѣрения да имашъ. Говоримъ наистина за нѣщо, съ мжка и запъвайки се, но щомъ нѣкой отъ насъ стане, Албертъ или азъ, и направи една-две крачки, забелѣзваме, какъ ни гледа Хансъ краката, съ тъменъ, измъченъ погледъ, какъ очитѣ на

майка му търсятъ сѫщия пѫть — все къмъ краката — насамъ-нататъкъ — вие имате крака, а азъ нѣмамъ.

За сега той още не може да мисли нищо друго; а майка му се грижи само за него и не вижда, че Албертъ страда отъ това. Въ нѣколкото часа той бѣ станалъ съвсемъ боязливъ.

— Да, трѣбва да се обадимъ, — му казвамъ азъ, за да посочимъ причина, че трѣбва да излѣземъ.

— Да, — казва той бѣрзо.

Вънъ си отдъхваме. Вечеръта се оглежда меко по мократа настилка на улицитѣ. Фенеритѣ трептятъ отъ вѣтъра. Албертъ гледа втренчено все направо. — Не мога нищо да сторя, Ернстъ, — казва той, запъвайки се, — обаче като седа тамъ и го гледамъ, него и майка си, почвамъ да мисля, че съмъ виновенъ и ме е срамъ, че имамъ два крака. Струва ми се подло, че съмъ здравъ. Да имахъ поне нѣкаква рана като Лудвигъ, тогава нѣмаше да ги дразня...

Опитвамъ се да го утеша. Ала той гледа на страна. Това, що казвамъ, не го убеждава, но на менъ ми олеква. Така е всѣкога съ утѣхата.

Отиваме при Вили. Въ стаята му е ужасно разхвърляно. Леглото стои разглобено до стената. То трѣбва да се продължи, защото презъ войната Вили порастна и вече не се събира въ него. Наоколо лежатъ дѣски, чукове и триони. На единъ столъ грамадно блюдо съ картофена салата. Него самия го нѣма. Майка му разказва, че отъ единъ часъ насамъ се миелъ и тѣркалъ въ пералнята. Ние чакаме.

Госпожа Хомайеръ колѣничи предъ раницата му и рови вжtre. Клатейки глава тя вади нѣколко мръсни дрипи, които нѣкога сѫ били чорапи. — Само дупки, — мърмори тя и гледа Алберта и менъ неудобрително.

— Военна стока, — думамъ азъ и свивамъ рамене.

— Тѣй, военна стока! — отговаря тя ядосано, — много знаете вие! Най-хубава вълна бѣше това; осемь дена обикаляхъ докато я получихъ. А сега на парцаль. Нови нѣма никѫде. — Угрижена тя гледа останкитѣ. — Толкова време все ще сте имали тамъ, да си обувате веднъжъ въ недѣлята чисти чорапи! Четири цифта взе последния пѫть, а само два връща. И то на тоя редъ! — Тя бута дупкитѣ.

Тъкмо искамъ да защитя Вили и ето го, че иде; тържествуващъ и съ силенъ ревъ се втурва той вътре. — Това ще рече късметъ! Кандидатъ за тенджерата! Тая вечеръ ще има пакъ пилешко печено!

Въ ржка той държи като знаме единъ едъръ пътълъ. Зеленозлатнитъ пера на опашката блестятъ, пурпурно лъщи гребена, на човката има нѣколко капки кръвъ. Макаръ, че бѣхъ яль добре, лигитѣ ми противатъ.

Вили размахва блажено птицата насамъ-нататъкъ. Госпожа Хомайеръ се изправя и надава викъ. — Вили! Отъ де си го взель?

Вили гордо разказва, че тъкмо го билъ съгледалъ задъ бараката, уловилъ го и го заклалъ, — всичко за две минути. Той тупа майка си по гърба. — Това научихме тамъ. Не напразно е билъ Вили замѣстникъ каshawарь.

Тя го гледа, сякашъ е глътнала бомба. После вика мжжа си и стене сломена. — Оскаръ, гледай тука — заклалъ пътела на Биндингъ!

— Какъ на Биндингъ? — пита Вили.

— Пътълътъ е на Биндингъ, млѣкаря, тука до нась! О, Господи, какъ можа да направишъ това? — госпожа Хомайеръ пада на единъ столъ.

— Нѣма да оставя да ми побѣгне такова печено, — казва Вили очудено. — Така сме научени!

Госпожа Хомайеръ не може да се успокои. — Какво ли ще излѣзе сега? Тоя Биндингъ е проклетъ човѣкъ!

— За какво собственно ме смѣташъ? — пита Вили, сега сериозно докаченъ. — Мислишъ ли, че само мишки съмъ ималъ насреща си. Не съмъ начинающъ! Тоя е точно десетиятъ, който съмъ хваналъ. Юбилеенъ пътълъ! Ще си го изядемъ спокойно, Биндингъ нѣма хаберь за това. — Той нѣжно го друса. — Охъ, какъ ще те хапна! Да го варимъ ли или да го печемъ?

— Мислишъ ли, че ще хапна, — вика госпожа Хомайеръ извѣнь себе си, — веднага да го занесешь обратно!

— Да не съмъ полуудѣлъ? — заявява Вили.

— Открадналъ си го! — вика тя отчаяно.

— Открадналъ? — Вили се изсмива. — Хубава работа! Той е реквизиранъ! Доставенъ! Намѣренъ! Откраднатъ? Ако взема пари, може да се говори за кражба, обаче не, като грабна нѣщо за ядене. Тогава много ще сме крали, а, Ернстъ?

— Разбира се, — казвамъ азъ. — Пътешества самъ ти е дошълъ, Вили. Точно както онзи на батарейния командиръ въ Щаденъ. Помнишь ли, какъ направи за цѣлата рота пилешки котлета тогава? Едно къмъ едно — едно пиле на единъ конь!

Вили се хили поласканъ и тупа съ ржка по печката. — Студена, — казва той разочарованъ и се обръща къмъ майка си. — Нѣмате ли вѣглища?

На госпожа Хомайеръ отъ тревога се е сковалъ езика. Тя само поклаща глава. Вили кима. — Утре ще доставя. За сега можемъ да вземемъ тоя столъ, той е и безъ това съвсемъ разглобенъ и нищо не струва.

Госпожа Хомайеръ пакъ поглежда сина си, като че ли съвсемъ нищо не му разбира. После дръпва стола и пътела и се запътва къмъ млѣкаря Биндингъ.

Вили е искрено възмутенъ. — Ето го, че си отива и не пїе вече — казва той тѣжно. — Разбирашъ ли това, Ернстъ?

Че не можемъ да вземемъ стола, макаръ че на фронта веднъжъ изгорихме цѣло пияно, за да си стоплимъ една баница, това още какъ да е разбирамъ. И че тукъ, въ кжци, не бива да се водимъ по неволното трепване на ржцетъ си, макаръ че тамъ всичко за ядене бѣше работа на щастието, а не на морала, и това още, може би, разбирамъ. Но да се върне пътела, който е вече тѣй и тѣй мъртавъ, когато и единъ новобранецъ знае, че това би докарало само безполезни главоболия, това намирамъ вече съвсемъ глупаво.

— Ако стане това мода, ще умремъ тука отъ гладъ, само гледай! — твърди Вили съкрушенъ. — За половинъ часъ щѣхме да имаме тука най-хубавото печено, ако бѣхме...

Погледътъ му блуждае между вратата и печката. — Най-добре да се измъкнемъ, — предлагамъ азъ, — тукъ не е съвсемъ сигурно!

Но госпожа Хомайеръ вече се връща. — Нѣмаше го въ кжци — казва тя запъхтѣна и иска да продължи, но забелязва, че Вили се е облѣкълъ. Тогава тя забравя всичко. — Ще излизашъ ли вече?

— Малко на патраулъ, майко, — смѣе се той.

Тя почва да плаче. Вили съмутенъ я тупа по рамото. — Пакъ ще се върна. Сега все ще се връщаме. Само гледай, по-често отколкото мислишъ.

Единъ до другъ, съ едри крачки, съ ржце въ джобоветъ вървимъ надолу. — Да викаме ли и Лудвигъ? — питамъ азъ.

Вили клати глава. — По-добре да го оставимъ да спи. За него е по-добре.

Градътъ е беспокоенъ. Товарни автомобили и моряци преливатъ по улицитъ. Червени знамена се въятъ.

Предъ общината разтоварватъ и раздаватъ купове хвърчащи листа. Хората ги дърпатъ отъ ржцетъ на моряците и ги гълтатъ жадно. Очите имъ блестятъ. Вътърътъ духва куповетъ и ги разпилява като роякъ бѣли гължби. Тъ се заплитатъ въ клонитъ на дърветата и шумолятъ въ тѣхъ.

— Другари, — казва единъ старъ човѣкъ въ походенъ сивъ шинель, — другари, сега ще стане по-добре. — Устата му треперята.

— Дяволъ да го вземе, тука става нѣщо, — казвамъ азъ.

Ние удвояваме нашите крачки. Колкото по наближаваме двора на катедралата, толкова по се усилива бльсканицата. Площадътъ е пъленъ съ хора. На стжалата предъ театъра стои единъ войникъ и говори. Тебеширно бѣлата свѣтлина на една карбитна лампа свѣти надъ лицето му.

Не можемъ точно да разберемъ какво говори, защото вѣтърътъ шиба съ дълги неправилни удари по площада и всѣки пътъ донася по една вълна музика отъ органъ отъ катедралата, въ която вълна тънкиятъ, пресеченъ гласъ на войника почти загълхва.

Едно възбудено, несигурно напрежение се разстила надъ площада. Тълпата стои като стена. Всички почти — войници. Много съ женитъ си. Мълчаливите затворени лица иматъ сѫщия изразъ както на бой, когато подъ стоманените каски следѣха врага. Обаче въ погледите лежи сега още нѣщо друго: предчувствуието за едно бѫдеще и непонятното очакване на нѣкакъвъ другъ животъ.

Отъ театъра се зачуваха викове. Глухо бучение отговаря. — Деца, сега се почва! — казва Вили въодушевенъ. Ржце се издигатъ. Единъ тласъкъ минава презъ тълпата. Редиците се раздвижватъ. Образува се шествие. Крѣсьци се разнасятъ: — Напредъ, другари! — Като мощно подухване кънтятъ стжалките по каменната настилка. Безъ да се опомнимъ, ние се присъединяваме.

Надъсно отъ нась върви единъ артилеристъ. Предъ нась единъ пионеръ. Групи следъ групи се прибавятъ. Само малцина се познаватъ. Въпрѣки това сме веднага близки едни съ други. За войниците не е нужно много да се познаватъ. Тѣ сѫ другари и това стига. — Хайде, Ото, тръгвай съ нась! — вика пионерът предъ нась на единъ, който се е спрѣль.

Този се колебае. Жена му е съ него. Тя си пъхва ржката въ неговата и го гледа. Той се усмихва смутено. — После, Францъ!

Вили прави една гримаса. — Като се намѣсятъ и фусти, то другарството отива по дяволитѣ. Само гледайте!

— Ахъ, глупости, — отговаря пионерът и му дава цигара. — Женитѣ сѫ половината животъ. Но всичко на времето си!

Неволно попадаме въ сѫщата стѫпка. Другояче се марширува тукъ. Улицата кънти, и като свѣткавица прелита надъ колонитѣ буйна, сподавена надежда: сега се отива сякашъ въ единъ животъ на свобода и справедливостъ.

Обаче следъ сто метра шествието вече спира. То е предъ кѫщата на кмета. Нѣколко работници бльскатъ вратата. Всичко е тихо, обаче, задъ затворенитѣ прозорци се вижда за мигъ бледното лице на една жена. Бльскането се засилва и единъ камъкъ полита къмъ прозореца. Следва втори. Съ трѣсъкъ стъклата падатъ въ градинката отпредъ.

Сега се явява кметът на прозореца на първия етажъ. Къмъ него се отправятъ викове. Той се опитва да увѣрява нѣщо, ала никой не го слуша. — Хайде! Тръгвай съ нась! — крѣска единъ.

Кметът свива рамене и кима съ глава. Следъ нѣколко минути той марширува на чело на шествието.

Следниятъ, когото вземаме, е началникътъ на службата по прехраната. После единъ смутенъ съ плешива глава, който биль правиль сдѣлки съ масло. Единъ търговецъ на жито не успѣваме да докопаме — офейкаль, като чулъ, че идемъ.

Шествието марширува къмъ дворцовия площадъ и се струпва предъ входа на оклийското комендантство. Единъ войникъ се изкачва бързо по стълбата и влиза вжtre.

Ние чакаме. Всички прозорци сѫ освѣтени.

Вратата се отваря. Ние протѣгаме глави. Единъ човѣкъ съ папка излиза. Той вади листове изъ папката и почва да чете съ равномѣренъ гласъ речь. Ние се силимъ да слушаме. Вили дѣржи рѣце до голѣмитѣ

си уши. Понеже е цѣла глава по-високъ отъ другитѣ, той по-добре разбира изреченията и ги повтаря. Обаче думитѣ пляскать надъ насъ. Тѣ звучатъ и замиратъ, ала не ни докосватъ, не ни разтърсватъ, тѣ само пляскать и пляскать.

Ние ставаме безпокойни. Не разбираме това. Научени сме да действуваме. Нали е революция! Трѣбва да стане нѣщо! Ала човѣкътъ тамъ горе говори и говори. Той подканва кѣмъ спокойствие и благоразумие. А при това никой още не е биль неблагоразуменъ.

Най-после той се дрѣпва. — Кой бѣше този? — питамъ азъ разочарованъ.

Артилеристътъ до мене е уведоменъ. — Председателътъ на работническия и войнишки съветъ. По-рано биль, струва ми се, зѫболѣкаръ.

— Аха, — рѣмжи Вили, и върти недоволно червената си глава — такава глупость! Азъ мислѣхъ, че отиваме веднага на гарата и отъ тамъ право въ Берлинъ.

Отъ тѣлпата се зачуватъ викове и се предаватъ нататъкъ. Кметътъ да говори. Бутатъ го нагоре по стѣлбата.

Съ спокоенъ гласъ той заявява, че всичко точно ще се разследва. До него стоятъ треперейки двамата гешефтари и се потятъ отъ страхъ. А нищо нѣма да имъ сторятъ. Подвикватъ имъ, наистина, но всѣки се стеснява да дигне ржка срещу тѣхъ.

— Все пакъ, — признава Вили, — кметътъ има поне куражъ.

— Ахъ, той е свикналъ, — казва артилеристътъ — презъ денъ-два го извличатъ.

Ние го гледаме очудено. — Често ли става такова нѣщо? — пита Албертъ.

Другиятъ клюма съ глава. — Все нови части се връщатъ и мислятъ, че трѣбва да разчистятъ. И така си остава после...

— Човѣче, това не разбирамъ, — казва Вили.

— И азъ не, — заявява артилеристътъ и се прозявя отъ сърдце. — Другояче си го представлявахъ. Хайде сбогомъ! Да си вървя въ бѣлхарника. Това е по-разумно.

Други го следватъ. Площадътъ бѣрзо се изпразва. Сега говори втори делегатъ. И той приканва кѣмъ спокойствие. Водачите щѣли да се грижатъ за всичко. Тѣ вече се били заловили на работа. Той сочи

освѣтенитѣ прозорци. Най-добре ще е, да си идемъ въ кѫщи. „Дяволъ да го вземе, това ли е всичко?“ — казвамъ азъ ядосанъ.

Ние се намираме почти смѣшни, за дето сме тръгнали съ тѣхъ: Какво искахме по-рано? Свиваме рамене и бавно си отиваме.

Завеждамъ Албертъ до дома му и се връщамъ назадъ. Но страшно е: сега, когато другаритѣ ми не сѫ при мене, всичко наоколо ми почва леко да се люлѣе и да става недействително. Тъкмо сега бѣше още тъй естествено и здраво, а сега внезапно се отдѣля и е така ново и непривично, че почти не знамъ вече, дали не сънувамъ всичко това. Тукъ ли съмъ? Действително ли съмъ тукъ?

Ето улицитѣ, каменни и сигурни, съ гладки, блестящи стрѣхи, нийде не зѣятъ ями и гранатни пукнатини, непокътнати стърчать зидоветѣ въ синята ноќь, тъмно се открояватъ силуетитѣ на балконитѣ и куличкитѣ, нищо не е разядено отъ зжбитѣ на войната, стъклата на прозорците сѫ всички здрави и задъ свѣтлитѣ облаци на тѣхнитѣ завеси живѣе единъ укротенъ свѣтъ, различенъ отъ тоя на вой и смърть, въ който до сега кѫщувахъ.

Спирамъ предъ една кѫща, въ която свѣтятъолнитѣ прозорци. Музика звучи тихо навънъ. Пердетата сѫ наполовина спустнати. Може да се погледне вѫтре.

Една жена седи предъ пияното и свири. Тя е сама. Само свѣтлината на една стояща лампа пада върху бѣлитѣ нотни листове. Останалата стая се губи въ пъстьръ полумракъ. Едно канапе и нѣколко меки стола внасятъ въ тая дрезгавина нѣкакво настроение на миръ и сигурностъ. Куче лежи на едно кресло и спи.

Азъ се втренчвамъ като омагьосанъ въ тая картина. Едва когато жената става и безшумно, съ меки стжпки отива къмъ масата, азъ се дръпвамъ бѣзо. Сърдцето ми бие. Въ свѣтлината на сигналнитѣ ракети и подъ развалинитѣ на разрушенитѣ села на фронта, бѣхъ почти забравиль, че има още и такова нѣщо: тоя миръ, ограденъ далечъ отъ улицитѣ съ килими, топлота и жени. Искаше ми се да отворя вратата и да влѣза въ стаята, да се свия въ креслото, да си държа рѣзетѣ срещу топлината и да се оставя да ме облѣе цѣль; искаше ми се да говоря, да се стопи подъ тихитѣ очи на тая жена всичко твърдо, буйно, да остане задъ мене, да го сваля отъ себе си като нѣкаква мръсна дреха.

Свѣтлината въ стаята загасна. Отминавамъ. Обаче ноќьта изведнъжъ е пълна съ тѣмни викове и неясни гласове, пълна съ образи

и минало, пълна съ въпроси и отговори.

Излизамъ далеко навънъ. Горе на хълма спирамъ. Градът лежи сребъренъ предъ мене. Луната се отражава въ рѣката. Кулигъ треперятъ. Тъй непонятно тихо е.

Постоявамъ малко време и тръгвамъ тогава назадъ, пакъ къмъ улиците и жилищата. Въ къщи полека пъпля по стълбите нагоре. Родителите ми вече спятъ. Чувамъ ги какъ дишатъ, — майка ми по-тихо, а баща ми високо и тежко, и се срамувамъ, че се връщамъ тъй късно.

Въ стаята си запалвамъ лампата. Въ кюшето стои леглото, бѣло облѣчено, съ отмѣтната назадъ завивка. Сѣдамъ на него и стоя известно време замисленъ. После се усъщамъ уморенъ. Механически се простирамъ и искамъ да дръпна завивката отгоре си. Ала внезапно пакъ се издигамъ, защото бѣхъ забравилъ да се съблѣка. Вънка спѣхме все съ дрехите си. Бавно си свалямъ униформата и слагамъ ботушите си въ жгъла. Виждамъ на леглото една нощница. Едва познавамъ, какво е. Обличамъ я. Изведнѣжъ, като я нахлувамъ голъ и помръзналъ, ме надвира едно чувство, азъ пипамъ завивките, ровя се въ възглавниците, притискамъ ги до себе си, заравямъ се въ тѣхъ, въ съня и пакъ въ живота и чувствувамъ само това едничко и нищо друго: тукъ съмъ — да, азъ съмъ тукъ!

III

Седа съ Албертъ до единъ отъ прозорцитѣ на кафене „Маеръ“. Предъ насъ на кръглата мраморна маса ни чакатъ две чаши изстинало кафе. Отъ три часа насамъ сме тукъ, обаче не сме се решили още да изпиемъ тази горчива течност. Макаръ, че на фронта бѣхме свикнали на всичко, но това кафе тукъ не е освенъ сварени каменни вжгища.

Заети сѫ само три отъ маситѣ на кафенето. На една отъ тѣхъ гешефтари водятъ преговори за нѣкаквъ вагонъ хранителни продукти; — на другата седать двама съпрузи, заети съ четене на вестници; — а на третата ние двамата съ Албертъ сме се разположили удобно на червенитѣ канапета.

Пердетата сѫ мръсни, келнерката се прозява, задушно е — и изглежда, че кафенето не се посещава добре; за нась, обаче, то е все пакъ доста интересно. Чувствуваме се добре, имаме много свободно време, оркестърътъ свири, а ние зяпаме презъ прозореца.

И затова оставаме въ кафенето, докато музикантитѣ си прибератъ инструментитѣ. Келнерката се приближава до нась, разплащаме се. Излизаме и започваме да скитаме изъ улицитѣ.

Великолепно е да се спирашъ предъ всяка витрина, да нѣмашъ никакви грижи и да се чувствувашъ напълно свободенъ.

Спираме се въ Щубенщрасе. — Да влѣземъ у Бекеръ, казвамъ азъ.

— Наистина, — съгласява се Албертъ, — да влѣземъ. Той има да се чуди.

Въ магазина на Бекеръ сме прекарали голѣма частъ отъ ученическитѣ си години. Въ него можеше да се купи всичко, каквото човѣкъ пожелае: тетрадки, принадлежности за рисуване, мрежи за ловене на пеперуди, акварии, сбирки отъ пощенски марки, антикварни книги и книжки съ решения на алгебрични задачи. По цѣли часове стояхме у Бекеръ, — тамъ пушехме тайно цигари и уреждахме

първите си тайни срещи съ ученичките от гимназията. Бекеръ бъешо нашето най-довърено лице.

Влизаме въ магазина. Нѣколко ученика скриватъ набързо въ ржката си запаленитъ цигари. Ние се усмихваме и важно пристижваме. Една отъ продавачките ни запитва, какво желаемъ.

— Бихме желали да поговоримъ съ самия господинъ Бекеръ — казвамъ.

Продавачката се колебае за мигъ и казва: — Не бихъ ли могла азъ да Ви услужа?

— Не, госпожице, — отговаряме. — Кажете на Господинъ Бекеръ, че го търсимъ.

Продавачката отива да съобщи на шефа си. Споглеждаме се и пъхваме ржце въ джобоветъ си. Какъ ли ще се зарадва стариетъ Бекеръ!

Прозвучава добре познатото ни звънтене на вратата, водеща къмъ кантората. Ето че се задава и Бекеръ, дребенъ, побѣлълъ и сбръчканъ — такъвът, какъвто го бѣхме оставили. Той се взира въ насъ за мигъ и веднага ни познава.

— Я вижъ, Баркхолцъ и Троске, — казва той, — значи завърнали сте се!

— Да, — отговаряме и двамата и съ нетърпение очакваме изблика на възторга му.

— Е, добре дошли! Какво желаете? — запитва той. — Цигари ли?

Смаяни сме отъ държането му. Въ сѫщностъ нѣмахме намѣрение да купуваме нищо — не бѣхме и помислили за това. — Да, моля, десетъ цигари — казвамъ смутено.

Той ни подава цигаритъ. — Е, хайде, довиждане! — казва и се измъква. Ние се бавимъ още въ магазина. — Може би, желаете още нѣщо? — се провиква той отъ стълбичката, водеща къмъ кантората.

— Не, не, — отговаряме и си тръгваме.

— Е? — казвамъ на Албертъ, когато сме вече на улицата.

— Ти се чудишъ? — Той маха ядосано съ ржка. — Оня, обаче, въ магазина никакъ не се чуди.

Продължаваме да скитаме изъ улици.

Късно вечеръта и Вили се присъединява къмъ нась, и заедно потегляме къмъ казармата.

По пътя Вили внезапно отскача на страна. Уплашвамъ се и азъ. Ясно разпознаващо се свирене на граната изпищява край нась, споглеждаме се списани и се изсмиваме. Било изсвирането на електрически трамвай.

Юпъ и Валентинъ седатъ самотни въ една голѣма и празна подофицерска стая. Тяденъ не се е още завърналъ. Той все още мърсува.

Двамата ни посрѣщатъ радостни, защото сега могатъ да заиграятъ на карти.

Юпъ е успѣлъ въ кѫсо време да влѣзе въ войнишкия съветъ. Чисто и просто самъ се е произвелъ въ този чинъ и го заема още, понеже въ казармата царува такава бѣркотия, че никой не може да се оправи. Съ това той за сега е осигуренъ, тъй като е изгубилъ вече цивилната си служба.

Неговиятъ Къолнски адвокатъ му писалъ, че женитѣ — помощници успѣли вече да свикнатъ съ работата и при това тѣхниятъ трудъ билъ и по-евтинъ; а Юпъ навѣрно е отвикналъ на бойното поле отъ работа въ бюрото. Искрено съжалявалъ, но времената били тежки и т.н. На края най-добри пожелания за въ бѫдеще.

— Уредихме я! — казва Юпъ меланхолично.

— Презъ цѣлата война да имашъ само едно единствено желание: да се махнешъ отъ прусацитѣ, а сега да се радвашъ, че можешъ да останешъ при тѣхъ. Е, какво да се прави, и така лошо и инакъ лошо — залагамъ осемнадесетъ.

Вили държи най-силната карта въ ржка. — Двадесетъ, — отговаряме заради него, — а ти, Валентинъ?

Последниятъ вдига рамене: — Двадесетъ и четири.

Когато Юпъ пасува на четиридесетъ, идва Карлъ Брюгеръ. — Искахъ да видя, какво правите, — казва той.

— И ни потърси веднага тукъ, нали? — ухилва се Вили и се разполага по-удобно на стола си. — Е, що да се прави, пакъ казармата си остава истинската родина за войника. Четиридесетъ и едно!

— Четиридесетъ и шестъ, извика Валентинъ предизвикателно.

— Четиридесетъ и осемъ, отвръща Вили.

Дяволъ да го вземе, играта стана сериозна. Приближаваме се. Доволенъ, Вили се облъга на шкафа и ни показва единъ огроменъ попъ. Валентинъ, обаче, се озъбва застрашително и хвърля една още по-силна карта.

Чудно уютно е сега въ малката стаичка. На масата блещука угарка свѣщъ. Леглата едва се бѣлѣятъ въ полумрака. Лапаме голѣми парчета сирене, за които Юпъ се е погрижилъ. Той отрѣзва всѣкиму порцията съ ножа на пушката си.

— Петдесетъ — бѣснѣе Валентинъ.

Въ този моментъ се отваря бѣрзо и Тяденъ връхлетява въ стаята. — Зе — Зе — заеква той и отъ вълнение започва да хълца ужасно. Развеждаме го изъ стаята съ вдигнати рѣже. — Да не сѫ ти обрали развратниците паритетъ? — го запитва Вили състрадателно.

Той поклаща глава. — Зе-Зе...

— Мирно! — изкомандува Вили.

Тяденъ се стресва. Хълцането му престава.

— Зеелигъ — намѣрихъ Зеелигъ — ликува той.

— Човѣче — изревава Вили, — ако лъжешъ ще те хвърля презъ прозореца!

Зеелигъ бѣше ротниятъ ни фелдфебель, първостепенно говедо; за съжаление два месеца преди революцията го премѣстиха, така че не можахме да го уловимъ до сега. Тяденъ разправа, че Зеелигъ билъ сега притежателъ на кръчмата „Кьонигъ Вилхелмъ“ и че ималъ отлична бира.

— Да вървимъ! — извиквамъ азъ, и за мигъ всички сме на улицата.

— Но не безъ Фердинандъ, — казва Вили. Той има да си разчиства смѣтките съ Зеелигъ още заради Шрьодеръ.

Започваме да свиркаме и шумимъ предъ кжщата на Козоле, докато той разсърденъ се явява на прозореца по риза. — Шо за лудории посрѣдъ нощъ, — мърмори той. — Не знаете ли, че съмъ жененъ?

— Има време за това, — крещи Вили, — слизай по-скоро, открихме Зеелигъ!

Фердинандъ се оживява. — Наистина ли? — пита той.

— Наистина! — изкрешява Тяденъ.

— Добре, ида! — отговаря той, — обаче тежко ви, ако сте ме излъгали.

Следът петъ минути той е вече при насъ и иска да му докладваме подробно за Зеелигъ.

Хукваме напредъ.

Когато завиваме въ една улица, Вили въ бързината си събаря единъ минувачъ. „Носорогъ!“ изревава падналиятъ подире му.

Вили се връща бърже и застава заплашително предъ него. „Моля, казахте ли нѣщо?“ пита той и козира. Другиятъ скача правъ и го поглежда: — Не си спомнямъ, — отговаря той навжсено.

— Имате късметъ, — казва Вили, — понеже за да можете да ругаете нѣмате нуждното тѣлосложение.

Преминаваме малката градинка и се спираме предъ кръчмата „Кьонигъ Вилхелмъ“. Фирмата е вече пребоядисана. Кръчмата сега се нарича „Еделвайсъ“. Вили улавя дръжката на вратата.

— Почекай малко! — Козоле му дръпва ржката. — Вили, — казва той умолително, — ако дойде работата до бой, ще бия азъ! Обещай ми!

— Съгласенъ съмъ! — го успокоява Вили и отваря бързо вратата.

Шумъ, димъ и свѣтлина ни посрещнатъ. Чаши звънтятъ. Грамофонъ свири марша отъ „Веселата вдовица“. Крановетъ на тезгяха блестятъ. Смѣхове се чуватъ около омивалника на тезгяха, гдео две момичета изплакватъ измърсенитъ съ пѣна чаши. Нѣколцина мжже се въртятъ около тѣхъ. Шеги се подхврлятъ. Водата прелива. Лицата се оглеждатъ разкривени въ нея. Единъ артилеристъ поржчва ракия за всички и оципва едното момиче по задника. „Това е още мирновременна стока, Лина,“ извиква той въодушевенъ.

Пробиваме си пжть. „Наистина, ето го“, казва Вили.

Съ запретнати ржкави и разкопчана риза, изпотенъ; съ мокъръ зачервенъ вратъ кръчмаръточи бира задъ тезгяха. Кафявозлатисти струи се лѣятъ изподъ дебелитъ му ржце и изпълватъ чашитъ. Той повдига глава. Широка усмивка се разлива по лицето му.

— Добре дошли! А, вие ли сте? Какво обичате, свѣтла или черна бира?

— Свѣтла, господинъ фелдфебель! — отвръща Тяденъ нахално.
Кръчмарътъ ни преброява съ очи.

— Седемъ, — казва Вили.

— Седемъ, — повтаря кръчмарътъ, като поглежда Фердинандъ,
— шестъ — а, и Козоле биль тукъ — значи седемъ!

Фердинандъ се промъква до тезгяха и се обляга съ лакти на него.
— Зеелингъ, имашъ ли и ромъ?

Кръчмарътъ се суети задъ своите никелови кранове.

— Разбира се, имамъ.

Козоле го поглежда изподъ вежди.

— И ти навѣрно го смучишъ съ удоволствие, нали?

Кръчмарътъ напълва нѣколко конячени чашки.

— Разбира се, че охотно го смучаш.

— Спомняшъ ли си, кога си пилъ за последенъ пѣтъ ромъ?

— Не.

— Азъ обаче си спомнямъ много добре, — изревава Козоле и
застава предъ тезгяха като бикъ предъ нѣкой плеть.

— Известно ли ти е името Шрьодеръ?

— Има много Шрьодеровци, — казва кръчмарътъ разсѣяно.

Това изважда Козоле отъ търпение. Той е вече готовъ да се
нахвърли върху кръчмаря. Вили го сграбчва и го бутва на единъ столъ.

— Най-напредъ да пиемъ! Седемъ свѣтли! — извиква той къмъ
тезгяха.

Козоле мльква. Сѣдаме на една маса. Кръчмарътъ ни подава самъ
халбитъ.

— Наздраве — казва той.

— Наздраве, — отговаря Тяденъ и всички пиемъ. Тогава
последниятъ се обляга самодоволно на стола си. — Е, казахъ ли ви?

Фердинандъ следи съ погледъ кръчмаря, който се отправя отново
къмъ тезгяха. — Като си помисля само, скръцва той съ зжби — какъ
това магаре воњше на ромъ, когато погребвахме Шрьодеръ.

Той не довършва мисълта си.

— Само не се разнѣжвай, казва Тяденъ.

Но като че ли думитъ на Козоле бѣха отдръпнали една завеса,
която презъ цѣлото време се бѣ развѣвала тихо — и така изглеждаше

като да се вселява въ кръчмата сива, призрачна пустота. Прозорците изчезватъ, сънки изкачатъ изъ цепнатинитъ на пода и спомени изпълватъ опушената стая.

Козоле и Зеелигъ никога не можеха да се понасятъ. Обаче тъ станаха смъртни врагове едва презъ августъ 1918 година. По това време ние лежахме въ единъ разрушенъ отъ снаряди окопъ задъ фронта и тръбаше да работимъ цѣла нощъ, за да изкопаемъ единъ общъ гробъ. Не можехме да го направимъ много дълбокъ, защото скоро се появи подпочвена вода. Къмъ края тръбаше да работимъ затънали въ тиня.

Бетке, Веслингъ и Козоле изравняваха стенитъ. Останалитъ събрахме труповетъ предъ гроба и ги нареждаме единъ до другъ въ дълга редица, докато бѫде готовъ гробътъ. Албертъ Троске, подофицерътъ на нашата рота, имъ сваляше разпознавателнитъ знаци и войнишките книжки, доколкото имаха такива.

Нѣкои отъ мъртвацитъ имаха вече черни, нагнили лица, понеже разлагането напредваше бързо презъ влажнитъ месеци. Затова пъкъ сега не меришаха така силно, както презъ лѣтото. Нѣкой бѣха мокри и подути отъ водата като гѣби. Намѣрихме единъ проснатъ на земята съ разперени ржце. Като го повдигнахме, видѣхме, че това, що лежеше на земята, бѣха останки отъ униформа — толкова разкъсанъ бѣ трупътъ. И разпознавателниятъ знакъ липсваше. Най-сетне познахме по една кръпка на панталонитъ ефрейтора Глазеръ. Той бѣше съвсемъ лекъ, тъй като липсваше половината отъ тѣлото.

Ржце, крака и глави, които бѣха намѣрени разпръснати, събрахме отдѣлно въ едно платнище. Когато донесохме Глазеръ, Бетке каза: „Стига вече. Нѣма място за повече“.

Донесохме нѣколко чуvalа пълни съ варъ. Юпъ разпръсна варъта съ плоска лопата върху изровената яма. Скоро следъ това дойде Максъ Вайлъ, който бѣ донесъль кръстове отъ тила. За всеобщо очудване въ тъмнината изплува и Зеелигъ. Разбрахме, че му било поръчано да прочете една молитва, понеже наблизо нѣмаше пасторъ, а двамата ни офицери бѣха болни. И той бѣ въ лошо настроение, тъй като макаръ и дебель, не можеше да гледа кръвъ. А при това нощно време не можеше нищо да вижда. Това го правѣше така нервенъ, че не забеляза перваза

на ямата и падна вжтре. Тяденъ се изсмѣ силно и каза съ низъкъ гласъ: „Заровете го — заровете го“.

Не щешъ ли Козоле работѣше тѣкмо на това място въ ямата. Зеелигъ се струполи върху главата му; нѣщо около 100 кг. жива тежестъ. Фердинандъ започна да ругае ужасно. Той после позна фелдфебела, но понеже бѣ старъ фронтовъ пльхъ, това не го принуди да си затвори устата. Защото все пакъ бѣ 1918 година. Зеелигъ скочи на крака, видѣ стария си противникъ Козоле, разгнѣви се и го изруга. Фердинандъ му отвѣрна. Бетке, който се намираше сѫщо въ ямата, се опита да ги разтѣрве. Обаче фелдфебельть плюеше отъ гнѣвъ, а пѣкъ Козоле, съзнавайки, че му причиняватъ тежка неправда, не оставаше дѣлженъ. И Вили скочи вжтре, за да помага на Козоле. Ужасенъ ревъ се издигаше отъ гроба.

— Тишина, — каза нѣкой внезапно и при все че гласътъ бѣ слабъ, шумътъ престана веднага. Зеелигъ се изкатери прѣхтейки. Униформата му бѣ побѣлѣла отъ варъта, и той изглеждаше като трѣбящъ ангель съ захарна глазура. Козоле и Бетке излѣзоха сѫщо навънъ отъ гроба. Предъ тѣхъ стоеше опрянъ на бастуна си Лудвигъ Браеръ. Той бѣ лежалъ до сега предъ окопа, покритъ съ два шинела, защото отъ две седмици бѣ боленъ отъ дизентерия.

— Какво има? — попита той. Трима души изведнѣжъ пожелаха да му обяснятъ, въ какво се състои работата. Лудвигъ махна уморено съ ржка и каза: „безразлично е“.

Зеелигъ твърдѣше, че Козоле го е бѣсналъ въ гърдитѣ. Козоле се разбѣснѣ отново.

— Тишина, — каза Лудвигъ още веднѣжъ. Всичко затихна. — Намѣри ли всички разпознавателни знаци, Албертъ? — запита той.

— Да, — отговори Троске и прибави тихо, за да не чуе Козоле: — Шрьодеръ е сѫщо между мъртвитѣ.

Двамата се погледнаха за мигъ. Тогава Лудвигъ каза: — Значи не е плененъ? Кѫде е?

Албертъ го поведе покрай редицата мъртвавци. Брюгеръ и азъ ги следвахме. Шрьодеръ бѣ нашъ съученикъ. Троске се спрѣ предъ единъ трупъ, чиято глава бѣ покрита съ чувалъ за пѣськъ. Браеръ се наведе, Албертъ го дрѣпна назадъ. — Не повдигай чувала, Лудвигъ, — го помоли той. Браеръ се извѣрна — Не, Албертъ, ще го повдигна, — каза той спокойно.

Отъ горната часть на Шрьодеровото тѣло не можеше да се различи вече нищо. Тя бѣше съвсемъ сплесната. Лицето представляваше нѣщо като дъска, всрѣдъ която една черна крива дупка съ вѣнци отъ зжби означаваше устата.

Браеръ закри мълчаливо трупа. — Знае ли? — попита той и погледна по посока, където работѣше Козоле. Албертъ поклати отрицателно глава. — Трѣба да се погрижимъ, тоя идиотъ Зеелигъ да се махне отъ тукъ, — каза той, иначе ще се случи нѣщо лошо.

Шрьодеръ бѣ приятель на Козоле. Наистина, че никога не можехме да разберемъ това приятелство, понеже Шрьодеръ бѣше нѣженъ и болезненъ, сжинско дете, и пълна противоположность на Фердинандъ; обаче последниятъ го бѣ закрилялъ като родна майка.

Задъ насъ изсумтѣ нѣкой. Зеелигъ ни бѣ последвалъ и стоеше като вкамененъ съ широко разтворени очи — Никога не съмъ виждалъ подобно нѣщо, каза той заеквайки. — Какъ се е случило?

Никой не му отговори — защото въ сѫщностъ Шрьодеръ трѣбаше още преди една седмица да замине въ отпускъ, обаче Зеелигъ му бѣ попречилъ, тъй като не можеше да търпи ни него ни Козоле. Сега Шрьодеръ бѣ вече мъртавъ.

Дръпнахме се на страна. Въ този моментъ не можахме да понасяме присѫтствието на Зеелигъ. Лудвигъ се заврѣ отново подъ шинелитѣ. Само Албертъ остана. Зеелигъ гледаше втренчено трупа. Луната се подаде изподъ единъ обликъ и го огрѣ. Дебелиятъ фелдфебель стоеше наведенъ напредъ и гледаше бледитѣ лица, въ които непокътнатиятъ изразъ на ужаса се бѣ превърналъ въ голѣмо спокойствие.

Албертъ му каза студено: — Най-добре би било да прочетете една молитва и да се махнете.

Фелдфебельтъ си избръса челото. „Не мога“, прошепна той. Бѣ го обхваналъ фронтовиятъ ужасъ. Всички познавахме това състояние.

По цѣли седмици не усъщахме нищо и внезапно тоя ужасъ ни обхващаше при нѣкой непредвиденъ случай.

Клатушкайки се Зеелигъ се отдалечи съ позеленѣло лице.

— Той сигурно е предполагалъ, че тукъ хората се биятъ съ бонбони, — каза Тяденъ сухо.

Започна да вали по-силно, и ние изгубихме търпение. Фелдфебельтъ все още не идѣше. Най-сетне измѣкнахме Лудвигъ

Браеръ изподъ шинелитѣ му. Той прочете съ тихъ гласъ „Отче нашъ“.

Започнахме да спускаме мъртавците въ гроба. Вайль ни помагаше. Забелязахъ, какъ ржетѣ му треперѣха. Той прошепна почти безгласно: — За васъ ще бѫде отмъстено. — И постоянно повтаряше тия думи. Погледнахъ го очудено.

— Какво ти е, за Бога? — попитахъ азъ. — Та това първите мъртавци ли сѫ, коитовиждашъ! За много ще трѣбва да отмъщавашъ. — Тогава той престана да шепне.

Следъ като положихме първите редове, дойдоха Валентинъ и Юпъ, влечайки едно платнище.

— Този е още живъ, — каза Юпъ и разтвори платнището.

Козоле хвърли погледъ къмъ него: — Обаче не за дълго, — каза той. — Можемъ да го дочакаме.

Човѣкътъ въ платнището хъркаше пресъчено. При всѣко вдишане му течеше кръвъ по брадата.

— Да го отнесемъ ли? — попита Юпъ.

— Въ такъвъ случай той ще умре веднага, — каза Албертъ и показа кръвата.

Сложихме го на страна. Макъсъ Вайль остана да се грижи за него, а ние продължихме работата си. Сега Валентинъ ми помагаше. Спуснахме Глазеръ.

— Ахъ, горката му жена, — промълви Валентинъ.

— Внимание, сега иде Шрьодеръ, — извика Юпъ къмъ гроба и плъзна платнището надолу.

— Млѣкни, — изсъска Брюгеръ.

Козоле държеше трупа още въ ржетѣ си.

— Кой е? — запита той безъ да е разбралъ.

— Шрьодеръ, — отвѣрна Юпъ, който мислѣше, че Фердинандъ знае вече.

— Не дрънкай глупости, той е плененъ, — извика Козоле гнѣвно.

— Вѣрно е, Фердинандъ, — каза Албертъ Троске, който стоеше до него.

Всички сдържахме дъха си. Козоле безъ да каже ни дума вдигна трупа и го сложи на земята, а после се изкатери самъ навънъ отъ гроба. Тогава го освѣти съ джебната си лампа и се наведе съвсемъ близко до останките отъ лицето, мжчайки се да открие чертите му.

— Слава Богу, че онова магаре не е тукъ, — прошепна Карль.

Всички очаквахме вцепенени, какво ще стане. Козоле се изправи.
— Дайте ми лопатата, — каза набързо той. Подадохме му я, очаквайки
нѣщо страшно. Обаче Козоле започна да копае. Той приготвяше за
Шрьодеръ отдѣленъ гробъ и не позволи никому да му помага. И самъ
го положи въ гроба. Бѣше така потърсенъ отъ смъртъта на приятеля си,
че за Зеелигъ и не помисли.

На разсымане двата гроба бѣха готови. Между това ранениятъ
бѣше умрѣлъ, и можахме да го положимъ веднага при другитѣ. Когато
прѣстъта бѣ добре изровена, поставихме кръстоветѣ. Козоле написа съ
химически моливъ името на Шрьодеръ върху единъ отъ кръстоветѣ,
който бѣ още свободенъ и окачи на него една стоманена каска.

Лудвигъ дойде още веднъжъ. Всички свалихме каските си. Той
прочете за втори път „Отче нашъ“. Албертъ стоеше бледенъ до него.
Шрьодеръ бѣ неговъ съседъ по чинъ въ училището. Най-зле, обаче,
изглеждаше Козоле — лицето му имаше землисто цвѣтъ и той не каза
ни дума вече.

Постояхме още малко надъ гроба.

Продължаваше да вали. Донесоха ни яденето и започнахме да
ядемъ.

На сутринта Зеелигъ изкочи внезапно отъ единъ близъкъ окопъ.
Ние мислѣхме, че отдавна е отишълъ по дяволите. Вонѣше отъ
километри на ромъ и едва сега пожела да иде въ тила. Козоле изрева,
като го видѣ. За щастие Вили бѣ наблизо. Последниятъ се хвърли
веднага върху, Фердинандъ и го хвана здраво. Обаче четирима души
трѣбаше да положатъ всичките си усилия, за да не се отскубне
Фердинандъ отъ рѣцетѣ имъ и да удуши фелдфебела. Козоле се
вразуми едва следъ единъ часъ и разбра, че би се чувствувалъ само по-
ненещастенъ, ако продължи да преследва фелдфебела.

Но той се заклѣ надъ гроба на Шрьодеръ, че кога и да е ще си
разчисти смѣтките съ Зеелигъ.

И сега Зеелигъ е задъ тезяха. Козоле е седналъ на петь метра
разстояние отъ него; и двамата не сѫ вече войници.

Оркестъръ загърмява за трети път марша отъ „Веселата
вдовица“.

— Кръчмарю, още по една чашка ракия, — извиква Тяденъ съ блъснали мазни очи. — Веднага, — отговаря Зеелигъ и донася чаши тъ. — Наздраве, другари!

Козоле го поглежда изподъ вежди. — Ти не си нашъ другаръ, — изръмжава той. Зеелигъ взима шишето подъ мишница. „Е, добре, не съмъ“, — отвръща той и се връща къмъ тезгая.

Валентинъ гълтва ракията наведнъжъ. — Пий, Фердинандъ, това е единствената истина, — казва той.

Сега Вили поржча. Тяденъ е вече полуниянъ.

— Е, Зеелигъ, стари ротни плъхо, — изкрешява той, — сега вече нѣма да се караме, нали?

— Пийни и ти една чашка съ нась — и той потупва бившия си началникъ по рамото така, че последния се задавя. За подобна простожпка преди една година би билъ изправенъ предъ военния сѫдъ, или би се озовалъ въ лудницата.

Погледа на Козоле блуждае отъ тезгая до чашата и обратно къмъ тезгая и къмъ услужливия дебелакъ при бирените кранове. И той поклаща глава. — Това е съвсемъ другъ човѣкъ, Ернстъ, — ми казва той. — Също и азъ не мога вече да позная Зеелигъ. Той изглеждаше така прегърбенъ въ униформата си и съ бележника въ ржка, че едва можехъ да си го представя по риза, а камо ли като кръчмаръ. А сега, ето че той си донася чаша и позволява на Тяденъ, който по-преди бѣше нищожество предъ него, да му говори на ти и да го тупа по рамото. Дяволъ да го вземе, какъ се е преобръналъ свѣта!

Вили мушва Козоле поощително въ ребрата. — Е?

— Не знамъ, Вили, — казва Фердинандъ смутено, — трѣба ли да избия зѣбить на оногова тамъ или не? Азъ не си представяхъ работата така. Погледни го, какъ се овърта този подлизурко. Човѣкъ губи всѣко желание да се занимава съ него.

Тяденъ поржча и все поржча. Прави му страшно голѣмо удоволствие да гледа какъ началството му подскача около него.

И Зеелигъ се е вече понатрѣскъ. Неговият лобъ на булдогъ гори, отчасти отъ алкохола, отчасти отъ радостъ за добрата консумация.

— Да се помиремъ, — предлага той, — сега пѣкъ азъ ще ви почерпя съ мирновремененъ ромъ.

— Какво? — казва Козоле и става.

— Ще ви почерпя съ ромъ. Имамъ още едно шише, останало въ долата — казва Зеелигъ добродушно и отива да донесе шишето. Козоле е като ударенъ въ главата и гледа втренчено следъ него.

— Той не помни вече нищо, Фердинандъ, — казва Вили — иначе не би рискувалъ да стори това.

Зеелигъ се връща и налива ромъ въ чашкитѣ. Козоле изсъсква на среща му.

— Не си ли спомняшъ, какъ отъ страхъ се бѣ натрѣскаль тогава съ ромъ? Можешъ да си дадешъ кандидатурата за нощенъ пазачъ въ моргата, чувашъ ли!

Зеелигъ прави примирително движение съ ржка. — Отдавна бѣше всичко това, — казва той като че ли не е било.

Фердинандъ мълква. Ако Зеелигъ бѣ отговорилъ остро поне веднажъ, то боятъ би избухналъ веднага. Обаче тази несвойствена нему отстѫпчивост смайва Козоле и го прави нерешителенъ.

Тяденъ души, и ние сѫщо повдигаме носове. Ромътъ е наистина добъръ.

Козоле обръща чашата си съ дѣното нагоре. — Не искамъ да ме черпята.

— Човѣче — извиква Тяденъ — тогава можеше да ми отстѫпишъ своя дѣлъ! — Той се опитва да спаси съ прѣсти, което може още да се спаси. Но това, което спасява е много малко.

Локалътъ се изпразва постепенно — Прекратяване на работата — извиква Зеелигъ и спуска кепенците. Всички ставаме.

— Е, Фердинандъ? — запитвамъ азъ. Той поклаща глава. Той не може да се владѣе вече. Този келнеръ тамъ не е вече истинскиятъ Зеелигъ.

Кръчмарътъ ни отваря вратата. — Довиждане, господа, приятна почивка.

— Господа, — се кикоти Тяденъ, — господа — по-рано той казваше — *свине*.

Козоле е вече вънъ на улицата, когато случайно хвърля погледъ къмъ пода и вижда краката на Зеелигъ, които сѫ обути все още въ добре познатитѣ на всички ни гамashi. И панталонитѣ му иматъ още кантове и военна кройка. Горе той е кръчмаръ, надолу обаче е още фелдфебель. Това е отъ решающо значение.

Изведенъжъ Фердинандъ се обръща. Зеелигъ отстъпва назадъ. Козоле го последва. — Чакай малко, изръмжава той. — Шрьодеръ! Шрьодеръ! Шрьодеръ! Познавашъ ли го, куче проклето? Нà ти една за Шрьодеръ! Сърдеченъ поздравъ отъ братската могила. — И заудря, гдето завърне. Кръчмарът се прекатурва, скача задъ тезяха и сграбчва единъ дървенъ чукъ. Той улучва Козоле по рамото и въ лицето. Обаче Фердинандъ и не мисли да се отдръпне, толкова е побъснѣль изведенъжъ. Той бълсва Зеелигъ и му притиска главата о тезяха така, че всичко започва да звънти; а следъ това пуска всички кранове. — На, лочи, пърчо недни! Дано се удавишъ въ помиитѣ си! — скърца съ зжби той.

Бирата тече въ врата на Зеелигъ и протича отъ ризата въ панталоните му, които се надуватъ като балонъ. Той реве отъ яростъ, защото въ днешно време е мъжко да се намѣри пакъ такава добра бира. Най-сетне му се отдава да се изправи и да улови една чаша. Той я тласка отдолу право въ брадата на Козоле.

— Лошъ ударъ, — казва Вили, който следи съ интересъ борбата, — той би трѣвало да го тласне съ глава, а сетне да го повали на колѣне.

Никой отъ нась не се намѣсва. Това е частна работа на Козоле. Даже и да бѣше пребитъ, не би трѣвало да му помогаме. Ние сме тукъ, само за да задържимъ другитѣ, ако биха искали да помогнатъ на Зеелигъ. Обаче, никой нѣма желание да му помога, понеже Тяденъ имъ обясни накжсо цѣлата работа.

Отъ лицето на Фердинандъ шурти буйна кръвъ. Сега, едва той се разярява, както трѣба, и бѣже си вижда смѣтките съ Зеелигъ. Съ единъ ударъ въ гръклена той го поваля, прескача го и до насита бълска черепа му о пода.

Най-сетне си трѣгваме. Лина стои бледа като платно предъ хъркация си господарь. — Най-добре ще бѫде да го занесете въ болницата, — извиква Вили, — ще му мине за две-три седмици. Не е страшно!

На улицата Козоле се усмихва, облегченъ като дете, понеже Шрьодеръ е вече отмъстенъ. — Хубавичко бѣше, — казва той и си отрива кръвъта. После ни подава ржка. — Сега трѣба да се върна, обаче, бѣрзо при жена си, иначе тя ще си помисли, че съмъ попадналъ въ истински бой.

* * *

Раздѣляме се на площада. Юпъ и Валентинъ потеглятъ къмъ казармата. Ботушитѣ имъ тропатъ по огрѣния отъ луната тротуаръ.

— Какъ ми се ще и азъ да ида съ тѣхъ, — казва изведенъжъ Албертъ.

— Разбирамъ те много добре, — потвърждава Вили, който мисли все още за пѣтела си. — Малко дребнави сѫ тукъ хората, нали?

Азъ кимвамъ съ глава. — Ето на, скоро ще трѣбва да се върнемъ въ училище...

Спирате се и се хилимъ. Тяденъ не може да се съвземе, толкова се развеселява при тая мисъль. После изтичва, смѣйки се следъ Валентинъ и Юпъ.

Вили се почесва задъ ухoto. — Мислите ли, че ония тамъ ще ни се радватъ? Много удобни не ще имъ бѫдемъ вече.

— Като герои и по възможность по-далечъ имъ бѣхме сигурно по-мили, казва Карлъ.

— Любопитень съмъ, каква ли комедия ще бѫде, — допълва Вили, — както сме оформени сега — калени въ стоманената баня.

Той повдига крака си и пуска една силна прѣдня. „Тридесетсантиметрово орждие“, констатира задоволенъ.

IV

Когато разпustнаха нашата рота, тръбаше да вземемъ оржието съ насъ си. Имахме заповѣдъ да го предадемъ едва въ родното си място. И ето ни въ казармата, гдето предаваме пушките си. Същевременно получаваме еднократното възнаграждение. Петдесетъ марки уолнително възнаграждение и петнадесетъ марки пътни пари на лице. Освенъ това имаме право на единъ шинелъ, чифтъ обуща, долни дрехи и една униформа.

Изкатерваме се въ таванския етажъ, за да получимъ вещите. Артелчикът прави небрежно движение съ ръка: „Изберете си нѣщо“.

Вили обикаля и бързо души окаченитъ предмети. — Я слушай, — казва той бащински, — това можешь да си позволишъ съ новобранци. Тия вехтории сѫ още отъ дѣдо Адама. Я ни покажи нѣщо ново.

— Нѣмамъ — отвръща артелчикът навжсено.

— Така ли! — казва Вили и го поглежда за моментъ. Следъ това измѣква една алуминиева кутийка. — Пушишъ ли?

Другиятъ поклаща голата си глава.

— Добре, тогава навѣрно дъвчишъ тютюнъ? — и Вили бръква въ джоба на шинела си.

— Не.

— Добре, тогава поне пиешъ, нали? — Вили е предвидилъ всичко; той напипва една издутина на куртката си.

— И това не правя — казва артелчикът бавно.

— Тогава не ми остава нищо друго, освенъ да те наплескамъ хубавичко, — му заявява Вили любезно. — Не си отиваме безъ нови, безукоризнени дрехи.

За щастие въ този моментъ пристига Юпъ, който сега като войнишки съветникъ е голѣма птица. Той смигва на артелчика. — Съграждани, Хайнрихъ! Стари ботушковци. Покажи имъ салона!

Артелчикът се развеселява. — Да бѣхте ми казали веднага!

Отиваме съ него къмъ задната часть на етажа. Тамъ висятъ новите нѣща. Бѣрже хвърляме настррана старите си дрипи и се

преобличаме. Вили заявява, че се нуждае отъ два шинела, понеже биль станалъ малокръвенъ при прусацитъ. Артелчикът се колебае. Юпъ го дръпва на страна и започва да му говори по прехраната. Когато се връщатъ, артелчикът е вече по-спокоенъ. Той поглежда изподъ вежди Тяденъ и Вили, които съж станиали значително по-дебели. — Е, нищо, — измърморва той, — все ми е едно. Нѣкой пъкъ не идвашъ да си вземашъ дрехитъ. Навѣрно имашъ достатъчно. Важното е, наличността ми да е въ редъ.

Разписваме се, че сме получили всичко въ изправност. — Не каза ли преди малко нѣщо за пущене? — пита артелчикът Вили.

Последниятъ изважда своята кутийка, хилейки се очудено.

— И нѣщо за дъвчене? — продължава другиятъ. Вили бръква въ джоба на шинела си. — Обаче ти не пиешъ, нали? — се осведомява той.

— О, защо не, — казва спокойно артелчикътъ, — пиенето ми е даже предписано отъ лѣкаря. И азъ съмъ малокръвенъ. Дай тукъ шишето.

— Почакай малко! — Вили си сръбва хубавичко, за да спаси поне нѣщо. И после подава на очудения артелчикъ шишето, което преди малко бѣше пълно, а сега е вече на половина изпразнено.

* * *

Юпъ ни придружава до вратата на казармата.

— Знаете ли, кой е сѫщо тукъ? — запитва той. Максъ Вайлъ! Въ войнишкия съветъ!

— Тъкмо на мѣстото си е тамъ, — заявява Козоле. — Хубавичко топло мѣстице, нали?

— Отчасти, да, — казва Юпъ. — За сега ние държимъ службата, Валентинъ и азъ. Ако нѣкога се нуждаеме отъ нѣщо, като бесплатни пътни билети или нѣщо подобно, — азъ съмъ на извора.

— Я ми дай единъ билетъ, — казвамъ азъ, тогава ще мога утре да посетя Адолфъ.

Той измѣква единъ кочанъ и откѣсва билета.

— Попълни го самъ. Ти ще пѫтувашъ естествено втора класа.

— Разбира се.

Навънъ Вили разкопчава шинела си. Отдолу има втори. — Погодбре азъ да го взема, отколкото да го забутатъ после нѣкѫде, — казва той доволно. — Прусаситѣ могатъ да ми го дадатъ прибавка заради половината дузина гранатни парчета, които мъкна съ себе си.

Вървиме изъ улицата. Козоле разказва, че ще поправи днесъ следъ обѣдъ гължбарника си. Той ималъ преди войната разплодъ на пощенски гължби и на черно-бѣли „таклачи“. Сега иска да започне отново да ги развѣждат. Тамъ на фронта винаги мечтаеше за това.

— А иначе какъ си, Фердинандъ? — го запитвамъ.

— Ще търся работа, — казва накъсъ той, нали съмъ жененъ, човѣче. Сега трѣба да си бълскамъ ангелитѣ.

Отъ къмъ черквата се чуватъ внезапно нѣколко вистрела. Вслушваме се.

— Армейски револверъ и пушка 98, — обяснява Вили вещо. — Като че ли сѫ два револвера.

— Е, нека да сѫ два, — се смѣе Тяденъ и размахва обущата си съ врѣзки, — все пакъ е дяволски тихо въ сравнение съ Фландрия.

Вили се спира предъ магазинъ за мѫжки принадлежности. Въ витрината е изложенъ костюмъ отъ хартия и копринени влакна. Но този костюмъ малко го интересува. Той гледа занесенъ редица избѣлѣли модни плакати, които сѫ окачени задъ костюма. Възбуденъ ни показва образа на единъ елегантенъ господинъ съ остра брадичка, който е въ вѣченъ разговоръ съ единъ ловецъ. — Знаете ли, какво е това?

— Пушка, казва Козоле, — подразбирайки ловеца.

— Глупости, — го прекъсва Вили нетърпеливо, — това е жакетъ! Лястовича опашка, разбирашъ ли? Най-модерното за сега! И знаете ли, какво ми хрумна? Ще порѫчамъ да ми направятъ единъ жакетъ отъ ей тоя шинель. Ще се разпори, ще се боядиса черно, ще се преработи, ще се махнатъ фитилитѣ — чудо ви казвамъ!

Той бѣрзо се влюбва въ идеята си. Обаче Карль потушава малко въздорга му. — Имашъ ли панталони на рѣзки за жакета? — запитва той важно.

Вили се сбѣрква за моментъ. — Тѣхъ ще открадна отъ гардероба на стария, — решава той. А сѫщо и бѣлата му сватбена жилетка — какъ мислите ще изглежда Вили тогава! — Сияющъ отъ радостъ той ни

изглежда единъ по единъ. — По дяволитъ, момчета, сега ще се живѣе, нали?

* * *

Връщамъ се въ кжци и давамъ половината отъ уолнителното възнаграждение на майка си. — Лудвигъ Брайеръ е тукъ, казва тя, — чака те въ стаята ти.

— Той е вече подпоручикъ, — прибавя баща ми.

— Да, — отвръщамъ азъ, — не знаеше ли това?

Лудвигъ има малко по-свежъ видъ. Дизентерията му намалѣла. Той ми се усмихва. — Искамъ да взема нѣколко книги отъ тебе, Ернстъ.

— Избери си, каквото искашъ, Лудвигъ, — му казвамъ.

— Не се ли нуждаешъ отъ тѣхъ ти самия? — запитва той.

Поклащамъ глава. — За сега не. Вчера се опитахъ да почета малко. Обаче комично е — не мога да си събера мислите както трѣба. Следъ като прочета нѣколко страници, мисля вече за съвсемъ други неща. Като че ли съмъ ударенъ въ главата. — Романи ли искашъ?

— Не, — казва той и си избира нѣколко книги. Поглеждамъ заглавията. — Такива тежки нѣща, Лудвигъ? — го запитвамъ азъ, — какво ще правишъ съ тѣхъ?

Той се усмихва смутено. После казва колебливо: — Тамъ на фронта ми минаваха много мисли презъ главата, Ернстъ, и никога не можехъ да ги свържа една съ друга. Сега обаче искамъ да узная много нѣща; що сѫ хората? Знаешъ, може да се случи нѣщо подобно, и какъ става всичко това. Има много въпроси. Па и у насъ самитъ. Преди мислѣхме съвсемъ другояче върху живота. Много нѣща бихъ желалъ да зная, Ернстъ.

Азъ соча книгите. — Вѣрвашъ ли, че ще намѣришъ, всичко това тукъ?

— На всѣки случай ще се опитамъ. Азъ чета сега отъ сутринъ до вечеръ.

Той се сбогува. Оставамъ въ стаята си замисленъ. Що съмъ направилъ въ това време азъ? Засраменъ грабвамъ една книга. Скоро обаче я изпускамъ и се втренчвамъ въ прозореца. Това мога да правя по

цѣли часове — да гледамъ втренчено въ далечината. Преди бѣше съвсемъ друго, тогава винаги знаехъ, какво да правя.

Майка ми идва въ стаята. — Ернстъ, нали ще идешъ тази вечеръ у чичо Карлъ?

— Да, щомъ като трѣбва — да ида, — отговарямъ азъ недоволенъ.

— Той ни праща често хранителни продукти, — казва тя предпазливо.

Кимвамъ съ глава. Навънъ започва да се здрачава. Синкави сѣнки се промъкватъ измежду клонетѣ на кестенитѣ. Обръщамъ се. — Разхождахте ли се лѣтось често по тополената алея, мамо? — запитвамъ азъ. — Трѣбва да е било много хубаво.

— Не, Ернстъ, — нито веднѣжъ презъ цѣлата година.

— Но защо, мамо? — питамъ очуденъ. — По-рано всѣка недѣля ходѣхте тамъ.

— Не ходѣхме вече на разходка, — отговаря тя тихо, — защото винаги огладнявахме много. А пѣкъ нѣмахме нищо за ядене.

— А, така ли! — казвамъ бавно, — обаче чично Карлъ имаше достатъчно, нали?

— Той често ни праща по нѣщо, Ернстъ.

Внезапно се разтежавамъ. — Защо бѣше въ сѫщностъ всичко това, майко? — казвамъ азъ.

Тя ме милва по ржката. — Все ще е било за нѣщо, Ернстъ. Господъ навѣрно знае защо.

Чично Карлъ е гордостъта на нашия родъ. Той има вила и бѣ презъ войната главенъ ковчежникъ.

Волфъ ме придружава до вилата, обаче трѣбва да остане вънъ, защото леля ми не обича кучета. Звѣня.

Мжжъ въ фракъ ми отваря. Смаянъ поздравлявамъ. Тогава чакъ ми хрумна, че това ще е навѣрно слугата. Съвсемъ съмъ забравилъ тия работи презъ войникътка.

Той ме разглежда, като че ли е подполковникъ въ цивилни дрехи. Усмихвамъ се, той обаче не ми отговаря. Като си събличамъ шинела, вдига ржка, като че ли иска да ми помогне. — Е, — казвамъ азъ, за да

спечеля благоволението му, — като старъ редникъ ще мога да свърша самъ тая работа. — И окачвамъ вешитѣ си на една закачалка.

Той обаче ги сваля мълчаливо и ги окачва съ надмененъ изразъ на лицето си на друга закачалка. — Идиотъ, — си помислямъ азъ, и влизамъ вътре.

Чичо Карль ме посреща звънтечки съ шпорите си. Той ме поздравлява снизходително, защото съмъ само прости войникъ. Зачуденъ наблюдавамъ блестящата му гала — униформа. — Да нѣма у васъ конско печено? — се осведомявамъ азъ.

— Защо? — пита той очуденъ.

— Защото си се приготвилъ да ядешъ съ шпори, — отговаряме азъ смѣйки се.

Той ме поглежда ядосано. Безъ да искамъ, изглежда, че съмъ засегналъ нѣкое негово болно място. Тѣзи военни бюрократи сѫ особено мераклии за сабя и шпори.

Преди да мога да му обясня, че не съмъ искалъ да го обида, се приближава леля ми. Тя е все още плоска като дъска за гладене и малкитѣ й черни очи блестятъ като лъснати войнишки копчета. Докато ме обсипва съ роякъ думи, тя хвърля непрекъснато проницателни погледи на всички страни.

Чувствувамъ се стѣсненъ. Премного хора, намирамъ, премного дами и преди всичко, премного свѣтлина. Най-многото, което имахме на фронта, бѣ газена лампа. Обаче тѣзи полюлеи тукъ сѫ неумолими като сѫдебни пристави. Нищо не може да се скрие отъ тѣхъ. Почесвамъ се неволно по гърба.

— Какво правишъ? — пита леля ми и престава да говори.

— Навѣрно ще да е нѣкоя въшка, която се е спасила, — казвамъ откровено, — имахме ги толкова много тамъ, трѣбва да мине поне една седмица, докато се отървемъ напълно отъ тѣхъ.

Ужасена тя отстѫпва назадъ. — Не се страхувай, — я успокоявамъ, — тя не скача. Въшкитѣ не сѫ бѣлхи.

— За Бога! — Тя слага пръстъ на устата си и прави гримаса, като че ли съмъ казалъ Богъ знае каква мръсотия. Но такива сѫ всички тукъ. Искатъ да бѫдемъ герои, но за въшки не щатъ и да чуятъ.

Трѣбва да се ржкувамъ съ безброй хора и почвамъ да се потя. Хората тукъ сѫ съвсемъ други. Чини ми се, че съмъ въ сравнение съ тѣхъ недодѣланъ като танкъ. А тѣ тукъ се държатъ, като да сѫ

изложени въ нѣкоя витрина, и говорятъ като че ли сѫ на сцена. Предпазливо се опитвамъ да скрия ржетѣ си, защото окопната каль се е впила въ тѣхъ като отрова. Крадешкомъ ги бѣрша о панталонитѣ си, въпрѣки това тѣ сѫ все още влажни тѣкмо тогава, когато трѣбва да ги подамъ на нѣкоя дама.

Обикалямъ и попадамъ въ една група, въ която има думата единъ финансовъ съветникъ. — Представете си, — се горещи той, — седларь! Седларь като председатель на Райха. Помислете си само: гала-приемъ въ двореца и седларь, който дава ауденции. Да си умрешъ отъ смѣхъ!

Той се закашля отъ възбуждение. — Какво ще кажете за това, млади воино? — крещи той и ме потупва по рамото.

Нѣмаль съмъ още време да размисля върху всичко това. Повдигамъ сmutено рамене. — Може би той разбира нѣщо.

Финансовиятъ съветникъ ме поглежда втренчено. После се превива отъ удоволствие — Много добре, — грачи той, — може би разбира нѣщо! Не, мили ми, тия работи сѫ вродени! Седларь! Защо не и нѣкой шивачъ или пѣкъ даже обущарь?

И той се обрѣща отново къмъ другитѣ си събеседници. Дрънканицитѣ му ме ядосватъ, особено ме дразни това, че говори така пренебрежително за обущаритѣ. И тѣ бѣха сѫщо така войници както и по-издигнатитѣ хора. И Адолфъ Бетке бѣше обущарь, а пѣкъ разбираше отъ война повече отъ много майори. На фронта се гледаше човѣка, а не професията.

* * *

Радвамъ се, че най-сетне съдаме на масата. До мене седи младо момиче съ лебедоваboa около врата. Момичето ми се хареса, но не зная, какъ да го занимавамъ. Като войници малко сме говорили, а съ дами никакъ. Другитѣ се разговарятъ оживено. Опитвамъ се да следя разговора имъ, за да имамъ поне нѣкаква полза.

На другия край на масата седи финансиятъ съветникъ и тѣкмо обяснява, че — ако сме били издържали още два месеца, войната щѣла

да бъде спечелена. Едва не ми припада отъ тия празни думи, понеже всъки войникъ знае, че нъмахме вече нито муниции, нито хора. Срещу него една дама разказва за загиналия си мажъ, и си дава при това такава важност, като че ли тя е паднала на бойното поле, а не той. Понадолу говорятъ за акции и за условията на мира, и всички мислятъ, че разбираятъ тия нѣща по-добре, отколкото хората, които се занимаватъ специално съ тѣхъ. Единъ мажъ съ гърбавъ носъ разправя съ такова лицемѣрно състрадание една историйка за жената на приятеля си, че човѣкъ би желалъ да му запрати една чаша въ муциуната заради зле прикритото му злорадство.

Главата ми съвсемъ затжпява отъ всички тия глупости, и вече не мога да следя добре разговора. Момичето съ лебедоватаboa ме пита подигравателно, дали не съмъ онѣмѣлъ на фронта.

— Не — отговарямъ и мисля: Козоле и Тяденъ трѣбваше да сѫ тукъ, тѣ биха се хубавичко смѣли надъ всички тия шеги, които вие пускате и съ които се още и гордѣете. Обаче досадно ми е, че не мога да изкажа съ една сполучлива забележка това, което мисля. За Козоле разбира се не би било мжчно да си отвори устата. Той би знаяль и какво да каже. И това, което би казалъ, би било кратко и ясно.

* * *

За щастие въ тоя моментъ се появяватъ на масата котлети. Започвамъ да душа. Това сѫ истински свински котлети, пържени въ истинска масъ. Видѣть имъ ме кара да забравя всичко. Вземамъ си едно хубавичко парче и започвамъ да дъвча съ голѣма наслада. Великолепенъ вкусъ. Толкова отдавна е, откогато не съмъ яль прѣсни котлети. Въ Фландрия за последенъ пжть — бѣхме уловили две прасенца — огризахме ги чакъ до коститѣ презъ една чудна лѣтна нощъ — тогава Катчински бѣ още живъ, — ахъ Катъ — и Хайе Вестхаусъ, това бѣха други хора, не като тия тукъ въ родината — облѣгамъ си лактитѣ на масата и забравямъ всичко наоколо си, толкова близко ги виждамъ предъ себе си. — Животинчетата бѣха крѣхки — като гарнитура бѣхме изпържили картофени кюфтета — и Лаеръ бѣ тамъ и Паулъ Боймеръ — да, Паулъ — не чувамъ и не виждамъ вече нищо, загубвамъ се цѣлъ въ спомените.

Кикотене ме стрѣсва. Около масата всичко стихнало. Леля Лина изглежда като шише сърна киселина. Момичето до мене едва сдържа смѣха си. Всички гледатъ къмъ мене.

Едри капки потъ ме избиватъ. Ето ме че седа, както тогава въ Фландрия, съ лакти облегнати въ самозабрава, съ кокала въ дветѣ ржце, прѣститѣ цѣли измазани, и огризвамъ остатъка отъ котлета. Другитѣ обаче ядатъ чистичко съ ножъ и вилица.

Почервенѣлъ като божуръ гледамъ втренчено предъ себе си и оставамъ кокала. Какъ можахъ да се забравя така? Но не мога вече другояче да ямъ. На бойното поле ядѣхме все така, най-много имахме лъжица или вилица, но чиния никога.

Къмъ позора ми се примѣсва и гнѣвъ. Гнѣвъ къмъ този чично Карль, който започва да говори натъртено за военни заеми, гнѣвъ къмъ всички тия хора, които се правятъ на толкова важни съ мѣдритѣ си думи; — яростъ къмъ цѣлия този свѣтъ тукъ, който живѣе такаувѣрено съ своитѣ дреболии, като че ли не сѫ били преживявани никога чудовищнитѣ години, презъ които имаше само едно нѣщо: смѣрть или животъ, и нищо друго.

Мълчаливо и упорито се тѣпча, колкото мога; желая поне да се наситя добре. При първа възможностъ, се измѣквамъ.

Въ гардеробната стои слугата въ фрака. Сграбчвамъ нѣщата си и изсъсквамъ: — Трѣбваше да бждешъ съ насъ на бойното поле, лакирана маймуно! Ти и цѣлата банда тукъ! — После тръшвамъ вратата следъ себе си.

Волфъ ме чака предъ кѣщата. Той се хвѣрля върху ми отъ радостъ. — Ела, Волфъ, — казвамъ, и изведнѣжъ съзнавамъ, че не бѣше нещастието съ котлета, което ме ожесточи така, но този вмирисаль се и самодоволенъ духъ отъ преди войната, който все още се ширя и важничи. — Ела, Волфъ, — повтарямъ, — това не сѫ хора за насъ! Съ всѣки английски войникъ, съ всѣка французка окопна свиня бихме се разбрали по-добре! Ела, да идемъ при нашитѣ другари! Тамъ е по-добре, макаръ че тѣ ядатъ съ ржце и се уригватъ! Ела!

Хукваме, кучето и азъ, тичаме, колкото ни дѣржатъ краката, все по-бѣрже и по-бѣрже, запъхтявайки се, лаеки, тичаме като луди, съискрящи очи — по дяволитѣ всичко, ние сме живи, нали Волфъ; ние сме живи!

V

Лудвигъ Брайеръ, Албертъ Троске и азъ сме се запътили за училище. Занятията пакъ ще почнатъ. Ние бъхме въ педагогическата семинария и затова за насъ нѣма изпити съ облекчение. Гимназистите участвуали въ войната бъха по-добре. Мнозина отъ тѣхъ можаха да държатъ такъвъ изпитъ или преди да ги взематъ войници или презъ отпуска си. Останалите или ония, които не бъха сторили това, трѣбва, разбира се, да се върнатъ пакъ въ класовете. Къмъ тѣхъ спада и Карль Брюгеръ.

Минаваме край катедралата. Зелените мѣдни площи на кулита сѫ свалени и замѣнени съ сива покривна мукава. Тѣ изглеждатъ плесенясили и разядени и поради това черквата изглежда почти като фабрика. Мѣдните площи били стопени за гранати. — И дѣдо Господъ сигурно не е сънувалъ това — казва Албертъ.

Отъ западната страна на катедралата, въ една крива уличка стои двуетажната семинария. Напрѣко срещу нея — гимназията. Задъ нея рѣката и насипа съ липитѣ. Преди да станемъ войници, тия сгради обгръщаха нашиятъ свѣтъ. После ги замѣстиха окопитѣ. Сега сме пакъ тута. Но това не е вече нашиятъ свѣтъ. Окопитѣ бъха по-силни.

* * *

Предъ гимназията срѣщаме нашиятъ другаръ по игра Георгъ Рае. Той бѣше подпоручикъ и ротенъ, обаче презъ отпуска си само се излежавашъ и смукашъ и не мислишъ за матурата си. Затова сега трѣбва да постъпимъ пакъ въ шести класъ, който бѣ повтарялъ два пжти.

— Вѣрно ли е, Георгъ — питамъ азъ — че презъ войната си се билъ изтѣщилъ въ латинския?

Той се смеє и крачи съ дългите си крака нататъкъ къмъ гимназията.

— Я внимавай, да не ти пишатъ укорно поведение — вика той следъ мене.

Презъ последнитѣ шестъ месеца той бѣше летецъ. Свалилъ четирима англичани, но не вѣрвамъ, че още може да докаже Питагоровата теорема.

Отиваме нататъкъ къмъ семинарията. Улицата гъмжи отъ униформи. Изпъкватъ лица, които почти сме забравили, имена, които съ години не сме чували. Насамъ куцука Хансъ Валдорфъ, когото презъ ноемврий седемнадесета година извлякохме съ раздробено колѣно. Кракът му е отрѣзанъ до горе; той има сега тежъкъ изкуственъ кракъ съ панти и го влачи, като ходи. Куртъ Лайполдъ се явява и се представа засмѣнь: Гьоцъ фонъ Берлихингенъ съ желѣзната ржка. Дѣсната му ржка е изкуствена. После иде още единъ и казва съ задавенъ гласъ: — Мене не ме познавате, нали?

Азъ гледамъ това лице, доколкото то е още лице. Надъ челото минава широкъ, червенъ белегъ. Той свършва чакъ въ лѣвото око. Тамъ е нарасло месо, тъй че окото лежи малко по-дѣлбоко. Обаче то е все пакъ тута. Дѣсното е неподвижно, отъ стъкло. Носа го нѣма, черно парцалче закрива мястото му. Белегътъ, който се подава подъ него, два пъти разцепва устата. Тѣ сѫ подути и сраснали накриво, поради това е неразбрания говоръ. Зѣбите сѫ изкуствени. Вижда се една скоба. Азъ го гледамъ нерешително. Сподавениятъ гласъ казва:

— Паулъ Радемахеръ.

Сега го познахъ. Ето сивиятъ му костюмъ на рѣзки.

— Добъръ денъ, Паулъ — казвамъ — какво правишъ?

— Нали виждашъ — той се мѫчи да си изкриви устнитѣ. — Два удара съ мотика. И това, и то остана тамъ. — Той издига ржката си, на която липсватъ три пръста. Едното му око тѣжно премигва. Другото гледа втренчено и безучастно направо. — Да знаехъ само, дали ще мога да стана учитель. Много зле приказвамъ. Можешъ ли да ме разбирашъ?

— Напълно — отговарямъ азъ. — То още ще се оправи. Сигурно ще може да се направи операция.

Той свива рамене и мълчи. Като че ли нѣма много надежда. Ако бѣше възможно, сигурно биха го направили по-рано.

Вили ни настига, за да ни разкаже последнитѣ събития. Узнаваме, че Боркманъ умрѣлъ отъ раната си въ бѣлия дробъ. Обърнало го на бързотечна охтика. Хенце се застрелялъ, като разбраъ, че поради раната си въ гръбнака, ще може да се движи само на столъ-

количка. Всички разбираме това: той бъше най-добрият ни играчъ на футболъ. Майеръ падналъ убитъ презъ септемврий, Лихтенфелдъ презъ юний. Лихтенфелдъ бъше стоялъ на фронта само два дена.

Изведнъжъ се севваме. Една малка превита фигура стои предъ насъ.

— Какво, Вестерхолтъ? — пита Вили, невърващъ очитъ си.

— Да, азъ съмъ, хапльо — отговаря този.

Вили е смаянъ. — Мислѣхъ, че си умрѣлъ.

— Още не — отвръща Вестерхолтъ спокойно.

— Но имаше въвестника!

— Погрѣшно съобщение ще да е било — подсмива се онзи.

— На нищо вече не може да се върва — казва Вили, клатейки глава. — Мислѣхъ, че отдавна сѫ те изяли червеитъ.

— Следъ тебе, Вили — отговаря Вестерхолтъ самодоволно. — Първо ще дойде твоятъ редъ. Червенокоси не живѣятъ много.

* * *

Влизаме вътре. Дворътъ, дето въ десетъ часа си ядѣхме намазанитъ съ масло рѣзени хлѣбъ, класнитъ стаи съ чернитъ дѣски и чинове, коридоритъ съ редицитъ закачалки за фуражкитъ ни — тѣ сѫ пакъ точно както по-рано, ала на насъ се струватъ сякашъ отъ другъ свѣтъ. Само мириса на полуутъмнитъ помѣщения разпознаваме пакъ; той не е така силенъ, но подобенъ на тоя на казармата.

Въ аулата блести съ своите стотина тржби органътъ. Надѣсно отъ него стоятъ група учители. На директорската катедра има две саксии съ нѣкакви листа като отъ кожа. Отпредъ е окаченъ лавровъ вѣнецъ съ лента. Директорътъ е съ рединготъ. Значи ще има нѣкакво тържество.

Ние се струпваме на купъ. Никой нѣма желание да стои въ първата редица. Само Вили се изстѣпва тамъ безъ да се смущава. Кратуната му свѣти въ полумрака на помѣщението като червениятъ фенеръ на нѣкой бордей.

Разглеждамъ групата учители. По-рано тѣ значеха за насъ нѣщо повече отъ другите хора; — не само защото бѣха наше началство, но защото вървахме въ тѣхъ, дори и когато имъ се присмивахме. Днесъ тѣ

сж за нась само нѣкакви по-възрастни хора, които добродушно презираме.

И сега тѣ стоятъ пакъ тука и искатъ пакъ да ни поучаватъ. Личи, че сж готови да пожертвуватъ по нѣщо отъ своето достоинство. Обаче какво могатъ да ни учатъ? Ние сега познаваме живота по-добре отъ тѣхъ, придобили сме друго едно познание, сурово, кърваво, жестоко и неумолимо. Днесъ ние бихме могли да ги учимъ, но кой ще приеме това! Ако сега последва нѣкое ненадейно нападение върху аулата, тѣ биха подскачали само като страхливи и безпомощни зайчета, отъ нась обаче никой не би загубилъ ума и дума. Спокойно и решително ние бихме направили веднага най-целесъобразното, а именно, да ги затворимъ, за да не ни прѣчатъ, и да почнемъ да се отбраняваме.

* * *

Директорътъ се окашля и почва приветствената речь. Думитѣ скачать гладки и крѣгли изъ устата му, трѣбва да се признае, че той е превъходенъ ораторъ. Той говори за героичната борба на войските, за боевые, победа и храбростъ. Обаче въпрѣки всички хубави думи чувствувамъ, че боде нѣщо като трѣнь, може би, тѣкмо поради хубавите му думи. Не бѣше така гладко и крѣгло онova тамъ. Азъ поглеждамъ Лудвигъ, и той ме поглежда. Албертъ, Валдорфъ, Вестерхолтъ, Райннереманъ, никому не се харесва.

Директорътъ се увлича. Той чествува сега не само героизъма на фронта, но и по-тихия дома. — И ние тукъ въ родината си изпълнихме изцѣло дѣлга, и ние се ограничавахме и гладувахме за нашите войници, трѣпнахме и треперахме, а това бѣ тежко и често бѣ почти по-тежко за нась да изтрамъ, отколкото за нашите храбри войници тамъ...

— Полека! — казва Вестерхолтъ. Нѣщо почватъ да мѣрморатъ. Директорътъ ни поглежда накриво и продължава: — Обаче съвсемъ не можемъ да съпоставяме тия работи. Вие гледахте безстрашно въ стоманеното лице на смѣртъта и изпълнихте вашиятъ великъ дѣлгъ, и макаръ че на нашето оржжие не се падна крайната победа, то ние сега толкова повече ще се сплотимъ съ гореща обичъ около нашето измѣченено отечество, ще градимъ пакъ въпрѣки всички враждебни

сили, въ духа на нашиятъ учитель Гьоте, който изъ вѣковетъ напомня съ крепки думи на нашето смутно време: На пукъ на всички сили да се съхранимъ!

Гласътъ спада съ терца. Той е сега примреженъ и облѣнъ съ миро. Черната купчина учители трепва, по лицата имъ се чете съсрѣдоточеностъ и сериозностъ. — Най-вече да си спомнимъ за падналитъ възпитаници на нашето заведение, които се впустнаха съ радостъ, за да бранятъ родината, и останаха на полето на честъта. Двадесетъ и единъ отъ другаритъ ви не сѫ вече между насъ — двадесетъ и единъ борци умрѣха славната смърть на оржието; двадесетъ и единъ герои почиватъ отъ звънтенето на боя въ чужда земя и спятъ вѣчния си сънъ подъ зелена морава.

Въ този мигъ избухва кжъсъ, грѣмливъ смѣхъ. Директорътъ се прекъсва смутенъ. Смѣхътъ иде отъ Вили, който стои изпъчено като нѣкакъвъ дулапъ. Лицето му е червено, той е разяренъ.

— Зелена морава... зелена морава... — се запъва той. — Вѣченъ сънъ? Въ калъта на гранатнитъ ями лежатъ тѣ, надупчени, разкѣсани, сплuti въ тинята... зелена морава! Да не е тука часъ по пѣние? — Той маха съ ржце като нѣкаква вѣтърна воденица при буря. — Геройска смърть! Какъ си представлявате това? Искате ли да знаете, какъ умрѣ малкиятъ Хойеръ? Цѣлъ день лежа въ теленитъ мрежи и вика, а червата му висѣха като макарони навънъ отъ корема му. После парче граната му откѣсна прѣститъ, а следъ два часа и кжъсъ отъ крака, но той все още живѣеше и се мжчеше да си натжпче съ другата ржка червата, и едва вечеръта свърши. Като се приближихме презъ нощта, бѣше надупченъ като стъргало. Ако имате куражъ, разкажете на майка му, какъ е умрѣлъ той!

Директорътъ побледнѣ. Той се колебае, дали да пази дисциплината или да успокоява. Но не успѣва да стори нито едното, нито другото.

— Господинъ директоре, — започва Албертъ Троске, — ние не сме тука, да слушаме отъ васъ, че сме извѣршили добре нашата работа, макаръ че за жалостъ не можахме да победимъ. Плюемъ на това!...

Директорътъ трепва, съ него цѣлото учителско тѣло, аулата се разклаща, органа трепери. — Моля, поне въ изразитъ... — се опитва той вѣзмутенъ.

— Лайна, лайна и пакъ лайна! — повтаря Албертъ, — години наредъ това ни бъв втората дума, чувате ли? Когато тамъ бивахме съвсемъ зле и вече бъхме изпозабравили всичките ваши брътвежи, стисвахме зжби и си казвахме тая дума и всичко пакъ се оправяше. Вие като че ли не разбираете, какво има. Тука не идатъ добри възпитаници, мили ученици, тукъ идатъ войници!

— Обаче, господа, — вика стариетъ почти умолително, — недоразумение — едно неприятно недоразумение!...

Той не може да довърши. Прекъсва го Хелмутъ Райнреманъ, който на Изеръ извлѣче при най-сilenъ огънъ тежко ранения си братъ, за да го предаде вече мъртавъ на превързочния пунктъ.

— Паднали ли? — казва той буйно, — тъ сѫ паднали за да се държатъ речи! Тъ сѫ наши другари и свършено! Не искаме да се дрънка за това!

Произлиза страшна бъркотия. Директоръ стои ужасенъ и съвсемъ забърканъ. Учителитѣ приличатъ на ято подплашени пилци. Само двама сѫ спокойни. Тъ сѫ били войници.

Стариетъ се опитва да ни укроти. Ние сме твърде много, а Вили стои като мощнъ тръбачъ предъ него. Па и кой знае, какво още може да се очаква отъ тия буйни, загрубѣли дангалаци, може би, тъ ей сега ще извадятъ ржчни бомби изъ джобоветъ си. Той маха съ ръце, като нѣкакъвъ архангелъ съ крилата си. Ала никой не го слуша.

Но изведнъжъ шумътъ се уталожва. Лудвигъ Брайеръ е излѣзълъ напредъ. Всичко стихва. — Господинъ директоре — казва Лудвигъ съ своя ясенъ гласъ. — Вие по вашему сте видѣли войната. Съ развѣни знамена, съ възторгъ, музика и маршове. Обаче вие сте я видѣли само до гарата, отъ която ние потеглихме. Нѣма да ви укоряваме зарадъ това. Нали и ние мислѣхме тогава като васъ? Обаче после познахме и другата страна. Патосътъ отъ 1914 год. се разпилъ предъ нея и стана на нищо. Въпрѣки това, ние издържахме. Защото нѣщо по-дълбоко ни свързваше, нѣщо, което се появи едва тамъ, една отговорностъ, за която вие не знаете нищо и за която не може да се говори.

Лудвигъ гледа единъ мигъ предъ себе си. После поглажда съ ръка по челото си и продължава да говори. — Не искаме смѣтка отъ васъ; — това би било глупаво, защото никой не знаеше, какво иде. Обаче изискваме отъ васъ да не ни предписвате пакъ, какъ да мислимъ за тия работи. Ние потеглихме въодушевени, думата отечество бъвъ

устата ни; — върнахме се стихнали, обаче съ понятието отечество въ сърдцето. За това ви молимъ сега да мълчите. Оставете голѣмитѣ думи. Тѣ вече не подхождатъ за насъ. Тѣ не подхождатъ и за нашите мъртви другари. Видѣхме ги да умиратъ. Споменътъ за това е още тъй близъкъ, че не можемъ да понасяме да се говори за тѣхъ тъй, както правите вие. Тѣ умрѣха за нѣщо повече отъ това.

Бѣ станало съвсемъ тихо. Директорътъ си притиска рѣзетѣ една о друга. — Но, но... Брайеръ, — казва той полека, — това... това не искахме да кажемъ...

Лудвигъ мълчи.

Следъ малко директорътъ продължава. — Тогава кажете ми сами, какво искате.

Ние се споглеждаме. Какво искаме? Да, ако можеше да се изкаже тъй просто, въ едно изречение! Нѣкакво силно чувство смѣтно кипи въ насъ, — обаче думи? Думи за това още нѣмаме. Може би ще ги имаме нѣкога по-после!

* * *

Следъ една минута мълчание обаче, Вестерхолтъ се промъква и застава предъ директора. — Да поговоримъ за практическата страна, — казва той, — че това е сега най-нуждното. Как сте си мислили вие тая работа? Тука стоятъ 70 войника, които трѣбва да се върнатъ пакъ на училищната пейка. Казвамъ ви още сега: ние не знаемъ вече почти нищо отъ вашия учебенъ материалъ, па нѣмаме и желание да седимъ още много време тукъ.

Директорътъ се съвзема. Той заявява, че за тия работи още нѣма никакво упѫтване отъ властитѣ. За това ще трѣбва за сега да се разпределимъ въ сѫщитѣ класове, отъ които сме излѣзли. После щѣли да видятъ, какво може да се направи.

Мърморане и смѣхъ му отвръщатъ.

— И вие самъ не вѣрвате, — казва Вили ядосано, — че ще седимъ на чиноветѣ наредъ съ деца, които не сѫ били войници, и ще дигаме примѣрно пръстъ, когато знаемъ нѣщо! Ние ще си останемъ заедно!

Сега едва виждаме ясно, колко смѣшно е всичко това. Щѣли години можехме да стреляме, да мушимъ и убиваме; а сега най-важното било дали сме излѣзли за тамъ отъ втори или трети класъ. Единъ билъ смѣталъ съ две, другъ съ едно неизвестно. Тая разлика се признава тука.

Директорътъ обещава, че ще направи предложение да се уредятъ отдѣлни курсове за войници.

— Не можемъ да чакаме толкова, — казва кжсо Албертъ Троске,
— по-добре е сами да уредимъ това.

Директорътъ не отвръща нищо и тръгва мълчаливо къмъ вратата.

Учителитѣ го следватъ. Ние сѫщо се измъкваме навънъ. Преди всичко обаче, Вили, споредъ когото всичко мина много тихо, взима дветѣ саксии отъ катедрата и ги тръшва на земята. — Тия зарзвати и така и така не мога да търпя, — казва той разяренъ. Лавровия вѣнецъ той нахлува на главата на Вестерхолтъ. — Да си сваришъ чорба отъ него!...

* * *

Пури и лули димятъ. Ние седимъ съ войницитѣ отъ гимназията и се съвещаваме. Повече отъ сто души войници, осемнадесетъ подпоручици, тридесетъ фелдфебели и подофицери.

Вестерхолтъ е донесьль единъ старъ училищенъ правилникъ и ни го чете на гласъ. Това върви бавно, защото следъ всѣки параграфъ избухва смѣхъ. Не можемъ да разберемъ, че нѣкога това се е отнасяло до нась.

Вестерхолтъ се смѣе най-много, дето преди войната не ни било позволено да сме следъ седемъ часа на улицата безъ разрешение на класния учитель. Ала Вили го обуздава. — Я стой миренъ, Алвинъ — му вика той, — че ти повече изложи своя класенъ, отколкото кой да е отъ нась! Съобщава се, че си убитъ, трогнатиятъ директоръ ти държи речъ, въ която те чествуватъ като герой и примѣренъ ученикъ, а следъ всичко това ти имашъ безсрамието да се върнешъ като живъ! Старикутъ е сега въ ужасно затруднение. Трѣбва да вземе сега обратно всичко, що ти бѣ отдалъ като на трупъ — защото по алгебра и нѣмски си сигурно тѣй слабъ както по-рано.

* * *

Избираме ученически съветъ, защото учителите можеха да съществува да ни втълпят една-две работи за изпитъ, обаче не даваме да ни управляватъ по-нататъкъ. За насъ избираме Лудвигъ Брайеръ, Хелмутъ Райнерсманъ и Албертъ Троске; — за гимназията Георгъ Рае и Карлъ Брюгеръ.

После определяме трима представители, които утре ще заминатъ да се явятъ предъ мѣстните власти и министерството, за да прокаратъ нашите искания за учебното време и изпита. Избираме Вили, Вестерхолтъ и Албертъ. Лудвигъ не може да отиде, защото още не е съвсемъ здравъ.

Тримата се снабдяватъ съ войнишки удостовѣрения и безплатни билети за пътуване, каквито имаме цѣли кочани. Подпоручици и членове на войнишки съвети, за да подпишатъ, имаме сѫщо достатъчно.

Хелмутъ Райнерсманъ се грижи, щото цѣлата работа и външно да добие истински ликъ. Той кара Вили да си остави дома новата куртка, която този бѣ докопалъ въ склада, и облѣче една кърпена, надупчена отъ крушуми.

— Защо? — пита Вили въ недоумение.

— На канцеларски плъхове такова нѣщо действува по-добре отъ хиляди доводи, — обяснява Хелмутъ.

Вили не е съгласенъ, защото се гордѣе съ куртката си и би искалъ да парадира съ нея изъ кафенетата на голѣмия градъ. — Като тронна въ министерството съ юмрукъ по масата, ще действува пакъ така, — казва той.

Но Хелмутъ не иска да чуе. — Не можемъ да направимъ всичко на пухъ и прахъ, Вили, — казва той, — тѣзи хора ни трѣбватъ и свършено. Ако се явишъ предъ тѣхъ въ закърпена куртка и ударишъ съ юмрукъ по масата, ще спечелишъ за всички ни много повече, отколкото ако си съ нова дреха. Такива сѫщия приятели, вѣрвай!

Вили отстѣпва. Хелмутъ се обрѣща сега къмъ Алвинъ Вестерхолтъ и го разглежда. Намира го много голъ. Затова му закача ордена на Лудвигъ Брайеръ. — Така си по-убедителенъ предъ голѣмцитѣ, — прибавя той.

За Албертъ това не е нуждно, на неговитѣ гърди и безъ това висята много дрънкулки. Тримата сѫ вече готови и Хелмутъ преглежда още веднъжъ своето дѣло. — Великолепно, — казва той, — а сега хайде! Покажете на ония свини тамъ, какво е истинското фронтово гребло.

— Можешъ да бѫдешъ напълно спокоенъ, — заявява Вили, който между това се бѣше съвзель.

Пуритѣ и лулитѣ димята. Желания, мисли и планове кипятъ едни презъ други. Кой знае, какво ще излѣзе отъ тѣхъ. Сто души млади войници, осемнадесетъ подпоручици, тридесетъ фелдфебели и подофицери седатъ тука и искатъ да почнатъ да живѣятъ. Всѣки отъ тѣхъ може да преведе цѣла рота презъ най-мжченъ за нападение теренъ съ най-нищожни загуби презъ огъня, никой отъ тѣхъ не би замедлилъ да направи нуждното, когато въ неговия окопъ се разнесе ревътъ: Идатъ! Всѣки отъ тѣхъ е билъ кованъ съ чукъ въ безкрайно жестоки дни, всѣки отъ тѣхъ е съвршенъ войникъ, ни повече, ни по-малко.

Обаче за мира? Годни ли сме тука? Годни ли сме въобще за нѣщо друго, освенъ за войници?

ТРЕТА ЧАСТЬ

I

Отивамъ да посетя Адолфъ Бетке. Кѫщата му разпознавамъ веднага; нали той толкова често ми я бѣше описвалъ на фронта?

Градина съ овощни дървета. Не сѫ обрани всичкитѣ ябълки. Много лежатъ още въ тревата подъ дърветата. На открито предъ вратата стои грамаденъ кестенъ. Почвата подъ него е пълна съ червено-кафяви листа; тѣ покриватъ и каменната маса и пейката подъ него. Измежду лъщиятъ бѣло червеникавитѣ разпукнати, бодливи черупки и блестящо кафенитѣ плодове, изпаднали отъ тѣхъ. Азъ взимамъ нѣколко и разглеждамъ лакираната черупка, която е сякашъ отъ махагонъ и която прорѣзватъ жилки, съ по-свѣтлото петно на ядката подъ нея. — Че има нѣщо такова, — си мисля азъ и се озъртамъ, — че въобще има още всичко това: тия пъстри дървета, гори обвити въ синкова омора — гори, а не пънища разядени отъ гранати; — вѣтъръ презъ нивитѣ безъ барутенъ димъ и задушлива миризма на газъ, тая разровена, тлъста, лъскава пръсть съ нейното силно ухание; коне предъ плуговетѣ, не вече предъ колони съ муниции, а задъ тѣхъ, вече завърнали се дома, орачи, орачи въ войнишки униформи, безъ пушки.

Слънцето е скрито задъ облаци надъ една горичка, обаче снопове сребристи лжчи проникватъ насамъ, високо по небето се издигатъ пъстритѣ хвърчила на децата, дробоветѣ дишатъ, хладенъ влиза и излиза изъ тѣхъ въздухъ, нѣма вече орждия, нѣма мини, раници не притискатъ вече гърдитѣ, коженъ коланъ не тегне надъ стомаха, нѣма вече върху тила тягостното чувство на предпазливостъ, на дебнене, пълзенето, което въ следнята секунда може да се превърне въ падане, лежане, ужасъ и смърть — свободенъ и изправенъ, съ безгрижни плещи вървя азъ и чувствувамъ силата на тоя мигъ: че ме има и че отивамъ да посетя другаря си Адолфъ.

* * *

Къщната врата е полуотворена. Отдъсно е кухнята. Потропвамъ. Никой не отговаря. Казвамъ високо добъръ день. Нищо не мръдва. Отивамъ по-нататъкъ и отварямъ още една врата. Нѣкой седи самъ на масата; — сега дига очи. Стара униформа, единъ дивъ подплашенъ погледъ: Бетке.

— Адолфъ — викамъ зарадванъ — не ме ли чу? Сигурно спѣше, а?

Той остава въ сѫщото положение и ми подава ржка.

— Искахъ да те посетя, Адолфъ.

— Много хубаво отъ твоя страна, Ернстъ — казва той тѣжно.

— Какво има, Адолфъ? — питамъ азъ очуденъ.

— Ахъ остави, Ернстъ...

Сѣдамъ до него. — Човѣче, Адолфъ, какво ти е?

Той маха съ ржка. — Нищо, Ернстъ, остави! Добре, виждашъ ли, много добре е, че дойде нѣкой отъ васъ. Той става. — Човѣкъ може да полудѣе, така самъ...

Азъ се озъртамъ. Жена му не се вижда нийде.

Той мѣлчи известно време, после казва пакъ. — Добре, че дойде! — следъ това тѣрси ракия и цигари. Пиемъ по една ракия изъ дебели чаши, които долу иматъ розови подложки. Предъ прозорците лежи градината и пожта съ овошните дѣрвета. Подухва вѣтъръ. Градинската врата тръка. Въ жгъла бие единъ голѣмъ стененъ часовникъ отъ тѣмно дѣрво съ топузи.

— Наздраве, Адолфъ! — Наздраве, Ернстъ!

Котка минава презъ стаята. Тя скача на шевната машина и мѣрка. Следъ малко Адолфъ почва да говори. — Идатъ и приказватъ, родителите ми, дѣдо ми, тѣща ми, но нито тѣ ме разбирашъ, нито азъ тѣхъ. Сякашъ не сме вече сѫщите хора! — Той си подпира главата. — Ти ме разбирашъ, Ернстъ, и азъ тебе — обаче ония тамъ — като че ли има нѣкаква стена помежду ни.

Най-после узнавамъ всичко.

* * *

Бетке се връща дома, съ раница на гърба, съ цѣла торба продукти, кафе, шоколадъ, дори и коприненъ платъ носи за цѣла рокля.

Иска да влѣзе съвсемъ тихичко, да изненада жена си, обаче кучето джавка лудо и едвали не събаря колибата си. Тогава и него вече не го сдържа — той тича по пътя между ябълковите дървета — неговиятъ път е това, неговите дървета, неговата къща, неговата жена — сърдцето му бие като чукъ чакъ горе въ гърлото; той отваря вратата, диша дълбоко, вече е вжtre... Мария!...

Той я съглежда, веднага погледътъ му я обхваща, като че ли нѣкаква вълна го залива — полумракъ, родина, часовникътъ цъка, масата, креслото, жена му той се упътва къмъ нея. Обаче тя се стѫпква назадъ и го гледа втренчено като сѣнка.

Той още нищо не разбира. — Толкова ли се уплаши? — пита той засмѣнъ.

— Да, казва тя страхливо.

— Ще ти мине, Мария — отговаря той, треперейки отъ вълнение. Сега, когато е въ стаята, всичко по него трепери. Толкова отдавна е било...

— Не знаехъ, че вече се връщашъ, Адолфъ — казва жената. Тя се е дръпнала назадъ до дулата и го гледа съ широко разтворени очи. Нѣщо студено го обхваща за мигъ и му притиска гърдите. — Никакъ ли не се радвашъ? — пита той забърканъ.

— Не, радвамъ се, Адолфъ...

— Да не би да се е случило нѣщо? — пита той и все още държи вешитѣ си въ ржка.

Тогава тя захваща да плаче, захлюпва глава на масата и хълца. Защо да не узнае веднага, нали другитѣ ще му кажатъ, че тя е имала работа съ единого? Тя никакъ не бѣ искала, всичкото време била мислила само за него, но така се случило... нека я убие сега...

Адолфъ стои и стои и забелязва най-после, че раницата е още на гърба му. Той я откопчава, развързва я, вади това, онова... Той трепери и постоянно мисли: не може да бѫде вѣрно, не може да бѫде вѣрно — и продължава да вади изъ раницата, само да не стои безъ работа; коприната скърца въ ржетѣ му. — Това ти носѣхъ... — и продължава да мисли: не може да бѫде вѣрно, не може... — Той държи червената коприна безпомощно, а въ черепа му още не е влѣзло нищо, нищо отъ всичко това...

Тя обаче плаче и не иска да чуе нищо. Той сѣда и мисли, мисли, и изведнъжъ усъща ужасенъ гладъ. Ето тамъ ябълки отъ дърветата

вънка, хубави есенни ябълки. Той взима и яде, защото тръбва да прави нѣщо. Ала после ржаетъ му се отпушта, — той вече разбира. Бѣсна ярост кипи въ него и прелива; той иска да смаже нѣщо и изтичва навънъ да търси оногова.

* * *

Не го намира. Тогава отива въ кръчмата. Тамъ го поздравяватъ; обаче всички сѫ като на тръни, не смѣятъ да го погледнатъ въ очите и се пазятъ като говорятъ, значи знаятъ вече. Той наистина се преструва, като че нѣма нищо, но кой може да издържи това? Той изпива ракията на една глътка и си тръгва, когато единъ запитва: — Ходи ли си въ кѫщи? — Цари тишина, когато той напушта кръчмата. Той обикаля нагоре надолу. Става късно. Пакъ е предъ кѫщата си. Какво да прави, той влиза. Лампата гори, на масата е сложено кафе, въ тиганя на огнището има пържени картофи. Болезнено го поразява чувството, колко хубаво щѣше да е, ако всички си бѣха въ редъ... Дори бѣла покривка има на масата! Но това е само още по-лошо.

Жена му е тука и вече не плаче. Когато той сѣда, тя му налива кафе, слага картофитъ и салата, но за себе си не слага чиния.

Той я поглежда. Тя е бледа и слаба. Всичко пакъ потъва въ безсмислена печаль. Той не ще да чуе повече за това, ще се заключи, ще си легне, ще се превърне на камъкъ. Кафето изпуска пара, той го отблъсва назадъ, сѫщо и сѫда картофитъ. Жената се уплашва. Тя знае, какво иде сега.

Адолфъ не става, той не може да стори това, клати само глава и казва: — Върви си, Мария!

Тя не отвръща ни дума, намѣта си шала на плещитъ, бутва пакъ картофитъ малко напредъ, къмъ него, казва съ страхливъ гласъ: — Яжъ поне, Адолфъ — и излиза. Тя върви, върви съ тихи крачки, безшумно, вратата се затваря, вънъ изджавква кучето, вѣтърътъ фучи предъ прозорците, Бетке е самъ.

А после нощта...

Нѣколко такива дни въ самота съсишваш човѣка, който е дошълъ отъ окопитѣ.

Адолфъ се мжчи да докопа оногова и да го смаже отъ бой, но той на време усѣтилъ, какво има, и офейкалъ. Адолфъ го дебне и търси навсѣкѫде, но не може да го хване и това го съкрушава.

После дохождатъ дѣдо му и тъща му и му говорятъ, да разсѫди добре; жена му отдавна се била вразумила, пѣкъ, и четири години самота не сж малко нѣщо; онзи биль виновенъ, а презъ войната какви ли още работи не били ставали...

— Какво да се прави сега, Ернстъ? — Адолфъ става.

— Дяволъ да го вземе, — казвамъ азъ. — Такава мръсотия.

— Да се върнешъ за това дома, Ернстъ!

Азъ наливамъ и ние пиемъ. Понеже въ кжщи нѣма вече цигари и той не иска да отиде въ крѣмата, отивамъ азъ да купя. Адолфъ пуши много и ще му е по-леко, ако има цигари. Затова купувамъ цѣла голѣма кутия „Горски миръ“, дебели, кафяни пури, които напълно отговарятъ на това име. Тѣ сж отъ чиста букова шума. Но все пакъ по-добри отъ никакви.

Като се връщамъ, виждамъ, че нѣкой е дошълъ. Жената. Тя се дѣржи права, но раменетѣй сж превити. Плещитѣ на една жена сж нѣщо трогателно, има нѣщо детско въ тѣхъ и човѣкъ не може да имъ се сърди. Изключение сж, разбира се, дебелитѣ, които иматъ катове сланина на врата.

Казвамъ „добъръ день“ и слагамъ фуражката си. Жената не отговаря. Слагамъ пуритѣ предъ Адолфъ, но той не взима. Часовникътъ цѣка. Предъ прозореца вѣтърътъ върти листата на кестена, понѣкога нѣкой се удря о прозореца, вѣтърътъ го прилепя до стъклото. Петътъ кафяни прѣстени листа, съединени на една дрѣжка, сочатъ тогава заканително като протегнати посѣгащи ржце отъ вѣнъ къмъ стаята навжtre, кафяни мъртвешки ржце на есенъта.

Най-после Адолфъ се размѣрдва и казва съ гласъ, който азъ не познавамъ: — Върви си, Мария!

Тя се издига послушно като дете, поглежда предъ себе си и тръгва. Меката линия на тила, тѣснитѣ рамена, какъ е възможно всичко това?

— Така дохажда всѣки денъ, и седи, и не казва нищо и чака, и ме гледа, — казва Адолфъ печално. Жаль ми е за него, но сега ми е жаль и

за жена му. — Ела съ мене въ града, Адолфъ, безцелно е да стоишъ тука, — казвамъ азъ.

Той не иска. Вънъ залайва кучето. Сега жената излиза презъ градинската врата и се връща при родителите си.

— Иска ли да се върне тука? — питамъ азъ. Той кима. Не питамъ по-нататъкъ. Той самъ тръбва да уреди това. — Добре би било да дойдешъ съ мене, — се опитвамъ пакъ.

— По-после, Еричъ.

— Запали си поне една пура. — Тиквамъ кутията къмъ него и чакамъ, докато вземе. После му подавамъ ржка.

— Пакъ ще дойда, Адолфъ!

Той ме придружава до пътната врата. Следъ малко се обръщамъ и кимамъ. Той стои все тамъ до стобора, а задъ него е пакъ вечерниятъ мракъ както тогава, като слъзите и се отдъли отъ насъ. Тръбваше да си остане при насъ. Сега е самъ и нещастенъ, и ние не можемъ да му помогнемъ, колкото и да искаеме. Ахъ, тамъ на войната това бъше по-просто: само като си живъ — всичко бъше добре.

II

Лежа на канапето, съ протегнати крака, глава на облъгалката и затворени очи. Въ полуслънъ мислитѣ ми странно бродятъ една презъ друга. Съзнанието се замъглява между будностъ и сънъ, като сънка минава умората презъ главата ми. Задъ умората неясно се носи далеченъ шумъ отъ орждия, леко пищята гранати, приближава тенекиениятъ звънъ, който ни обажда, че ще има газова атака; — но преди да си напипамъ маската, тъмнината се дръпва безшумно, земята, къмъ която съмъ се притисналъ, се разпилява предъ нѣкакво топло, по-ясно чувство; тя пакъ става плюша на канапето, о който се притиска бузата ми, неясно и дълбоко азъ чувствувамъ: дома — и газовото звънтене на окопитѣ се стопява въ тихото подрънкане на сѫдоветѣ, които майка ми предпазливо слага на масата.

После тъмнината пакъ прелетява по-отблизо и съ няя ръмжението на артилерията. Само отъ далечъ, сякашъ презъ гори и морета, чувамъ да капятъ думи, които малко по малко се свързватъ въ нѣщо цѣло, смислено и проникватъ до менъ. — Суджуцитѣ сѫ отъ чично Карль, — казва майка ми въ лекия екотъ на орждията.

Думитѣ ме застигатъ тъкмо на края на ямата, въ която се спущамъ. Съ тѣхъ минава предъ менъ и едно сито, самодоволно лице. — Ахъ, той ли, — казвамъ ядосано, и гласътъ ми звучи, съкашъ устата ми сѫ пълни съ памукъ, така се люлѣ като вълни умората около мене, — това... мръсно... говедо... — После падамъ, падамъ, падамъ, и сънките скочатъ къмъ мене и ме заливатъ въ дълги вълни, все по-тъмно и по-тъмно...

Обаче не заспивамъ. Липсва нѣщо, което по-рано бѣ тукъ — равномѣрното, тихо, металическо звънтене. Бавно се връщамъ къмъ мисленето и отварямъ очи. Майка ми стои предъ менъ съ бледо, ужасено лице и ме гледа втренчено.

— Какво ти е? — викамъ азъ уплашенъ и скачамъ. — Болна ли си?

Тя прави отрицателно движение. — Не, не... но че можешъ да кажешъ такова нѣщо...

Азъ помислямъ, — какво ли съмъ казалъ? Ахъ да, за чичо Карль... — Ехъ, майко, не бжди толкова чувствителна, — се смѣя азъ облекченъ, — чичо Карль е наистина спекулантъ, ти сама знаешъ.

— Не искамъ да кажа това, — отговаря тя, — но че ти употребявашъ такива изрази...

Изведнъжъ ми хрумва, какво бѣхъ казалъ въ полуслънъ. Срамувамъ се, че такова нѣщо е станало предъ майка ми тъкмо. — Така ми се изплъзна, — извинявамъ се азъ, — трѣба сега да се приучвамъ, че не съмъ вече на война. Тамъ царѣше единъ суровъ тонъ, майко. Суровъ, но сърдеченъ.

Оправямъ си коситѣ и закопчавамъ куртката. После търся цигари. При това виждамъ, че майка ми все ме гледа и ржетѣ й треператъ.

Изненаданъ азъ се спирамъ. — Майко, — казвамъ азъ очудено и обгръщамъ раменетѣ й съ ржка, — не е чакъ толкова лошо, както мислишъ. Войницитѣ сж такива.

— Да, да, знамъ, — отвръща тя, — и че и ти... и ти...

Азъ се смѣя. Разбира се, че и азъ, искамъ да извикамъ, но внезапно мърквамъ и я пущамъ като че ли нѣщо ме бълсва. Сѣдамъ на канапето, за да се опомня.

Предъ мене стои старата жена съ кахърно, угрижено лице. Тя е склопила ржетѣ си, уморени, съсипани ржце съ мека, сбръчкана кожа, по която изпъкватъ синкави жили, ржце, които сж станали такива зарадъ мене. По-рано не бѣхъ видѣлъ това никога; по-рано въобще не бѣхъ видѣлъ много работи, защото бѣхъ още много младъ. Ала сега разбирамъ, защо съмъ за тази слаба, съсипана женица нѣщо друго, отколкото всички войници на свѣта; — азъ съмъ нейно дете.

И като войникъ азъ съмъ останалъ за винаги нейно дете. Въ войната тя виждаше само глутница опасни звѣрове, които се бѣха впуснали да грабнатъ живота на нейното застрашено дете. Ала никога не й бѣ хрумвало, че това застрашено дете бѣ сѫщо тъй опасенъ звѣръ за децата на други майки.

Свеждамъ погледъ отъ нейните ржце върху моите собствени. Съ тѣхъ презъ май 1917 год. промушихъ единъ французинъ. Кръвта му течеше противно топла по пръстите ми, докато азъ, обезпаметенъ отъ страхъ и яростъ, все мушѣхъ и мушѣхъ. Следъ това повръщахъ и цѣлата нощ плакахъ. Едва на сутринята Адолфъ Бетке можа да ме

успокои; бѣхъ тогава тѣкмо на осемнадесетъ години и това бѣше първата атака, въ която участвувахъ.

Бавно извръщамъ ржетѣ си навънъ. При голѣмия опитъ за пробивъ въ началото на юний азъ застреляхъ съ тѣхъ трима души. Тѣ останаха цѣлия денъ увиснали въ телената мрежа, отпуснатитѣ имъ ржце се люшкаха отъ натиска на въздуха при пукането на гранатитѣ; понѣкога изглеждаше като че ли се заканватъ, а понѣкога като че ли молятъ за помощъ. По-късно веднъжъ хвърлихъ отъ двадесетъ метра една ржчна бомба, която откъсна краката на единъ английски капитанъ. Той изкрещѣ страшно, протегна глава нагоре съ широко разтворени уста, съ опрѣни ржце и изпъчено тѣло като нѣкакъвъ тюленъ; после обаче кръвта му бѣрзо изтече.

А сега седа тута предъ майка си и тя плаче почти, защото не може да проумѣе, че съмъ станалъ толкова грубъ, та си служа съ единъ неприличенъ изразъ.

— Ернстъ, — казва тя тихо, — все искахъ да ти кажа: много си се промѣнилъ. Станалъ си такъвъ безпокоенъ.

Да, мисля си азъ горчиво, много съмъ се промѣнилъ. Какво знаешъ ти още за менъ, майко? То е само споменъ, нищо освенъ споменъ за едно мечтателно, тихо момче отъ нѣкога. Никога, никога не бива да узнаешъ, какво е било действително и какво е станало отъ мене. Стотната част отъ това би ти сломила сърдцето, на тебъ, която вече треперишъ и се засрамвашъ отъ една единствена дума, само защото тя разклаща твоята представа за мене. — До нѣкога всичко ще се поправи, — казвамъ азъ доста смутено и се мѣча самъ да се успокоя съ това.

Тя сѣда до менъ и ми гали ржетѣ. Азъ ги дръпвамъ. Тя ме гледа угрожено. — Понѣкога ми си съвсемъ чуждъ, Ернстъ; тогава имашъ лице, което азъ съвсемъ не познавамъ.

— Трѣбва първо да свикна, — казвамъ азъ, — чувствувамъ се все така, като че ли съмъ тукъ само на гости...

Здрачъ пада въ стаята. Отъ коридора влиза кучето ми и лѣга при мене на пода. Очите му блестятъ като поглежда нагоре къмъ мене. И то е още безпокойно и още не е привикнало.

Майка ми се облѣга назадъ. — Нали се върна, Ернстъ...

— Да, това е главното, — казвамъ азъ и ставамъ.

Тя остава седнала въ своето кюше, една дребна фигура въ дрезгавината, и азъ усъщамъ странно трогнатъ, какъ внезапно ролитѣ се размѣниха. Сега тя стана дете.

Азъ я обичамъ, ахъ, кога съмъ я обичалъ повече отъ сега, когато знамъ: никога не мога да дойда при нея, да бжда при нея, да ѹкажа всичко и може би, да се успокоя. Не съмъ ли я загубилъ? Изведнъжъ чувствувамъ колко съмъ собственно чуждъ и самотенъ.

Тя бѣ затворила очите си. — Сега ще се облѣка и ще излѣза за малко, — шепна азъ, за да не я беспокоя. Тя кимва съ глава. — Да, моето момче, — казва тя, а следъ малко съвсемъ тихо, — моето добро момче.

Като че ли нѣщо ме пронизва. Тихичко притварямъ вратата.

III

Ливадитъ сж мокри, а отъ пътищата тече вода. Азъ нося малка стъкленица за сладко въ джоба на шинела си и вървя надлъжъ по канала съ тополитъ. Тука като момче съмъ ловилъ риби и пеперуди, а подъ дърветата съмъ лежалъ и блънувалъ.

Пролѣтно време каналът биваше пъленъ съ жабешки яйца и ями. Свѣтли, зелени шубраци отъ водна шума се люшкатъ въ малкитъ бистри вълни, дългокраки черни бръмбари криволятъ между стъблата на тръстиките, рояци рибки хвърлятъ на слънце своите бързи, тънки сънки върху златнопетнистия пъськъ.

Студено е и влажно. Въ дълга редица стоятъ тополите до канала. Клонетъ имъ сж голи, но ги обвива нѣкаква лека синина. Единъ денъ тѣ пакъ ще се раззеленятъ и ще зашумятъ, а слънцето ще грѣе пакъ топло и блажено надъ тоя кѫтъ, който обхваща толкова много спомени отъ моята младостъ.

Тѣпча по стрѣмния насыпъ на брѣга. Долу минаватъ бързо нѣколко риби. Тогава немога повече да се сдѣржа. Тамъ, дето каналът е по-тѣсенъ, та мога да стоя разкraченъ надъ него, азъ се навеждамъ и дебна, докато уловя съ ржка две кѫдринки. Изсипвамъ ги въ стъкленицата и ги разглеждамъ.

Тѣ шаватъ насамъ нататъкъ, съ своите три бодли на гърба, съ стройното си кафяно тѣло и съ трепкащи грѣдни перки. Водата е бистра като кристаль. Въ нея се отражаватъ рефлексите на стъклото. Изведнъжъ дъха ми спира, тъй силно чувствувамъ, колко е хубаво всичко това, тая вода въ стъклото съ свѣтлините и отраженията.

Предпазливо вземамъ стъклото въ ржка и отивамъ нататъкъ; дѣржа го внимателно и понѣкога поглеждамъ вѫтре съ разтупано сърдце, сякашъ съмъ уловилъ въ него младостта си и я нося съ себе си до дома. Клѣкамъ до края на локвите, по които плуватъ дебели слоеве водна леща, гледамъ синьо напъстрените дъждовници, които се надигатъ като малки хвърчащи мини, за да черпятъ въздухъ. Личинки отъ водни муhi пѣзятъ бавно презъ тинята, едно водолюбче гребе лениво по дѣното, а подъ единъ загнилъ коренъ ме гледатъ очудените.

очи на една неподвижна блатна жаба. Азъ гледамъ всичко и тукъ има нѣщо повече отколкото може да се види; — тукъ има и спомени, и копнежъ, тукъ е и щастието на миналото.

Предпазливо хващамъ стъклото и вървя нататъкъ, търсейки, надѣтайки се... Вѣтърътъ вѣе и сини лежатъ планините на хоризонта.

Обаче внезапно ме пронизва единъ бѣсенъ страхъ... долу, долу, прикритие, ти стоишъ съвсемъ открито въ зрителното поле!... Азъ трепвамъ въ безуменъ страхъ, разпервамъ ржце, за да се хвърля напредъ задъ едно дърво, трепера и пъхтя, после си отдъхвамъ... отмина... озъртамъ се плахо... никой не ме видѣ... Минава време, докато се успокоя. После се навеждамъ за стъклото, което ми бѣ паднало изъ ржката. Водата се е разсипала, но рибите още шаватъ вътре. Навеждамъ се къмъ канала и го пълня съ прѣсна вода.

Бавно отминавамъ нататъкъ, следвайки мислитѣ си. Гората се приближава. Котка броди презъ пжтя. Желѣзноплатниятъ насипъ пресича полето до горичката. Тукъ би могло да се построятъ прикрити окопи, си мисля азъ, доста дълбоки и съ бетонни покриви, после да се тегли линията на окопитѣ на лѣво съ странични ходове и слухови постове, а отгоре нѣколко картечници — не, само две, другите до гората, така почти цѣлата мѣстностъ ще е подъ кръстосанъ огнь... тополитѣ ще се отсѣкатъ, за да не маркиратъ цѣльта за неприятелската артилерия... а отзадъ на хълма нѣколко минохвъргачки... па тогава нека дойдатъ...

Единъ влакъ иззвирва. Азъ дигамъ очи. Какво правя тука? Дойдохъ, за да намѣря пакъ мѣстността на моята младостъ... а сега прокарвамъ презъ нея окопи!... Навикътъ е, мисля си азъ, ние виждаме навсѣкѫде само теренъ — теренъ за нападение, за отбраняване — старата воденица на хълма не е воденица... тя е опоренъ пунктъ... гората не е гора... артилерийско прикритие... все това ми се върти изъ главата...

Азъ се мжча да го отърся отъ себе си и да мисля за по-рано. Ала не ми се удава. Не съмъ вече и така весель както преди и не ми се иска да вървя нататъкъ. Обръщамъ се назадъ.

Отъ далечъ виждамъ една самотна фигура. Тя иде насреща ми. Георгъ Рае.

— Какво правишъ тукъ? — пита той очуденъ.

— А ти?

— Нищо — казва той.

— И азъ нищо — отговаряме.

— Ами това стъкло тука? — пита той и ме гледа малко насмъшливо.

Азъ се изчервявамъ.

— Нѣма защо да се срамувашъ — казва той — искалъ си пакъ да ловишъ риба, а?

Азъ кимвамъ съ глава. — Е? — пита той.

Азъ клатя глава.

— Да, не върви съ униформата — казва той замислено.

Сѣдаме на единъ купъ дърва и пушимъ. Рае си сваля фуражката.

— Помнишъ ли, какъ си размѣняхме тука пощенски марки?

Да, помня. Сѣчищата мерищеха на слънце много силно на смола и катранъ, тополите блестѣха и хладно повѣваше вѣтъра отъ водата — помня всичко — какъ търсѣхме зелени жаби, какъ четѣхме книги, какъ говорѣхме за бѫдещето и за живота, който чакаше задъ синия хоризонтъ, привлекателенъ като нѣкаква тиха музика.

— Нѣщо е станало друго, Ернстъ, нали? — казва Рае и се усмихва, съ тази малко горчива, малко уморена усмивка, която ние всички имаме. — На фронта и рибитѣ другояче ловѣхме. Една ржчна бомба въ водата и тѣ изкачаха на повърхността съ пукнати плавателни мѣхури и съ бѣли кореми. По-практично бѣше. — Кажи ми, Георгъ, какво е станало — казвамъ азъ, че седимъ тука и не знаемъ, какво да почнемъ?

— Липсва нѣщо, Ернстъ, нали?

Азъ кимвамъ утвѣрдително. Той ме чука по гърдитѣ. — Ще ти кажа, Ернстъ... мислилъ съмъ вече за това... Това тукъ — той сочи ливадитѣ предъ нась — това бѣше живота, той цвѣтѣше и разтѣше и ние разтѣхме съ него; А това задъ нась... — той сочи съ глава назадъ къмъ далечината — то бѣше смъртъта, то умрѣ и разруши, и нась сѫщо разруши до нейде. — Той пакъ се усмихва. — Малко се нуждаемъ отъ поправка, моето момче.

— Может би, щѣше да е по-добре, ако бѣше лѣто — казвамъ азъ.

— Лѣте всичко е по-леко.

— Не е това — отговаря той и духа дима предъ себе си, — мисля, че е нѣщо съвсемъ друго.

— Какво? — питамъ азъ.

Той дига рамене и става. — Да си вървимъ, Ернстъ. — Да ти разправя ли, какво съмъ си намислилъ? — Той се навежда къмъ мене. — Навѣрно пакъ ще стана войникъ.

— Ти си лудъ — казвамъ азъ смутенъ.

— Съвсемъ не — отвръща той и е за мигъ много сериозенъ — може би, само последователенъ.

Азъ се спирамъ. — Но човѣче, Георгъ...

Той върви нататъкъ. — Па азъ съмъ и нѣколко седмици по-дълго отъ тебе тукъ — казва той и почва да говори за други работи.

Когато се подаватъ първите кѣщи, взимамъ стъклото съ рибкитѣ и го изливамъ въ канала. Рибкитѣ бързо отплуватъ нататъкъ. А стъклото оставямъ на брѣга.

* * *

Взимамъ си сбогомъ съ Георгъ. Той бавно отминава по улицата. Азъ се спирамъ предъ нашата кѣща и гледамъ следъ него. Думитѣ му странно ме разтревожиха. Нѣщо неопределено дебне около мене, то се дръпва, когато поsegна да го уловя, то се разнася, като се упжтя къмъ него, обаче после пакъ пълзи следъ мене и ме дебне.

Небето е надвиснало като олово надъ ниските храсти на площада, дърветата сѫ голи, единъ отворенъ прозорецъ се блъска отъ вѣтъра, а въ раздѣрпаните бѣзови храсти на градините предъ кѣщите се гнѣздят дрезгавината, влажна и тѣжна.

Поглеждамъ къмъ всичко това и изведнѣжъ ми се струва, като че ли го виждамъ за първи пътъ. Всичко ми е изведнѣжъ тѣй малко свое, че почти не мога да го разпозная. Нима това мокро, мръсно парче морава предъ мене наистина е обхващало годините на моето детинство, които стоятъ тѣй окрилени и лжезарни въ моите спомени? Нима тоя празенъ, голь площадъ съ фабриката напредъ действително е билъ тихото кѫтче свѣтъ, което наричахме родина и което едничко всрѣдъ морето отъ ужаси тамъ вѣнъ значеше надежда и спасение предъ удавянето? Не бѣше ли друга, а не тази сива улица съ грозните кѣщи, чийто образъ се издигаше въ оскѫдните паузи между смърть и смърть надъ гранатните ями като нѣкакъвъ буенъ, тѣженъ сънъ? Не бѣше ли тя много по-хубава и блѣснала, по-широва и по-изпълнена въ моите

мисли? Не е ли вече истина всичко това, лъгала ли ме е моята кръвь,
мамило ли ме е моето възпоменание?

Студени тръпки ме побиватъ. Всичко е станало друго безъ да се е
промънило. Все още върви часовникът на фабриката и бие часоветъ
точно тъй както тогава, когато зяпахме по цифренника, за да
наблюдаваме, какъ се мѣстятъ стрелкитъ, все още седи арапинътъ съ
гипсовата лула въ съседната тютюнопродавница, дето Георгъ Рае ни
купи първите цигари; — все още стоятъ въ бакалницата отсреща
рекламитъ за сапунъ, на които Карль Фостъ и азъ въ слънчеви дни
подпалвахме очитъ съ стъкла отъ часовници. Надничамъ презъ
витрината — обгоренитъ петна още се виждатъ. Ала помежду е
войната, а Карль Фостъ отдавна бѣ падналъ при Кемель.

Не разбирамъ, защо стоя тука и не усъщамъ сѫщото както тогава
въ ямитъ и баракитъ. Де е останало онова изобилие, трепета, свѣтлото,
блѣсъкътъ, онова, що не може да се назове? Споменътъ ми ли бѣше
по-живъ отъ действителността? Или той стала действителност,
докато тази се дръпна назадъ и сбръчка, та нищо вече не остана отъ
нея освенъ една гола скеля, по която нѣкога се развѣваха пъстри
 знамена. Бѣше ли се отдѣлилъ отъ нея, а сега се носи само като тежъкъ
 облакъ надъ нея? Годинитъ тамъ на фронта ли бѣха изгорили моста
къмъ по-раншното?

Въпроси, въпроси — но никакъвъ отговоръ...

IV

Нарежданията за учебния планъ на участвува ли тъ въ войната се получиха. Нашите представители постигнаха това, което искахме. Съкратено учебно време, отдълни курсове за воиници и облекчение при изпита.

Не бъде лесно да се прокара това, макар че имаше революция; — защото цѣлиятъ той превратъ е до нейде само буря на повърхността и не прониква до долу. Каква полза, ако нѣколко важни поста се заематъ отъ други хора? Всъки войникъ знае, че единъ ротенъ може да има най-добритъ намѣрения, но когато подофицеритъ не искатъ, той е съвсемъ безсиленъ. Така и най-напредничавиятъ министъръ ще се провали, ако срещу себе си има единъ реакционенъ блокъ отъ тайни съветници. А тайните съветници въ Германия останаха на поста си. Тия канцеларски Наполеоновци сѫ несъкрушиими.

* * *

Първиятъ учебенъ часъ. Ние сме настъпали по чиноветъ. Почти всички въ униформа. Трима съ голъми бради. Единъ жененъ.

На мястото си откривамъ една рѣзба съ моето име, чисто изработена съ ножче и ошарена съ мастило. Спомнямъ си, че я бѣхъ направилъ веднъжъ въ часъ по история, при все това обаче струва ми се, че е било преди стотина години, така странно ми е, че пакъ седа тукъ. Войната сега става минало и кръгътъ отново се затваря. Обаче ние не сме вече вътре.

Дохажда нашиятъ учитель по немски, Холерманъ, и урежда най-напредъ най-необходимото: раздава ни нашите вещи, които отъ по-рано сѫ останали тукъ. Това навѣрно отдавна е тежало на неговата редовна даскалска душа. Той отваря дулата въ класната стая и вади нѣщата: триножници за рисуване, рисувателни дъски, купове сини тетрадки — съчинения, диктовки, класни работи. Тѣ сѫ струпани на високъ купъ на катедрата предъ него. Той извиква имената, ние се

обаждаме и си получаваме тетрадкитъ. Вили ни ги прехвърля, а попивателнитъ хвърчатъ.

— Брайеръ! — Тукъ!

— Бюкеръ! — Тукъ!

— Детлефсь!...

Мълчание. — Мъртавъ! — вика Вили. Детлефсь, дребенъ, русъ, съ криви крака, бѣ повтаряль единъ класъ. Ефрейторъ, падналъ въ 1917 г. при Кемелбергъ. Тетрадката се слага на дѣсно на катедрата.

— Диркеръ! — Тукъ!

— Дирксманъ! — Мъртавъ.

Дирксманъ, селянче, голѣмъ картоиграчъ, лошъ пѣвецъ, падналъ при Инернъ. Тетрадката отива на дѣсно.

— Екерсь!...

— Още го нѣма — вика Вили. Лудвигъ допълня: — Раненъ въ бѣлия дробъ, лежи въ резервната болница въ Дортмундъ, а после ще го пратятъ за три месеца въ Лимшпринге.

— Фридрихсь! — Тукъ!

— Гизеке! — Изчезналь!

— Не е вѣрно — заявява Вестерхолтъ.

— Съобщенъ е като изчезналь — казва Райнерсманъ.

— Да — отвръща Вестерхолтъ — обаче отъ три седмици е тука въ лудницата. Азъ самъ го видѣхъ.

— Герингъ I! — Мъртавъ!

Герингъ I; първиятъ ученикъ; пише стихотворения, даваше частни уроци и съ паритѣ си купуваше книги. Падналъ при Суасонъ, заедно съ брата си.

— Герингъ II — мѣлви учительть и безъ да чака, слага тетрадката при другитѣ на дѣсно.

— Пишеше наистина хубави съчинения — казва той замислено и прелиства още веднъжъ тетрадката на Герингъ I.

Още много тетрадки отиватъ на дѣсно и когато бѣха извикани всички, голѣмъ купъ отъ останали работи лежи на катедрата. Учительть ги гледа нерешително. Неговото чувство за редъ се бунтува, защото той не знае какво да прави съ тѣхъ. Най-после намира изходъ. Тетрадкитѣ може да се изпратятъ на родителитѣ на умрѣлите.

Обаче Вили не е съгласенъ на това. — Мислите ли, че родителитѣ ще се зарадватъ, като видятъ такава една тетрадка пълна съ

слаби и тройки? — пита той. — Я оставете!

Холерманъ го гледа опуленъ. — Да, но какво да ги правя?

— Оставете ги тукъ — казва Албертъ.

Холерманъ е малко възмутенъ. — По никой начинъ, това не може, Троске, тъзи тетрадки не принадлежатъ на училището, не можемъ тукъ тъй да ги оставимъ тука.

— О, Господи, какви усложнения, — стене Вили и си рови въ косата. — Дайте ни тетрадкитѣ, ние ще се погрижимъ да уредимъ тая работа! — Колебливо Холерманъ ги подава. — Обаче, — казва той страхливо, — защото нали е чужда собственост.

— Да, да, — казва Вили, — всичко, каквото искате, редовно, съ марки, надписани, бъдете спокойни. Редъ тръбва да има, ако и да боли! — Той ни смигва и показва челото си.

Следъ часа прелистваме тетрадкитѣ си. Последната тема, която сме разработвали, гласи: Защо тръбва Германия да спечели войната? Това бъше въ началото на 1916 г. Уводъ, шестъ точки за доказване, обобщаващо заключение. Точка четвърта: по религиозни причини, не съмъ развилъ добре. Съ червено мастило стои на бълото поле: има праздини и не е убедително. Изобщо обаче цѣлата ми работа, която обхваща седемъ страници, е оценена за петъ съ минусъ, единъ добъръ резултатъ, като се съпостави съ фактитѣ днесъ.

Вили чете на гласъ своята работа по естествена история.

Ухиленъ той се оглежда: — Съ това сме вече ликвидирали, нали?

— Свършено, — вика Вестерхолтъ.

Да, наистина, свършено. Всичко вече сме забравили — това е същинската присъда на всичкитѣ тия работи. Това, което ни бъха научили Козоле и Бетке, нѣма да забравимъ.

* * *

Следъ обѣдъ Албертъ и Лудвигъ ме взематъ. Ще отидемъ да видимъ, какъ е нашиятъ другаръ Гизеке. По пътя срѣщаме Георгъ Рае, който се присъединява къмъ насъ, защото и той се познаваше съ Гизеке.

Денът е ясенъ. Отъ хълма, върху който лежи зданието, се вижда далеко презъ полето. Тамъ работятъ на групи лудитъ, облечени съ дрешки на сини и бѣли рѣзки и пазени отъ надзиратели въ униформа. Отъ единъ прозорецъ на дѣсното крило чуваме пѣние. — На свѣтлия брѣгъ на Зале... — Трѣба да е нѣкой боленъ. Странно звучи презъ желѣзниятъ решетки: — И облаците минаватъ...

Гизеке е настаненъ въ една голѣма зала заедно съ нѣколко други болни. Като влизаме, единъ вика пронизително: — Прикритие... прикритие!... — и се пъха подъ масата. Другитъ не му обрѣщатъ внимание. Гизеке веднага иде насреща ни. Лицето му е слабо и жълто и изглежда съ острата брадичка и щръкналите уши много по-младо отъ по-рано. Само очите му сѫ безпокойни и стари.

Преди още да го поздравимъ, нѣкой ни дръпва на страна. — Има ли нѣщо ново долу? — пита той.

— Не, нищо ново, — отговаря азъ.

— Ами фронта? Падна ли Вердъонъ най-после?

Ние се споглеждаме. — Отдавна вече имаме миръ, — казва Албертъ успокоително.

Онзи се смѣе съ нѣкакъвъ неприятенъ смѣхъ, като че ли блѣе. — Лъжатъ ви! Искатъ само да ви замаятъ и само дебнатъ, пакъ да излѣземъ. И тогава хопъ, ще ни ловнатъ и хайде на фронта! — И той прибавя тайнствено: — Мене не могатъ ме пипна!

Гизеке ни подава ржка. Ние сме смутени, защото мислѣхме, че той ще се премѣта като маймуна, ще бѣснѣ и ще прави гримаси, или поне ще трепери продължително, както се виждаха мнозина по улиците. Вместо това той ни се усмихва съ изкривени, жалки уста и казва: — Не сте си мислили това, нали?

— Ти си съвсемъ здравъ, — отврѣщамъ азъ. — Какво ти е?

Той си пипва челото. — Главоболие. Като нѣкакъвъ пръстенъ въ задната частъ на главата. И после Фльори...

Въ боеветъ при Фльори той билъ засипанъ и лежалъ цѣли часове заедно съ единъ другъ, съ лице притиснато отъ една греда о хълбока на другия, на който билъ разпранъ корема. На другия главата била свободна и той викалъ. При всѣко извикване вълна кръвъ заливала лицето на Гизеке. Постепенно се изтърсили и червата и застрашавали да го задушатъ. Той билъ принуденъ да ги натъпче обратно въ корема на оногова и всѣки пжъ, като посѣгалъ, онзи глухо изревавалъ.

Той разказва всичко това съвсемъ правилно и последователно. — Всъка нощъ то иде пакъ, задушавамъ се и стаята е пълна съ размазани бѣли змии и кръвь.

— Но като знаешъ, неможешъ ли да направишъ нѣщо противъ? — пита Албертъ.

Гизеке клати глава. — Нищо не помага, дори и като съмъ буденъ. Тѣ сж тукъ, щомъ мръкне. — Той потреперва. — Въ кѫщи скочихъ отъ единъ прозорецъ и си счупихъ крака. Тогава ме доведоха тука.

— А вие какво правите? — пита той следъ малко. — Държахте ли изпитъ?

— Не, но скоро ще бѫде, — казва Лудвигъ.

— За мене не е вече възможно, — казва Гизеке тѣжно, — такъвъ като мене нѣма да пуснатъ при децата.

Онзи, дето по-рано бѣше извикалъ: „Прикритие“ се промъкva задъ Албертъ и го тупва по тила. Албертъ се стрѣска, но пакъ се опомня. — Годенъ! — се киска онзи, — годенъ! — Той се залива отъ смѣхъ, но внезапно става сериозенъ и мълчаливо отива въ едно кюше.

— Не можете ли да пишете на майора? — пита Гизеке.

— На кой майоръ? — казвамъ азъ очудено. Лудвигъ ме бутва. — Какво да му пишемъ? — продължавамъ азъ бѣрзо.

— Да ме пусне да отида пакъ въ Фльори, — отговаря Гизеке възбуденъ, — това би ми помогнало, сигурно. Сега навѣрно е вече съвсемъ тихо тамъ, а азъ познавамъ мѣстото само когато всичко хвърчеше въ въздуха. Ще мина презъ мъртвешката клисура покрай Калте Ерде къмъ Фльори, нѣма да се чуе никакъвъ вистрель и всичко ще ми мине. Тогава ще се успокоя и азъ, нали?

— И така ще ти мине, — казва Лудвигъ и слага ржката си върху тази на Гизеке, — трѣбва само да си уяснишъ добре всичко това.

Гизеке гледа печално предъ себе си. — Пишете на майора. Казвамъ се Герхардъ Гизеке, съ к. — Очитѣ му сж угаснали и слѣпи. — Не можете ли да ми донесете малко каша отъ яблки? Тѣй ми се иска да хапна каша отъ яблки!

Ние му обещаваме всичко, но той вече не ни слуша, тѣй безучастенъ стана изведнѣжъ. Като си тръгваме, той става и отдава честь предъ Лудвигъ. После се сгушва съ унесенъ погледъ до масата.

Отъ вратата още веднѣжъ поглеждамъ къмъ него. Внезапно той скача, сякашъ се пробужда, и тича следъ насъ...

— Вземете и мене, — казва той съ страненъ, тънъкъ гласъ, — идатъ пакъ. — Той се притиска плахо о нась. Не знаемъ какво да правимъ. Сега влиза лъкарътъ, вижда ни и предпазливо улавя Гизеке за раменетъ. — Хайде да отидемъ въ градината, — му казва той спокойно, — и Гизеке послушно се остава да го отведатъ.

Навънъ вечерното слънце свѣти надъ полята. Отъ прозореца съ решетката все още се чува пѣниe: — Но замъчитъ сж разрушени... облаците минаватъ надъ тѣхъ...

Мълчаливо вървимъ единъ до други. Браздите на нивите блестятъ. Тънъкъ и бледенъ се извива сърпа на месеца между клоните на дърветата.

— Мисля, — казва Лудвигъ следъ малко, — че ние всички сме малко така...

Азъ го поглеждамъ. Лицето му е огрѣно отъ вечерната заря. То е сериозно и замислено. Искамъ да му отговоря, но внезапно нѣкакъвъ лекъ трепетъ минава по кожата ми; незнамъ отъ кѫде и защо.

— Не трѣбва никакъ да се говори за това, — казва Албертъ.

Отминаваме нататъкъ. Вечерната заря побледнява и сумракътъ започва. Сърпа на месеца е по-ясенъ. Отъ полетата се издига нощниятъ вѣтъръ, а въ кѫщите свѣтватъ първите прозорци. Стигаме въ града.

Георгъ Рае не бѣ продумалъ нищо презъ цѣлия пътъ. — Едва като спираме да си вземемъ сбогомъ, той като че се пробужда отъ своите мисли. — Чухте ли, какво иска? — пита той. — Да отиде въ Фльори... да се върне обратно въ Фльори...

Не ми се отива въ кѫщи. На Албертъ сѫщо. Бавно се разхождаме на дълъкъ край насыпите. Долу шуми рѣката. До воденицата се спираме и се облѣгаме на перилата на моста.

— Смѣшно, че не ти се иска да бѫдешъ самъ, а, Ернстъ? — казва Албертъ.

— Да, — казвамъ азъ, — не знаемъ, де ни е мѣстото.

Той кимва съ глава. — Това е то. Но все пакъ и ние трѣбва да принадлежимъ нейде.

— Да си намѣримъ най-напредъ професия, и тогава, — казвамъ азъ.

Той махва съ ржка. — И това не е. Трѣба да имашъ нѣщо живо, Ернѣстъ. Човѣкъ, разбирашъ ли?...

— Ахъ, човѣкъ, — отврѣщамъ азъ, — това е най-несигурното нѣщо на свѣта. Нали видѣхме колко лесно е да го довѣршимъ! Трѣба да имашъ десетина, дванадесетъ, та да ти останатъ единъ двама, когато другитѣ ги сполети нѣщо.

Албертъ внимателно разглежда силуeta на катедралата. — Не искамъ да кажа това, — казва той. Искамъ да кажа: човѣкъ, който наистина принадлежи къмъ тебе... Понѣкога си мисля: жена...

— Ахъ Господи! — извиквамъ азъ и си спомнямъ за Адолфъ Бетке.

— Не дрѣнкай, — ми се сопва Албертъ изведенѣжъ, — човѣкъ все трѣба да има нѣщо, за което да може да се дѣржи, не разбирашъ ли? Искамъ нѣкой да ме обича, тогава той ме дѣржи и азъ го дѣржа! Иначе бихъ могълъ да се обѣся! — Той трепери и ми обрѣща грѣбъ.

— Но, Албертъ, — казвамъ азъ тихо, — нѣмашъ ли нась, другаритѣ си?

— Да, да, но това е съвсемъ друго... — а следѣ малко шепне: — Деца, деца би трѣбало да имаме... деца, които незнаятъ нищо...

Не разбирамъ добре, какво иска да каже. Но не искамъ повече да го разпитвамъ.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТЬ

Представяхме си всичко съвсемъ другояче. Мислехме, че съмощенъ акордъ ще започне за насъ сега новъ интензивенъ животъ, че ще се радваме на отново спечеления животъ: така искахме да започнемъ. Обаче днитѣ и седмиците се пилъятъ подъ ржетѣ ни, ние ги изпълваме съ незначителни, повърхностни нѣща, и когато се озърнемъ, виждаме, че нищо не е свършено. Бѣхме свикнали да мислимъ и да действуваме бързо — една минута закъснение и всичко можеше да бѫде свършено. Затова ни се струва, че сега животъ ни тече много бавно; нахвърляме се върху него, обаче се отдръпваме, преди още той да ни се открие. Дълго време смъртъта ни бѣ другарь; тя бѣше бързъ играчъ, и всѣка секунда се касаеше за най-голѣмия влогъ. Това ни научи да бързаме, да мислимъ само за момента и то ни кара да виждаме сега навсѣкѫде пустота, понеже този начинъ на действие не подхожда къмъ живота. Тази пустота ни прави неспокойни, защото чувствувааме, че не ни разбираятъ, и че дори любовъ не може да ни помогне. Между войници и невойници зѣе непроходима пропастъ. Трѣбва сами да си помогнемъ.

Въ неспокойните ни дни, обаче, се вмѣква често нѣкакво странно бучене — нѣщо като далеченъ трѣсъкъ на орждия — като нѣкакво глухо напомняне тамъ задъ хоризонта, което не можемъ да изтълкуваме, което неискаме да чуемъ, отъ което се отвръщаме винаги съ странния страхъ да не пропуснемъ нѣщо — като че ли нѣщо ни убѣгва. На фронта ни бѣха убѣгвали много нѣща — а на мнозина даже самиятъ животъ.

I

Въ стаята на Карлъ Брюгеръ царува голѣмо безредие. Цѣли купища подвързани книги сѫ разхвърляни по маситѣ и пода.

Карлъ по-рано бѣ лудъ за книги, както ние пеперуди и пощенски марки. Къмъ Айхендорфъ имаше особена слабостъ и притежаваше три различни издания на съчиненията му. Много отъ неговите стихотворения знаеше наизустъ. Сега, обаче, той иска да продаде библиотеката си, за да се снабди по този начинъ съ основенъ капиталъ за собствена търговия съ ракия. Той твърди, че съ подобни нѣща могатъ да се спечелятъ много пари. Досега Брюгеръ бѣ само агентъ на Ледерхозе, но сега иска да стане самостоятеленъ.

Приелиствамъ първия томъ на едно отъ Айхендорфовите издания, което е подвързано въ мека синя кожа. Вечерна заря, гори и мечти — лѣтни нощи, копнежъ и тѣга по родното огнище — какво време е било това...

Вили държи въ ржка втория томъ и замислено го разглежда. — Би трѣбвало да предложишъ това издание на нѣкой обущарь — казва той.

— Защо? — пита Лудвигъ усмихнатъ.

— Кожата — отговаря Вили — обущаритъ нѣматъ вече абсолютно никаква кожа. Ето — той поглежда съчиненията на Гьоте — двадесетъ тома — това ще даде най-малко шестъ цифта хубави кожени обуша. Обущаритъ ще ти дадатъ сигурно много повече за тия книги, отколкото книжаритъ, понеже ламтятъ за истинска кожа.

— Искате ли и вие нѣкои отъ тия книги? — запитва Карлъ. — Ще ги получите на специални цени. — Но никой не желае да купи.

— Помисли добре, — казва Лудвигъ, — после мѣчно би ги купильтъ.

— Не е и толкова важно — се изсмива Карлъ — най-напредъ трѣбва да се живѣе, това е по-важно отъ четене на книги. Отказвамъ се и отъ изпита си. Всичко това е праздна работа. Утре започвамъ ракиенитъ прости. Десетъ марки печалба на шише внесенъ контрабанда

конякъ, това привлича, мили мой! Паритъ сж единственото нѣщо, отъ което се нуждаешъ, тогава можешъ всичко да имашъ.

Той свързва книгите. Хрумва ми, че по-рано би предпочелъ да гладува, отколкото да продаде една единствена книга. — Какво се чудите толкова, — се подиграва той, — човѣкъ трѣбва да бѫде практиченъ! Стария баласть трѣбва да се захвѣрли и да се започне новъ животъ!

— Вѣрно е, — се съгласява Вили — и азъ бихъ продалъ моите, ако да имахъ такива.

Карль го потупва по рамото. — Единъ сантиметъръ търговия струва повече отъ единъ километъръ образование, Вили. Доста време стояхъ въ фронтовата каль — сега искамъ да разбера и азъ нѣщо отъ живота!

— Въ сѫщностъ той има право, — казвамъ, — какво вършимъ ние, напримѣръ? Ходенето на училище — това е абсолютно нищо.

— Момчета, откажете се и вие, — ни съветва Карль, — що ще правите още въ училище?

— Разбира се, — отврѣща Вили, — всичко това е губене на време. Но поне всички сме наедно. И при това оставатъ само нѣколко месеца до изпита, би било жалко да не потърпимъ още малко. После ще има време за друго.

Карль рѣже хартия отъ една баля. — Ще видишъ, че винаги ще се явяватъ нѣкакви месеци, за които ще ти бѫде жалко, и въ края на краищата ще си вече старъ.

Вили се хили. — Полека-полека и това ще се изкара.

Лудвигъ става. — Какво е мнението на баща ти по тоя въпросъ?

Карль се смѣе. — Това що казвать стари страхови хора. То не може да се вземе подъ внимание. Родителите забравятъ винаги, че сме били войници.

— Какво би станалъ, ако да не бѣше войникъ?

— Навѣрно книжаръ — азъ, диването — отговаря Карль.

* * *

Решението на Карль направи силно впечатление на Вили. Той предлага да оставимъ всички тия глупави нѣща и да се заловимъ

сериозно за работа.

Яденето, обаче, е най-лесното жизнено удоволствие. Затова решаваме да предприемемъ единъ походъ за провизии.

Всъка седмица ни даватъ съ купони на лице по 250 гр. месо, 20 грама масло, 50 грама маргаринъ, 100 грама булгуръ и малко хлъбъ. Съ това не може да се насити никой човѣкъ.

Желающитъ се събиратъ още вечеръта или презъ нощта на гарата, за да потеглятъ рано сутринъта къмъ селата. Затова трѣба да заминемъ съ първия влакъ, за да не ни преварятъ.

Когато потегляме, въ купето сѫ се свили посивѣли отъ нѣмотия хора. Избираме си едно отдалечено отъ желѣзопътната линия селце и се разпредѣляме тамъ, двама по двама, за да го разтършуваме систематично. Нали сме научени да ходимъ на патраулъ?

Азъ съмъ заедно съ Албертъ. Минаваме край единъ голѣмъ дворъ. Цѣла редица крави стоятъ на хармана. Посреща ни топла миризма на оборъ и на млѣко. Кокошки куткудякатъ. Поглеждаме ги жадно, обаче се сдѣржаме, защото на хармана има хора. Поздравяваме. Никой не ни обрѣща внимание. Най-сетне една жена извика: — Махайте се по-скоро отъ двора, проклети просяци.

Следниятъ дворъ. Селянинътъ е предъ вратата. Облѣченъ е съ дѣлъгъ воененъ шинель, размахва камшика и казва: — Знаете ли, колко минаха вече преди васъ? Цѣла дузина. — Чудно ни е, защото пристигнахме съ първия влакъ. Но тѣ сѫ дошли навѣрно още вечеръта и сѫ преспали въ баракитъ или на открито. — Знаете ли, по колко идвашъ понѣкога на денъ? — запитва селянинътъ по-нататъкъ. — До сто, какво да се прави тогава?

Много добре разбираме. Погледътъ му се спира на Албертовата униформа. — Фландрія? — пита той. — Фландрія, — отговаря Албертъ. — И азъ, — казва той, влиза въ кѣщата и донася всѣкому отъ насъ по две яйца. Започваме да бъркаме изъ портфейлитъ си. Селянинътъ прави знакъ съ ржка.

— Оставете. И безъ това може.

— Е, благодаря, другарю.

— Нѣма за какво да благодарите. Обаче не разправяйте никому. Иначе утре половината Германия ще е тукъ.

Следната къща. На оградата е залепенъ плакатъ. — Събиране на провизии забранено. Loши кучета. — Много практично.

Отминаваме нататъкъ. Голъмъ чифликъ. Вмъкваме се чакъ до кухнята. Въ сръдата се намира готварска машина отъ най-нова конструкция, която би могла да стигне за цѣль хотелъ. Въ дъсно пиано, въ лъво също пиано. Срещу машината великолепенъ шкафъ за книги съ колонки, работени на стругъ и съ томове въ позлатена подвързия. Отпредъ стоятъ старата маса и дървенитъ низки столчета. Изглежда много смѣшно. И не едно, а две пиана.

Селянката се явява. — Имате ли конци? Но да бѫдатъ истински.

Споглеждаме се. — Конци? Нѣмаме.

— Или пъкъ коприна? Копринени чорапи?

Поглеждамъ дебелитъ крака на жената. Полека-лека разбираме: тя иска да размѣня, а не да продава.

— Не, нѣмаме коприна, — казвамъ, — обаче ще заплатимъ добре.

Тя не се съгласява. — Ахъ, пари, мръсни парцали. Всѣки денъ все повече и повече се обезценяватъ. — После се измъква, тътрайки чехлитъ си. На гърба на яркочервената ѝ копринена блуза липсватъ две копчета.

— Бихте ли ни дали поне малко вода? — извиква Албертъ подире ѝ. Тя се връща неохотно и поставя предъ насъ пълна кана съ вода.

— Хайде, по-скоро, нѣмамъ време за губене — рѣмжи тя. — Подобре би било да работите, вмѣсто да отнимате на хората скжпото имъ време.

Албертъ взема каната и я тръшва на пода. Толкова е разяренъ, че не може да говори. Затова пъкъ азъ говоря. — Чума да те хване, стара вещица — изревавамъ. Обаче въ този моментъ жената се обръща и започва да дрънка като нѣкоя тенекеджийница подъ пълна пара. Побѣгваме. Подобно нѣщо не може да издържи и най-силниятъ мжъ.

Продължаваме пѫтя си и срѣщаме цѣли рояци отъ тършуващи за провизии. Тѣ обикалятъ около селските дварища като изгладнѣли оси около медъ. Едва сега разбираме, че селянитъ могатъ да полудѣятъ и да станатъ груби. Въпрѣки това продължаваме пѫтя си, биваме изпѫждани или пъкъ докопваме нѣщо, биваме изругавани отъ конкуренти, а и ние ругаемъ.

Следъ обѣдъ всички се срѣщаме въ кръчмата. Придобивката не е голѣма. Нѣколко кила картофи, малко брашно, нѣколко яйца, ябълки, малко зеле и месо. Само Вили се поти. Той пристига последенъ и мѣкне половинъ свинска глава подъ мишница. Нѣколко други пакети се подаватъ отъ джобовете му. Затова пѣкъ е безъ шинель. Смѣнилъ го е, понеже има още единъ отъ Карль въ кѣщи и понеже мисли, че кога и да е все ще се запролѣти.

Имаме още два часа време, докато потегли влака. Тѣ ми донасятъ щастие: въ кръчмата се намира пиано, на което засвирвамъ шумно Молитвата на една девица. Веднага се явява кръчмарката. Тя слуша известно време, после ми смигва да излѣза навънъ. Промъквамъ се въ коридора, и тя ми заявява, че е голѣма любителка на музиката, обаче за съжаление много рѣдко се свирѣло въ кръчмата й. Бихъ ли желалъ да дойда и другъ пѫть? И ми подава 1/4 килограмъ масло, заявявайки ми, че често може да ми усълужва съ такова. Азъ се съгласявамъ, разбира се, и се задължавамъ да свиря затова всѣки пѫть по два часа. Следъ това показвамъ изкуството си съ изсвирването на още две познати парчета.

Потегляме къмъ гарата. По пѫтя срѣщаме и други като насъ, които искатъ да пѫтуватъ съ сѫщия влакъ. Всички се страхуватъ отъ стражарите. Най-сетне се събира цѣла тѣлпа, която чака малко настрана отъ гарата — скрита въ тѣмнината, за да не бѫде видена преди пристигането на влака. Тогава не е толкова опасно.

Обаче нѣмаме късметъ. Внезапно изкачатъ два стражара съ велосипеди. Тѣ сѫ се промъкнали изотзадъ безшумно.

— Стой, спрете се всички!

Ужасно смущение. Молби и плачове. — Пуснете ни, трѣба да се качимъ на влака.

— Влакъ пристига едва следъ четвъртъ часъ — заявява невѣзмутимо по-дебелиятъ отъ двамата. — Елате насамъ всички! — Той показва единъ фенеръ — тамъ могатъ да видятъ по-добре. Единиятъ отъ тѣхъ следи да не се изпльзне нѣкой, а другиятъ преглежда. Почти всички сѫ жени, деца и стари хора; повечето стоятъ мѣлчаливо и покорно — свикнали сѫ да бѫдатъ третирани така, а пѣкъ и никога не сѫ се осмелявали да вѣрватъ, че ще могатъ да пренесатъ контрабанда до въ кѣщи 1/4 килограмъ масло. Разглеждамъ стражарите; тѣ стоятъ изправени точно така съ вирнати носове и

надути въ зеленитѣ си униформи, съ червенитѣ си лица, сабитѣ си и револвернитѣ калъпи, както по-преди на фронта. Власть, си мисля азъ, и пакъ власть, пъкъ била тя и три сантиметра — тя вкоравява човѣка.

На една жена взематъ нѣколко яйца. Когато тя се измѣква вече, по-дебелиятъ стражаръ я извиква. — Чакай, какво имашъ тамъ? — Той показва полата ѝ. — Дай го скоро! — Тя се вкаменява и краката ѝ се подкосяватъ. — Хайде де, по-скоро! — Тя изважда изподъ полата си парче сланина и му го подава. Той го поставя настррана. — Иска ли се, нали? — Тя все още не може да разбере и посяга отново къмъ сланината. — Заплатила съмъ я — дала съмъ си всички пари за нея!

Той ѝ бълсва ржката и въ сѫщото време измѣква изподъ блузата на друга жена парче саламъ. — Забранено е контрабандирането на провизии, нали знаете само това?

Жената се отказва отъ яйцата, обаче се моли да ѝ върнатъ сланината. — Поне сланината. Какво ще кажа, като се върна въ кѫщи? За децата ми е.

— Обърнете се къмъ продоволственото бюро и поискайте допълнителни карти, — креши стражарътъ, — това не е наша работа. Следующиятъ. — Жената се препъва, повръща и вика: — Затова ли падна мжжъ ми на бойното поле, за да умратъ децата ми отъ гладъ?

Едно младо момиче, чийто редъ е сега, се тъпче, гълта своето масло, задавя се, устата му е цѣла измазана, очитѣ му се премрежватъ; но то все гълта и гълта — така поне ще разбере нѣщо отъ маслото, преди да ѝ го отнематъ. Но после ще ѝ прилошее и ще я хване диария.

— Следниятъ. — Никой не се помръдва. Стражарътъ, който стои наведенъ, извиква още веднъжъ: — Следниятъ. — Ядосанъ той се изправя и поглежда Вили въ очитѣ. После запитва значително по-спокоень: — Вие ли сте следниятъ?

— Нищо не съмъ — отговаря Вили нелюбезно.

— Какво носите въ пакета?

— Половинъ свинска глава — заявява Вили откровено.

— Трѣбва да я дадете.

Вили не се помръдва. Стражарътъ се колебае и хвърля погледъ къмъ колегата си. Този застава до него. Това е голѣма грѣшка отъ тѣхна страна. И двамата изглежда да нѣматъ голѣма опитностъ въ такива работи и да не сѫ свикнали на никаква съпротива; защото вториятъ стражаръ би трѣвало да разбере отъ самото начало, че ние

сме една компания, въпръки че не сме проговорили единъ съ другъ. И той тръбаше да се държи настрана, за да ни внушава респектъ съ оржието си. Ние наистина не бихме се много уплашили; — що е за насъ единъ револверъ! А вмѣсто това той застава съвсемъ близо до колегата си за въ случай, че Вили се разсърди.

Последствията сж веднага на лице. Вили дава свинската глава. Очудениятъ стражарь я поема и по този начинъ все едно че остава беззащитенъ, защото и дветѣ му рѣце сж заети. Въ сѫщия моментъ Вили го бльска най-спокойно въ муциуната така, че той пада. Преди да успѣе другиятъ да се помръдне, Козоле бльсва отдолу коравата си глава о челюститѣ му, а Валентинъ е вече задъ гърба му и притисва изотзадъ гръкляна му така, че стражарътъ е принуденъ да разтвори широко устата си. Козоле я натъпква веднага съ хартия. Двамата стражари хъркатъ, прегълъщатъ, плюятъ, обаче нищо не помага, гърлата имъ сж пълни съ хартия, ржатъ имъ биватъ извити назадъ и здраво завързани съ собствените имъ кайши. Всичко това стана много бърже — но сега какво да ги правимъ?

Албертъ се сѣща; той е открилъ на петдесетъ крачки отъ тукъ самотна кѫщурка, на чиято врата е изрѣзано едно сърдце: клозетътъ. Въ галопъ се упѫтваме нататъкъ. Пъхваме тамъ двамата стражари. Вратата е джбова, резетата сж широки и здрави, ще мине цѣлъ часъ, докато успѣятъ да се измъкнатъ отъ тамъ. Козоле е учтивъ. Той имъ поставя велосипедъ предъ вратата.

Другитѣ ловци на провизии наблюдаватъ тази сцена съвсемъ изплашени. — Грабнете си нѣщата — се хили Фердинандъ. Въ далечината изсвирва вече влакътъ. Тѣ ни поглеждатъ страхливо и не чакатъ да имъ се каже втори пжътъ. Но една стара жена е ужасена.

— О, Боже мой — се вайка тя — набиха стражаритѣ — какво нещастие, о, Божичко!

Тя смѣта това, както изглежда, за много голѣмо престъпление. И другитѣ сж сѫщо смутили отъ това. Страхътъ отъ униформата и отъ полицията се е загнѣздилъ дълбоко въ сърдцата имъ.

Вили се смѣе. — Не реви, бабо — и ако всички власти биха дошли, пакъ не бихме допуснали да ни отнематъ нѣщо! Стари войници и да си дадемъ провизии, и тазъ добра!

Щастие е, че много отъ селскитѣ гари се намиратъ далечъ отъ селата. Никой не е могълъ да забележи това. Началникътъ на гарата

излиза едва сега отъ стаята си, прозява се и се почесва по врата. Ние се упътваме къмъ влака. Вили носи свинската глава подъ мишница. — Да те дамъ ли! — мърмори той и я гали нѣжно.

Влакътъ потегля. Махаме съ ржка отъ прозореца. Началникътъ на гарата мисли, че това се отнася до него и поздравлява. Обаче ние подразбираеме клозета. Вили се подава навънъ отъ прозореца и наблюдава червената фуражка на началника.

— Ето го, ще се връща пакъ въ стаята си; — съобщава той победоносно. — Тогава стражаритъ има да чакатъ много.

Напрежението изчезва отъ лицата на всички. Едва сега се осмеляватъ да заговорятъ. Жената съ сланината се смѣе съ сълзи на очи — така благодарна е тя. Само момичето, което нагълта маслото, плаче жално. То постъпи прибързано. Ето че му и прилошава. Но Козоле се появява и му подава половината отъ салама си. Момичето го пъхва въ чорапа си.

Отъ предпазливостъ слизаме една спирка преди града и тичаме презъ полето, за да стигнемъ до шосето. Имаме намѣрение да минемъ пеша останалия пътъ.

Но срѣщаме камионъ съ гюмове. Шофьорътъ е облѣченъ въ воененъ шинель. Той ни поканва да пѫтуваме съ камиона. Клякаме единъ до другъ, а пакетитъ ни издаватъ приятна миризма на свинско месо.

II

Гросещрасе е потънала въ влажна, сребриста вечерна мъгла. Фенеритъ сж обкръжени съ голъми свѣтли кръгове. Хората цапатъ въ лапавицата. Витринитъ свѣтятъ въ лѣво и въ дѣсно като тайнствени огньове. Волфъ се появява и после пакъ изчезва. Измокренитъ дървета стърчатъ до фенеритъ.

Съ мене е Валентинъ Лаеръ. Той не че се оплаква, обаче не може да забрави своите акробатски изкуства, съ които се е появявалъ на парижкитъ и будапещенски сцени. — Отъ тия нѣща съмъ се вече напълно отказалъ, Ернстъ, казва той — коститъ ми пукатъ, а при това имамъ и ревматизъмъ. Правихъ нѣколко пѫти опити до изнемогване. Безсмислено е да започна отново.

— Какво ще правишъ тогава, Валентинъ? — питамъ азъ — въ сѫщностъ държавата би трѣбвало да ти даде пенсия както и на офицеритъ въ оставка.

— Ахъ, държавата, държавата, — отговаря Валентинъ съ презрение, — тя дава само на ония, които умѣятъ да си отворятъ хубавичко устата. Сега упражнявамъ съ една танцьорка нѣколко номера. За публиката тѣ сж добри, не сж обаче нищо особено, и единъ свѣсенъ артистъ би трѣбвало да се срамува отъ такива прости нѣща. Но какво да правишъ, трѣбва да се живѣе.

Валентинъ отива на репетиция, и азъ решавамъ да ида съ него. На жгъла на Хамкенщрасе се мѣрва край настъ въ мъглата едно черно бомбе, подъ него яркожълта мушама и адвокатска чанта. — Артуръ — извиквамъ азъ.

Ледерхозе се спира. — Грѣмъ и мълния, — казва Валентинъ, — ти се хубавичко нареди. — Той пипа съ веща ржка изработената отъ изкуствена коприна и украсена съ лилави шарки вратовръзка на Артуръ.

— Работитъ ми вървяте добре — казва Ледерхозе поласканъ.

— И хубавата капела — се удивлява Валентинъ отново и разглежда бомбето.

Ледерхозе иска да отмине. Той потупва чантата си и казва: — Имамъ бърза работа.

— Нѣмашъ ли вече магазинъ за цигари? — го запитвамъ.

— Разбира се, че го имамъ още — отвръща той — обаче сега продавамъ само на едро. Не знаете ли нѣкѫде помѣщение за кантора? Плащамъ всѣкаква цена.

— Не знаемъ никѫде помѣщение за кантора, — казва Валентинъ, — не сме дошли още до тамъ. Обаче какъ е жена ти?

— Каква жена? — запитва Ледерхозе резервирано.

— Е, въ окопите все за нея се вайкаше. Намираше я много отслабнала, а пъкъ ти предпочиташи по-дебеличките.

Артуръ поклаща глава. — Не си спомнямъ вече. — Той изчезва.

Валентинъ се смѣе. — Какъ могатъ да се измѣнятъ кората, Ернстъ, нали? Въ окопа той бѣ нищо и никакъвъ плачлю, а сега е вече търговецъ и половина. Какви мръсотии ни брътвѣше на фронта. А сега не иска и да знае вече за това.

— Обаче изглежда, че му върви дяволски добре — казвамъ азъ.

* * *

Вървимъ нататъкъ. Мъглата се носи. Волфъ си играе съ нея. Лицата се приближаватъ и отминаватъ. Въ бѣлезникавата свѣтлина съзирамъ внезапно червена лачена шапка, а подъ нея лице, което е леко покрито съ влага и чиито очи вследствие на това блестятъ по-силно.

Спирамъ се. Сърдцето ми бие силно. Това бѣ Адела. Изведнѣжъ у мене изплува спомена за минали вечери, когато ние, шестнадесетъ годишни, се скривахме въ полумрака предъ вратите на гимнастическия салонъ и чакахме, докато момичетата излѣзатъ съ бѣлитѣ си плетени блузи, а после тичахме следъ тѣхъ по улиците, настигахме ги, заставахме предъ тѣхъ задъхани подъ нѣкой фенеръ, мълчаливи, гледайки ги втренчено — докато тѣ се отскубиха и гоненето пакъ започваше; — споменътъ за следобѣди, когато ги следвахме боязливо и упорито, ако ги видѣхме нѣкѫде, и то винаги нѣколко стъпки следъ тѣхъ, твърде смутени, за да имъ заговоримъ; и само, когато влѣзеха въ нѣкоя кѫща, събирахме набърже цѣлия си куражъ, за да имъ извикаме довиждане и да избѣгаме.

Валентинъ се озърта. — Тръбва да се върна за малко — му казвамъ бързо — тръбва да говоря съ нѣкого. Ще се върна веднага. — И азъ изтичвамъ назадъ, за да търся червената шапка, червената свѣтлина въ мъглата, да търся младежкитѣ дни преди униформата и преди окопитѣ.

— Адела.

Тя се обръща. — Ернстъ... върна ли се?

Тръгваме единъ до другъ. Мъглата се промъква между двама ни, Волфъ скача около нась и лае, трамваите звънятъ, и свѣтът е пакъ хубавъ и приятенъ.

Чувството се появява отново, треперещо, блуждаещо; годините се заличаватъ, една джга ни свързва съ миналото, една небесна джга, единъ свѣтътъ мостъ въ мъглата.

Не зная, за какво говоримъ, а и безразлично е; важното е, че вървимъ единъ до други и че тази нѣжна, едва доловима музика отъ преди се появява отново, тѣзи водопади отъ предчувствие и копнекъ, задъ които се зеленѣятъ въ коприненъ блѣсъкъ ливади, задъ които пѣ сребърното шумолене на тополи и се синѣе мекиятъ хоризонтъ на младостъта.

Колко време сме вървѣли? Не зная. Връщамъ се самъ, Адела се е сбогувала вече, обаче у мене вѣе като голѣмо пъстро знаме радостъ, надежда и пълнота, моята малка момчешка стая, лѣто, зелени кули и необятната ширь.

Връщайки се, се сблѣсквамъ съ Вили и тръгваме заедно да търсимъ Валентинъ. Настигаме го, когато той току-що се хвърля радостно върху единъ мжжъ и го удря силно по рамото. — Човѣче, Кукхофъ, стари пърчо, отъ кѫде идешъ? — И той му протяга ржка; — Каква случайнотъ, нали? Ето че се срѣщаме пакъ.

Другиятъ го изглежда за моментъ отъ главата до петитѣ.

— А, Лаеръ, нали?

— Разбира се, човѣче, ти бѣше съ мене на Сома. Спомняшъ ли си, какъ ядохме въ кальта сладкитѣ, които Лили ми бѣ пратила? Георгъ ни ги донесе на бойната линия съ пощата наедно. Това бѣ много рискувано отъ негова страна, нали?

— Да, разбира се — казва Кукхофъ.

Валентинъ е напълно обвзетъ отъ споменитѣ. — По-късно Георгъ си изплати хубавичко — продължава той — но тебе те нѣмаше

вече при нась. Изгуби дъсната си ржка. Не много приятно за файтондия като него. Ще тръбва да се залови за друга работа. А ти къде бъ следъ това?

Другият отговаря неопределено и казва:

— Много ми е приятно, че се срещнахме пакъ. Какъ сте, Лаеръ?

— Какво? — отвръща Валентинъ смаянъ.

— Какъ сте? Какво правите?

— Вие? — Валентинъ не може още да се съвземе. За моментъ той се втренчва въ Кукхофъ, който стои предъ него въ елегантно пардесю. После поглежда собственото си облъкло, изчервява се и отминава. — Маймуна.

Неприятно ми е за Валентинъ. Навърно сега за пръвъ път чувствува разликата между класите. До сега всички бъхме войници. Иeto, че нѣкакъвъ си високомъренъ хлапакъ разкъсва съ едно единствено „Вие“ цѣлата му наивност. — Остави го, Валентинъ — казвамъ азъ — той и нему подобнитѣ се гордѣятъ съ онова, което сѫ спечелили бащите имъ. И това е пакъ професия.

И Вили прибавя нѣколко силни изрази по адресъ на оногова.

— Хубави другари — казва Валентинъ най-сетне ядосано — но съ това той не забравя още обидата. Тя го яде вътрешно.

* * *

За щастие срѣщаме Тяденъ. Той изглежда мръсенъ като пачавра.

— Я, слушай — казва Вили — войната се свърши, сега би могълъ наистина да се омиешъ добре.

— Днесъ още не — заявява Тяденъ важно — но въ сѫбота. Тогава даже ще се окажя.

Стѣписваме се. Тяденъ да се окаже? Да не би да му е останала нѣкаква повреда въ главата отъ засипването презъ августъ? Вили слага ржка на ухо. — Мисля, че не те разбрахъ добре. Какво ще правишъ въ сѫбота?

— Ще се окажя — казва Тяденъ гордо. — Въ сѫбота вечеръта се годявамъ.

Вили го разглежда като нѣкакъвъ рѣдъкъ папагалъ. После слага нѣжно ржка на рамото му и го запитва бащински. — Кажи, Тяденъ, да

нѣмашь понѣкога бодежи въ малкия мозъкъ? Или нѣкакво особено фучене въ ушитѣ?

— Само когато ми куркатъ червата, — признава Тяденъ, — тогава имамъ освенъ това и барабаненъ огънъ въ стомаха. Отвратително чувство. Но да се върнемъ пакъ на въпроса за годеницата ми: не е хубава, краката ѝ сж криви и е малко разногледа; затова пъкъ е съ душа и баща ѝ е месаръ.

Месаръ. Досѣщаме се. Тяденъ ни дава на драга воля сведения. — Луда е по мене. Е, какво да правишъ, на днешно време човѣкъ трѣба бѣрзо да се решава. Времената сж лоши, и трѣба да се правятъ жертвии. Единъ месаръ не умира никога отъ гладъ. И сгоденъ съвсемъ не значи още ожененъ.

Вили слуша съ увеличаващъ се интересъ. — Тяденъ — започва той — ти знаешъ, че сме били винаги приятели.

— Добре, Вили — го прекъсва Тяденъ — ти ще получишъ нѣколко салама. Може и нѣколко пражоли. Ела въ понедѣлникъ. Тогава имаме бѣла седмица.

— Какъ така? — запитвамъ очудено — да нѣмате и магазинъ за долни дрехи?

— Не, обаче ще заколимъ тогава бѣль конъ.

Обещаваме му, че ще се явимъ на време и потегляме нататъкъ.

* * *

Валентинъ завива къмъ хотелъ Алтищетеръ. Тамъ слизатъ артистите. Когато влизаме въ ресторанта, виждаме една група лилипути, които вечерятъ. На масата е поставена супа отъ рѣпи, всѣки има при себе си и по парче хлѣбъ.

— Дано тѣ поне се наситятъ отъ тоя буламачъ — изрѣмжава Вили — тѣ иматъ поне по-малки тѣрбуси.

По стените висятъ плакати и фотографии. Пъстри парцали, полускѣсані, съ портрети на атлети, на лъвоукротителки и на клоуни. Тѣ сж стари и пожълтѣли, тѣй като презъ последните години окопѣтъ бѣше манежъ за атлетите, ездачите и за акробатите. А тамъ нѣмаха нужда отъ реклами.

Валентинъ ни показва единъ отъ тия портрети. — Това бѣхъ азъ нѣкога. — Единъ мжжъ съ изпъкнали гърди скача отъ халкитѣ на едно цирково кубе. Но и при най-добра воля човѣкъ не би могълъ да познае въ тази фотография Валентинъ.

Танцьорката, съ която той ще се упражнява, чака вече. Влизаме въ малката зала на ресторантa. Нѣколко театрални декори сѫ изправени въ жгъла. Тѣ принадлежатъ къмъ една оперета, — една хумореска изъ живота на нашите фронтови войници, съ рефренъ, който цѣли две години има голѣмъ успѣхъ.

Валентинъ поставя грамофона на единъ столь и търси плочи. Дрезгава мелодия излиза отъ фунията, изтѣркана, но още съ остатъкъ отъ нѣкогашна буйность, както изхабениятъ гласъ на нѣкоя съсипана жена, който нѣкога е билъ хубавъ. — Танго, — ми шепне Вили съ изражение на познавачъ, което не издава ни най-малко, че той току-що е прочелъ надписа на плочата.

Валентинъ е облѣченъ въ сини панталони и риза, жената — въ трико. Тѣ упражняватъ единъ апашки танцъ и една фантазия, въ края на която момичето увисва съ крака около врата на Валентинъ, докато последниятъ се върти, колкото може по-бѣрзо.

Двамата се упражняватъ мълчаливо, съ сериозни лица. Само отъ време на време продумватъ полугласно по нѣщо. Бледата свѣтлина на лампата трепти. Тихо съска свѣтилниятъ газъ. Сѣнките на танцуващите се отражаватъ върху декорите къмъ оперетата. Вили се разхожда насамъ нататъкъ, за да навива грамофона.

Валентинъ спира. Вили ржкоплѣска. Валентинъ недоволенъ го пресича съ ржка. Момичето се преоблича, безъ да ни обрѣща внимание. Тя развѣрза бавно танкувалните си обувки подъ газовата лампа. Гърбътъ ѝ е гъвкаво извитъ подъ много пжти праното трико. Следъ това тя се изправя и вдига ржце, за да нахлузи нѣщо.

Свѣтлина и сѣнка се смѣнятъ върху раменетѣ ѝ. Тя има хубави, дѣлги крака.

Вили тѣращува изъ залата. Той намира текста на оперетата. На края сѫ прикачени обявления. Нѣкакъвъ сладкаръ препоръчва бомби и гранати отъ шоколадъ, опаковани и пригответи за изпращане въ окопите. Една саксонска фирма предлага ножове за разрѣзване на книги отъ гранатени парчета, клозетна хартия съ изречения на велики

мжже върху войната, — и две серии илюстровани картички: Войнишка раздѣла... и... Стоя ли азъ въ мрачна полунощъ.

Танцьорката е вече облѣчена. Съ палто и шапка тя ни се вижда съвсемъ чужда. Преди бѣше гъвкаво животно, сега обаче е пакъ като всички други. Невѣроятно е, че бѣ достатъчно да нахлузи само нѣколко метра платъ, за да се промѣни така. Странно е, какъ дрехите измѣнятъ човѣка. А колко повече униформитѣ.

III

Вили е всъка вечеръ у Валдманъ. Това е локаль за излети близо до града, въ който се танцува всъки следобѣдъ и всъка вечеръ. И азъ отивамъ тамъ, защото Карль Брюгеръ ми съобщи, че Адела идвала понѣкога. А азъ бихъ желалъ да я срещна отново.

Всички прозорци на Валдмановата градинска зала сѫ освѣтени. Сѣнките на танцуващите се плъзгатъ по спуснатите пердета. Стоя при тезгяха и търся Вили съ очи. Всички маси сѫ заети, нѣма нито единъ свободенъ столъ. Сега следъ войната у хората е избухналъ сѫщински бѣсъ за развлѣчения.

Изведнѣжъ виждамъ блестящъ бѣлъ коремъ и величественитѣ опашки на единъ жакетъ.

Това е Вили. Заслѣпенъ се вглеждамъ въ него. Жакетътъ е черенъ, жилетката бѣла, косата червена — той представя сѫщинско знаме.

Вили приема снизходително възхищението ми. — Да, чудишъ се, нали? — казва той и се върти като паунъ. — Това е то моетъ жакетъ за споменъ отъ Кайзеръ Вилхелмъ. Какво ли не може да стане отъ единъ войнишки шинель, а?

Той ме потупва по рамото. — Впрочемъ добре, че си дошълъ, днесъ има танцово състезание, всички ще вземемъ участие, има първостепенни награди! Следъ половинъ часъ, състезанието започва.

Значи има още малко време за упражняване. Дамата на Вили е грамадна като боксьоръ, мощно сложено създание, едра като конь. Той упражнява съ нея уанъ-степъ, при който по-важна е бѣрзината.

Карль пѣкъ танцува съ чиновничка отъ продоволственото бюро, която е отрупана съ колиета и съ прѣстени като конь на нѣкоя шейна. И така той свързва по най-удобенъ начинъ сдѣлките съ удоволствието; Албертъ, обаче не е на нашата маса. Той поздравлява малко смутено отъ единъ жгълъ, кѫдето седи до едно русо момиче.

— Отъ оня тамъ скоро ще се отървемъ, — казва Вили пророчески.

А що се отнася до мене, то азъ правя своите наблюдения, за да си избера добра танцьорка. А това не е много лесна работа, понеже нѣкои седнали изглеждатъ грациозни като сърни, а танцувасть после тежко като бремененъ слонъ. Освенъ това добрите танцьорки сѫ желани отъ всички. Но все пакъ ми се удава да ангажирамъ за танца една малка шивачка.

Прозвучаватъ тржби. Излиза напредъ мжжъ съ хризантема въ бутониерката и известява, че една берлинска двойка танцьори ще изпълни най-модерния танцъ: фокстротъ. Тукъ още не познаваме тоя танцъ; чували сме само за него.

Съ голѣмо любопитство се струпваме на едно мѣсто. Оркестърътъ засвирва нѣкаква отсъчена мелодия. Двамата танцуващи подскочатъ единъ около другъ като кози. Понѣкога се отдалечаватъ, после вплитатъ ржетъ си и се върятъ въ кржгъ. Вили се изпъчва и се опулва. Този танцъ му допада.

Внасятъ масата съ наградитъ. Втурваме се къмъ нея. Има по три награди за уанъ-степъ, за бостонъ и за фокстротъ. Фокстротътъ е изключенъ за насъ, не го знаемъ, обаче въ другитъ два танца ще се впуснемъ както Блюхеръ при Ватерло.

И тритъ първи награди се състоятъ отъ по десетъ яйца отъ чайка или шише конякъ. Вили запитва недовѣрчиво, дали яйцата на чайката могатъ да се ядатъ. И се успокоява. Втората награда е шестъ яйца отъ чайка или чисто вълнена нощна шапка, третата е четири яйца или две кутии цигари марка Героичната слава на Германия.

— Цигаритъ не ще вземемъ по никакъвъ начинъ, — казва Карль, който е въ течението на работата.

Състезанието започва. За бостонъ сме опредѣлили Карль и Албертъ; за уанъ-степъ Вили и мене. На Вили не възлагаме голѣми надежди. Той може да победи, само ако журито разбира отъ хуморъ.

Въ бостонъ Карль и Албертъ попадатъ съ други три двойки между кандидатитъ за награда. Карль е на първо мѣсто; високата яка на галата му униформа, новите му лачени обуща, колиетата и прѣстенитъ на дамата му представятъ една картина на омайваща елегантностъ, на която никой не може да устои. По държане и по стиль той е недостижимъ, обаче по хармония Албертъ не пада по-долу.

Журито държи бележки, като че ли решаватъ Богъ знае какви важни работи. Карль излиза победителъ и взема десетъ яйца, защото

марката на коняка му е много добре позната; самъ той я е продалъ за състезанието. Той ни подава великодушно придобивката си; у дома си има по-добри нѣща за ядене. Албертъ получава втората награда и занася шестътъ яйца на русото момиче, неловко поглеждайки къмъ насъ. Вили свирва съ уста.

Впущамъ се въ уанъ-степа съ малката шивачка и попадамъ въ кандидатитъ за награда. За мое голъмо очудване Вили остана на мѣстото си и не пожела да вземе участие въ уанъ-степа. Азъ изпъквамъ между останалитъ танцьори съ една особена вариация на прегъване колѣното и на връщане назадъ, които нѣща не бѣхъ показалъ до сега. Малката танцува леко като перо, и ние грабваме втората награда и си я поделяме.

Гордо се връщамъ на масата ни, съ сребърния почетенъ медаль на държавния съюзъ за танцовъ спортъ на гърди.

— Вили, глупако, — казвамъ азъ, — защо не се опита поне, може би щѣше да получишъ бронзовия медаль!

— Да, наистина, — се съгласява съ мене Карлъ, — защо не направи това?

Вили става, протяга се, оправя си жакета, поглежда ни величествено и отговаря само съ една дума: — Затова!

Мжжътъ съ хризантемата тѣкмо що кани за състезание въ фокстротъ. Малко двойки желаятъ да взематъ участие.

Вили се упѫтва къмъ паркета.

— Той нѣма понятие отъ фокстротъ, — прѣхти Карлъ.

Напрегнати сме увиснали надъ столоветъ си, за да видимъ, какво ще стане. Укротителката на лъвове се приближава до Вили. Той ѝ подава важно ржка. Оркестърътъ загърмява.

Въ този моментъ Вили се преобрѣща на побѣснѣла камила. Той скача въ въздуха, куца, върти се, мята крака и подхвърля дамата си на самъ нататъкъ, после прекосява залата съ дребенъ галопъ съ цирковата яздачка отъ страна, така че тя може да се катери по протегнатата му дѣсна ржка, а той отъ другата страна е напълно свободенъ, безъ да го е страхъ, че ще й стѫпче краката. Веднага следъ това започва да имитира въртележката, така че политъ на жакета му щръкватъ, а въ следния моментъ полетява съ грациозни подскачания по паркета като нѣкой козель, комуто сѫ сложили пиперъ подъ

опашката; гърми, върти се и лудува и завършва най-сетне съ много бързо въртене, при което размахва дамата си високо във въздуха.

Никой въ залата не се съмнява, че вижда предъ себе си непознатъ до сега майсторъ на свръхфокстрота. Вили схвана своя шансъ и го използва добре. Той побеждава съ такова превъзходство, че за известно време всичко затихва, и после едва иде втората награда. Победоносно ни подава той шишето конякъ. Впрочемъ той е така изпотенъ, че жакетът му е пусналъ боя; ризата и жилетката сж почернѣли, а пъкъ жакетът напротивъ изглежда избѣлѣлъ.

Състезанието е привършено, обаче танцът продължава. Седимъ на масата и пиемъ отъ печалбата на Вили. Само Албертъ липсва; не можемъ да го отдръпнемъ отъ русото момиче.

Вили ме бутва: — Ей, ето Адела.

— Кѫде? — питамъ бързо.

Той показва съ показалеца си къмъ навалицата върху паркета. Наистина тя танцува тамъ валсъ съ нѣкакъвъ си високъ мургавъ хлапакъ.

— Отдавна ли е тукъ? — се осведомявамъ азъ, защото бихъ желалъ да е видѣла нашите триумфи.

— Дойде преди петъ минути, — отговаря Вили.

— Съ оня дангалакъ ли?

— Да, съ оня дангалакъ.

Адела танцува съ глава малко наведена назадъ. Тя е сложила ржка на рамото на мургавия хлапакъ. Като гледамъ лицето ѝ отъ страна, дъхътъ ми замира, — при мъглявата лампена свѣтлина на залата, то толкова прилича на спомена ми за вечеритѣ преди войната. Обаче гледано отпредъ, то е по-пълно, а когато тя се смѣе, ми се струва съвсемъ чуждо.

Срѣбрамъ си добре отъ шишето на Вили. Тъкмо що минава край мене танцевайки малката шивачка. Тя е по-слаба и по-грациозна отъ Адела. По-преди въ мъглата не забелязахъ това така добре — обаче Адела е станала истинска жена съ пълни гърди и съ дебели крака. Не мога да си спомня, дали бѣ и преди такава; тогава не съмъ обръщалъ навѣрно внимание на тия работи.

— Станала е цѣло женище, — казва Вили, като че ли е отгатналъ мислите ми.

— Ей, свивай си устата, — отвръщамъ ядосано.

Валсътъ се свършва. Адела се обляга на вратата.

Упѫтвамъ се нататъкъ. Тя ме поздравлява. При това продължава да бѣрбори и да се смѣе съ дѣлгия хлапакъ. Спирамъ се и я поглеждамъ. Сърдцето ми бие като предъ нѣкое важно решение.

— Защо ме гледашъ така? — пита тя.

— Ахъ, нищо, — казвамъ, — не искашъ ли да потанцууваме?

— Не този танцъ, а следния, — отговаря тя и се упѫтва съ кавалера си къмъ паркета.

Азъ я чакамъ и после танцууваме заедно бостонъ. Давамъ си голѣмъ трудъ да танцуувамъ добре, и тя се усмихва, оценявайки изкуството ми.

— На фронта си се научилъ да танцуувашъ?

— Не точно тамъ, — казвамъ, — обаче преди малко получихме награда.

Тя вдига очи. — Жалко, би трѣвало да я получимъ наедно. Каква бѣше наградата?

— Шестъ яйца отъ чайка и единъ медаль, — отговарямя, и приятна топлина се изкачва въ челото ми. Цигулкитѣ свирятъ така тихо, че се чуватъ стжпкитѣ на танцууващите.

— Сега танцууваме заедно, — казвамъ азъ, — спомняшъ ли си, какъ тичахъ следъ тебе вечерно време, връщайки се отъ гимнастическото дружество?

Тя кимва съ глава. — Да, тогава бѣхме още съ детински умъ. Погледни тамъ отсреща момичето съ червената рокля. Тѣзи широки блузи сѫ за сега най-модерно нѣщо. Шикъ, нали?

Цигулкитѣ предаватъ мелодията на челото. Треперящи като сдѣржанъ плачъ звънятъ тѣ надъ златно кафянитѣ тонове.

— Когато ти заговорихъ за пръвъ пѫтъ, избѣгахме и двамата, — казвамъ, — бѣше презъ юни при градския насипъ, спомнямъ си, като че ли е било днесъ.

Адела кима нѣкому. После обрѣща глава пакъ къмъ мене. — Да, да, такива глупости. Можешъ ли да танцуувашъ и танго? Оня черниятъ отсреща танцува чудесно танго.

Азъ не отговаряме. Оркестърът мълква. — Не искашъ ли да дойдешъ за малко на нашата маса? — я запитвамъ.

Тя поглежда нататъкъ. — Кой е стройниятъ момъкъ съ лачениетъ обуша?

— Карль Брюгеръ, — отговаряме. Тя сяда при насъ. Вили ѝ предлага една чаша и казва нѣкаква шега. Тя се смѣе и поглежда къмъ Карль. Отъ време на време поглежда и дамата на Карль; — тя е момичето съ модерната рокля. Очудено наблюдавамъ Адела, така много се е промѣнила. И тукъ ли ме измами споменътъ? Така ли е избуялъ той, докато заглуши действителността.

Тукъ на масата седи чуждо, малко шумно момиче, което говори прекалено много. Не се ли крие подъ тая външность нѣкой другъ, когото познавамъ по-добре? Може ли човѣкъ да се измѣни дотолкова, само защото сме оstarѣли. Може би причината да сѫ годинитъ, си мисля азъ, отъ тогава сѫ изминали повече отъ три години, тя бѣ шестнадесетгодишна и бѣ още дете, а сега е вече деветнадесетгодишна и е възрастенъ човѣкъ. И внезапно ме обхваща непонятната тѣга на времето, което тече и се промѣня, и когато човѣкъ се върне, не намира нищо вече. Ахъ, раздѣлата е тежка, обаче връщането е понѣкога още по-тежко.

— Що за комично лице правишъ, Ернстъ? — ме запитва Вили, — да не ти куркатъ червата?

— Той е скученъ, — казва Адела смѣйки се, — и по-рано си бѣ все такъвъ. Бжди и ти малко по-свободенъ. Момичетата по обичатъ това отколкото такъвъ скученъ човѣкъ като тебе!

Свѣрши се, мисля си азъ, и това се свѣрши, не защото тя флиртува съ оня черния и съ Карль Брюгеръ, не защото ме намира скученъ, не защото е станала друга — не, но азъ виждамъ сега, че всичко това е безценно. Обикаляхъ, обикаляхъ, чукахъ по всички врати на моята младост и искахъ пакъ да влѣза, мислѣхъ, че тя би трѣбвало да ме приеме отново, защото съмъ все пакъ още младъ и защото така много бихъ желалъ да забравя — обаче тя се изпльзваше като нѣкаква Фата Моргана, тя се счупваше безшумно, разпадаше се като прахань, щомъ като я докоснѣхъ; не можехъ да разбера всичко това — но поне тукъ трѣбва да е останало нѣщо, азъ се опитвахъ отново и отново и станахъ чудноватъ и тѣженъ отъ това. Но сега чакъ разбирамъ, че и въ тази областъ на споменитъ е бушувала тиха мълчалива война, и че би

било безсмислено отъ мене да търся още. Времето стои помежду, като широка пропасть, не мога да се върна, не ми остава, нищо друго, тръбва да вървя напредъ, да вървя на нѣкѫде, защото нѣмамъ още никаква цель.

Сграбчилъ съмъ чашата и вдигамъ очи. Ето че тамъ седи Адела и пити Карлъ все още, кѫде може да се купятъ контрабанда копринени чорапи: — танцуващъ както преди, музиката свири все сжия валсъ отъ оперетата „Драймедерсхаусъ“ — а азъ самиятъ седя все още на стола, и дишамъ, и живѣя като преди. Не е ли падналь гръмъ, не ме ли е отнесълъ? Не е ли внезапно потънала цѣла мѣстностъ около мене, не съмъ ли останалъ само азъ и не съмъ ли ей сега действително изгубилъ всичко?

Адела става и се сбогува съ Карлъ. — Значи въ този магазинъ, — казва тя весела, — вѣрно е, тѣ търгуватъ контрабанда съ всѣкакви работи. Утре ще отида. Довиждане, Ернстъ!

— Ще те придружа малко, — казвамъ. Навънъ тя ми подава ржка. — По-нататъкъ не бива да идвашъ съ мене, чакатъ ме.

Намирамъ се глупавъ и сантименталенъ, обаче нѣма какво да се прави: свалямъ си фуражката и я поздравявамъ дълбоко, като че ли вземамъ сбогомъ за винаги, — не отъ нея — отъ всичко по-раншно. За мигъ тя ме поглежда изпитателно. — Понѣкога си наистина смѣшенъ. — Пѣейки тя изтичва по пътя.

Облаците сѫ се разнесли, и нощта се простира ясна надъ града. Азъ дълго гледамъ нататъкъ. После се връщамъ назадъ.

IV

Въ голѣмата зала на локала Конерсманъ става първата полкова срѣща следъ завръщането ни отъ войната. На нея сѫ поканени всички другари. Ще бѫде голѣмо празденство.

Карль, Албертъ и азъ сме дошли единъ часъ по-рано. Чакаме съ нетърпение да видимъ отново познатитѣ лица.

За сега седимъ въ столовата до голѣмата зала и чакаме Вили и останалитѣ. Тъкмо що се канимъ да хвърляме жребий, кой да поръча ракия за всички, вратата се отваря, и Фердинандъ Козоле влиза. Изпускаме зароветѣ, толкова сме очудени отъ вида му. Той е въ цивилни дрехи.

Досега и той носѣше като всички ни все още старата униформа, днесъ, обаче, въ честь на празденството, се явява за пръвъ пътъ въ цивилни дрехи — синьо палто съ кадифяна яка, зелена шапка, корава яка и съ вратовръзка. Въ тия дрехи той изглежда съвсемъ другъ човѣкъ.

Още не сме успѣли да се съвземемъ отъ очудването си, ето че се появява и Тяденъ. И той е за пръвъ пътъ въ цивилни дрехи, — съ сако на черти, съ жълти обуща и бастунъ съ посребрена дръжка. Разхожда се съ вирната глава изъ залата. Когато вижда Козоле, очудва се. Двамата не сѫ се виждали никога другояче освенъ въ униформа. За моментъ тѣ се разглеждатъ. После се разсмиватъ. Всѣки намира другия ужасно комиченъ въ цивилни дрехи.

— Ей, Фердинандъ, винаги си мислѣхъ, че си финъ човѣкъ, — се ухилва Тяденъ.

— Какъ така? — пита Фердинандъ и престава да се смѣе.

— На, ето, — Тяденъ показва палтото на Козоле, — отъ далечъ се вижда, че си го купилъ на вехто.

— Говедо, — изрѣмжава Фердинандъ разгнѣвенъ и се извръща; — обаче азъ виждамъ, какъ се изчервява. Не вѣрвамъ на очите си, той е действително смутенъ, и, когато мисли, че не го наблюдава никой, поглежда крадешкомъ подиграното палто. Ако носѣше униформа, никога нѣмаше да се грижи за това, но сега той чисти наистина съ

изтрития ржавъ нѣколко петна и гледа продължително къмъ Карль Брюгеръ, който е въ първокласенъ новъ костюмъ. Той не знае, че го наблюдавамъ. Следъ малко ме запитва: — Какъвъ е бащата на Карль?

— Съдия, — отговарямъ.

— А, съдия, — повтаря той замисленъ.

— А Лудвиговиятъ?

— Секретарь по данъцитѣ.

Той мълчи известно време. После казва: — Е, тогава тъ скоро нѣма да желаятъ вече да иматъ нищо общо съ насъ.

— Ти си подлудѣлъ, Фердинандъ, — отговарямъ. Той повдига недовѣрчиво рамене. Чудя се все повече и повече. Той не само че изглежда измѣненъ, но и действително се е промѣнилъ. Досега никакъ не го бѣ грижа за подобни нѣща. Сега, обаче, съблича даже палтото си и го окача въ най-тѣмния жгълъ на локала.

— Много е горещо тукъ, — казва той ядосано, когато вижда, че го наблюдавамъ. Кимвамъ съ глава. Следъ малко той запитва сърдито:

— А твоятъ баща?

— Подвѣрзачъ — отговарямъ.

— Наистина ли? — Той се оживява. — А Албертовиятъ?

— Умрѣлъ е. Бѣше шлосеръ.

— Шлосеръ, — повтаря той, зарадванъ, като че ли това е нѣщо важно. — Шлосеръ, чудесно! Азъ съмъ стругаръ. Тогава щѣхме да бждемъ даже колеги.

— Щѣхте да бждете — казвамъ азъ и виждамъ, какъ, кръвъта на военния Козоле нахлува отново у цивилния Козоле. Той се съзвезма.

— Па би било и жалко — меувѣрява той убедително и когато Тяденъ минава край него, ритва го хубавичко, безъ да става. Той е отново стариятъ Козоле.

Вратата на голѣмата зала започва да трака. Пристигатъ първите другари. Влизаме и ние. Празната зала съ книжните гирлянди и съ незаетите маси прави неприятно впечатление. Тукъ-таме сѫ се събрали нѣколко групи. Откривамъ Юлиусъ Ведекампъ съ избѣлѣлата му военна куртка и бльсвамъ бѣрже нѣколко стола, за да мога да ида при него.

— Какъ си, Юлиусъ? — питамъ — помнишъ ли, че ми дължишъ кръсть отъ махагоново дърво? Ти искаше тогава да ми го сковешъ отъ капака на едно пиано! Приготви го, стари шведе.

— Азъ самият имахъ нужда отъ него, Ернстъ — отговаря той мрачно — жена ми умръ.

— По дяволитъ, Юлиусъ — казвамъ — отъ какво страдаше тя?

Той вдига рамене. — Съсипала се бѣ навѣрно отъ вѣчното чакане предъ магазинитъ зиме. После доби дете и не можа да издържи вече.

— А детето? — запитвамъ.

— И то умръ. — Той свива кривитъ си рамене, като че ли мръзне. — Да, Ернстъ, Шефлеръ е сѫщо мъртавъ, знаешъ нали?

Поклащамъ глава. — Какъ се случи това? — Ведекампъ запалва лулата си. — На 17 той бѣ раненъ въ главата, нали? Раната бѣ заздравѣла тогава безупречно. Преди шестъ седмици почувствува внезапно такива страшни болки, че му се искаше да си пръсне черепа о стената. Четирима души трѣбваше да го занесемъ въ болницата. Възпаление или нѣщо подобно. На следния денъ той бѣ вече мъртавъ.

— Ведекампъ взема втора кибритена клечка. — Да, а на жена му не искатъ да дадатъ даже пенсия.

— Ами Герхардъ Поль? — разпитвамъ по-нататъкъ.

— Той не може да дойде. Фасбендеръ и Фричъ сѫщо. Безработни сѫ. Даже за ядене нѣматъ пари. Биха дошли съ удоволствие, старитѣ другари.

Залата между това се бѣ изпълнила наполовина. Срѣщаме още много наши ротни другари, но странно: не може да се създаде истинско настроение. А пѣкъ така се радвахме отъ седмици насамъ за тази срѣща, и се надѣвахме, че на нея ще се освободимъ отъ тежестъта, несигурността и недоразуменията, които ни гнетятъ. Може би, причината да сѫ цивилнитъ дрехи, които сѫ разпрѣснати навсѣкѫде между военнитѣ и сѫ се вмѣкнали като клинове разнитѣ професии, семейство, социално положение — но това не е вече истинското старо другарство отъ фронта.

Всичко е смѣнено. Ето Босе, ротниятъ глупакъ, на когото се подигравахме, защото винаги се правѣше на глупавъ. На фронта той бѣ изцапанъ и изпокъсанъ, и много пѫти го бѣхме поставяли подъ

помпата. Сега той седи между нась, облъченъ въ съвсемъ новъ костюмъ отъ камгаръ, съ бисеръ въ вратовръзката и съ гетри на краката, състоятеленъ човѣкъ, чиято дума има тяжестъ. А до него Адолфъ Бетке, който на фронта стоеше така високо надъ него, че Босе се радваше, ако му въобще заговорѣше, сега бѣше само единъ беденъ, малъкъ обущарь съ малко имотъ. Лудвигъ Брайеръ носи вмѣсто подпоручишката си униформа своите окъсѣли ученически дрехи съ криво вързана около врата момчешка плетена вратовръзка. Вестовоятъ му, обаче, го тупа важно по рамото и е пакъ инсталаторъ на водни клозети съ чудесно разположение на главната търговска улица. Валентинъ носи подъ изпокъсаната, разкопчана униформа вехта синьо-бѣла фланела и изглежда като нѣкакъвъ нехранимайко. А какъвъ войникъ бѣ той! И Ледерхозе, това превито куче, седи важно съ яркожълтата си мушама и пуши английски цигари. Всичко е размѣнено.

Това все пакъ не би ни много смущавало. Но ето че и тонътъ е станалъ другъ, а това иде сѫщо отъ дрехите. Хора, които не можеха да продуматъ дума, говорятъ сега на едро. Тия съ хубавите дрехи иматъ нѣщо покровителствено въ себе си, а лошо облъчените мълчатъ. Единъ гимназиаленъ учителъ, който бѣ подофицеръ и то много лошъ, се осведомява отвисоко за изпита на Карлъ и Лудвигъ. Слава Богу, че Карлъ се изказва много отрицателно за всѣкакво образование, изпити и разни подобни нѣща и хвали сдѣлките и търговията.

Прилошава ми отъ глупавите разговори. По-добре бѣше да не бѣхме се никога вече срѣщали, тогава поне биха ни останали хубавите спомени. Напразно се опитвамъ да си представя, че всички тия хора носятъ пакъ мръсни униформи и че тоя локаль е нѣкоя лавка въ почивната квартира. Не ми се удава вече. Нѣщата тукъ сѫ по- силни. Чуждото е по- силно. Чувството на общностъ не господствува вече. То се е разпаднало въ единични интереси. Наистина, понѣкога прозира още нѣщо отъ предишното време, когато всички носехме сѫщите дрехи, обаче, то е вече неясно. Това сѫ все нашите другари и все пакъ не сѫ вече тѣ — това именно настройва така тежко. Войната разруши всичко друго, но бѣше ни останала вѣрата въ другарството. А сега

виждаме, че каквото смъртъта не успѣ да извърши, се удава на живота: той ни раздѣля.

Не ни се иска да повѣрваме това. Събираме се на една маса Лудвигъ, Албертъ, Карль, Адолфъ, Вили, Валентинъ. Царува понижено настроение.

— Поне ние да държимъ единъ за други — казва Албертъ и поглежда къмъ голѣмата зала. Съгласяваме се и си подаваме ржце, докато оттатъкъ започва вече групирането на хубавитѣ дрехи. Ние не ще вземемъ участие въ това ново подреждане. Ниеискаме да имаме за изходна точка това, което другитѣ оставатъ вече настрана. — Дай си и ти ржката, Адолфъ — казвамъ на Бетке. Той се усмихва за пръвъ пътъ отъ дълго време насамъ и поставя лапата си върху ржцетѣ ни.

Оставаме още за малко наедно. Адолфъ Бетке си отиде. Той изглеждаше зле. Кания се да го посетя тия дни.

Явява се единъ келнеръ и шепне нѣщо на Тяденъ. Той прави отрицателно движение съ ржка. — Жени нѣматъ работа тукъ. — Изненадани, вдигаме глави. Тяденъ се усмихва поласканъ. Келнерътъ се връща. Задъ него върви съ бързи крачки едно едро момиче. Тяденъ е смяянъ. Ние се хилимъ. Обаче Тяденъ се съзвезма. Съ жестъ той казва: — Годеницата ми.

Съ това за него работата е свършена. Вили поема понататъшното представяне. Той започва съ Лудвигъ и свършва съ себе си. После поканва момичето да седне. То сѣда. Вили сѣда до нея и поставя ржка на облѣгалото на стола ѝ. — Нали баща ви притежава известната конска касапница на Ноенграбенъ? — започва той разговора.

Момичето кимва съ глава. Вили се приближава. Тяденъ не се смущава ни най-малко отъ това. Спокойно си пие бирата. При остроумния и убедителень разговоръ на Вили момичето се скоро развеселява.

— Желаехъ така много да се запозная съ господата — разказва тя
— Моятъ годеникъ ми е говорилъ така често за васъ, но когато му
казвахъ да ви доведе веднъжъ, не искаше да стори това.

— Какво? — Вили унищожава Тяденъ съ погледъ — да ни
доведе ли? Ще дойдемъ съ голѣмо удоволствие, наистина, съ
извѣнредно голѣмо удоволствие. А вагабонтинътъ не ни е казалъ ни
дума.

Тяденъ става малко неспокоењ. Сега пѣкъ Козоле се навежда
къмъ нея. — Така, значи той често ви е говорилъ за нась? Какво ви е
разказалъ?

— Трѣбва да си вървимъ, Марийче — подхврля Тяденъ и става.
Козоле го бутва на стола му. — Стой си на мѣстото, съкровище мое.
Какво ви е разправялъ, госпожице?

Марийка е напълно довѣрчива. Тя кокетно поглежда Вили. —
Вие ли сте, Господинъ Хомайеръ? — Вили се покланя предъ
касапницата. — Тогава той ви е спасиль, нали, бѣбри тя, а Тяденъ въ
това време се мѣсти на стола си, като че ли седи връзъ нѣкой
мравунякъ. — Не си ли спомняте вече?

Вили се улавя за главата. — По-късно азъ бѣхъ засипанъ, а това
се отразява много зле върху паметта. И затова много нѣща съмъ
забравилъ.

— Спасиль ли? — пита Козоле запъхтяно.

— Марийке, трѣгвамъ си, ще дойдешъ ли или не? — заявява
Тяденъ. Козоле го дѣржи здраво.

— Той е толкова скроменъ — се смѣе Марийка и сияе, при това е
убиль тримата негри, които искали да заколятъ Господинъ Хомайеръ
съ сѣкиритъ си. Единия той убилъ съ юмрукъ.

— Съ юмрукъ — повтаря Козоле глухо.

— Другитъ двама съ собственитъ имъ сѣкири. И после самъ ви
отнесълъ отъ бойното поле. Марийка поглежда 1.90 м. дѣлгата фигура
на Вили и кима удобрително на годеника си. — Спокойно може да се
каже какво си извѣршилъ, мили мой.

— Наистина, — приглася Козоле — може да се каже.

Вили се вглежда за мигъ замислено въ очите на Тяденовата
годеница. — Да, той е великолепенъ човѣкъ — казва. После се обрѣща
къмъ Тяденъ. — Я, ела за малко навѣнъ.

Тяденъ става нерешително. Обаче Вили нѣма лоши намѣрения. Следъ нѣколко минути двамата се появяватъ подъ ржка. Вили се навежда къмъ Марийка. — Значи, решено, утре вечеръ ще ви посетя. Пъкъ и трѣбва да поблагодаря за избавлението ми отъ негритѣ. Но и азъ спасихъ веднъжъ годеника ви.

— Така ли? — казва Марийка зачудена.

— Может би той ще ви разкаже това по-късно — се ухилва Вили. Облегченъ Тяденъ отпътува съ годеницата си.

— Ще колята утре добитъкъ — ни казва Вили. Но никой не го слуша. Трѣбваше да се сдѣржаме много време и сега цвилимъ като гладни коне. Козоле едва що не повръща, така се тресе отъ смѣхъ. Едва следъ нѣколко минути Вили успѣва да ни съобщи, какви изгодни условия е сключилъ съ Тяденъ за доставка на саламъ отъ конско месо.

— Тоя момчага е въ ржцетѣ ми — казва той.

V

Следъ обѣдъ останахъ въ кжши и се опитахъ да работя нѣщо. Но нищо не излѣзе отъ това, и отъ часъ насамъ се скитамъ безцелно изъ улицитѣ и случайно минавамъ край Холандския ресторантъ. Този е вече третият луксозенъ ресторантъ, който бива отворенъ въ течението на три седмици. Тия ресторанти никнатъ съ пъстритѣ си фирмии като гжби между фасадитѣ на кжшитѣ. Холандскиятъ е най-голѣмъ и най-луксозенъ.

Предъ освѣтената стъклена врата стои портиеръ, който изглежда полу хусарски полковникъ, полу владика. Мощенъ мжага съ обкована въ злато пръчка въ ржка. Поглеждамъ го втренчено, — и ето, че го напушта всѣко достоинство, той ме мушва съ пръчката си въ корема и се ухилва: — Салю, Ернѣстъ, старо плашило! Команъ са ва, както казватъ французитѣ.

Това е подофицерътъ Антонъ Демутъ, нашъ предишенъ кашаварь. Отдавамъ му почестъ, понеже презъ време на войникътъ ни втълпяваха, че отдаването на честь се отнася до униформата, а не до тоя, който я носи. Тази чудновата униформа, обаче, е великолепна и заслужава поне едно отдаване на честь.

— Здрастi, Антонъ, — се смѣя азъ, — я мi кажи, за да говоримъ за нѣщо свѣтно: имашъ ли нѣщо за ядене?

— Разгеле, — отговаря той утвѣрдително. Знаешъ ли, че и Францъ Елстерманъ е тукъ въ този симпатиченъ локалъ? — Като готвачъ!

— Кога да намина? — го питамъ, защото самиятъ този фактъ е достатъченъ, за да схвана положението. Елстерманъ и Демутъ бѣха най-голѣмите реквизитори въ цѣла Франция.

— Довечера следъ единъ часа, — смигва Антонъ — получихме отъ единъ инспекторъ въ продоволственото бюро цѣла дузина гжски контрабанда. Можешъ да бждешъ сигуренъ, че Францъ Елстерманъ ще ампутира нѣколко преди това. Кой може да твърди, че и у гжските не съществуватъ войни, въ които тѣ могатъ да си изгубятъ краката?

— Никой, — казвамъ азъ и запитвамъ: — Посещава ли се добре локалътъ?

— Всъка вечеръ е препълненъ. Искашъ ли да надникнешъ?

Той отдръпва пердето на вратата малко на страна. Надзървамъ презъ една цепнатина въ залата. Мека топла свѣтлина се разстила върху маситѣ, синкавъ цигаренъ димъ се точи на ивици, килими се пъстрятъ, лъщи порцеланъ и блѣсти сребро. На маситѣ седятъ жени, заобиколени съ келнери, а при тѣхъ се намиратъ мжже, които не се чувствуваха никакъ неловко. Тѣ даватъ своите наредждания съ чудна естественостъ.

— Е, момко съ нѣкоя отъ тия тамъ въ леглото, а? — казва Антонъ и ме мушва въ ребрата.

Не му отговарямъ, защото този цвѣтенъ замъгленъ откъслекъ животъ ме особено възбужда. Въ него има нѣщо недействително, все сѫщо, каточели сънувамъ само, че стоя въ тъмна улица всрѣдъ мокра снѣжна лапавица и че виждамъ тази картина презъ цепнатината на вратата. Като омагьосанъ съмъ отъ нея, безъ да забравяме, че тамъ вѣроятно само нѣколко спекуланти пилѣятъ паритѣ си; — но ние лежахме много време въ мръсни, земни дупки, за да не се поражда у насъ понѣкога силна и съвсемъ безумна жажда за луксъ и елегантностъ, — защото луксъ значи да бѫдешъ запазенъ и да бѫдешъ гледанъ добре, — а тъкмо това ние не познаваме.

— Е, момко, какъ ти се вижда? — ме запитва Антонъ още веднъжъ, — съвсемъ пухкави женици, нали?

Намирамъ се много глупавъ, но въ момента не мога да отговоря, както трѣбва. Цѣлиятъ този тонъ, съ който и азъ говоря отъ години насамъ, ми се вижда изведенъжъ грубъ и противенъ. За щастие Антонъ веднага заема достойна стойка, понеже предъ ресторанта спира автомобилъ. Стройно създание слиза отъ него и влиза презъ вратата, малко приведено напредъ, придѣржайки съ ржка коженото палто върху гърдитѣ си, съ лъскави коси подъ прилегналия добре златенъ шлемъ, съ приближени колѣна, съ малки крака и съ слабо лице. Тя минава край мене съ леко отпуснати стави, потънала въ слабъ, зашемедяващъ парфюмъ — и внезапно ме обхваща бѣсно желание да мина съ тази млада жена презъ въртящата се врата и да се намѣря съ нея при маситѣ, да се потопя цѣлъ въ приятната защитена атмосфера на боите и на свѣтлината, водейки безгрижно единъ животъ, заграденъ отъ

келнери, слуги и отъ изолиращата свѣтлина на паритѣ, животъ безъ нужда и безъ каль, които нѣща сж отъ години вече ежедневниятъ ни хлѣбъ.

Навѣрно сѣмъ ималъ много момчешки видъ, защото Антонъ Демутъ се изсмива и ме мушва въ хълбока. — Макаръ и да ходятъ облѣчени въ кадифе и коприна, — въ леглото всички сж еднакви.

— Разбира се, — казвамъ азъ и прибавямъ една мръсна шега, за да не забележи той, какво става съ мене. — Значи, довиждане до единъ часа, Антонъ!

— Хайде, ще я бѫде тая работа! — отговаря той важно, — и бонсоаръ, както казвайтъ французитѣ.

* * *

Потеглихъ нататъкъ съ ржце дѣлбоко мушнати въ джобоветѣ. Снѣгътъ шляпа подъ обувкитѣ ми. Недоволенъ го бутвамъ настрана. — Па и какво ли бихъ могълъ да сторя, ако седѣхъ действително съ такава една жена на масата? Азъ бихъ могълъ само втренченъ да я гледамъ и нищо повече. Не бихъ могълъ дори да ямъ, безъ да се стѣснявамъ. Колко тежко ще да е, мисля си, да бѫдешъ цѣлъ день наедно съ такова едно сѫщество. Трѣбва винаги да внимавашъ, и пакъ да внимавашъ. А пъкъ ноще — не бихъ знаялъ изобщо какво да правя. Наистина, че сѣмъ ималъ вече работа съ жени, но всичко това научихъ отъ Юпъ и Валентинъ, а при такива дами това не ще бѫде на мѣстото си.

* * *

Презъ юни 1917 година бѣхъ за пръвъ пѫть при жена. Ротата ни бѣ тогава на квартира въ бараки, бѣ по обѣдъ и ние се боричкахме въ тревата съ две малки кучета, които бѣха дотърчали при насъ. Съ щръкнали уши и лъскава козина тѣ лудуваха изъ високата лѣтна трева, небето бѣ синьо и войната бѣ далечъ отъ насъ.

Тогава дотича при насъ Юпъ, идеики отъ канцеларията. Кучетата изтичаха на среща му и се нахвѣрлиха върху му. Той ги отблѣсна отъ себе си и извика: — Дошла е заповѣдъ, довечера настѣпваме!

Всички знаехме, какво значи това. Отъ дни вече гърмъше барабанниятъ огънь на голѣмата офанзива на западния хоризонтъ, отъ дни насамъ виждахме да се връщатъ изморени полкове, и, когато запитвахме нѣкого, той отговаряше съ неопределено движение на рѣка и гледаше, втренчено предъ себе си; цѣли дни вече се търкаляха край настъ колитѣ съ раненитѣ и ние копаехме всѣки денъ цѣли редици гробове.

Скочихме на крака. Бетке и Веслингъ отидоха при раниците си, за да си извадятъ хартия за писма, Вили и Тяденъ отидоха при походния казанъ, а Францъ Вагнеръ и Юпъ ме уговоряха да ида съ тѣхъ въ публичния домъ.

— Човѣче, Ернстъ, — казваше Вагнеръ — веднъжъ за винаги и ти трѣбва да разберешъ, що е жена! Кой знае, дали утре всички не ще сме мъртви; разправяшъ, че ония тамъ имали цѣли купища нова артилерия. Би било глупаво и смѣшно, ако си отидешъ отъ този свѣтъ като девственица.

Фронтовиятъ публиченъ домъ се намираше въ едно малко градче, на разстояние около часъ отъ бараките ни. Получихме позволително и трѣбваше да чакаме доста дѣлго време; защото и другите полкове щѣха да настѫпватъ, и затова мнозина искаха да взематъ набѣрзо отъ живота толкова, колкото можеха. Въ една малка стаичка трѣбваше да предадемъ позволителния си билетъ.

Единъ санитаренъ ефрейторъ ни прегледа, дали сме здрави, после ни сложи инжекция съ нѣколко капки протарголъ, и единъ фелдфебель ни заяви, че всичко това струва три марки и че не бива да трае повече отъ десетъ минути поради голѣмия напливъ. Следъ това застанахме на стѣлбата.

Редицата се движеше бавно напредъ. Горе тракаха вратитѣ. Всѣки пѣтъ излизаше нѣкой, а това означаваше: следниятъ.

— Колко крави има тамъ? — попита Францъ единъ пионеръ.

— Три, — отговори този, — обаче не бива да избиращъ. Това е лотария — ако имашъ кѣсметъ, ще пипнешъ нѣкоя баба.

Едва що не ми прилошаваше на задушната стѣлба кѫдето врѣше жегата и изпаренията на настѣрвенитѣ войници.

На драго сърдце бихъ се измѣкналъ, понеже у мене изчезна всѣкакво любопитство. Обаче страхувахъ се, да не ми се смѣятъ другите, затова продължавахъ да чакамъ.

Най-сетне дойде и моят редъ. Моят предшественикъ мина край мене, и азъ влъзохъ въ стаята. Тя бѣ низка и тъмна и така миришеше на карболъ и на потъ, че ми се видѣ странно да съзра предъ прозорците клонетѣ на една липа, съ чиято свежа шума си играеха вѣтърът и слънцето: тъй изхабено бѣ всичко въ стаята. На единъ столь бѣ поставенъ сѫдъ съ розова вода, а въ жгъла се намираше нѣщо като походенъ креватъ, посланъ съ изпокъсана покривка. Жената бѣ дебела и носѣше кжса прозрачна риза. Тя не ме и погледна, а легна веднага. Едва като видѣ, че не се приближавамъ, погледна нетърпеливо; и по разплутото ѝ лице се появи по-меко изражение. Тя разбра, че бѣхъ още съвсемъ младъ.

Но азъ просто не можахъ да се приближа до нея, обхвана ме ужасъ и задушващо отвращение. Жената направи нѣколко движения, за да ме раздразни, неодѣлани противни движения, после се опита да ме привлече къмъ себе си и даже се усмихваше при това, сладничаво и неестествено — човѣкъ би трѣбвало да я съжали понеже тя бѣ въ края на краишата само бѣдна войскова принадлежност, която трѣбваше да издѣржа всѣки денъ по двадесетъ, тридесетъ момчетии. — Азъ ѝ оставихъ паритѣ и слѣзохъ бѣрзо по стълбата.

Юпъ ми смигна. — Какъ бѣше?

— Чудо — отговорихъ като старъ специалистъ.

Искахме да си вървимъ вече. Но трѣбваше да се явимъ пакъ при санитарния ефрейторъ и той ни направи по още една инжекция съ протарголъ.

— Значи това е любовъта — мислихъ азъ отчаянъ и отпадналъ когато си прибрахме нѣщата — това е то любовъта, съ която бѣха изпълнени всичките ми книги въ кжши и отъ която бѣхъ очаквалъ толкова много въ неопределѣленитѣ блѣнове на младостта си! — Свихъ си шинела, свързахъ платнището си, получихъ муниция и потеглихме. Бѣхъ мълчаливъ и тжженъ и мислѣхъ, че отъ всички възвишени блѣнове за живота и любовъта не бѣ останало друго освенъ една пушка и една тлъста развратница и глухия тѣтнежъ на хоризонта, въ който ние полека лека навлизахме. Смрачи се, приближиха се окопитѣ и смъртъта, Францъ Вагнеръ падна презъ тази нощъ, и изгубихме освенъ него още двадесетъ и трима бойни другари.

* * *

Ръми дъждъ и азъ вдигамъ яката си. У мене често се явява сега копнежъ за нѣжностъ, за плахи думи, за необятни крилати чувства. Иска ми се да излѣза отъ ужасното еднообразие на последнитѣ години. Но какво ли би станало ако това действително ми се удаде — ако всичко се върне отново, предишната нѣжностъ и широта, ако нѣкой наистина пожелае да ме обича, нѣкоя малка нѣжна женица като тая съ златния шлемъ и съ гъвкавитѣ стави? Какво ли ще бѫде, ако действително надъ насъ се спустнѣше безкрайно и до самозабрава опиянението на синкаво-сребриста вечеръ? Не ще ли се промъкне помежду ни въ последния моментъ мазниятъ образъ на леката жена?

Нѣма ли да дочуя внезапно гласовете на подофицерите ни, разказвайки свинцините си, нѣма ли спомени, откъслеци отъ разговори, войнишки откровености да разкажатъ и убиятъ всѣко чисто чувство? Ние сме почти девствени още, обаче, фантазията ни е вече разюздана, безъ да сме забелязали, какъ е станало това, и преди още да познаемъ що е любовь, трѣбаше да понесемъ всички подъ редъ и то публично прегледъ отъ докторъ по венерически болести. Бурното, задъханото, вѣтърътъ, тѣмното, въпросътъ — всичко, което бѣ у насъ, когато като шестнадесетгодишни, тичахме въ трептящата свѣтлина на фенерите следъ Адела и другите момичета — това не се върна никога вече, даже и когато не бѣхъ при лека жена, когато вѣрвахъ, че е другояче, и когато жената се вкопчваше въ менъ и желанието ме разтърсваше цѣль. Следъ такива моменти ставахъ винаги тжженъ.

Несъзнателно започвамъ да вървя по-бързо и да дишамъ усилено. Искамъ пакъ да притежавамъ това — трѣбва пакъ да го притежавамъ. То трѣбва пакъ да се върне, иначе безсмислено е да се живѣе.

* * *

Упътвамъ се къмъ жилището на Лудвигъ Брайеръ. Въ стаята му свѣти още. Хвърлямъ камъни въ прозореца. Лудвигъ слиза и ми отваря вратата.

Горе въ стаята стои Георгъ Рае предъ кутиитъ на Лудвиговата минерална сбирка. Той държи въ ръка голъмъ кварцовъ кристалъ и наблюдава пречупването, на свѣтлината въ него.

— Добре, че те срѣщамъ, Ернстъ — се усмихва той — бѣхъ вече у васъ. Утре заминавамъ.

Той е въ униформа. — Георгъ — казвамъ запъвайки се — да не би да искашъ?

— Да! — Той кимва съ глава. — Да стана пакъ войникъ. Вѣрно е.

— Разбирашъ ли ти това? — запитвамъ Лудвигъ.

— Да — отговаря той — разбирамъ го добре. Но нѣма да му помогне нищо. — Той се обръща къмъ Рае.

— Ти си разочарованъ, Георгъ, но размисли добре, че това е напълно естествено. На фронта нервите ни бѣха винаги обтегнати до крайност, понеже винаги се отнасяше за животъ или смърть. Сега нервите се люлѣятъ като платна на корабъ при безвѣтрие, защото тукъ се живѣе само за дребнави нѣща.

— Вѣрно е — го прекърсява Рае, отнася се за тая дребнавщина, съставена отъ храна, амбиция и нѣколко скърпени идеали. Повръща ми се отъ всичко това и затова именно искамъ да се махна.

— Ако желаешъ на всѣка цена да предприемешъ нѣщо, можешъ да вземешъ участие въ революцията — казвамъ азъ — може да станешъ и воененъ министъръ.

— Ахъ, тази революция — отговаря Георгъ презрително. — Тя е направена съ дисциплина, отъ партийни секретари, които се уплашиха после отъ собствения си куражъ. Погледни, какъ сѫ се уловили единъ други за косите, социалдемократи, спартакисти, независими, комунисти. Въ това време другите имъ убиватъ съ най-голъмо душевно спокойствие нѣколкото ценни хора, които притежаватъ, а тѣ даже и не забелязватъ това.

— Не, Георгъ — казва Лудвигъ, — работата не стои така. Ние направихме революция съ много малко умраза въ сърцето. Вѣрно е, че искахме още въ началото да бѫдемъ справедливи, и затова всичко се парализира. Една революция трѣба да избухне като пожаръ въ гора, а после вече може да се започне сѣйтбата. Но ние не искахме да разрушаваме нищо, а все пакъ желаехме да подновяваме. Не ни бѣ останала сила дори да мразимъ, така уморени и изтощени бѣхме отъ войната. Даже и всрѣдъ барабанния огнь може да се заспи отъ умора,

знаешъ самъ това, нали? — Но може би не е още късно да постигнемъ съ работа това, което бъ пропуснато при нападението.

— Работа — отговаря Георгъ съ презрѣние и разглежда искрещия кварцовъ кристаль — ние можемъ да се боримъ, но не и да работимъ.

— Трѣба да се научимъ отново — казва Лудвигъ спокойно отъ жгъла на канапето.

— Затова сме вече негодни — отвръща Георгъ.

За мигъ всичко стихва въ стаята. Вѣтърътъ свири предъ прозорците. Рае се разхожда съ едри крачки изъ малката стая на Лудвигъ и изглежда, каточели наистина не подхожда вече въ тая стая на книгитѣ, тишината и на труда, като че ли мястото на неговото рѣзко очертано лице е въ окопитѣ, борбата и въ войната. Той облѣга лакти на масата и се навежда къмъ Лудвигъ. Свѣтлината на лампата пада върху пагонитѣ му, а задъ него блѣстятъ кварцовете на минералната сбирка.

— Лудвигъ — казва той предпазливо — що правимъ ние тукъ? Озърни се: колко безсилно и безутѣшно е всичко това! Ние сме въ тежесть на себе си и на другитѣ. Идеалитѣ ни пропаднаха, блѣноветѣ ни сѫ унищожени и ние се скитаме въ този свѣтъ състоящъ се отъ смѣли хора съ цель въ живота и отъ гешефтари, като сѫщински Донъ Кихотовци, попаднали въ чужда страна.

Лудвигъ го гледа продължително. — Азъ мисля, че сме болни, Георгъ. Войната е загнѣздена още въ коститѣ ни.

Рае кима съ глава. — Не ще се отървемъ никога вече отъ нея.

— Ще се отървемъ — отвръща Лудвигъ — защото иначе всичко е било напразно.

Рае скача и удря съ юмрукъ по масата.

— Всичко бъ напразно, Лудвигъ, това е именно, което ме влудява! Какви момчета бѣхме когато потеглихме за фронта въ тази буря отъ ентузиазъмъ! Изглеждаше, че започва нова ера, всичко старо, изгнило, всичко партийно бъ пометено, ние бѣхме младежъ, каквато не е сѫществувала никога по-рано!

Той сграбчва парче кристаль като ржчна граната. Юмруците му потреперватъ. — Лудвигъ, — продължава той, — лежаль съмъ въ много окопи, и всички тамъ бѣхме млади хора, събрани около угарка свѣщъ и чакахме, а надъ нась бѣснѣше гранатниятъ огнь и разтърсваше земята отъ основи. Не бѣхме вече новобранци и знаехме,

какво ни очаква, и знаехме, какво идѣше — обаче, въ тѣзи лица Лудвигъ, въ подземния полумракъ, се четѣше повече отъ самообладание, повече отъ смѣлостъ, повече отъ готовностъ за смърть. Въ тѣзи неподвижни закоравѣли лица се четѣше желанието за ново бѫдеще и това желание бѣ у насъ, когато нападнахме и то бѣ още у насъ, когато умирахме! Ставахме отъ година на година все по-тихи, и много нѣща изчезнаха, обаче единствено това остана. А сега, Лудвигъ, где е всичко това? Разбиращъ ли, че всичко това можа да се загнѣзди въ тая каша отъ редъ, дългъ, жени, правилностъ и всички други нѣща, които тѣ тукъ наричатъ животъ? Не, тогава живѣхме истински, и сто пѫти да ми повтаряшъ, че мразишъ войната, все пакъ само тамъ бѣ сжцинскиятъ животъ, защото бѣхме заедно и защото въ насъ горѣше нѣщо, което бѣ много по-ценно отъ всичката тая мръсотия тукъ!

Той диша бѣзо. — Все трѣбва да е било за нѣщо, Лудвигъ! Порано, когато избухна революцията, за моментъ помислихъ: сега иде освобождението, сега ще се вѣрне потокътъ и ще събори всичко и ще си прокопае нови брѣгове — и за Бога, тогава и азъ бихъ взель участие въ това! Обаче потокътъ се разпрысна въ хиляди ручейчета, революцията стана ябълка на раздоръ за служби и службици, тя е погълната, опетнена отъ професии, врѣзки, семейство и отъ партии. Но азъ не желая да участвувамъ въ всичко това. Азъ отивамъ тамъ, кѫдето ще намѣря пакъ другарството.

Лудвигъ става. Челото му е зачервено. Очите му горятъ. Той се вглежда въ лицето му. — И защо, Георгъ, защо? Защото ние сме били излъгани тѣй, както дори и не подозирате! Защото съ насъ ужасно злоупотрѣбиха! Казваха ни отечество, а подразбираха оккупационни планове на една алчна индустрия — казваха ни честь, а подразбираха разправиitъ и властническиtъ амбиции на шепа дипломати и князе — казваха ни народъ, а подразбираха стремежа за дейности на безработни генерали! — Той разтърси Рае за раменетъ: — Нали разбиращъ всичко това? Думата патриотизъмъ тѣ изпълниха съ глупавите си фрази, съ славолюбието си, съ желанието си за мощъ, съ лъжливата си романтика, съ глупостта си, съ алчността си, а после ни я поднесоха като лжезаренъ идеалъ! И ние вѣрвахме, че това е фанфара за новъ, силенъ, мощнъ животъ! Не разбиращъ ли? Ние воювахме срещу насъ самите, безъ да знаемъ това! И всѣки сигуренъ вистрелъ улучваше нѣкого отъ насъ! Чуй ме, ще ти го изкрешя въ ушите: Свѣтовната

младежъ се бѣ вдигнала и въ всички страни тя върваше, че се бори за свобода! И въ всички страни тя бѣ излъгана и съ нея бѣ злоупотрѣбено, въ всички страни тя воюва за интереси вмѣсто за идеали, въ всички страни тя бѣ изпобита и се бѣ взаимно унищожила! Не разбиращъ ли? Съществува само една единствена борба, тази срещу лъжата, срещу компромиса, срещу отживѣлото. Ние, обаче, се оставихме да ни впримчатъ въ фразитѣ си и вмѣсто противъ тѣхъ, борихме се за тѣхъ. Но ние вървяхме, че се отнася за бѫдещето. Обаче всичко бѣ противъ него. Нашето бѫдеще е мъртво, както е мъртва младежъта, която бѣ негова носителка. Ние сме само остатъци! Обаче другитѣ живѣятъ, сититѣ, доволнитѣ — тѣ живѣятъ по-сито и по-доволно, отколкото преди! Защото недоволнитѣ, бурнитѣ, стремящитѣ се напредъ умрѣха за тѣхъ! Помисли само! Цѣло едно поколѣние биде унищожено! Това поколѣние, пълно съ надежда, вѣра, воля, сила, способность тъй биде хипнотизирано, че изпоби само себе си, макаръ че изъ цѣлий свѣтъ то имаше сѫщитѣ цели и идеали!

Гласътъ му се прекъсва. Очите му сѫ пълни съ ридание и съ болка. Всички сме скочили. — Лудвигъ — казвамъ и го прегръщамъ.

Рае взема фуражката си и захвърля камъка обратно въ кутията. — Довиждане, Лудвигъ, стари другарю!

Лудвигъ стои срещу него. Устнитѣ му сѫ свити. Ябълкитѣ на лицето сѫ изкочили. — Ти отивашъ, Георгъ, — прошепва той, — а азъ оставамъ! Азъ не се отказвамъ още отъ борбата!

Рае го поглежда продължително. Следъ това казва спокойно — Безнадеждно е — и си оправя колана.

IV

Слизамъ съ Георгъ по стълбата. Денът се промъква оловеносивъ презъ вратата. Каменнитѣ стжпала кънтятъ. Когато излизаме навънъ, струва ни се, че сме се измъкнали отъ нѣкой окопъ. Улицата е съвсемъ празна и сива. Георгъ сочи кѫщитѣ. — Всичко това е окопи, Ернѣстъ — само окопи — войната продължава — обаче една подла война — братъ срещу брата.

Подаваме си ржце. Не мога да говоря. Рае се усмихва. — Какво ти е, Ернѣстъ? Та това не е вече истински фронтъ, тамъ на изтокъ! Горе главата, нали сме войници. Не за пръвъ пътъ се сбогуваме.

— Все пакъ, Георгъ, — казвамъ набързо, — струва ми се, че сега за пръвъ пътъ сѫщински се сбогуваме.

Той остава още за моментъ при мене. Следъ това кимва бавно съ глава и тръгва надолу по улицата, безъ да се обрне, строенъ, спокоенъ, и известно време дочувамъ още тропота на стжпките му, докато самият той се е вече скрилъ отъ очитѣ ми.

ПЕТА ЧАСТЬ

I

За изпита ни се получи нареддане, да се правят отстъпки на участвуващите въ войната. Позволява им се да означават части отъ материията, за които особено сж се интересували, и върху тъхъ само да ги изпитватъ.

Областитъ, къмъ които тъ питаятъ особенъ интересъ, не сж за жалостъ изпитни предмети. Затова ние по свой начинъ опростяваме работата. Всъки означава по нѣколко въпроса за всъки учебенъ предметъ и се задължава, че ще може да отговори на тъхъ. Вестерхолтъ седи на катедрата, предъ него има голѣми бѣли листове съ нашитъ имена, а ние му диктуваме въпроситъ, които искаме да ни се зададатъ.

Вили е извѣнредно придирчивъ; той прелиства книгитъ си и едва следъ като рови дѣлго, се решава за две теми отъ Всеобща История: „Кога е била битката при Уама“ и: „Кога е царувалъ Ото Ленивий“.

Вестерхолтъ и Албертъ занасяятъ листоветъ съ въпроситъ и темитъ на учителитъ. Най-напредъ отиватъ при директора, който ни очаква съ страхъ и напрежение, защото не чака отъ насъ нищо добро. Той проучва списъцитъ и ги слага съ възмущение на страна. — Обаче, господа, министърътъ разпореди, да означите области, значи поголѣми части отъ всъки предметъ. А това, което ми носите, не е нищо друго освенъ прости въпроси.

— Областитъ, отъ които се интересуваме, сж наистина много малки — отговаря Албертъ.

— Затова пъкъ ги владѣемъ съвършено — допълня Вестерхолтъ.

Директорътъ пакъ имъ тиква листоветъ. — Не, не съмъ съгласенъ. Така цѣлиятъ изпитъ ще е само нѣкаква комедия.

— Той е и така и така само комедия — възразява Вестерхолтъ, сияющъ отъ радость.

Директорътъ свива рамене, но най-после все пакъ задържа списъцитъ.

* * *

За жалост Вили се явява на писмения изпитъ два часа по-късно, понеже вечеръта преди това биль пиянствуvalъ съ Карлъ. Холерманъ го пита уплашено, дали ще може да свърши. Вили кимва тържествено, съда на мѣстото си, изважда готовото съчинение, което Лудвигъ му бѣше изфабрикувалъ, отъ джоба на жакета си, разгъва го предъ себе си и доволенъ си слага натежнѣлата глава, за да си подрѣмне. Той е още така замаянъ, че безъ малко щѣше да даде при писмения изпитъ по вѣроучение темата си по естествена история, тъй като ги носѣше всичките въ единъ пликъ. Албертъ обаче забеляза това въ последния мигъ.

Паузитѣ презъ време на устния изпитъ нѣкои отъ нась използватъ, да си поиграятъ пакъ на карти. Това е една отъ малкото работи, които ние въ войската наистина чудесно бѣхме научили.

Когато извикатъ нѣкого, за да го изпитватъ, той слага картитѣ и после продължава да играе или пъкъ ги повѣрява на нѣкого, за когото знае, че ще спечели каквото може да се спечели.

Вили има такъвъ страшенъ късметъ, че всичко друго му е безразлично. Тъкмо когато държи най-хубавитѣ карти, го извикватъ по нѣмски. Той гледа картитѣ си отчаянъ. — По-добре да пропадна отколкото да изпусна тѣзи козове — заявила той. Най-после обаче той пъхва картитѣ въ джоба си, кара другитѣ да обещаятъ, че ще чакатъ докато се върне и нѣма да смѣнятъ нѣкой карти. Последствието е, че е забравилъ единъ отговоръ по литература. — Литература е главенъ предметъ, — казва Холерманъ угрожено, — ако получите по-долу отъ три, пропадате.

Вили се оживява. — На басъ се ловя, че нѣма да пропадна, — отговаря той ликуващъ, а въ главата му се върти само козътъ му и убеждението, че единъ участникъ въ войната не може да пропадне. Класниятъ клати глава. Отъ Били той е наученъ на много. Затова чака търпеливо. И наистина Вили изведенъжъ се съща. После се втурва навънъ, за да набие Вестерхолтъ и Райнърсманъ въ играта.

— Деветдесетъ и едно — тържествува той и прибира паритѣ.

* * *

Ние, разбира се, всички минаваме. Директорът, който малко се е ободрилъ, защото се отърва отъ най-голъмитъ дангалаци, не може да се откаже отъ удоволствието, пакът да ни отправи нѣколко благи думи. Той е изобщо за завършеци пълни съ настроение. Той говори, че ние сега, следът тежки преживѣлици, влизаме въ живота зажекнали, съ добра воля и съ най-хубави надежди. Вили го прекъсва, като извиква, че доста често сме щѣли безъ малко да излѣземъ отъ него. Следът това директорът съкращава. Той вижда, че съ нась всичко е напраздно. Дори едно помирение не може да се постигне съ тоя неподатливъ и неблагодаренъ материалъ.

Ние си отиваме. Следният курсъ ще държи изпитъ следъ три месеца. Лудвигъ трѣбва да чака до тогава, макаръ че сега бѣше написалъ всичките теми на четирима отъ нась. Най-висшиятъ законъ въ всѣки свѣтъ, дето старитѣ управляватъ младите е именно: да си изседишъ времето. Не че можешъ. Защото де биха се дѣнали иначе властолюбивитѣ стари?

* * *

Нѣколко дена следъ изпита ни назначаватъ като замѣстници учители изъ околнитѣ села. Радвамъ се на това, защото безцелното скитане ми омръзна. То ни доведе само до тежки мисли, мжка и безсмислено шумно буйство. Сега ще работя.

Прибирамъ си нѣщата въ куфара и заминавамъ заедно съ Вили. Имахме щастлието да бѫдемъ съседи. Селата ни сѫ едва единъ часъ едно отъ друго.

Намирамъ си квартира въ единъ старъ селски чифликъ. Предъ прозорцитѣ има джбове, а отъ оборитѣ се чува кроткото блѣене на овците. Селянката ме кани да седна на едно кресло и започва да слага трапезата. Тя е убедена, че всички граждани сѫ полумъртви отъ гладъ и това е до нейде вѣрно. Покъртенъ, азъ виждамъ какъ на масата се явяватъ почти забравени нѣща: единъ грамаденъ пущенъ бутъ, аршинъ дѣлги луканки, пшениченъ хлѣбъ, бѣль като снѣгъ, и ония банички съ

очи отъ сланина въ срѣдата, които Тяденъ толкова ни бѣше хвалилъ. Такъвъ голѣмъ купъ отъ тѣхъ е натрупанъ предъ мене, че цѣла рота би могла да се насети.

Започвамъ да загребвамъ, а селянката стои, усмихвайки се широко, опрѣла ржце на хълбоци, и се радва. Следъ единъ часъ трѣбва стенейки да спра, колкото и да ме кани баба Шомакеръ.

Тѣкмо въ този моментъ влиза Вили, който е дошълъ да ме посети. — Сега гледайте, — казвамъ азъ на селянката, — сега ще има да видите чудо. Сравненъ съ тогова, азъ съмъ нищо.

Вили знае, какво трѣбва да прави като войникъ. Той не се церемони много, ами действува направо. Следъ една кѣса покана отъ баба Шомакеръ, той почва съ млинчетата. Когато стига до сиренето, селянката, облегната на долата, го гледа съ ококорени очи, сякашъ е осмото чудо на свѣта. Възхитена тя носи още едно голѣмо блюдо съ пудингъ и Вили и съ него се разправя. — Така, — казва той пышкайки и слага лъжицата си, — сега наистина огладнѣхъ. Какво би било да хапнѣхме нѣщо солидно?

Съ тия думи той спечели сърдцето на баба Шомакеръ за вѣчни времена.

* * *

Смутенъ и малко несигуренъ стърча на катедрата. Предъ мене седатъ четиридесетъ деца. Тѣ сѫ най-малкитѣ. Като по линия изравнени, тѣ седатъ на осемъ чина, едни задъ други, стиснали калемитѣ въ малкитѣ си дебели юмручета, а предъ тѣхъ лежатъ кутиитѣ имъ за моливи и пера, плочи и тетрадки. Най-малкитѣ сѫ на седемъ, най-голѣмитѣ на десетъ години. Училището има само три отдѣления, затова сѫ събрани така.

Налѣмкитѣ имъ тракать по пода. Печката е запалена съ торфъ. Много отъ децата сѫ дошли, увили въ вълнени шалове и съ кожени торбички, отъ два часа пѫть. Вещитѣ имъ сѫ се измокрили и сега почватъ да пуштатъ пара въ сухия горещъ въздухъ.

Червенитѣ като ябълки лица на най-малкитѣ сѫ втренчени въ мене. Нѣколко момиченца крадешкомъ се подсмиватъ. Едно русокосо благоговейно си чопли носа. Другъ единъ се тѣпче задъ гърба на

другаря си съ дебель ръзенъ хлъбъ, намазанъ съ масло. Обаче всички внимателно наблюдаватъ всъко мое движение.

Не много спокоенъ, азъ се мърдамъ насамъ нататъкъ по стола си. Едва преди една седмица и азъ седѣхъ като тѣхъ на чина и наблюдавахъ кржглите изтъркани движения на Холерманъ, докато той говорѣше за поетитѣ отъ освободителнитѣ войни. Днесъ самиятъ азъ съмъ станалъ Холерманъ. Поне за тия тука.

— Деца, сега ще напишемъ голѣмо латинско Л — казвамъ азъ и пристижвамъ къмъ дъската. Десетъ реда Л, после петь реда Лина и петь реда Лайпцигъ.

Пиша бавно думитѣ съ тебеширъ. Задъ менъ се разнася шумолене. Очаквамъ, че ще ми се изсмѣятъ и се обръщамъ. Но само тетрадкитѣ сѫ се разтворили и плочитѣ намѣстили; четиридесетъ глави се навеждатъ послушно надъ своята работа. Това почти ме изненадва.

Калемитѣ скърцать, перата дращять. Азъ ходя насамъ нататъкъ между чиноветѣ.

На стената виси разпятие, една препарирана кукумявка и географическата карта на Германия. Вънъ предъ прозорците минаватъ бързо и низко облаци.

Картата на Германия е изработена въ зелени и кафяни бои. Спирамъ се предъ нея. Границите сѫ минати съ червено; въ странни криволици тѣ слизатъ отъ горе на долу. Кьолнъ, Ахенъ, ето тънките черни линии на желѣзниците — Хербестоль, Лютихъ, Брюксель, Лиль — издигамъ се на пръсти... Рубе, Арасъ, Остенде — кѫде ли е Кемелбергъ? Нѣма го тута — но ето Лангенмаркъ, Инернъ, Биксхote, Стаденъ — колко сѫ малки на картата, само дребни точки, тихи, дребни точки — а при това небето трещѣше и земята треперѣше тамъ на 31-ви юлий, когато почна голѣмиятъ опитъ за пробива, и ние, докато настѫпи нощта изгубихме всичките си офицери...

Обръщамъ се и гледамъ русите и тѣмни глави, които усърдно сѫ се навели надъ думитѣ Лина и Лайпцигъ. Странно... за тѣхъ тия мънички точки на картата нѣма да значатъ нищо друго освенъ прости материали за учене... нѣколко нови имена и единъ брой дати за заучване на изустъ по история — сѫщо тѣй както седемгодишната война и боя въ Тевтобургската гора.

* * *

На втория чинъ едно дребосъче скача и си дига тетрадката. Свършилъ билъ двадесеттъ реда. Отивамъ къмъ него и му показвамъ, че неговото Л долу е малко разкрачено. Той ме гледа съ влажнитъ си сиви очи тъй сияющъ, че за мигъ тръбва да сведа погледъ. Бързо отивамъ къмъ дъската и написвамъ две думи съ една нова буква: Карль и — за една секунда се спирамъ, но не мога другояче, сякашъ невидима ржка държи тебешира... Кемелбергъ.

— Какво е това „Карль“? — питамъ азъ.

Всички пръсти се издигатъ. — Човѣкъ, — вика сѫщото онова дребосъче.

— А Кемелбергъ? — питамъ азъ нататъкъ, следъ една кѫса пауза, почти сломенъ.

Мълчание. Най-после едно момиченце се обажда. — Отъ библията, — казва то колебливо.

Азъ го гледамъ. — Не, — отговарямъ после. Не е вѣрно. Ти искашъ да кажешъ друго, Либанонъ навѣрно.

Момичето засрамено кимва съ глава. Азъ го поглаждамъ по косата. — Тогава нека напишемъ това. Либанонъ е много хубава дума.

Замисленъ ходя пакъ насамъ нататъкъ между чиноветѣ. Сегизъ тогизъ долавямъ по нѣкой изпитателенъ погледъ. Спирамъ се до печката и гледамъ младитъ лица. Повечето сѫ добри, посрѣдствени, нѣкои хитри, нѣкои глупави; — обаче въ нѣкои блести нѣщо по-ясно. На тѣхъ нѣма да върви все гладко...

Внезапно ме обхваща голѣмо униние. Утре ще вземемъ предлозитѣ, си мисля азъ — а идущата седмица ще пишемъ диктовка — за една година ще научите наизустъ петдесетъ въпроса отъ катехизиса, за четири години — таблицата на умножението — вие ще растете, животътъ ще ви стисне съ своитѣ клещи, ще имате своитѣ сѫбини, една по-глуха, друга по-буйна, една по-умѣрена, друга по-съсипателна... така или така... какво мога да ви помогна сега съ моите спрежения или съ изброяването на нѣмскитѣ рѣки... Четиридесетъ сте тута, четиридесетъ различни живота стоятъ задъ васъ и чакатъ. Да можехъ да ви помогна, какъ охотно бихъ сторилъ това! Но кой въ

сѫщность може да подкрепи другия? Можахъ ли да помогна на Адолфъ Бетке?

Звъненецътъ звъни. Първиятъ часъ се свърши.

* * *

На следния денъ Вили и азъ си обличаме жакетитъ — моя току-що го свършиха — и правимъ посещение на пастора. Задължени сме да сторимъ това.

Приематъ ни приветливо, но доста въздържано, защото чрезъ нашиятъ бунтъ въ училището добихме доста лошо име въ солиднитъ кръгове. Вечеръта ще потърсимъ и кмета, защото и това сме задължени да сторимъ. Намираме го обаче въ кръчмата, която е същевременно и поща.

Той е веселъ селянинъ, съ набръчкано лице, и веднага ни предлага по една голѣма чаша ракия. Ние приемаме. Подмигвайки, се приближаватъ още двама-трима други селяни, поздравляватъ и също ни канятъ на чашка. Ние учтиво се чукаме съ тѣхъ. Тѣ се споглеждатъ и си смигатъ задъ ръцетъ си — горкитъ! — ние веднага забелязахме, че искатъ да ни опиятъ, за да си правятъ шега съ насъ. Изглежда, че често сѫ опитвали това, защото разказватъ ухилени за други млади учители, които били тука. По три причини тѣ върватъ, че скоро ще паднемъ: първо защото споредъ тѣхното мнение гражданинъ по-малко понасятъ отъ тѣхъ; второ защото учителитъ сѫ образовани и поради това по-слаби въ пиянството; трето, защото такива млади момчета още не могатъ да сѫ наистина упражнени. Това може да е било вѣрно при по-раншнитъ семинаристи, що сѫ били тука; но сега тѣ забравятъ едно: че сме били нѣкоя година и друга войници и сме пили ракия съ тенджери. Ние приемаме борбата. Селянитъ искатъ само да ни направятъ за смѣхъ; — ние обаче защищаваме една трояка честь — това повишава нашата нападателна сила.

Кметътъ и двама-трима по-оперени селяни сѫ срещу насъ. Изглежда, че тѣ сѫ най-изпечениятъ пияници. Хитро ухилени, тѣ се чукатъ съ насъ. Вили се преструва малко на развеселенъ, ония наоколо още повече се хилятъ.

Ние черпимъ по една бира съ ракия. Тогава всички се изреждатъ да черпятъ. Седемъ пъти. Селянитѣ вече мислятъ, че сме свършили. До нейде смаяни, тѣ гледатъ какъ спокойно обръщаме чаши тѣ. Забелязва се въ погледитѣ, съ които ни разглеждатъ, че почватъ да ни ценятъ. Вили, безъ да му мигне окото, поръчва пакъ. — Безъ бира, само голѣми чаши ракия! — вика той на кръчмаря.

— Какво, само ракия ли? — пита кмета.

— Разбира се, иначе ще седимъ тука до зори — забелязва Вили спокойно. — Отъ бирата се изтрезнява.

Очудването расте въ очитѣ на кмета. Съ несигуренъ гласъ единъ отъ селянитѣ увѣрява, че ние можемъ дяволски да смучемъ. Двама други мълчаливо ставатъ и изчезватъ. Нѣколко отъ противниците ни се опитватъ крадешкомъ да изсипятъ чаши тѣ си подъ масата. Обаче Вили внимава да нѣма такива работи. Той имъ притисва рѣцетѣ на масата и имъ излива чаши тѣ въ гърлото. Преставатъ да се хилатъ. Ние печелимъ почва.

Следъ единъ часъ повечето лежатъ съ жълти като воськъ лица изъ кръчмата или полекичка се измъкватъ навънъ. Отъ групата на масата останаха само кмета и писаря. Започва се дуель между тѣхъ и настъ. И ние вече виждаме всичко двойно, ала на тѣхъ сѫ се схванали езиците и това ни дава нова сила.

Следъ половинъ часъ, когато главите ни сѫ вече пламнали, Вили замахва, за да нанесе главния ударъ.

— Четири водни чаши конякъ — изревава той къмъ тезяха.

Кметътъ отскача назадъ. Донасятъ чаши тѣ. Вили пъхва две въ рѣцетѣ имъ. — Наздраве!

Тѣ ни гледатъ опулени. — Пийте! — вика Вили и искри изкачатъ изъ главата му. — Хайде, на една гълътка! — Писарътъ се противи, но Вили не отстъпва. — На четири гълътки — се моли кмета, който вече съвсемъ е изгубилъ куражъ. — На една гълътка — настоява Вили, става и се чука съ писаря. Азъ сѫщо скачамъ. — Хайде! Наздраве! Ексь! За ваше здраве! — ревемъ ние срещу смаянитѣ.

Тѣ ни гледатъ като телета, когато ги водятъ на клане и сръбватъ по малко. — Още! Ще хитрувате ли? — реве Вили. — Ставайте! — Тѣ се надигатъ и пиятъ. Тѣ се мжчатъ да се поспратъ, но ние ги вардимъ, показваме имъ нашите чаши. На здраве! Хайде до дъно! — и тѣ гълтатъ. После се схлузватъ, съ оцъклени очи, бавно но сигурно на

пода. Ние победихме. Ако бъхме пили бавно, тъ щѣха, може би, да ни повалятъ; но ние сме тренирани въ бързото обръщане и спечелихме, защото можахме да имъ наложимъ нашето темпо.

Олюявайки се, но гордо, ние обгръщаме съ погледъ полестражението. Само ние сме на крака. Пощенскиятъ раздавачъ, който сѫщевременно е и кръчмаръ, е опрѣль глава на тезяха и плаче за жена си, която била умрѣла при раждане, докато биль на война. — Марта, Марта, — хълца той съ странно тънъкъ гласъ. По това време все така правѣль, ни разказва слугинята. Плачътъ ни дразни ушитъ. Па и време е да излѣземъ.

Вили сграбчва кмета, азъ по-лекия писарь, и ги влачимъ въ кжщи. Това е последниятъ ни триумфъ. Писаря слагаме предъ вратата и чукаме, докато се обадятъ. Кмета обаче го чакать. Жена му стои на вратата.

— Господи Исусе, — изкрѣсква тя, — новитъ учители! Толкова млади, а вече такива пияници! Хубава работа!

Вили се опитва да й обясни, че е било въпросъ на честь, обаче се заплита.

— Кѫде да го занесемъ? — питамъ азъ най-после.

— Оставете това говедо тука, — отсѫжда тя. — Слагаме го на едно канапе. После Вили поисква, усмихвайки се по детски, черно кафе. Жената го гледа, като че ли е нѣкакъвъ хотентотъ.

— Нали ви донесохме мжжа, — заявява той сияющъ. Предъ такова несъзнателно нахалство капитулира и коравата бабичка. Клатейки глава тя ни налива по една две голѣми чашки кафе и при това ни мъмри и поучава. Ние казваме да на всичко, то е най-доброто по това време.

Отъ този денъ ни смѣтатъ за мжже въ селото и ни поздравляватъ съ уважение.

II

Днитѣ преминаватъ еднообразни и монотонни. Сутринъ четири часа училище, следъ обѣдъ два; — обаче помежду безкрай време, когато само седишъ и ходишъ нагоре надолу, самъ съ себе си и съ мислитѣ си.

Най-лошо е въ недѣля. Ако не искашъ да седишъ въ кръчмитѣ, не е за изтрайване. Главниятъ учитель, който е освенъ мене тука, живѣе вече тридесетъ години въ селото и се е заловилъ да развѣжда свини. Вече биль спечелилъ нѣколко награди. Но за друго не може да се говори съ него. Като го погледна, най ми се иска да побѣгна, така непоносима е мисъльта, че и азъ нѣкога може да стана така. После има една учителка, едно възрастно добро създание, което трепва, като извирамъ по нѣкога: Дяволъ да го вземе или бѣсъ да го тръшне! И това не съвсемъ окуражително.

Вили по-лесно свиква. Канятъ го на всички сватби и кръщения. Когато конетѣ иматъ колики или кравитѣ не могатъ да се отелятъ, той помага на селянитѣ съ съвети и упѫтвания. А вечеръ седи съ тѣхъ въ кръчмата и ги бие на карти.

Обаче азъ не ща вече да кисна въ кръчмитѣ, предпочитамъ да си стоя въ стаята. Обаче тукъ часовете сѫ дѣлги, и често изъ жглите изпълзватъ странни мисли; — като бледи, увѣхнали рѣже, които киматъ и се заканватъ, сѣнка на нѣкакво прозрачно минало, странно преобразено, спомени, които пакъ се появяватъ, сиви, безплѣтни лица, жалба и обвинение...

* * *

Въ единъ мраченъ недѣленъ денъ ставамъ рано, обличамъ се и отивамъ да посетя Адолфъ Бетке. Този планъ е добъръ — ще поседа малко съ човѣкъ, който ми е наистина близъкъ, и ще се измине скучната недѣля, докато се върна.

Следъ обѣдъ пристигамъ. Вратата скърца. Кучето въ колибата лае. Бързо преминавамъ презъ алеята отъ овощни дървета. Адолфъ е въ кжщи. И жена му е тука. Когато влизамъ и му подавамъ ржка, тя излиза. Азъ съдамъ. Следъ малко той казва: — Ти се чудишъ, Ернстъ, нали?

— Защо Адолфъ?

— Защото е пакъ въ кжщи.

— Не — това си е твоя работа.

Той ми слага чиния съ плодове. — Искашъ ли една ябълка? — Азъ взимамъ една и му подавамъ една пура. Той ѝ отхапва върха и продължава: — Вижъ, Ернстъ, седѣхъ тукъ и безъ малко щѣхъ да подлудѣя. Като си самъ, такава една кжща е нѣщо ужасно. Ходишъ презъ стаитѣ — тукъ виси нѣкоя нейна блузка, тамъ работата ѝ, тамъ стола, дето все седѣше и шиеше, — а вечеръ, второто легло стои такова бѣло и напуснато до тебе, всѣка минута поглеждашъ нататъкъ, търкаляшъ се и не можешъ да спишъ... тогава какво ли не ти минава презъ главата...

— Разбирамъ, Адолфъ.

— Тогава тичашъ на вънъ, пиешъ и вършишъ глупости.

Азъ кимамъ съ глава. Часовникътъ цъка. Печката пръщи.

Жената тихо влиза и слага на масата хлѣбъ и масло. После пакъ излиза. Бетке глади покривката на масата.

— Да, Ернстъ, така сѫщо ѝ е било и на нея; и тя била седѣла така, цѣли години, и лежала, и се страхувала, и плашила, дѣлбала и се вслушвала — и най-после станало; тя отначало сигурно никакъ не е искала, но като станало, не знаяла вече какво да прави и така се продължила тая работа.

Жената влиза и донася кафе. Искамъ да ѝ кажа добъръ денъ, ала тя не ме поглежда.

— Не искашъ ли и за себе си да донесешъ чашка? — пита Адолфъ.

— Трѣба да отида въ кухнята, — казва тя. Гласътъ ѝ е тихъ и дѣлбокъ.

— Тогава си казахъ: ти си запази честъта, като я изпѣди. Но за какво ти е честъта, това сѫ само приказки, като си самъ. Съ или безъ честь не ти става по-добре. Тогава казахъ, че тя може да остане тука. Па и за какво, вече сме уморени и имаме едва ли по нѣколко години

още да живѣемъ. А пѣкъ ако не бѣхъ узналъ, щѣше така да си остане. Кой знае, какво ли бихме сторили, ако знаехме всичко.

Адолфъ нервно тропа по облѣгалката на стола. — Вземи кафе, Ернѣстъ, и масло.

Азъ наливамъ и ние пиемъ.

— Вижъ, Ернѣстъ, — казва той тихо, — на васъ е по-лесно, вие си имате книгите и образованietо и какво ли не. А азъ — азъ нѣмамъ нищо друго, само жената...

На това не казвамъ нищо, защото не бихъ могълъ да му го обясня; той не е сѫщиятъ както на фронта, а и азъ не съмъ.

Следъ малко питамъ: — А какво казва тя?

Адолфъ отпуска ржка. — Тя собственно малко казва, отъ нея не може да се изтрѣгне много, само седи и те гледа. Понѣкога пѣкъ плаче. Малко говори.

Той слага чашата си настрана. — Понѣкога казва, че само за да имало нѣкого при нея. Другъ пѣть, че не може да разбере това, не била знаяла, че съ това ми вреди, било като че съмъ азъ. Но това не разбирамъ, въ такова нѣщо може да се прави разлика, па и тя иначе не е глупава.

Азъ размишлявамъ. — Может би, иска да каже, че не е била презъ цѣлото това време съвсемъ на себе си, а като че ли е сънуvalа само, а, Адолфъ?

— Възможно е, — отговаря той, — обаче азъ не разбирамъ това. Па и не е траяло много.

— Нали вече не иска да чуе за другия? — питамъ азъ.

— Казва, че мѣстото ѝ било тука.

Пакъ размишлявамъ. Но какво да питамъ нататъкъ? — А така по-добре ли е за тебе, Адолфъ?

Той ме поглежда. — Не съвсемъ, Ернѣстъ, можешъ да си представишъ. Още не. Но сигурно ще се оправи, нали? Какъ мислишъ?

Той не изглежда като да вѣрва много.

— Сигурно, Адолфъ, — казвамъ азъ и слагамъ нѣколко пури, които съмъ спестилъ, на масата. Говоримъ за други работи, после си тръгвамъ. Въ коридора срѣщамъ жената, която бѣрзо иска да mine край мене. — Довиждане, госпожа Бетке, — казвамъ азъ и ѝ подавамъ ржка. — Довиждане, — отговаря тя и ми подава ржката си, отвѣрнала лице.

Адолфъ ме придружава до гарата. Вътърътъ фучи. Гледамъ го отъ страна и си мисля, какъ се усмихваше въ окопа, като говорѣхме за миръ. Какво стана отъ всичко това?

Влакътъ потегля. — Адолфъ, — казвамъ азъ бързо отъ прозореца, — разбирамъ те добре — незнаешъ, какъ добре те разбирамъ.

Той се връща самъ презъ полето къмъ къщата си.

* * *

Звъни се за голѣмото междуучасие въ десетъ часа. Имахъ урокъ въ горния класъ. Сега четиринадесетгодишните се впуштатъ край мене навънъ. Наблюдавамъ ги отъ прозореца. Въ нѣколко секунди тѣ напълно се промѣнятъ, свалятъ отъ себе си училищната принуда и пакъ добиватъ свежестта и свободата на своята възрастъ.

Когато седатъ на чиноветѣ предъ мене, не сѫ сѫщить тѣ; въ тѣхъ има нѣщо отъ ония, които се свиватъ, или отъ честолюбците, отъ лицемѣритѣ, отъ бунтовници. Седемъ години сѫ успѣли да ги направятъ такива. Неизкривени, искрени, неподозителни като млади животни, тѣ дойдоха отъ своите ливади, своите игри и мечти въ училище; — за тѣхъ още важеше простиранъ законъ на живота — най-живиятъ, най-силниятъ бѣше водача, когото следваха другите. Но съ седмичните порции образование постепенно се присади у тѣхъ другъ изкуственъ законъ, споредъ който трѣбаше да преценяватъ: този, който най-примѣрно си изсърба порциите, биваше отличаванъ и се смѣташе за най-добъръ. Другите трѣбаше да му подражаватъ. Нищо чудно, че най-живитѣ се противѣха. Ала трѣбаше да се покорятъ; тѣ като добриятъ ученикъ си е идеала на училището. Но какъвъ идеалъ!... И какво сѫ станали добритѣ ученици после въ свѣта? Въ цвѣтарника на училището тѣ се наслаждаваха отъ кѫсо привидно сѫществуване — толкова по-сигурно затъваха после въ посрѣдственостъ и обидна незначителностъ. Свѣтътъ се тика напредъ само отъ лоши ученици.

Наблюдавамъ играющите. Съ силни, гѣвкави движения ги води кѣдрокосиятъ Дамхолтъ, който съ своята енергия владѣе цѣлия дворъ. Очите му искрятъ отъ куражъ и жажда да напада, мускулитѣ и жилитѣ му сѫ опжнати, а другите му се покоряватъ безъ колебание. Следъ

десетъ минути обаче, като седне пакъ на чина, същото момче се превръща въ едно упорито дете, което никога не си знае уроцитъ и навърно ще остане. Като го погледна, прави едно благочестиво лице, а задъ менъ веднага ще се изкриви; ще изльже бързо, като го попитамъ, преписаль ли си е писмената работа, ще гледа да ме наплюе отзадъ или да ми сложи гвоздейче на стола, ако има възможност да стори това. Първият ученикъ обаче, който тукъ вънъ изглежда съвсемъ мизеренъ, ще порасне въ класната стая, ще дига пръстъ съ гордо самосъзнание, когато Дамхолтъ нъма да знае и ще чака покорно да му пиша две. Първият ученикъ знае всичко, знае дори и това. Ала Дамхолтъ, когото собствено би тръбвало да накажа, ми е хиляди пъти по-милъ отъ онова бледно примърно момче.

Сивамъ рамене. Не е ли било нъкога вече пакъ това? Когато се събра полка въ Конерсманъ? Не важеше ли и тогава изведнъжъ човѣкъ нищо, а професията всичко, макаръ че преди бѣше съвсемъ друго? Клатя глава. Какъвъ е тоя свѣтъ, въ който сме изпаднали пакъ?

Гласа на Дамхолтъ цепи двора. Размишлявамъ, дали едно много другарско държане на учителя спрямо ученика би довело по-далечъ. Възможно е да се подобри така отношението имъ и да се избѣгнатъ много нѣща, обаче въ основата си то е все измама. Нали знамъ отъ насъ самитъ; младежъта е неподкупна и има остри очи. Тя се държи сплотена и образува непроницаемъ фронтъ срещу възрастнитъ. Тя не е сантиментална; можешъ да се приближишъ до нея, но не и да влѣзешъ въ нея. Който веднъжъ е билъ изгоненъ изъ рая, никога не може да се върне тамъ. Има единъ знакъ на годинитъ. Дамхолтъ хладнокръвно би използвашъ съ своето остро зрение всѣко другарско отношение за своя полза. Може би, той би показалъ известна привързаностъ, обаче това не би му попрѣчило да си пази интереса. Възпитателитъ, които мислятъ, че чувствува съ младежъта, сѫ мечтатели. Младежъта съвсемъ не иска да бѫде разбрана; тя само иска да остане както си е. Възрастниятъ, който натрапнически иска да се приближи до нея, става за нея тъй смѣщенъ, както ако си облѣче детски дрехи. Можемъ да чувствуваамъ съ младите, но тѣ не чувствуваатъ съ нась. Това е тѣхното спасение.

Звънела звъни. Междучасието се свърши. Дамхолтъ колебливо застава въ редицата предъ вратата.

* * *

Вървя през селото къмъ полето. Волфъ тича предъ мене. Внезапно отъ единъ дворъ изкача единъ булдогъ и се впуска върху него. Волфъ не го бъше съгледалъ по-рано. Затова на онзи се удава да го повали. Въ следния мигъ тъ сж единъ страшенъ възелъ отъ прахъ, преплетени тъла и бъсно ръмжене.

Селянинът се притича изъ къщи съ тояга въ ръце. — За Бога, учителю, — вика той, — викай си кучето. Плуто ще го разкъжа на парчета!

Азъ махамъ съ ржка. — Плуто, проклети звъро, тука! — реве той разтревоженъ и запъхтънъ се приближава, за да ги разтърве. Обаче възелът съ буйно джавкане прелита стотина метра по-нататък и пакъ се търкаля.

— Изгубено е — пъхти селянина и изпушта тоягата си. — Но казвамъ ти, нѣма да го плащамъ. Трѣбващо да го повикашъ.

— Кой е изгубенъ? — питамъ азъ.

— Кучето ти — отговаря селянина смилено. — Тоя проклетъ песь вече е разкъжсалъ цѣла дузина такива.

— Да, но за Волфъ ще почака малко, — казвамъ азъ, — това не е обикновено овчарско куче, драгий мой. Това е военно куче, старъ войникъ, разбиращъ ли?

Прахът се разпръсва. Дветъ кучета сж дошли на една ливада. Виждамъ, какъ булдогът се опитва да притисне Волфъ надолу, за да го захапе за кръста. Ако му се удаде, Волфъ е изгубенъ, защото може да му прегризе гръбнака. Обаче като змиорка овчарското куче се извива единъ сантиметъръ надъ земята, обръща се и пакъ напада. Булдога ръмжи и джавка, Волфъ обаче се бори безъ да гъкне.

— По дяволите — вика селянинът.

Булдогът се отърска, скача, хапе във въздуха, обръща се разяренъ, пакъ подскача и пакъ се мжчи да захапе — но като че ли той е самъ самичъкъ — тъй малко се вижда моето куче. То се премѣта като котка, препъхва се между краката на булдога и го напада отдолу, заобикаля го, тича наоколо, захапва го внезапно по корема и остава неподвижно.

Булдога изквичава като бъсень, хвърля се на земята, за да го хване така. Обаче изведнъжъ, по-бързъ отъ сънка, Волфъ се спуска и му скача на врата. И сега за пръвъ пътъ, го чувамъ да ръмжи, глухо, страшно, сега, когато е хваналъ и здраво стисналъ противника си, докато този рита и се търкаля по земята.

— Ахъ, учителю, за Бога — вика селянина — викнете кучето си! Ще разкъса Плути на парчета!

— Сега мога да го викамъ колкото искамъ, но нѣма да дойде — казвамъ азъ — па и право е. Нека първо довърши тоя проклетъ песъ.

Булдога стене и вие. Селянинътъ дига тоягата си, за да му помогне. Азъ я дръпвамъ изъ ржцетъ му, хващамъ то за гърдитъ и викамъ: — Върви по дяволитъ! Твоето псе почна! — Малко остана да го хвана и набия.

За щастие съмъ застаналъ така, че виждамъ, какъ Волфъ изведнъжъ пуша булдога и препуска насамъ, защото мисли, че съмъ нападнатъ. Така ми се удава да го уловя, иначе селянина щъше да има нужда поне отъ ново сетре.

Между това Плуто се скри. Азъ тупамъ Волфъ по гърба и го успокоявамъ. — Той е сжцински сатана — мълви селянина.

— Да, — казвамъ гордо, — старъ войникъ; съ него не бива да се закачатъ.

* * *

Отминаваме нататъкъ. Задъ селото лежатъ нѣколко ливади, после почва равнище съ хвойни и могили. Близо до брѣзовата горичка пасе стадо овце. Вълнеститъ имъ гърбове блестятъ въ свѣтлината на захождащото слънце като матово злато.

Изведнъжъ забелязвамъ какъ Волфъ се впуска съ дълги скокове къмъ стадото. Мисля, че приключението съ булдога го е подлудило и тичамъ следъ него, за да му попрѣча да разкъса нѣколко овце. — Внимавай! Пази отъ кучето! — викамъ азъ на овчаря.

Той се смѣе. — Нали е овчарско куче! Нищо нѣма да имъ направи!

— Не, не — викамъ азъ. — Той не знае! Военно куче е!

— Ами, какъ не, — казва овчаря, — военно куче или не, все едно, нищо нѣма да имъ направи. Ето гледайте, гледайте само. Добре, добре, кучето ми, карай! Докарай ги!

Не вѣрвамъ на очитѣ си: Волфъ... Волфъ, който по-рано никога не бѣше виждалъ овца, сега събира стадото, сякашъ никога не бѣше вършилъ друго нѣщо. Въ дѣлги скокове той тича следъ две отдалечени агнета и ги погва назадъ. Щомъ се спратъ или поискатъ пакъ да се отбиятъ, той имъ препрѣчва пжтя и ги хапе за краката, за да вървятъ нататъкъ.

— Браво, — казва овчарътъ, — той само ги поощипва. Точно както трѣбва.

Кучето е като преобразено. Очитѣ му изпушта искри, пробитото му отъ куршумъ ухо се развѣва, той будно обикаля стадото и азъ виждамъ, че е извѣнредно възбуденъ.

— Купувамъ го веднага — заявява овчарътъ. — Моето не умѣе толкова. Гледайте, какъ тика стадото къмъ селото. Не му трѣбва повече да учи!

Незнамъ какво ми става. — Волфъ, — викамъ азъ, — Волфъ — и бихъ могълъ веднага да ревна съ гласъ като го гледамъ така. Бѣ порасналъ подъ огъня на гранатитѣ, а сега, безъ нѣкой да му е показвалъ, знае, каква е неговата задача.

— Сто марки въ брой и една заклана овца — казва овчарътъ.

Азъ клатя глава. — Не го давамъ и заillion, приятелю — отврѣщамъ азъ.

Сега овчарътъ клати глава.

* * *

Твърдитѣ кичури на храститѣ изъ полето ме докосватъ по лицето. Извивамъ ги на страна и си слагамъ лицето върху ржцетѣ. Кучето спокойно диша до мене, а отдалечъ долита слабото звѣнене на стадото. Иначе е тихо.

Облаци плуватъ бавно по вечерното небе. Слънцето залѣзва. Тѣмната зеленина на хвойновитѣ храсти става тѣмно кафява, и азъ усѣщамъ какъ нощниятѣ вѣтъръ тихо се издига отъ далечните гори. Следъ единъ часъ ще задуха изъ брѣзитѣ. Войници познаватъ

мъстността също тъй добре както селяни или горски пазачи, тъ не съживели въ стаи; тъ знаятъ времето, когато ще се дигне вътъръ, и когато ще настъпи забулена съ дарчиновъ лъхъ вечеръ; тъ познаватъ сънките, които се люлъятъ надъ почвата, когато облачитъ уловява свѣтлината; тъ познаватъ пжтищата на луната...

Въ Фландрия веднъжъ следъ едно артилерийско нападение мина много време, докато пристигне помощъ за нашия раненъ. Увихме му всичките си превързочни пакетчета, превързахме, колкото можахме, ала кръвта все течеше и най-после изтече. А задъ него стоеше презъ цѣлото време грамаденъ облакъ на вечерното небе, единъ единственъ облакъ, който обаче бѣше цѣла планина отъ бѣло, злато и червеникавъ блѣсъкъ. Недействителенъ и прекрасенъ стоеше той задъ надупчената отъ стрелба кафяна мъстностъ, той бѣше тихъ и свѣтъше, а умирающимиятъ лежеше мълчаливо и кръвта му изтичаше. Сякашъ тъ двамата — облакъ и човѣкъ, принадлежаха единъ къмъ другъ, а все пакъ ми бѣше непонятно, че облака стои тъй прекрасенъ и безучастенъ на небето, докато единъ човѣкъ умира...

Последната свѣтлина на слънцето обагря равнището съ мрачна червенина. Калугерички прехвръкватъ, пискайки жаловито. Нѣкаква блатна птица крещи отъ езерото насамъ. Азъ гледамъ втренчено презъ широката, пурпурно червена равнина... При Хаутхулстъ имаше едно място, дето растѣше въ ливадитъ толкова много макъ, че тъ бѣха цѣли червени. Наричахме ги кървавитъ ливади, защото при бура тъ имаха убития цвѣтъ на още прѣсна, току-що съсирена кръвъ... Тамъ полуудъ Кълеръ, когато минавахме отъ тамъ презъ една ясна нощъ, съсипани и уморени. При несигурната свѣтлина на месеца той помисли, че сѫ кървави езера и искаше да скочи вътре.

Потрепервамъ и поглеждамъ нагоре. Защо е това? Защо идатъ сега тия спомени тъй често? И тъй странно, съвсемъ другояче отколкото тамъ на фронта? Дали не съмъ твърде много самъ?

Волфъ се помръдва и излайва на сънъ. За стадото ли сънува? Дълго го гледамъ. После го събуждамъ и ние си тръгваме назадъ.

* * *

Сжбота е. Отивамъ при Вили и го питамъ иска ли да дойде въ недѣля съ мене въ града. Но той отблъсва тази мисъль далеко отъ себе си. — Утре имаме пълнена гжска, — казва той, — по никой начинъ не мога да я оставя. Защо искашъ да ходишъ въ града?

— Въ недѣля не мога да издържа тука — казвамъ азъ.

— Не разбирамъ — отвръща той — при тази храна!

Заминахъ самъ. Вечеръта отивамъ съ нѣкаква неопределена надежда у Валдманъ. Тамъ има голѣмо оживление. Известно време стърча тукъ тамъ и гледамъ. Тълпа млади момчета, които едва бѣха закачили отъ войната, се мѣтатъ по паркета. Тѣ сѫ самоувѣрени и знаятъ, какво искатъ. Тѣхниятъ свѣтъ има ясно начало и ясна цель: успѣха. Тѣ сѫ много по-завършени отъ насъ, макаръ че сѫ по-млади.

Между танцуващите откривамъ грациозната малка шивачка, съ която спечелихъ уанъ-степа. Поканвамъ я на валсъ, и оставаме заедно. Преди нѣколко дена си получихъ заплатата, та сега поржчвамъ нѣколко шишета сладко, червено вино. Пиемъ го бавно, и колкото повече пия, толкова повече изпадамъ въ странна тѣга. Какво бѣше казалъ Албертъ? Да имашъ нѣкого, който да принадлежи къмъ тебе?

Замислено слушамъ приказките на момичето, което чурулика като ластовичка за колеги, за надници, за долни дрехи, за нови танци и хиляди нищожни работи. Ако се повиши надницата съ двадесетъ пфенига, би могла да обѣдва въ ресторантъ и би била доволна. Завиждамъ ѝ за нейното ясно, просто сѫществуване и продължавамъ да я разпитвамъ. Бихъ искалъ да питамъ всѣки човѣкъ, който тукъ, се смѣе и е веселъ, какъ живѣе. Може би ще се намѣри нѣкой да ми разкаже нѣщо, което би ми помогнало.

После придружавамъ лястовичката до кѣщата ѝ. Тя живѣе въ една голѣма сива казарма на тавана. Спирамъ се предъ вратата. Чувствувамъ топлината на ржката ѝ въ моята. Неясно блести лицето ѝ въ тѣмнината. Човѣшко лице, ржка, въ която има топлина и животъ... — Нека дойда и азъ, — казвамъ бѣрзо, — нека дойда и азъ...

Предпазливо дебнемъ по скърцащата стѣлба. Драсвамъ една кибритена клечка, но тя веднага я изгасява, улавя ме за ржка и ме тегли следъ себе си.

Тѣсна стаичка. Маса, кафяно канапе, легло, на стената нѣколко картини, въ жгъла шевна машина, трѣстенъ бюстъ за прости и единъ кошъ съ бѣли долни дрехи за шевъ.

Бързо малката изважда единъ спиртникъ и приготвя чай отъ ябълкови кори и десетъ пжти варени и пакъ сушени чайни листа. Две чаши, едно засмѣно, малко лукавичко лице, една трогателно синя рокличка, приветливата бедност на една стаичка, една лястовичка, чието единствено богатство е нейната младост... Сѣдамъ на канапето. Така ли почва любовъта? Тъй леко и като на игра? Човѣкъ трѣба само да скочи и надъ себе си.

Лястовичката е мила; навѣрно и това спада къмъ нейния мъничъкъ животъ: да дойде нѣкой и да я вземе въ прегрѣдкитѣ си, и после пакъ да си отиде. Машината трака, другъ иде, лястовичката се смѣе, лястовичката плаче и все шие... Тя хвърля една малка шарена покривка върху машината, която сега се превръща отъ едно работно животно отъ никель и стомана въ хълмъ отъ червени и сини копринени цвѣти. Лястовичката не иска да й припомнятъ за деня, тя се сгушва въ ржцетѣ ми, говори, брѣмчи и мѣлви и пѣе въ тѣнката си рокличка, тя е слаба и бледна, гладувала е, тъй е лека, че човѣкъ може да я отнесе до леглото, до желѣзното походно легло. На лицето и е изписанъ такъвъ сладъкъ изразъ на преданостъ, тя се стиска за врата ми, въздиша и се усмихва като дете съ затворени очи; въздиша и трепери, заеква малко, диша дѣлбоко нѣколко пжти, извиква полека: азъ я гледамъ, постоянно я гледамъ; искамъ да бѫда и азъ така и мѣлчаливо питамъ: това ли е... това ли е? Тогава лястовичката ме назовава съ всѣкакви пѣстри имена и е нѣжна и засрамена и се гуши до мене, а като си отивамъ и питамъ: — Щастлива ли е лястовичката? — Тя ме цѣлува много пжти и прави гримаси и маха съ ржка и кима, кима съ глава...

Азъ обаче слизамъ по стжлбата и съмъ изпълненъ съ очудване. Тя е щастлива: — какъ бѣрзо... Не разбирамъ. Не е ли тя другъ човѣкъ, единъ животъ за себе си, въ който азъ никога не съмъ влѣзълъ? Не ще ли остане тя пакъ това, дори и да имахъ всички пламъци на любовъта? Ахъ, любовъ — факелъ, който пада въ една бездна и тогава едва показва, колко е дѣлбока.

Вървя презъ улиците къмъ гарата. Не, не е това, и това не е. Така човѣкъ е още по-самъ отколкото иначе.

III

Свѣтлиятъ кржгъ на лампата освѣтява масата. Предъ менъ лежатъ купове сини тетрадки. До тѣхъ шише съ червено мастило. Преглеждамъ работитѣ, подчертавамъ грѣшките, слагамъ попивателнитѣ и затварямъ тетрадките.

После ставамъ. Това ли е живота? Тази монотонна равномѣрностъ на днитѣ и часовете. Колко малко запълва тя въ сѫщностъ! Все остава много, твърде много време за мислене. Надѣвахъ се, че еднообразието ще ме успокои. Ала то ме прави само по-безпокоенъ. Какъ дѣлги сѫ тукъ вечеритѣ!

Минавамъ презъ хармана. Кравитѣ пръхтятъ и тъпчатъ въ полумрака. На низки столчета до тѣхъ седатъ слугините, за да ги доятъ. Всѣка седи за себе си като въ малка стая, чиито стени отъ дветѣ страни сѫ образувани отъ чернопъстритѣ тѣла на животните. Малки фенерчета трептятъ надъ тѣхъ въ топлия тежъкъ въздухъ на обора, млѣкото тече на тѣнки струи въ ведрата, а гърдитѣ на момичетата се олюяватъ въ сините имъ дрешки. Тѣ повдигатъ глави и се усмихватъ, дишатъ и показватъ здравитѣ си бѣли зѣби. Очите имъ блестятъ въ тъмнината. Мерише на добитъкъ и на сѣно.

Стоя известно време предъ вратата, после се връщамъ въ стаята си. Сините тетрадки лежатъ предъ лампата — така ще лежатъ винаги — и азъ ли все така ще седа, докато постепенно останя и най-после умра? Ще си легна да спя.

Бавно минава червениятъ месецъ надъ покрива на плѣвника и хвърля очертанията на прозореца на пода, единъ полегатъ четириижгълникъ съ кръсть въ срѣдата, който непрестанно се измѣства, колкото по се издига. Следъ единъ часъ изпълзява нагоре по леглото ми и кръста пѣпли по гърдите ми.

Лежа въ голѣмото синьокарирано селско легло и не мога да спя. Понѣкога ми се затварятъ очите и азъ затъвамъ въ нѣкакво пространство безъ граници — обаче въ последния мигъ нѣкакъвъ внезапно появилъ се страхъ ме дрѣпва и събужда пакъ, и азъ пакъ

продължавамъ да слушамъ, какъ черковниятъ часовникъ бие часоветъ, вслушвамъ се и чакамъ и се търкалямъ насамъ нататъкъ.

Най-после ставамъ и се обличамъ. После прескачамъ презъ прозореца, вземамъ кучето и тичамъ навънъ въ полето. Месеца свѣти, вѣтъра фуци и надалеко се простира равнината. Тъмно я пресича желѣзнопътната линия.

Сѣдамъ подъ единъ хвойновъ храстъ. Следъ нѣколко време виждамъ, че по желѣзнопътната линия пламватъ сигналнитѣ лампи. Иде нощния влакъ. Релситѣ почватъ да кънтятъ леко и металически. Фенеритѣ на локомотива блѣсватъ на хоризонта и разливатъ предъ себе си една вълна отъ свѣтлина. Влакътъ префучава съ освѣтени прозорци, за мигъ купетата съ тѣхнитѣ куфари и сѫбини сѫ съвсемъ близо, после бѣгатъ нататъкъ, релситѣ пакъ блестятъ въ мократа свѣтлина, а изъ далечината още грѣе заканително като нѣкакво пламнало око червената лампа на края на влака.

Виждамъ месеца да става свѣтъль и жълтъ, тичамъ презъ синята дрезгавина на брѣзовитѣ гори, дъждовни капки пръскатъ отъ клончетата въ тила ми, препъвамъ се о корени и камъни, а утрото се подава оловено сиво, когато се връщамъ. Лампата още гори — отчаянъ се озъртамъ въ стаята — не, немога да издържа това; би трѣбвало да съмъ двадесетъ години по-старъ, за да мога да се примиря така.

Уморенъ и изтощенъ се опитвамъ да се съблѣка. Не ми се удава. Но още като заспивамъ, стискамъ юмруци — нѣма да отстѫпя — още не искамъ да се откажа...

После пакъ потъвамъ съ фучение въ пространството безъ граници...

* * *

... и предпазливо се промъквамъ напредъ. Бавно, сантиметъръ по сантиметъръ. Слънцето гори по жълтитѣ склонове, прешиковите храсти цвѣтятъ, въздуха е горещъ и тихъ, балони и бѣли като флагчета облачета висятъ на хоризонта. Предъ моя шлемъ се люлѣятъ червенитѣ листа на единъ маковъ цвѣтъ.

Отъ среща, задъ храста иде нѣкакво слабо, едва доловимо ровене. После е пакъ тихо. Чакамъ още. Единъ брѣмбаръ съ

зеленозлатни крила пълзи предъ менъ по една лай-кучка. Пипалата му опипваше наръзаните листа. Пакъ долита нѣкакъвъ лекъ шумъ презъ пладнешката тишина. Сега се подава края на единъ шлемъ задъ храста. Подъ него чело, свѣтли очи, стиснати уста — изпитателно разглеждаш очите мѣстността и се свеждатъ къмъ единъ бѣль книженъ бележникъ. Безъ да подозира нѣщо, човѣкътъ снема скица отъ отвѣждната далечина.

Протѣгамъ ржка къмъ ржната бомба. Доста време минава докато я дръпна до себе си. Най-после тя е до мене. Съ лѣвата си ржка я откачамъ, после броя на умъ. Следъ това я хвърлямъ отъ низко къмъ калиновия храстъ и бѣрзо се спущамъ въ дупката си, прилепямъ тѣлото си само до земята, притисвамъ лицето си въ тревата и разтварямъ уста.

Трѣсъка на експлозията раздира въздуха, парчета отъ гранатата хвърчатъ, издига се крѣсъкъ, провлеченъ, бѣсенъ отъ ужасъ. Въ ржката си дръжа втората бомба и надничамъ презъ прикритието. Англичанинътъ сега лежи откритъ на земята, краката му сѫ откъснати, кръвъ блика. Гамашитъ му висятъ развити задъ него като хлабави ленти, той лежи на корема си, гребе съ ржце и вика съ широко разтворени уста.

Той се премѣта и ме вижда. Тогава се опира на ржцетъ си, изправя се като тюленъ, вика ми нѣщо, а кръвта му тече, тече... После червеното лице изгубва цвѣтъ, хлътва, погледа му угасва, устата и очите зънятъ сега като черни кухини на едно лице, което бавно се навежда къмъ земята, клюмва и пада въ лай-кучкитъ. Свѣршено.

Азъ се промѣквамъ и искамъ да пропълзя назадъ къмъ нашиятъ окопи. Обаче оглеждамъ се още веднъжъ — внезапно мъртвия оживѣ, изправи се, като че ли иска да ме погне. Откъсвамъ втората ржна бомба и я хвърлямъ срещу него. Тя пада на метъръ отъ него, търкаля се, спира се — азъ броя, броя — защо ли не избухва? — Мъртвиятъ сега стои и ми се зжби, хвърлямъ още една бомба — и тя не се прѣсва — сега онзи прави нѣколко крачки, тича на откъснатите си крака, хилейки се, простирайки ржце къмъ мене — хвърлямъ последната бомба, тя го улучва въ гърдитъ, но той я бълсва съ ржка — тогава скочамъ за да побѣгна, обаче колѣнетъ ми се прегъватъ, тѣ сѫ меки като масло, съвсемъ бавно ги влача напредъ, почти съмъ залепналъ за земята, тегля се, хвърлямъ се напредъ, вече чувамъ пъхтението на моя

гонителъ, съ юмруци си дърпамъ краката, — обаче отзадъ две ржце се увиватъ около шията ми, притискатъ ме назадъ, на земята, мъртвиятъ колѣничи на гърдите ми, взема гамашите отъ тревата и ми ги увива около врата. Дърпамъ си главата, напрѣгамъ всички мускули, хвърлямъ се надѣсно, за да се освободя отъ примката — ха, едно движение, една задушаваща болка въ гърлото, мъртвиятъ ме влачи напредъ, по склона къмъ варната яма, той ме търкаля следъ себе си, азъ изгубвамъ равновесие, опитвамъ се да се задържа, хълзгамъ се, падамъ, крѣща, падамъ безъ край, крѣща, ритамъ, викамъ.

Тъмнината навлиза на кълба подъ моите драскащи ржце, трещейки нѣщо изгърмява до мене, бълскамъ се о камъни, ржбове, желѣза, безприятствено крѣскането бѣснѣе изъ мене, рѣзко, пронизително. Не мога да спра. Помежду викове, постѣгатъ къмъ ржцетъ ми, азъ ги бълскамъ, нѣкой се препъва надъ мене, докопвамъ една пушка, напипвамъ едно прикритие, дръпвамъ пушката на рамо, после гърмя, все още крѣшечки, тогава нѣщо като ножъ бълсва предъ възела — Бирхолцъ! — пакъ — Бирхолцъ! — азъ скачамъ, иде помощъ, трѣбва да си пробия путь, отскубвамъ се, тичамъ, нѣкой ме удря презъ колѣното, падамъ въ нѣкаква мека яма, въ свѣтлина, ярка, трепкаща свѣтлина — Бирхолцъ! — Бирхолцъ! — само моите викове сѫ остри въ пространството — изведенѣжъ тѣ се прекъсватъ...

Предъ мене стоятъ селянина и жена му. Азъ лежа половинъ на леглото, половинъ на земята, до мене се надига слугата, азъ съмъ стисналъ конвултивно единъ бастунъ като пушка, нѣкѫде навѣрно ми тече кръвъ, тогава усъщамъ, че това е само кучето, което ми ближе ржката.

— Учителю, — казва селянката разтреперана, — какво ви е?

Не схващамъ нищо. — Какъ съмъ дошъль тукъ? — питамъ съ дрезгавъ гласъ.

— Ама, учителю, събудете се. — Сънувалъ сте...

— Сънувахъ, — казвамъ азъ, — това да съмъ сънувалъ?

Изведенѣжъ се засмивамъ, треса се отъ смѣхъ, чакъ ме заболява, смѣя се...

Обаче внезапно смѣхътъ сѣква въ мене. — Английскиятъ капитанъ бѣше, — шепна азъ, — онзи сѫщия...

Слугата си тѣрка натѣрената ржка. — Сънувалъ сте, господинъ учителю, и сте паднали отъ леглото, — казва той. — Нищо не чувахте

и безъ малко щъхте да ме пребиете.

Не го разбирамъ. Азъ съмъ безгранично отпадналъ и жалькъ. Тогава виждамъ бастуна въ ржетѣ си. Слагамъ го на страна и съдамъ на леглото. Кучето се притиска до колънетѣ ми.

— Дайте ми чаша вода, бабо Шомакеръ, — казвамъ азъ, — и легнете си.

* * *

Обаче азъ не си лъгамъ, ами оставамъ завить съ одъялото до масата. Лампата оставямъ да гори.

Така седа дълго, мълчаливо, съ блуждающъ погледъ, както само войници могатъ да седатъ, когато сѫ сами. Следъ нѣкое време ставамъ беспокоенъ и имамъ чувството, като че ли още нѣкой е въ стаята. Усъщамъ, безъ да се мръдна, какъ бавно се връща пакъ погледътъ и зрението въ моите очи. Когато издигамъ малко клепките си, забелязвамъ, че седа точно срещу огледалото, което виси надъ малкия омивалникъ. Отъ малко кривото му стъкло ме гледа едно лице съ сънки и черни очни кухини. Моето лице.

Ставамъ, свалямъ огледалото и го поставямъ въ кюшето, съ стъклото къмъ стената.

* * *

Съмнало е. Отивамъ въ класъ. Малките седатъ съ скръстени ръце. Въ голѣмите имъ очи е все още цѣлото плахо очудване на детските години. Тѣ ме гледатъ тѣй съ довѣрие и вѣра, — внезапно нѣщо ме удари по сърдцето.

Тукъ стоя азъ предъ васъ, единъ отъ стотѣ хиляди фалирали, на които войната разби всѣка надежда и почти всичката сила, — тукъ стоя предъ васъ и чувствувамъ колко по-живи и свързани съ живота сте вие отъ мене, — тукъ стоя предъ васъ и трѣбва да бѣда вашъ учитель и водачъ. Какво да ви уча? Да ви кажа ли, че въ двадесетъ години ще сте изсущени и осакатени, осакатени въ вашите най-свободни наклонности и притиснати безмилостно на дузини като стока за

проданъ? Да ви разкажа ли, че всичкото образование, всичката култура и всичката наука не е нищо освенъ страшна гавра, докато хората воюватъ въ името на Бога и на човѣчността съ газъ, желѣзо, барутъ и огнь? Какво да ви уча, малки създания, — вие които единствени сте останали чисти въ тия ужасни години?

Какво да ви уча? Да ви кажа ли, какъ се откачать ржчни бомби и какъ се хвърлять срещу хора? Да ви покажа ли какъ се промушва човѣкъ съ щикъ, какъ се пребива съ прикладъ или умъртвява съ лопатка? Да ви покажа ли какъ се насочва цевъта на пушката срещу едно такова непонятно чудо, каквото сѫ човѣшките гърди, съ бѣль дробъ и живо пулсиращо сърдце? Да ви разкажа ли, какво е откъснатъ черепъ, разкъсанъ гръбначенъ мозъкъ, тетанусъ? Да ви опиша ли какъ изглежда пръснатъ мозъкъ, разтрощени кости, изтърсени черва? Да ви покажа ли, какъ стене човѣкъ, раненъ въ корема, какъ хърка ранения въ бѣлия дробъ, какъ свири простреляния въ главата? Повече не знамъ! Повече не съмъ научилъ!

Да ви поведа ли по зелената и сива географическа карта, да ви посоча ли съ пръстъ по нея мястата и да ви кажа ли, че тукъ бѣ убита любовъта? Да ви обясня ли, че книгите, които държите въ ръце, сѫ мрежи, съ които се мамятъ вашите беззлобни души въ храста на фразите и въ телените мрежи на подправените понятия?

Ето, азъ стоя предъ васъ, единъ опетненъ, единъ виновенъ и би трѣбвало да ви моля: останете си, каквото сте, не давайте да се злоупотреби съ топлата свѣтлина на детинството и да се превърне въ пламъкъ на умразата. Около вашиятъ чела витае още лъха на невинността — какъ мога да искамъ да ви уча? Задъ менъ се носятъ още кървавите сѣнки на миналото — какъ да дръзна да влѣза между васъ? Не трѣбва ли първо самъ да стана пакъ човѣкъ?

Чувствувамъ, какъ въ менъ се шири нѣкаква конвулсия, като че ли съмъ камъкъ и трѣбва да се разтроша и разпадна. Бавно падамъ на стола и разбирамъ, че не мога повече да остана тукъ. Опитвамъ се да схвана нѣщо, но не мога. Едва следъ известно време, което ми се струва безкрайно, вцепенението се разсѣйва. Ставамъ. — Деца, — казвамъ съ мжка, — може да си отидете. Днесъ нѣма училище.

Малкитъ ме гледа, като че ли е шега. Азъ кимвамъ съ глава още веднъжъ. — Да, вѣрно е — идете да играете — цѣлъ денъ — идете

да играете въ гората — или съ вашите кучета и котки — утре пакъ ще дойдете.

Тогава тъ хвърлятъ кутиите си въ чантите и се блъскатъ чуруликашки и запъхтъни навънъ.

* * *

Прибирамъ си нѣщата и отивамъ въ съседния чифликъ, за да си взема сбогомъ отъ Вили. Той стои по жилетка до прозореца и упражнява на цигулка пѣсенъта: Презъ май е всичко пакъ ново. На масата е сложена богата вечеря.

— Третата ми днесъ, — заявява той доволенъ, — забелязахъ, че мога да ямъ за запасъ като камила.

Казвамъ му, че довечера ще замина. Вили не обича да, разпитва.
— Да ти кажа ли, Ернстъ, — казва той замислено, — тукъ е скучно, —
върно е — но докато имамъ такава храна — той сочи масата — десетъ
коня не могатъ ме потегли отъ тука.

Съ тѣзи думи изважда сандъче съ бира на бутилки изъ подъ
канапето. Усмихнатъ той ми сочи етикета.

Гледамъ го дълго. — Ахъ, Вили, бихъ искалъ да съмъ като тебе
— му казвамъ азъ.

— Вървамъ, — се усмихва той и отваря една бутилка.

Когато отивамъ на гарата, отъ съседната къща изтичватъ нѣколко
 момиченца съ нацапани уста, съ развѣни ленти въ косите. Тъкмо
 погребали една мъртва къртица и се молили за нея. Сега ми правятъ
 кникове и ми подаватъ ржка. — До виждане, господинъ учителю!

ШЕСТАЯ ЧАСТЬ

I

— Ернстъ, тръбва да поговоря съ тебе, — казва баща ми.

Мога да си представя, какво ще каже. Отъ нѣколко дни той обикаля съ угрожено лице и прави намеци. Но досега все сполучвахъ да му се изпльзна, тъй като рѣдко съмъ дома.

Отиваме въ моята стая. Той сѣда на канапето и гледа кахърно предъ себе си. — Загрижени сме за твоето бѫдеще, Ернстъ.

Изваждамъ кутия съ пури и му я поднасямъ. Лицето му малко се прояснява, защото пуритъ сѫ добри; — получилъ съмъ ги отъ Карлъ, а той не пуши букова шума.

— Наистина ли се отказвашъ отъ учителското си мѣсто? — пита той.

Азъ кимвамъ утвърдително.

— Защо правишъ това?

Свивамъ рамена. Какъ ли да му обясня? Ние сме двама съвсемъ различни човѣка и досега сме се разбирали много добре, само защото въобще никакъ не се бѣхме разбирали.

— А какво ще стане сега? — пита той нататъкъ.

— Каквото и да е, — казвамъ азъ, — нали е все едно.

Той ме гледа уплашено и започва да приказва за една добра, почтена професия, за напредъкъ и мѣсто въ живота. Слушамъ го трогнатъ и отекченъ и си мисля, колко е странно, че тоя човѣкъ на канапето е баща ми, който по-рано решаваше живота ми. Ала той не можеше да ми помогне. Тамъ всѣки подофицеръ бѣше по-силенъ отъ него. Азъ самъ тръбваше да прекарамъ всичко, безразлично бѣше, дали той сѫществуваше или не.

Когато свѣрши, наливамъ му единъ конякъ. — Вижъ, тате, казвамъ азъ и сѣдамъ до него, — ти, може би, имашъ право. Ала азъ се научихъ да живѣя въ нѣкаква дупка въ земята, да се храня съ корички хлѣбъ и съ една рѣдка чорба. Доволенъ бивахъ, когато не се стреляше. Една стара барака ми се струваше вече луксъ, а сламеникъ въ почивната станция бѣше за менъ рай. Тогава тръбва да разберешъ, че

за сега ми стига само факта, че живѣя и че не се стреля вече. Малкото храна и питие, що ми трѣбва, все ще изкарамъ нѣкакъ си, а за всичко друго имамъ още време.

— Да, но, — възразява той, — това не е животъ, така безъ цѣль...

— Зависи, — казвамъ азъ, — споредъ менъ не е животъ, ако после мога да кажа, че тридесетъ години наредъ съмъ ходилъ всѣки денъ въ сѫщото училище или въ сѫщата канцелария.

Очуденъ той отговаря: — Азъ отъ двадесетъ години ходя въ картонената фабрика и все пакъ стигнахъ до тамъ, че съмъ вече самостоятеленъ майсторъ.

— Азъ не искамъ до нищо да стигна, тате, искамъ само да живѣя.

— Азъ живѣхъ честно, — казва той съ известна гордость, — не напразно ме избраха за членъ на занаятчийската камара.

— Бѣди доволенъ, че ти е било така просто наредено, — отвръщамъ азъ.

— Но нали трѣбва да станешъ нѣщо? — се вайка той.

— За сега мога да работя въ магазина на единъ другаръ отъ войната, той ми предложи самъ, — казвамъ азъ, за да го успокоя, — тамъ ще изкарвамъ, колкото ми трѣбва.

Той клати глава. — И зарадъ това се отказвашъ отъ хубавото чиновническо място?

— Не веднѣжъ е трѣбвало да се отказвамъ отъ нѣщо, тате.

Той угрежено смучи пурата си. — А ти дори щѣше да имашъ право на пенсия!

— Ахъ, — казвамъ азъ, — кой отъ насъ войницитѣ ще доживѣ до шестдесетъ години? Толкова много сме прекарали, то после ще се покаже. Сигурно ще измремъ по-рано. Съ най-добрата воля не мога да си представя, не ще стана на шестдесетъ години. Толкова много видѣхъ да мратъ на по двадесетъ.

Пуша замислено и разглеждамъ баща си. Все още чувствувамъ, че ми е баща, обаче той е освенъ това и единъ миль, възстаръ човѣкъ, предпазливъ и педантъ, чиито възгледи вече нѣматъ значение за мене. Мога да си представя какъвъ щѣше да е на фронта; би трѣбвало все да го следятъ, а подофицеръ никога не би станалъ.

* * *

Посещавамъ Лудвигъ. Той седи затрупанъ съ книги и брошури. Искамъ да говоря съ него за много нѣща, които ми тежатъ на сърдцето, защото чувствувамъ, че той може би, би могълъ да ми покаже единъ пжть. Обаче той самият е днесъ беспокоенъ и възбуденъ. Говоримъ известно време незначителни работи, после той казва: — Сега трѣба да отида при лѣкаря.

— Все още зарадъ дизентерията ли? — питамъ азъ.

— Не, за друго.

— Какво ти е, Лудвигъ? — питамъ азъ очуденъ. Той мълчи. Устнитъ му треперятъ. После казва:

— И азъ не знамъ.

— Да дойда ли съ тебе? И безъ това нѣмамъ работа...

Той си търси фуражката. — Да, ела!

По пжтя той ме поглежда крадешкомъ отъ страна, и е странно униль и мълчаливъ. Завиваме по Линденщрасе и влизаме въ една кжща, която има малка, мизерна градинка съ храсти отпредъ. Чета бѣлата емайлова фирма на вратата: Д-ръ мед. Фридрихъ Шулцъ, специалистъ по кожни и венерически болести, и се спиратъ. — Какво има, Лудвигъ?

Той ме гледа побледнѣлъ. — Още нищо, Ернстъ. Имахъ веднъжъ единъ такъвъ отокъ. А сега пакъ се появи.

— Ако е само това, Лудвигъ, — казвамъ азъ облекченъ, — какви пжпки съмъ ималъ и циреи! Като детска глава. Това е отъ калпавата храна.

Звѣнимъ. Една сестра въ бѣли дрехи ни отваря. И двамата сме страшно смутени и съ зачервени лица влизаме въ чакалнята. Тукъ сме слава Богу сами. Купъ броеве отъ списанието „Вохе“ лежатъ на масата. Прелистваме ги. Тѣ сѫ доста стари. Още отъ Брестъ-Литовскиятъ миръ.

Влиза лѣкарътъ. Очилата му блестятъ. Вратата къмъ кабинета му е полу-отворена. Вижда се единъ столъ отъ никелови тржби и кожа, много практиченъ, но мжчителенъ.

Смѣшно, че толкова много лѣкари обичатъ да се отнасятъ къмъ пациентите си като къмъ малки деца. При зжболѣкарите това дори влиза въ науката имъ, но и този сортъ тутка изглежда че е такъвъ.

— Е, господинъ Брайеръ, — се закача очилатата змия, — ще трѣба да се сприятелимъ за въ бждеще.

Лудвигъ стои като призракъ и прегльща. — Не е ли...

Лъкарът кима на сърдчително. — Да, пробата отъ кръвта се върна. Положителна. Сега тръбва здраво да погнемъ тия приятели.

— Положителна, — заеква Лудвигъ, — значи...

— Да, — отговаря лъкарът, — тръбва да започнемъ едно малко лъкуване.

— Значи, имамъ сифилисъ?...

— Да.

Муха бръмчи презъ стаята и се бълска о прозореца. Времето спира. Задушливъ лепне въздуха между стените. Свѣта се е промѣнила. Единъ ужасенъ страхъ се е превърналъ въ ужасна сигурностъ.

— Не може ли да е грѣшка? — пита Лудвигъ, — не може ли да се направи втора проба?

Лъкарът клати глава. — По-добре е веднага да се почне лъчението. Стадиятъ е секундеренъ.

Лудвигъ прегльща. — Излѣчимо ли е?

Докторът се оживява. Лицето му дори сияе отъ довѣрие. — Ама, разбира се. Ето тѣзи тржички, половинъ година най-напредъ да се впрѣсква. После ще видимъ. Може би нѣма да има вече нужда отъ нищо. Луесъ е днесъ изцѣримъ.

Луесъ — отвратителна дума, която звучи, сякашъ е нѣкаква тѣнка, черна змия.

— На войната ли се заразихте? — пита доктора. Лудвигъ кимва утвѣрдително.

— Защо не сте се лъкували веднага?

— Не знаехъ, какво е. По-рано никога не ни бѣха казвали нищо за тия работи. Па и то се появи много по-късно и изглеждаше безопасно. После отъ само себе си изчезна.

Докторът клати глава. — Да, това е опаката страна на медала, — казва той повърхностно.

Най ми се иска да го бѣсна съ единъ столь по главата. Какво знае той за насъ? Знае ли, какво е на човѣка, когато му даватъ три дена отпусъкъ, за да отиде въ Брюксель, когато, измѣкналь се изъ гранатнитѣ ями, изъ каль, кръвь и ужасъ, пристигне съ вечерния влакъ въ градъ съ улици, фенери, освѣтени магазини и жени, съ хубави стаи въ хотела, бѣли вани, въ които можешъ да се плѣскашъ и поливашъ съ вода, да

смъкнешъ отъ себе си всичката мръсотия, съ тиха музика, тераси и хладно тежко вино? Какво знае тоя тука за магията на синия вечеренъ полумракъ въ такъвъ единъ бѣгъль, кратъкъ мигъ между ужасъ и ужасъ? Като че ли за мигъ се продиратъ облаците и живота надава викъ въ късата пауза между смърть и смърть. Кой знае дали, следъ нѣколко дена само, нѣма да увиснешъ съ раздробени кости въ телените мрежи, да ревешъ, да умирашъ отъ жажда и да се мъчишъ звѣрски, докато пукнешъ... Още една глѣтка отъ тежкото вино, още единъ дѣхъ, още единъ погледъ въ тоя недействителенъ свѣтъ отъ бои, които се преливатъ, отъ мечти, отъ жени, отъ възбуденъ шепотъ и думи, при които кръвта става черенъ фонтанъ, при които години на каль, бѣсъ и безнадеждност се стопяватъ и ставатъ сладка, пъюща вихрушка отъ спомени и надежди. Утре смъртъта пакъ ще бушува около тебе съ снаряди, ржчни бомби, пламъкопрѣскачки, кръвъ и опустошение; — но днесъ е още тука тази мека, гладка кожа; тя ухае и зове като самиятъ животъ, тя мами непонятно... замайващи сѣнки, меки, топли ржце... нѣщо шумоли като коприна, блѣска... небето гори... кой мисли, че въ този примамливъ шепотъ, това благоухане, тази кожа може да лежи скрита, дебнейки, чакайки, вардейки те, болестъта? Кой знае и кой иска да знае това, кой изобщо мисли за по-нататъкъ отъ днесъ? — утре, може би, всичко е свършено... Проклета война, която ни научи да виждаме и вземаме само момента.

— А сега? — питаш Лудвигъ.

— Да почнемъ, колкото може по-скоро.

— Тогава още сега, — казва Лудвигъ спокойно и влиза съ лѣкаря въ кабинета му.

Азъ оставамъ въ чакалната и разрѣзвамъ нѣколко броя отъ списанието, което е пълно съ паради, победи и силни слова на опиянени отъ войната пастори.

Лудвигъ се връща. Шепна му: — Иди и при другъ лѣкарь, този тукъ сигурно нищо не разбира. Нѣма понятие. — Той прави уморенъ жестъ и ние мълчаливо слизаме по стълбитѣ. Долу той внезапно ми казва съ отвѣрнато на страна лице: — Довиждане тогава...

Азъ дигамъ очи. Той се облѣга на перилата и конвултивно стиска ржце въ джобовете си.

— Какво има? — питамъ уплашено.

— Ще си вървя, — отговаря той.

— Тогава подай ми поне ржка, — казвамъ азъ очуденъ. Съ разтреперани уста той отвръща: — Сега навѣрно нѣма да искашъ да се докосвашъ до мене, като...

Плахъ и слабъ стои той до стълбата, сѫщо така както се облѣгаше винаги на прѣстъта предъ окопа, съ печално лице и сведени очи... Ахъ Лудвигъ, Лудвигъ, какво правя тия тукъ съ насъ — азъ да не се докосна до тебе, ти глупчо, ти глупако, ето на, хващамъ те, сто пжти те хващамъ, докосвамъ се до тебе... нѣщо като че ли ме тласка, ахъ проклятие, сега се разплаквамъ дори, азъ диването... хващамъ го за раменетѣ, притискамъ го до себе си и чувствувамъ, какъ трепери... — Ахъ, Лудвигъ, това сѫ само глупости, може би и азъ съмъ боленъ, мълчи сега, онзи очилатия горе всичко ще оправи... — и той трепери и трепери, а азъ го стискамъ здраво.

II

За следъ обѣдъ въ града сѫ разгласени демонстрации. Отъ месеци насамъ ценитѣ се повишаватъ и скжпотията и лишенията сѫ по-голѣми отколкото презъ войната. Заплатитѣ не стигатъ да се набави и най-нуждното; дори и когато има пари, човѣкъ често неможе да купи нищо съ тѣхъ. Появяватъ се обаче все повече питейни и танцуvalни заведения, все повече се засилва спекулата и измамата.

Единични групи стачкуващи работници минаватъ презъ улицитѣ. Понѣкога ставатъ метежи. Говори се, че въ казармитѣ се събирала войска. Обаче още нищо не се вижда.

Разнасятъ се викове ура и долу. На единъ жгъль говори нѣкой. Обаче после всичко внезапно затихва...

Бавно се задава едно шествие отъ хора въ избѣлѣли бойни униформи. То е съставено отъ групи, все по четири на редъ. Отпредъ носятъ голѣми бѣли дѣски съ надписи: Де остава благодарността на отечеството? — Сакатитѣ отъ войната гладуватъ!

Едноржки носятъ тѣзи надписи. Тѣ често се обрѣщатъ, за да видятъ, дали шествието ги следва. Защото тѣ сѫ най-бѣрзитѣ.

Следъ тѣхъ идатъ хора съ овчарски кучета на кжси кожени кaiши. Животнитѣ носятъ на врата си червения кръстъ на слѣпите. Тѣ вървятъ внимателно до своите господари. Спре ли шествието, тѣ веднага сѣдатъ, и слѣпите се спиратъ. Понѣкога се впускатъ отъ улицата, джавкайки и въртейки опашки, кучета въ шествието да играятъ съ тѣхъ. Тѣ обаче само свеждатъ глава и не обрѣщатъ внимание на душенето и лая. Ушитѣ имъ сѫ наистина изпънати, внимателно наострени, очитѣ живи; обаче тѣ ходятъ, като че ли вече никога нѣма да тичатъ и скачатъ; като че ли разбиратъ, защо сѫ тука. Тѣ се различаватъ отъ своите другари като милосердни сестри отъ весели селски момичета. Па и другите кучета, не се опитватъ много; следъ нѣколко минути тѣ се отказватъ и си тръгватъ бѣрзо, изглежда като че ли бѣгатъ отъ нѣщо. Само едно грамадно месарско куче стои още, съ широко разкрачени крака, и лае бавно, дѣлбоко и жаловито, докато шествието го отмине.

Странно е, — тъзи хора със ослъпъли вследствие на ранитъ си; затова се движатъ другояче, а не като слъпородени. Тъй със по-буини и същевременно по-предпазливи във жестоветъ, които още нъматъ сигурността на много тъмни години. Вътъхъ още живѣе спомена за бои, небе, земя и сумракъ. Тъй още се движатъ така, като че ли иматъ очи, неволно дигатъ и обръщатъ главитъ си, за да погледнатъ тогова, който говори сътъхъ. Нѣкой носятъ черни клапи или превръзки на очите си, повечето обаче нъматъ нищо, сякашъ така със малко по-близо до боитъ и свѣтлината. Бледната вечерна заря блести задъ наведенитъ имъ глави. Вътъхнитъ се запалватъ първите лампи. Тъй обаче едва усъщатъ меката и нѣжна вечерна свѣтлина по челата си; — сътъхъ грубитъ си ботуши тъй вървятъ бавно презъ вѣчния мракъ, който се е простналь като облакъ около тъхъ, и упорито и тежко тъхнитъ мисли се качватъ и слизатъ по нищожнитъ цифри, които трѣбва, а немогатъ да съзатъ хлѣбъ, прехрана и животъ. Лениво се движатъ гладъ и нужда въ угасналитъ камери на тъхния мозъкъ. Безпомощни и пълни съ глухъ страхъ тъй усъщатъ тази близостъ и все пакъ немогатъ да ги видятъ, немогатъ да направятъ нищо противъ онѣзи, освенъ да вървятъ по много заедно бавно презъ улицитъ, да издигатъ съ нѣма болка мъртвите си лица отъ мрака къмъ свѣтлината, къмъ ония, които още могатъ да виждатъ, да видятъ.

Задъ слѣпитъ идатъ едноокитъ, разкъсанитъ лица на раненитъ въ главата, криви, подути уста, глави безъ носове и безъ долни челюсти, нѣкога цѣлото лице само единъ голъмъ белегъ, само съ две три дупки тамъ дето по-рано със били устата и носа. Надъ това опустошение обаче тихи, човѣшки очи, които питатъ...

Следъ тъхъ дългите редици на инвалиди съ отрѣзани крака. Мнозина иматъ вече изкуствени крака, които се отхвърлятъ на косо напредъ и скърцатъ, като стжпватъ по каменната настилка, сякашъ цѣлиятъ човѣкъ е изкуственъ, отъ желѣзо и скоби.

После идатъ тѣзи, дето треператъ. Рѣзятъ имъ, главитъ имъ, дрехитъ имъ, тѣлата имъ се тресатъ, като че ли все още треператъ отъ ужасъ. Тъй не могатъ да спратъ това, волята имъ е вече изгасната, мускулитъ и нервите със се възбудили противъ мозъка, очите съ станали тѣжи и безсилни.

Еднооки и едноръкими тикатъ въ малки трѣстени колички съ мушамени покривки тежко раненитъ, които могатъ още да живѣятъ

само въ такива колички. Помежду тъхъ нѣколко теглятъ една плоска кола, съ каквато си служатъ дърводѣлцитѣ, за да пренасятъ легла или мъртвешки ковчези. На нея седи единъ трупъ. Краката му липсватъ цѣлитѣ. Това е тѣлото на единъ едъръ, силенъ мжжъ и нищо повече. Той има широка, яка шия, широко, добро лице съ буйни мустаци. Можелъ е да бѫде преносвачъ на мебели. До него стои единъ надпись съ разкривени букви, които навѣрно самъ е написалъ: „И азъ по бихъ искалъ да ходя, другари“. Съ сериозно лице седи той, само понѣкога се подпира на ржцетѣ си и се мѣсти, за да седне другояче.

Шествието минава бавно презъ улицитѣ. Дето премине, всичко утихва. Веднѣжъ, на жгъла на Хакенщрасе трѣбаше да се спре доста дѣлго. Тамъ се прави новъ танцуваленъ локаль, и улицата е задръстена отъ купове пѣськъ, цементови коли и скели. Между скелитѣ надъ вратата вече грѣе въ червени букви: „Астория диле — питейно заведение“. Колата съ трупа стои тѣкмо подъ него и чака, докато отмѣстятъ нѣколко желѣзни прѣчки. Тѣмната жарь на фирмата го облива и обагря лицето, което гледа мѣлчаливо, мрачно червено, като че ли се издува отъ нѣкаква страшна страсть и ще се прѣсне ей сега въ ужасенъ викъ.

После обаче шествието отминава и лицето е пакъ само лице на преносвачъ на мобили, бледо въ бледната вечеръ; то се усмихва благодарно, когато единъ другаръ му пъха цигара между устнитѣ. Тихо минаватъ групите презъ улицитѣ, безъ викове, безъ бунтуване, примирени, само една жалба, никакво обвинение — тѣ знаятъ: който вече не може да стреля, не може да очаква много помощъ. Тѣ ще отидатъ до общината и ще стоятъ малко тамъ, нѣкой секретаръ ще имъ говори нѣщо, после ще се прѣснатъ и по отдѣлно ще се върнатъ въ своите стаи, въ тѣсните си жилища, при бледните си деца и сивата мизерия, — безъ много надежда — пленници на сѫдба, която други запалиха за тѣхъ.

* * *

Колкото по-късно става, толкова по-безпокоенъ става града. Вървя съ Албертъ изъ улицитѣ. На всѣки жгъль стоятъ групи хора.

Слухове прелитатъ насамъ нататъкъ. Войската се била вече сблъскала съ едно шествие на демонстранти — работници.

Отъ къмъ черквата Св. Мария изпукватъ внезапно пушки, първо отдѣлно, после цѣль залпъ. Албертъ и азъ се поглеждаме, после се отправяме, безъ да кажемъ ни дума, по посока на изстрелитъ.

Все повече хора тичатъ насреща ни. — Вземайте оржжие; проклетата шайка стреля! — викатъ тѣ. Ние тръгваме по-бързо. Промъкваме се между групите, бутаме се нататъкъ, сега тичаме, нѣкаква остра, опасна възбуда ни тласка напредъ. Пъхтимъ. Пукането се засилва. — Лудвигъ! — викамъ азъ.

Той тича до нась. Устнитъ му сѫ стиснати, челюститъ издадени, очитъ студени и напрегнати — той има пакъ лицето отъ окопа. Албертъ сѫщо. Азъ сѫщо. Ние тичаме подиръ пущечнитъ изстrelи като подиръ нѣкакъвъ сигналъ, който страшно ни дърпа нататъкъ.

Кряскайки тълпата отстѫпва предъ нась. Ние се бълскаме презъ нея. Жени сѫ си закрили очитъ съ престилкитъ и бѣгатъ. Единъ ревъ на яростъ се издига. Отнасятъ единъ раненъ.

Дохождаме до пазаря. Тамъ войската се е настанила до кметството. Стоманенитъ каски блестятъ унило. Предъ стълбата стои картечица, готова за стрелба. Площада е празенъ; — само по улицитъ, които излизатъ отъ него, се трупатъ хора. Безумно би било да дойдатъ по-напредъ. Картечицата господствува надъ площада.

Обаче единъ излиза напредъ, съвсемъ самъ. Задъ него избликва тълпата отъ улицитъ като изъ маркучи, клокочи покрай кжитъ и се струпва на черенъ купъ.

Човѣкътъ обаче е много по-напредъ. На срѣдата на площада той излиза изъ сѣнката, която хвърля черквата, на свѣтло. Единъ ясенъ, остьръ гласъ извиква: — Назадъ!

Човѣкътъ издига ржце. Месецътъ е тѣй силенъ, че въ тѣмното отверстие на устата се вижда какъ блестятъ бѣли зѣбитъ му, когато захваща да говори. — Другари... — Става тихо.

Гласътъ му е самъ между черквата, масива на кметството и сѣнката, самъ на площада като нѣкакъвъ гълъбъ, който се мѣта насамъ нататъкъ. — Другари, хвърлете оржжието! Ще стреляте ли върху вашите братя? Хвърлете оржжието и елате при нась!

Никога месеца не е бивалъ тѣй ясенъ. Униформитъ по стълбата на кметството сѫ като тебеширъ. Прозорците блестятъ. Освѣтената

половина на черковната кула е огледало отъ зелена коприна. Каменните рицари до вратата изпъкватъ съ своите каски и наличници блестейки изъ засънената стена.

— Назадъ или ще стреляме! — се разнася пакъ студено предишната заповѣдь. Азъ поглеждамъ къмъ Албертъ и Лудвигъ. Това бѣше нашиятъ ротенъ! Това бѣше гласа на Хель! Нѣкакво напрежение ме обхваща и души, като че ли ще гледамъ нѣкакво смъртно наказание. Знамъ: Хель ще стреля.

Тъмната човѣшка маса се движи въ сѣнката на кжитѣ, тя се колебае и мърмори. Минава цѣла вѣчностъ. После двама войници съ пушки се отдѣлятъ отъ групата и отиватъ къмъ оногова въ срѣдата. Струва ни се, че трае безкрайно дѣлго, докато се приближатъ, сякашъ тъпчатъ въ сива тиня все на сѫщото място — тѣ сѫ нѣкакви лѣскави кукли отъ платъ съ готови за стрелба, наведени пушки. Човѣкътъ ги очаква спокойно. Когато сѫ вече близо, той казва пакъ: — Другари!...

Тѣ го улавятъ подъ мишниците и го дѣрпатъ напредъ. Той не се противи. Тѣ го теглятъ тѣй бѣрже, че той се препъва. Тогава отзадъ се надаватъ викове, масата се раздвижва, отъ една улица напредватъ бавно, неправилно. Ясниятъ гласъ командува: — Бѣрзо го доведете назадъ. Ще стрелямъ!

Единъ залпъ въ вѣздуха. Човѣкътъ внезапно се отскубва, ала не се спасява, а тича напрѣко къмъ картечицата. — Не стреляйте, другари!

Още не е станало нищо, ала когато тѣлпата вижда човѣка да тича нататъкъ безъ оржжие, тя сѫщо мрѣдва напредъ. Единъ тѣсенъ клинъ отъ нея се люшка като вѣлна надлѣжъ край черквата. Въ следния мигъ надъ площада прелетява команда, грѣмливо се отразява тракането на картечицата отъ кжитѣ и свирейки и пукайки се чукатъ крушумитѣ по каменната настилка.

Ние се хвѣрлихме съ свѣткавична бѣрзина задъ издадината на една кжща. Сковаващъ, подъль страхъ ме обзе въ първия мигъ, съвсемъ различенъ отъ онзи на фронта. После той се преврѣща въ яростъ. Видѣхъ човѣка, какъ се обѣрна и падна вѣзнакъ. Предпазливо надничамъ отъ кюшето. Сега той тѣкмо се опитва пакъ да се изправи, но не му се удава. Рѣзетѣ бавно се подкосяватъ, главата клюмва и, сякашъ е безкрайно уморено, тѣлото се плѣзва по камъните. — Тогава

се развързва възелът въ гърлото ми. — Не! — крещя азъ. — Не! — пронизителният викъ се запира между стените на къщите.

Сега усещамъ, че нѣкой ме бутва на страна. Лудвигъ Брайеръ става и отива през площада къмъ тъмната купчинка смъртъ.

— Лудвигъ! — викамъ азъ.

Ала той отива по-нататъкъ — по-нататъкъ. Ужасенъ гледамъ следъ него.

— Назадъ! — иде команда отъ стълбата на кметството.

Лудвигъ спира за моментъ. — Продължавайте да стреляте, поручикъ Хель! — вика той къмъ кметството. После отива напредъ и се навежда къмъ лежащиятъ на земята.

Виждаме, че единъ офицеръ слиза отъ стълбата. Безъ да знаемъ какъ, ние внезапно стоимъ до Лудвигъ и очакваме идващия, който носи като оръжие само бастунъ. Той не се поколебава нито мигъ, макаръ че ние сме сега трима и бихме могли, ако искахме, да го отвлѣчемъ, защото войницитъ му нѣма да смѣятъ да стрелятъ сега, отъ страхъ да не го ударятъ.

Лудвигъ се изправя. — Поздравлявамъ ви, поручикъ Хель. Човѣкътъ е мъртвъ.

Ивица кръвъ тече изподъ дрехата на мъртвия въ браздите между камъните на настилката. До дѣсната ръка, която се подава, тънка и жълта, изъ ржава, се образува локва кръвъ, и се отразява черна въ лунната свѣтлина.

— Брайеръ — казва Хель.

— Знаете ли, кой е? — пита Лудвигъ.

Хель го поглежда и клати глава.

— Макъсъ Вайль.

— Азъ искахъ да го оставя да побѣгне — казва Хель следъ малко, почти замисленъ.

— Мъртвъ е — отговаря Лудвигъ.

Хель свива рамене.

— Той бѣше нашъ другаръ — продължава Лудвигъ.

Хель не отговаря.

Лудвигъ го гледа студено. — Хубавъ занаятъ!

Сега Хель се раздвижва. — Не е тамъ работата, — казва той, — само целта — спокойствие и редъ.

— Цель — отвръща Лудвигъ презрително. — Отъ кога сте почнали да се извинявате? Цель! Тръбва ви занятие — това е всичко. Оттеглете хората си, за да не се стреля повече!

Хель прави нетърпеливо движение. — Хората ми ще останатъ. Ако се оттеглятъ, утре ще ги нападне десеторна тълпа. Вие самъ знаете това. Следъ петъ минути ще заема изходите на всички улици. До тогава имате време да отнесете мъртвия.

— Хващайте! — ни казва Лудвигъ. После се обръща още веднъжъ къмъ Хель. — Ако се оттеглите сега, никой нъма да ви нападне. Ако останете, ще има още мъртви. Чрезъ васъ. Знаете ли това?

— Знамъ — отговаря Хель студено.

Една секунда стоимъ още срещу него. Хель ни изглежда по редъ. Моментътъ е страненъ. Нѣщо се счупва.

После ние взимаме отпуснатото тѣло на Максъ Вайль и го отнасяме. Улицитъ сѫ пакъ пълни съ хора. Когато идемъ, ни се отговаря широкъ пжть. Викове прелитатъ: — Кучета! Кървава полиция! Убийци! — Отъ гърба на Максъ Вайль капе кръвъ.

Занасяме го въ най-близката кжща. Това е холандския танцуvalенъ локаль. Нѣколко санитари вече превързватъ двама души, които лежатъ на паркета. Една жена съ окървавена престилка стене и постоянно иска да си върви въ кжщи. Съ мжка я задържатъ, докато намѣрятъ носилка и дойде лѣкаръ. Тя е ранена въ корема. До нея лежи мжжъ, облѣченъ въ старата си войнишка куртка. Дветъ му колѣне сѫ пробити. Жена му колѣничи до него и плаче: — Той нищо не е направиль! Само минаваше отъ тамъ! Азъ само му носѣхъ яденето! — Тя показва сивата емайлова тенджера съ дръжки. — Само яденето му...

Танцувачкитъ сѫ се свили въ едно кюше. Съдържателя на локала тича възбуденъ насамъ нататъкъ и пита, дали не може да занесатъ раненитъ другаде. Неговото заведение ще бѫде съсирано, ако се разчуе това. Никой гостъ нѣма вече да иска да танцува. Антонъ Демуръ въ знатната си портиерска униформа носи шише конякъ и го държи до устата на ранения. Съдържательтъ гледа ужасенъ и му прави знаци, обаче Антонъ не се смущава. — Вѣрвашъ ли, че ще ми спасятъ краката? — пита ранениятъ. — Азъ съмъ шофьоръ.

Пристигатъ носилкитѣ. Вънъ пакъ пукатъ пушки. Ние скачаме. Чува се крѣсъкъ и дрѣнкане на стѣкла. Тичаме навънъ. — Къртете калдаръма! — вика единъ и забива мотика въ камънитѣ. Отгоре хвѣрлятъ дюшеци, столове, една детска количка. Отъ площада блѣсватъ изстrelи. Отъ покривитѣ сега сѫщо пuka.

— Гасете фенера! — Единъ изкача напредъ и замѣрва съ тухла. Веднага е тѣмно. — Козоле! — вика Албертъ. Той е. Валентинъ е при него. Изстрелитѣ като нѣкаквъ водовърteжъ привлѣкоха всички насамъ. — Насамъ, Ернстъ, Лудвигъ, Албертъ! — реве Козоле — тия свини стрелятъ върху жени!

Ние стоимъ въ вратитѣ на кжцитѣ, изстrelи свирятъ, хора крѣщятъ, ние сме затрупани, увлѣчени, смазани, бѣсни отъ яростъ. Кръвъ пръска по настилката на улицитѣ, ние сме пакъ войници, пакъ ни е обзело, трещейки и бушувайки, предишното, войната бѣснѣе надъ насъ, между насъ, въ насъ — свършено е всичко, другарството надупчено съ картечници, войници стрелятъ срещу войници, другари срещу другари, свършено, свършено.

III

Адолфъ Бетке си продаде къщата и се пресели въ града.

Когато прие жена си пакъ при себе си, отначало всичко вървѣше известно време добре. Той си вършеше работата, тя своята, изглеждаше като че ли всичко ще тръгне пакъ на редъ.

Но селото започна да шушука. Когато жената минаваше вечеръ по улицата, подвикваха задъ нея; — момчета които я срѣщаха, се смѣеха нахално въ лицето ѝ — жени си отърсваха — съ явенъ жестъ — политѣ. Жената не казваше нищо, но чезнѣше и ставаше все по-бледа.

Същото бѣше и съ Адолфъ. Влѣзѣше ли въ кръчма, разговорѣтъ занѣмяваше — отидѣше ли нейде на гости, посрѣщаше го смутено мълчание; — постепенно се решаваха да зададатъ нѣкой прикрить въпросъ; — въ кръчмата просташки намеци, а понѣкога задъ гърба му избухваше подигравателъ смѣхъ. Той незнеше, какво да прави; защото за какво трѣбваше да дава смѣтка на цѣлото село зарадъ нѣщо, което бѣ само негова работа и което дори и свещеникътъ не разбираще? Този го гледаше намусено презъ очилата си, когато Адолфъ минѣше край него. Това измъчваше Адолфъ, обаче той никога не говорѣше съ жена си за тази работа.

Така тѣ живѣха известно време заедно, до като глутницата единъ денъ пакъ се осмѣли да се покаже и на жената извикаха нѣщо въ присъствието на Адолфъ. Адолфъ подскочи. Обаче тя сложи ръката си, на неговата. — Остави ги, тѣ тѣй често правятъ това, че съвсемъ вече не ги чувамъ.

— Често? — Изведнѣжъ той разбра, защо бѣше станала толкова мълчалива. Разяренъ той скочи, за да хване единъ, отъ викащитѣ. Обаче тѣ изчезнаха задъ сплотенитѣ гърбове на своитѣ другари.

Тѣ си отидоха въ къщи и си легнаха мълчаливо. Адолфъ гледаше втренчено предъ себе си. Тогава чу нѣкакъвъ тихъ, сподавенъ звукъ. Жената плачеше подъ завивката си. Може би, често бѣ лежала така, докато той спѣше. — Успокой се, Мария, — каза той тихо, — колкото и да приказватъ. — Ала тя продължаваше да плаче.

Той се чувствуваше безпомощен и самъ. Тъмнината стоеше враждебно подъ прозорците, дърветата шумолъха като стари клюкарки. Предпазливо той сложи ржката си на рамото на жена си. Тя го погледна, а лицето й бъше облъно съ сълзи. — Адолфъ, пустни ме да си отида, тогава ще престанатъ...

Тя стана, свѣщта още горѣше, сънката й се люшкаше презъ стаята, плъзна се по стените, едра и грамадна, а тя бъше малка и слаба спрямо нея въ слабата свѣтлина. Тя седна на ржба на леглото, посегна за чорапите и блузата си. Странна и гигантска, и сънката посегна, като нѣкаква безмълвна сѫдба, която се бѣ вмъкнала, следъ като бѣ дебнала вънъ въ мрака, презъ прозорците, и сега хилейки се изкривено, разтеглено и подигравателно, повтаряше всичкитѣ й движения. Ето, ей сега ще нападне своята плячка и ще я извлѣче навънъ въ мрака и фученето.

Адолфъ скочи и дръпна бѣлитѣ батистени пердeta предъ прозорците, като че ли искаше да прегради така низката стая срещу нощта, която гледаше съ алчни кукумявчи очи презъ черните четвърти дупки.

Жената вече си бъше нахлула чорапите и посегна за елечето си. Но Адолфъ бъше вече до нея. — Мария... Тя дигна очи и отпусна ржце. Елечето й падна на земята. Адолфъ видѣ мжката въ очите й, мжката на една тварь, на едно бито животно, цѣлата безкрайна мжка на ония, които немогатъ да се бранятъ. Той хвана жената за раменетѣ. Колко бъше мека и топла, какъ можеха само да хвърлятъ камъни по нея? Нѣмаха ли тѣ и двамата добрата воля? Защо ги гонѣха и преследваха тъй безмилостно? Той я дръпна къмъ себе си, тя отстъпчи, сложи ржце около шията му и глава на гърдите му. Така стояха тѣ, мръзнейки въ нощните си ризи, чувствуваха се единъ другъ, искаха да се избавятъ единия чрезъ топлината на другия, сгущиха се единъ до другъ на края на леглото, приказваха малко, и когато сънките пакъ затрепераха предъ тѣхъ по стената, защото фитилът на свѣщта се бъше изкривилъ и пламъкът загасваше, Адолфъ съ едно нѣжно движение дръпна жена си пакъ въ леглото, а това значеше: ние ще останемъ заедно, ще се опитаме пакъ — и той каза: — Ще се махнемъ отъ тука, Мария. — Това бѣ изхода.

— Да, Адолфъ, да се махнемъ! — Тя се хвърли къмъ него и заплака сега съ гласъ. Той я притискаше до себе си и все повтаряше: —

Утре ще потърсимъ купувачъ — още утре. — И въ единъ вихъръ отъ намърения, надежда, яростъ и печаль той я взе, отчаянието стана жарь, докато тя занѣмѣ, плача стана по-слабъ като детски, и най-после замрѣ въ изтощение и спокойно дишане.

Свѣщта бѣше угаснала, сѣнкитѣ ги нѣмаше вече, жената спѣше, обаче Адолфъ лежеше още буденъ въ леглото си и размишляваше. Късно презъ нощта жената се пробуди и усѣти, че е още съ чорапитѣ, които бѣше обула, когато искаше да си тръгне. Тя ги изу и ги поглади, преди да ги сложи на стола до леглото си.

Следъ два дена Адолфъ Бетке продаде кжщата и работилницата си. Малко следъ това той намѣри жилище въ града. Натовариха мебелитѣ. Кучето трѣбаше да оставята тука. Най-тежка обаче бѣше раздѣлата отъ градината. Не бѣше лесно да тръгнешъ така, и Адолфъ не знаеше, какво ще излѣзе отъ всичко това. Жената обаче бѣше покорна и мълчеше.

* * *

Кжщата въ града е влажна и безъ свѣтлина, перилата на стълбата сѫ мръсни, напоени съ миризма отъ кухнята, въздухътъ тежъкъ отъ съседски ежби и непровѣтрени стаи. Работа има малко, време да дѣлбаятъ въ мислитѣ си толкова повече. Двамата не сѫ весели. Като че ли всичко ги бѣ последвало.

Адолфъ се е свилъ въ кухнята и не разбира, че нѣма да стане другояче. Когато вечеръ седатъ единъ срещу други, когато сѫ прочели вестника и е раздигната масата, тогава пакъ се пробужда мжката по кжщата и свѣтъ му се завива да мисли и да се вслушва. Жената си намира работа, тя чисти огнището и когато той каже: — Ела, Мария — тя слага парцалитѣ и сапуна и дохажда, и когато я дръпне кѣмъ себе си и й пошепне, жалькъ и самотенъ: — Пакъ ще тръгне — тогава тя кима, но не казва нищо и не е весела, каквото и да прави. Той не знае, че зависи толкова отъ него, колкото и отъ нея, че тѣ сѫ се раздѣлили вече въ четиритѣ години, когато не бѣха заедно и че единиятъ сега притѣснява другия. Той й се сопва: — Че кажи нѣщо. — Тя се стрѣска и покорно казва нѣщо. Какво ли пѣкъ да каже? Какво става тукъ въ тази кжща, въ нейната кухня — и когато пѣкъ има такова нѣщо между

двама души, че тръбва да говорятъ, тогава тъ немогатъ достатъчно да говорятъ, за да го изгладятъ пакъ. Да се говори е добре, когато отзадъ е щастието, когато леко и живо тече, но за какво сж думитъ, тия промънчиви, пълни съ недоразумение нѣща, какво ще помогнатъ, когато човѣкъ е нещастенъ? Чрезъ тѣхъ става още по-лошо.

Адолфъ следи движенията на жена си и вижда задъ тѣхъ друга, млада, весела, жената на неговитъ спомени, която той не може да забрави. Подозрение блѣсва пакъ и раздразненъ той подхвърля: — Мислишъ все за онзи, а? — И когато тя го поглежда очудено и той вижда, че не е биль правъ, пакъ продължава да чопли: — Така тръбва да е, друга бѣше по-рано. Защо тогава се върна? Да бѣше останала при него!

Него самия го боли при всѣка дума, но кой би мълчалъ зарадъ това! Той продължава да говори, докато жената, спрѣна до мивката, дето не стига свѣтлината пакъ заплаква като дете, което се е изгубило. Ахъ, деца сме всички, загубени, глупави деца и около нашите кѣщи е все ношъ.

Той не изтрайва повече, излиза и тича безцелно изъ улицитъ, стои предъ витринитъ, безъ да вижда нѣщо, тича нататъкъ дето е свѣтло. Електрически трамваи звънятъ, автомобили свирятъ, хора го блѣскатъ, а въ жълтата свѣтлина на фенеритъ стоятъ проститутки. Тѣ си клатятъ задницитъ, улавятъ го подъ ржка; той пита: — Весела ли си? — и тръгва съ тѣхъ, доволенъ да види и чуе друго нѣщо. Но после пакъ стърчи самъ, не му се отива дома, а въ кѣщи би искалъ да се върне; той ходи по кръчмитъ и се напива.

Така го намирамъ и го слушамъ и гледамъ, какъ седи съ мѫтни очи и предъвква думи и пие: Адолфъ Бетке, най-разумния, най-добрия войникъ, най-вѣрния другаръ, който бѣ помогналъ на мнозина и спасилъ толкова много, който бѣ за менъ закрила и утѣха, майка и братъ, когато блѣсваха свѣтилнитъ ракети и нервите се разкъсваха отъ атаката и смъртъта. Единъ до другъ бѣхме спали въ мокритъ подземни ходове, той ме покриваше когато бѣхъ боленъ, можеше всичко, знаеше всѣкою какво да се прави — а сега е увисналъ въ телената мрежа и си разкъсва ржцетъ и лицето, а очите му вече сж се размътили.

— Ахъ, Ернстъ, — казва той съ отчаянъ гласъ, — да бѣхме останали тамъ — щѣхме да сме поне заедно... — Не отговарямъ нищо — гледамъ само ржката си, по която има нѣколко червеникави петна

кръвь. Това е кръвь отъ Вайлъ, който бъ застрелянъ по заповѣдъ на Хель. До тамъ сме стигнали. Пакъ има война, но нѣма вече другарство.

IV

Тяденъ празнува сватбата си съ конската касапница. Предприятието се е развило въ сжцинска златна яма, и Тяденовото чувство къмъ Марийка е порастнало съобразно съ това.

Сутринта брачната двойка се отправя на вънчавка въ чернолакиранъ файтонъ тапициранъ съ бъла коприна, впрегнатъ съ четири коня разбира се, както подобава на предприятие, което печели отъ коне. Вили и Козоле сѫ опредѣлени за свидетели при вънчавката. Вили си купи за този тържественъ случай чифтъ бъли ржавици отъ чистъ памукъ. Това ни струва много трудъ. Най-напредъ Карль трѣбаше да достави нѣколко купона, а следъ това търсихме цѣли два дена; — защото никой магазинъ нѣмаше номера на Вили. Но струваше си труда. Снѣжнобѣлитѣ торби, които той най-сетне докопа, отиватъ много добре на отново боядисаниятъ жакетъ. Тяденъ е въ фракъ, годеницата му въ вънчалната рокля съ шлейфъ и съ миртовъ вѣнецъ.

Точно преди да трѣгнатъ за кметството се случи една неприятност. Козоле идва, вижда Тяденъ въ фракъ и припада отъ смѣхъ. Едва се е малко посъвзель, поглежда отново — и вижда Тяденовите щръкнали уши да лъщятъ надъ високата яка, и се разсмива отново. Невъзможно му е да се сдѣржи; той ще се разсмѣе всрѣдъ черква и ще развали цѣлата вънчавка; — затова въ последния моментъ азъ трѣбва да го замѣстя като свидетель.

Цѣлата конска касапница е празнично украсена. При входа сѫ поставени цвѣти и млади брези, даже и кланицата има вѣнецъ отъ елхови клончета, върху който Вили прикача табела съ надпись: — Добре дошли.

Разбира се на обѣда нѣма ни кѣсче конско месо; напротивъ най-доброкачествено свинско месо дими въ чинии предъ насъ и е нарѣзано огромно парче телешко печено.

Следъ телешкото Тяденъ си съблича фрака и сваля яката. Това дава възможность на Козоле, отново да се шегува, понеже досега той

не можеше да погледне на страна, безъ опасност да се задуши отъ смѣхъ. Последваме примѣра на Тяденъ, и ето че става много уютно.

Следъ обѣдъ тѣстъ прочита единъ документъ, който прави Тяденъ съпритежателъ на касапницата. Поздравяваме го сърдечно, и Вили внася предпазливо съ бѣлитѣ си ржкавици сватбения ни подаръкъ: месингова табличка съ гарнитура отъ дванадесетъ чаши отъ шлифованъ кристалъ. Освенъ това три шишета конякъ отъ магазина на Карлъ. Тѣстъ е толкова трогнатъ отъ нашия подаръкъ, че предлага на Вили служба като ржководителъ на гостилница. Ималъ намѣрение да отвори насокро такава. Вили решава, да си помисли.

Надвечеръ идва Лудвигъ за малко. По настоятелната молба на Тяденъ той е дошълъ въ униформа, тъй като Тяденъ иска да покаже на новите си роднини, че има за приятель единъ истински подпоручикъ. Лудвигъ си отива скоро. Ние другитѣ стоимъ, докато на масата останатъ само кокали и празни шишета.

* * *

Когато най-сетне излизаме на улицата е вече полунощъ. Албертъ предлага да идемъ за малко въ кафене Грегеръ.

— Тамъ всичко е вече навѣрно затворено, — казва Вили.

— Можемъ да влѣземъ презъ задния входъ, — настоява Албертъ,
— Карлъ знае какъ.

Никой отъ нась нѣма особено желание, обаче Албертъ настоява дотогава, докато най-сетне се съгласяваме. Това ме очудва, понеже другъ пжътъ той е първиятъ, който иска да си върви въ кжщи.

Въпрѣки че отвѣнъ кафенето Грегеръ изглежда тѣмно и тихо, попадаме всрѣдъ голѣмъ шумъ, когато влизаме презъ задниятъ входъ. Грегеръ е локалътъ на гешефттаритѣ, тамъ всѣка нощъ има хора до сутринята.

Една частъ отъ помѣщението се сстои отъ малки кабинки съ червени кадифяни пердета. Това е виненото отдѣление. Писъци и смѣхъ долитатъ отъ тамъ. Вили се ухилва чакъ до ушитѣ. — Частнитѣ публични домове на Грегеръ.

Сѣдаме доста напредъ. Кафенето е препълнено. Въ дѣсно сѫ маситѣ на проститутки. Кждето вирѣятъ сдѣлки, тамъ цѣвти и

жизнената радост. Затова дванадесет жени не съж много за тукъ. Безъ съмнение тъй иматъ и конкуренция. Карль ни показва госпожа Никель, едро, чернооко мургаво женище. Междътъ й е дребенъ оказионенъ гешефтарь, който безъ нея би умрълъ отъ гладъ. Затова тя му помага, като преговаря съ партньорите му по сдѣлките обикновено по единъ часъ въ жилището си.

На всички маси царува възбуждение: шушукатъ, съскатъ, шепнатъ и дигатъ голъмъ шумъ. Хора, облечени въ английски костюми и нови шапки се замъкватъ отъ други съ куртки и безъ яки въ кюшетата, отъ джобовете се вадятъ тайнствено пакетчета и мостри, опитватъ се, отхвърлятъ се, отново ги предлагатъ, появяватъ се бележници, движатъ се моливи, отъ време на време нѣкой изтичва на телефона или навънъ. Подхвърлятъ се думи като вагони, килограми, масло, херинги, сланина, долари, гулдени, акции и числа.

Съвсемъ близо до насъ спорятъ особено разпалено за вагонъ въглища. Карль, обаче, прави презиртелно движение съ ръка. — Всичко това съж въздушни сдѣлки. Единъ е чулъ нѣкъде нѣщо, втори го съобщава по-нататъкъ, трети заинтересува четвърти, тичатъ и важничатъ, обаче почти никога не се крие нѣщо сериозно задъ тия приказки. Това съж само дребни посрѣдници, които съ удоволствие биха пипнали нѣкакъвъ процентъ. Истинските голъми гешефтари правятъ сдѣлките си най-много съ единъ или съ двама посрѣдници, които тъй добре познаватъ. Оня тамъ, дебелиятъ купи вчера два вагона яйца въ Полша. Тъй сега ужъ отиватъ за Холандия, по пътя ще ги деклариратъ другояче и ще се върнатъ после като прѣсни холандски яйца за пие на тройна цена. Тия отпредъ търгуватъ съ кокаинъ; тъй печелятъ, разбира се, извънредно много. Въ лъво седи Дидерихсъ; той търгува само съ сланина. Също износна търговия.

— Заради тия свине ни куркатъ червата — рѣмжи Вили.

— Биха ти куркали и безъ тѣхъ — отговаря Карль. — Миналата седмица държавата продаде десетъ каци масло, защото бѣше вече съвсемъ развалено отъ дългото стоеене. Също така стои въпросътъ и съ житните храни. Барчеръ успѣ да купи преди два-три дена нѣколко товара житни храни за безценица, понеже държавата ги бѣше оставила въ полусрутенъ хамбаръ, дето се бѣха съвсемъ измокрили отъ дъждъ и плесенясиали.

— Какъ се назива този човѣкъ? — питатъ Албертъ.

— Барчеръ. Юлиусъ Барчеръ.

— Често ли идва тукъ?

— Мисля, че идва често, — казва Карлъ, — да не искашъ да правишъ сдѣлки съ него?

Албертъ клати глава. — Има ли много пари?

— Червивъ е съ пари — отговаря Карлъ съ известно уважение.

— Я, гледайте, Артуръ иде! — вика Вили смѣйки се.

Яркожълтата мушама се появява при задния входъ. Нѣколцина души ставатъ и се упѫтватъ къмъ него. Ледерхозе ги отблъска на страна, поздравлява снизходително тукъ и тамъ и върви между масите като нѣкакъвъ генералъ. Очуденъ виждамъ, какво твърдо, неприятно изражение е добило лицето му, изражение, което се запазва, даже и когато той се усмихва.

Той ни поздравлява доста отъ високо. — Седни, Артуръ, — казва Вили. Ледерхозе се колебае за моментъ, обаче не може да устои на изкушението да ни покаже тукъ въ царството си, що за човѣкъ е станалъ.

— Само за моментъ, — казва той и взема стола на Албертъ, който тъкмо що обикаля изъ локала, като че ли търси нѣкого. Искамъ да изтичамъ следъ него, отказвамъ се обаче отъ намѣрението си, понеже мисля, че има нужда да излѣзе малко на двора. Ледерхозе поржча ракия и започва да се разправя за нѣкакви десетъ хиляди военни ботуши и за двадесетъ вагона стари материали съ единъ мжжъ, чийто пръсти сѫ обсипани съ диаманти. Отъ време на време Артуръ се увѣрява съ погледъ, дали слушаме.

Албертъ върви край кабинитѣ. Нѣкой му е разказалъ нѣщо, което той не може да повѣрва, и което все пакъ не му дава мира. Когато надниква презъ цепнатината въ последната кабина, чувствува, като че ли надъ него се спушта грамадна сѣкира. За мигъ той залита, после дръпва пердето на страна.

На масата стоятъ чаши за шампанско, до тѣхъ е сложенъ букетъ отъ рози, покривката на масата е измѣстена и виси почти до пода. Задъ масата, свито въ кресло, седи русокосо момиче. Роклята му е смицната, косата разчорлена, гърдитѣ сѫ още открыти. Момичето седи гърбомъ къмъ Албертъ; напѣва една модерна мелодия и си оправя косата предъ едно малко огледало.

— Люси, — казва Албертъ прегракналъ.

Тя се извръща и втренчва погледъ въ него като въ призракъ. Конкултивно тя се опитва да се засмѣе, обаче трептенето на лицето ѝ замира, когато вижда, какъ погледътъ на Албертъ се е спрѣль върху разголените ѝ гърди. Не е възможно да лъже вече. Уплашена тя се скрива задъ креслото. — Албертъ — не съмъ виновна — заеква тя, — той — той е кривъ — и изведнъжъ започва да говори бързо: — Той ме напи, Албертъ, азъ не искахъ, но той ми даваше все повече и повече да пия, и азъ не разбирахъ вече, какво става съ мене, кълна ти се.

Албертъ не отговаря.

— Какво се е случило тукъ? — запитва нѣкой задъ него. Барчеръ се е върналъ отъ двора и се пѫчи предъ Албертъ. Той духа дима на пурата си въ лицето на последния: — Да се позакачишъ малко, а? Хайде скоро, маршъ!

Албертъ стои за мигъ като зашемеденъ предъ него. Съ необикновена яснота му се врѣзва въ мозъка издутия коремъ, каретата на кафявия костюмъ, златната верижка на часовника и широкото червено лице на съперника му.

Въ този моментъ Вили поглежда нататъкъ, скача веднага, прекатурва нѣколко души и изтичва презъ локала. Но късно е вече. Преди той да пристигне, Албертъ държи вече бойния си револверъ въ ръка и стреля. Всички изтичваме нататъкъ.

Барчеръ се опиталъ да се закрие съ единъ столъ, но успѣль да го издигне само до очитѣ. Вистрелътъ на Албертъ обаче се е забилъ два сантиметра по-нагоре, въ челото. Албертъ едва ли е ималъ нужда да се прицелва. Той бѣ винаги най-доброятъ стрелецъ въ ротата ни, и отъ години насамъ умѣе да управлява револвера си.

Барчеръ се сгромолясва на пода. Краката му потреперватъ. Вистрелът е смъртоносенъ. Момичето пищи. — Навънъ! — креши Вили и държи нахлуващите посетители въ респектъ. Дръпваме Албертъ, който стои неподвижно и гледа момичето, влечимъ го презъ двора, презъ улицата, около близките кюшета и го замъкваме до едно тъмно място, где стоятъ два фургона за пренасяне на мебели. Вили иде следъ настъ. — Трѣбва да избѣгашъ веднага, още тази ноќь! — казва той запъхтянъ.

Албертъ го поглежда така, като че ли едва сега се пробужда, следъ това се изскубва отъ рѣзетъ ни. — Остави ме, Вили, — прошепва той — зная, какво трѣбва да направя сега.

— Да не си подлудълъ? — се озжба Козоле.

Албертъ залита. Придържаме го. Той ни отблъсква отново. — Не, Фердинандъ, — казва той тихо, като че ли е много уморенъ, — който извърши едното, тръбва да извърши и другото.

И тръгва бавно къмъ улицата.

Вили изтичва следъ него и започва да го уговаря. Албертъ клати само глава и завива въ Мюленщрасе. Вили го следва.

— Тръбва да го възспремъ насила — казва Козоле — той е способенъ да се озове въ полицията!

— Мисля, че това не ще помогне, Фердинандъ, — казва Карль смутенъ, — познавамъ добре Албертъ.

— Барчерь, обаче, не ще оживѣе отъ това, — вика Фердинандъ, — каква полза има той, че Албертъ ще се предаде на полицията? Не, Албертъ тръбва да избѣга.

Насѣди сме мълчаливо и чакаме Вили.

— Какъ можа да направи Албертъ това? — запитва Козоле следъ малко.

— Той обичаше така много това момиче, — казвамъ азъ.

Вили се връща. Козоле се изправя. — Избѣга ли Албертъ?

Вили извръща глава. — Отиде въ полицията. Всичките ми усилия отидоха напразно. Когато се опитахъ да го отвлѣка, едва ще не стреля и върху менъ.

— По дяволитѣ! — Козоле слага глава на дишлата на колата. Вили се отпуска отпадналъ на тревата.

Карль и азъ се облягаме на стените на мебелната кола.

Козоле, Фердинандъ Козоле, хълца като малко дете.

V

Изгърмѣ единъ вистрель, отдѣли единъ камъкъ, зловеща ржка се пъхна помежду ни. Бѣгахме отъ една сѣнка, обаче, изглежда, че сме се въртѣли въ кръгъ, и сѣнката пакъ ни настигна.

Вдигахме шумъ и търсихме, вкоравяхме сърдцата си и се отдавахме, криехме се и тръгвахме отново, заблуждавахме се и тичахме напредъ; винаги, обаче, чувствувахме тая сѣнка въ тила си и искахме да ѝ отбѣгнемъ. Мислѣхме, че тя тича следъ насъ. А не знаехме, че сме я мъкнали съ себе си, че тамъ, гдето бѣхме ние, бѣше мълчалива и тя — че тя не бѣ задъ насъ, а въ насъ, — въ насъ самитѣ.

Искахме да строимъ кжщи; копнѣехме за градини и тераси, понеже желаехме да видимъ морето и да почувствувааме вѣтъра — но дори и не помисляхме, че кжщите се нуждаятъ отъ основи. Приличахме на изоставенитѣ въ Франция ями отъ снаряди; тѣ сѫ сѫщо така тихи както и нивитѣ наоколо, но въ тѣхъ се намиратъ още засипанитѣ муниции, — и докато тѣ не бѫдатъ изкопани и премахнати, орането ще бѫде все опасно и застрашено.

* * *

Ние все още сме войници, безъ да сме съзнавали това. Ако младостта на Албертъ би била тиха и безъ преломъ, той би притежавалъ много нѣща, близко срастнали съ него, които го биха задържали и запазили. Така, обаче, всичко бѣ разрушено, той нѣмаше вече нищо, когато се завърна. — Цѣлата му потисната младостъ, сдѣржаниятъ досега копнежъ и потрѣбността отъ родина и нѣжностъ — всичко това се струпваше слѣпешката върху този единственъ човѣкъ, върху това момиче, което той вѣрваше, че обича. И когато всичко наоколо му се провали, не му оставаше нищо друго освенъ да стреля — единствено нѣщо, което знаеше. Ако не е билъ никога войникъ, то той би ималъ хиляди други пжтища. Сега, обаче, ржката му дори и не трепна, — той бѣ свикналъ отъ години на самъ да улучва.

Въ Алберть, замечтания младежъ, въ Алберть, плахия любовникъ, се криеше все още войникътъ Алберть.

* * *

Съсипаната стара женица не можа да схване още случилото се.
— Какъ можа само да извърши това? Той бѣ винаги толкова тихо дете.
— Панделкитъ на старешката ѹ шапчица треперята, носната ѹ кърпичка трепери, черната мантела трепери — цѣлата жена е олицетворение на страдание. — Може би това се случи, понеже той нѣма вече баща. Бѣше едва на четири години, когато баща му умрѣ. Но бѣше винаги такова тихо, добро дете.

— И днесъ е още такъвъ, Госпожа Троске — казвамъ азъ. Тя се улавя за думитѣ ми и започва да разказва за Албертовото детинство. Тя трѣбва да говори, иначе не може да издържи вече, съседитѣ идвали при нея, познати, сѫщо и двама учители, всички тѣ не могатъ да разбератъ.

— Да си затварята устата, — казвамъ, — всички тѣ сѫ виновни за това.

Тя ме поглежда въ недоумение. Но после продължава да разказва, какъ Алберть проходилъ, че не плачель никога като другите деца, че биль почти прекалено спокоенъ за момче — а сега изведенъжъ подобно нѣщо. Какъ е могъль да направи това?

Поглеждамъ я очуденъ. Тя не знае нищо за Алберть, не го познава. Може би и моята майка не ме познава, не знае нищо за мене. Майкитѣ могатъ навѣрно само да обичатъ, само това умѣятъ да правятъ.

— Но, помислете си, госпожа Троске, — казвамъ предпазливо,
— Алберть бѣше на война.

— Да, — отговаря тя, — да, да. Тя не може да схване връзката между дветѣ нѣща. — Този Барчерь бѣ лошъ човѣкъ, нали? — запитватъ тогава тихо.

— Той бѣ цѣлъ нехранимайко — потвърждавамъ, защото това не е много важно въ тоя моментъ.

Тя кима презъ сълзи. — Иначе и не мога да си представя това. Той не правѣше зло и на муха даже. Хансъ имъ откъсваше крилата, обаче Алберть не вършеше никога това. Какво ще стане съ него сега?

— Нищо особено не може да му се случи — успокоявамъ я. Той бѣ много възбуденъ, а това е почти като необходима самоотбрана.

— Слава Богу, — въздъхва тя, — шивачътъ отъ горния етажъ каза, че ще го екзекутиратъ.

— Шивачътъ е лудъ — отговарямъ.

— Да, той каза още, че Албертъ е убиецъ. — Тя се залива въ сълзи. — Той не е такъвъ, нали, Албертъ не е убиецъ!

— Азъ ще се разправя съ тоя шивачъ — заявявамъ, побѣснѣль отъ ядъ.

— Не се решавамъ вече да излѣза отъ кжщи навънъ, — хълца тя, — той стои винаги предъ вратата.

— Ще ви заведа до въ кжщи, госпожа Троске — казвамъ азъ.

Пристигаме до дома ѝ. — Ето го пакъ — прошепва старата жена боязливо и показва къмъ входната врата. Давамъ си важенъ видъ. Ако каже сега нѣщо, ще го смачкамъ на пихтия, па макаръ и да попадна за десетъ години въ затвора. Шивачътъ, обаче, се отдръпва, сѫщо и дветѣ жени, които се навъртатъ около него.

Въ жилището си госпожа Троске ми показва единъ детски портретъ на Албертъ и Хансъ. И започва отново да плаче, но спира веднага като засрамена. Старитѣ жени сѫ въ това отношение като децата. Сълзитѣ имъ идватъ бързо, обаче и пресъхватъ бързо. Въ коридора тя ме запитва: — Има ли Албертъ достатъчно храна?

— Сигурно, — отговарямъ азъ, — Карль Брюгеръ ще се грижи за това. Той може да получава винаги хранителни продукти.

— Имамъ още малко сладкиши, той много ги обича. Дали бива да му ги занеса?

— Опитайте се — отговарямъ — и ако ви пуснатъ, кажете му само: Албертъ, знамъ, че не си виновенъ. Нищо повече.

Тя кима съ глава. — Може би не съмъ се грижала достатъчно за него. Но Хансъ е сакатъ.

Утешавамъ я. — Бедното момче, — казва тя, — седи сега съвсемъ самичъкъ.

Подавамъ ѝ ржка. — Сега ще поговоря съ шивача, и той ще ви остави вече на мира.

Шивачътъ стои предъ входната врата. Плоско, тжпо еснафско лице. Ухилва ми се злорадно, съ муцуна готова вече да задрънка следъ мене. Улавямъ го за палтото.

— Проклети пърчо, ако се осмѣлите да кажете само една дума още на старата жена, ще ви насѣка на парчета, запомнете добре, дрънкало недно, — разтърсвамъ го като чувалъ пъленъ съ парцали и го бълсвамъ въ дръжката на вратата, — ще дойда пакъ и ще ти строша кокалитѣ, въшливи шивачо, проклети пърчо! — И хубавичко го наплѣсквамъ.

Отдалечилъ съмъ се вече, когато той изкрештява задъ мене. — Ще се оплача въ сѫда. Тая работа ще ви струва поне сто марки. — Обръщамъ се и се връщамъ. Той изчезва.

* * *

Георгъ Рае седи мръсенъ и недоспалъ въ Лудвиговата стая. Прочелъ въ вестниците за случилото се съ Албертъ и дошълъ веднага. — Трѣбва да го измѣкнемъ на всѣка дена — казва той.

Лудвигъ го поглежда.

— Ако имахме нѣколцина здрави момчета и единъ автомобилъ, — продължава Рае, — бихме успѣли. Най-благоприятното време би било, когато ще го водятъ къмъ сѫдебната зала. Ще се нахвърлимъ, ще дигнемъ врѣва, а двамина въ това време ще изтичатъ съ Албертъ къмъ автомобила.

Лудвигъ се вслушва за моментъ въ това, що говори Рае. После клати глава. — Не може, Георгъ. Бихме само повредили на Албертъ, ако не сполучимъ. Така поне той все има надежда да се спаси. И азъ бихъ се присъединилъ къмъ васъ — обаче Албертъ — увѣренъ съмъ, че той не ще се съгласи на подобно нѣщо.

— Тогава и него ще накараме насила, — заявява Рае следъ малко, — той трѣбва да излѣзе отъ затвора, па ако ще би и да загина за това.

Лудвигъ не отговаря.

— И азъ мисля, че това не ще помогне, Георгъ, — казвамъ азъ, — даже и да го измѣкнемъ той веднага би се върналъ. Едва що не стрелялъ върху Вили, когато последниятъ се опиталъ да го отвлѣче.

Рае подпира главата си съ рѣце. Лудвигъ изглежда бледъ и отпадналъ. — Мисля, че всички ние сме загубени — казва той безутешно.

Никой не отговаря. Гробно мълчание и загриженост изпълватъ стаята.

Следъ това оставамъ самъ при Лудвигъ. Той е подпрѣль главата си съ ржце. — Всичко е напраздно, Ернстъ. Ние сме изтощени, измъчени, свѣтътъ обаче продължава вървежа си, като че ли не е имало война. Не ще мине много време, и нашитъ наследници на ученическитъ скамейки ще се вслушватъ съ жадни очи въ разказите за войната, и уморени отъ училищната скука, ще съжаляватъ, че и тѣ не сѫ били тамъ. Още отъ сега тѣ тичатъ въ доброволчески дружини — едва седемнадесетгодишни извършватъ политически убийства. Азъ съмъ така уморенъ, Ернстъ.

— Лудвигъ. — Сядамъ до него и обгръщамъ слабите му рамена.

Той се усмихва тѣжно. Следъ това казва тихо: — Тогава, преди войната, имахъ една ученическа любовъ, Ернстъ. Преди нѣколко седмици срещнахъ отново момичето. Видѣ ми се още по-хубаво отъ преди. Стори ми се, като че ли тогавашното време още веднъжъ оживѣ въ това момиче. После често се срещахме, и внезапно почувствувахъ — той слага глава на масата. Когато я повдига, очите му изглеждатъ мъртви отъ мжка — всичко това не е вече за менъ, Ернстъ — азъ съмъ боленъ.

Той става и отваря прозореца. Навънъ е топла звездна ноќь. Съ потисната душа седа и гледамъ втренчено предъ себе си. Лудвигъ стои дълго време при отворения прозорецъ. Следъ това се обръща къмъ мене: — Спомняшъ ли си, какъ скитахме нощемъ изъ горите съ единъ томъ отъ Айхендорфъ.

— Да, Лудвигъ, — казвамъ бѣзъ, радостенъ, че сѫ му дошли други мисли въ главата, — бѣ въ края на лѣтото. Веднъжъ уловихме единъ таралежъ.

Лицето му изгубва напрегнатия изразъ. — А пѣкъ ние вече вѣрвяхме, че това е нѣкакво приключение съ пощенски коли, ловджийски рогове и звезди. — Спомняшъ ли си, какъ искахме да забѣгнемъ въ Италия?

— Да, обаче пощенската кола, която трѣбваше да ни вземе, не дойде. А за влака нѣмахме пари.

Лицето на Лудвигъ просиява, изглежда почти тайнствено, така е весело. — А после четъхме Вертеръ — казва той.

— И пиехме вино — му припомнямъ азъ.

Той се усмихва. — И четъхме Зеления Хайнрихъ. — Помнишъ ли, какъ си шепнѣхме за Юдитъ?

Кимвамъ съ глава. — После ти обикна обаче Хълдерлинъ повече отъ всички други.

Странно спокойствие се е спуснало върху Лудвиговото, лице. Той говори тихо и меко. — Какви планове имахме тогава, и колко благородни желаехме да станемъ. А станахме въ сѫщностъ жалки сѫщества, Ернстъ.

— Да, — отговарямя замисленъ — кѫде остана всичко това?

Облѣгаме се на прозореца единъ до другъ. Вѣтърътъ си играе въ черешовите дървета. Тѣ шумолятъ тихо. Пада една летяща звезда. Градскиятъ часовникъ бие полунощъ.

— Да вървимъ да спимъ. — Лудвигъ ми подава ржка. — Лека нощъ, Ернстъ.

— Лека нощъ, Лудвигъ.

* * *

Късно презъ нощта нѣкой почуква на вратата ми. Смутенъ скачамъ отъ леглото. — Кой е?

— Азъ съмъ, Карль! Отвори!

Отварямя вратата, и Карль се втурва въ стаята ми. — Лудвигъ...

Притеглямъ го къмъ себе си. — Какво се е случило съ Лудвигъ?

— Мъртавъ.

Стаята започва да се върти. Падамъ върху леглото си. — Скоро лѣкаръ!

Карль тръшва единъ столъ на пода, така че последниятъ става на парчета. — Мъртавъ, Ернстъ — прерѣзалъ си венитѣ.

Не зная, какъ съмъ се облѣкълъ. Не зная какъ се отзовахъ тамъ. Внезапно предъ мене изпѣква стая, ярка свѣтлина, кръвъ, непоносимо искрене и блѣстене на кварцове и кремъци, а отпредъ въ едно кресло едно безкрайно уморено, слабо, грохнало тѣло; едно ужасно бледо, изострено лице съ полу затворени угаснали очи.

Не зная, какво става наоколо ми. Майка му е тукъ, Карль е тукъ, вдига се шумъ, нѣкой ме уговаря, разбирамъ, да остана тукъ, разбирамъ, искатъ да доведатъ нѣкого, кимамъ утвърдително съ глава, свивамъ се на канапето, врати тракатъ, не мога да се движа, не мога да говоря, внезапно съмъ самъ съ Лудвигъ и го поглеждамъ.

Карль е последниятъ, който билъ при него. Той го заварилъ тихъ и почти весель. Когато си отишълъ, Лудвигъ подредилъ нѣщата си и писалъ известно време. Следъ това приближилъ единъ столъ до прозореца и поставилъ на масата до себе си легенъ съ топла вода. Заключилъ вратата, седналъ въ креслото и си прерѣзалъ венитѣ въ топлата вода. Болката била много слаба. Той гледалъ, какъ кръвата му тече, картина, за която често мислѣлъ: да остави да изтече отъ тѣлото му тази умразна, отровена кръвъ.

Той вижда ясно стаята си. Вижда всѣка книга, всѣко отражение на сбирката минерали, пъстротата, боите, той чувствува: това е неговата стая. Тя се приближава до него, слива се съ неговия дъхъ и се сраства съ него. Следъ това пакъ се отдалечава. Замъглява се. Предъ очите му се нижатъ картини отъ младостта му. Айхендорфъ, горитѣ, копнежа по родното огнище. Примилено, безъ болка. Задъ горитѣ изниква бодлива тель, бѣлитѣ облачета на шрапнелитѣ, забиването на тежки гранати. Но тѣ не го плашатъ вече. Звукътъ имъ е притеженъ като звукъ на камбана. Камбанитѣ звънятъ въ главата му така силно, като че ли тя ще се прѣсне. Смрачава се наоколо му. Звукътъ отслабва, нощта се вмъква презъ прозореца, облачитѣ се приближаватъ чакъ до краката му. Презъ живота си той много бѣ желалъ да види фламинго, сега вече знае, какво вижда предъ себе си: това бѣха фламинго, съ широки сиворозови крила, много, цѣло ято, — не литнаха ли веднъжъ цѣло ято диви патици къмъ ярко червената луна въ Фландрия? Гледката се все повече разширява, горитѣ потъватъ, рѣки и острови проблѣсватъ сребристо, сиворозовитѣ крила се издигатъ все понависоко, и хоризонтътъ става все по-свѣтълъ. — Морето. — Но внезапно въ гърлото се запира, за последенъ пътъ една топла струя, единъ черенъ викъ, една последна мисълъ се пренася отъ мозъка въ чезнешкото съзнание: страхъ, спасение, да се превърже — той се опитва да се изправи, да издигне ржката си; — тѣлото трепва, но то е вече много слабо. Всичко се върти, върти, после изчезва, и огромната птица

съ тъмнитѣ криле се приближава много тихо, съ бавно плѣскане на крила, и безшумно ги разперва надъ него.

Една ржка ме отблъсва. Дошли сѫ пакъ хора, тѣ вдигатъ Лудвигъ, азъ бълсвамъ първия, никой не бива да се допре до него — но изведенъжъ виждамъ предъ себе си лицето му така свѣтло и студено, промѣнено, строго, чуждо — не го познавамъ вече и залитамъ назадъ, и избѣгвамъ.

* * *

Не зная какъ съмъ дошълъ въ стаята си. Главата ми е праздна, и ржцетѣ ми сѫ отпуснати безсилно върху облѣгалото на стола.

— Лудвигъ, не искамъ вече. И азъ не искамъ вече. — Какво да правя още тукъ? Ние всички не сме вече за тукъ. Изкоренени, изморени — защо си отиде той самъ?

Ставамъ. Ржцетѣ ми парятъ. Очите ми горятъ. Чувствувамъ, че ме тресе. Мислитѣ ми се забѣркватъ. Не зная вече, какво върша. — Вземете ме, — шепна, — вземете и менъ.

Зжбитѣ ми тракатъ отъ студъ. Ржцетѣ ми сѫ влажни. Залитамъ напредъ. Голѣми черни кржгове се мѣркатъ предъ очите ми.

Внезапно се вцепенявамъ. Не се ли отвори врата? Не се ли притвори прозорецъ? Трѣпки ме побиватъ. Презъ отворената врата на стаята виждамъ въ лунната свѣтлина да виси на стѣната старата ми куртка.

Упътвамъ се предпазливо нататъкъ, на прѣсти, за да не забележи той нищо, промѣквамъ се къмъ тази сива куртка, която разби всичко, младостта ни и живота ни — смѣквамъ я, искамъ да я захвѣрля, обаче изведенъжъ я нахлузвамъ, обличамъ я, чувствувамъ, какъ тя всецѣло ме завладява, мрѣзна, сърдцето ми лудешки бие — тогава единъ звукъ раздира тишината, стресвамъ се и се обрѣщамъ; ужасъ ме обхваща, притискамъ се до стената.

Защото въ блѣдата свѣтлина на отворената врата стои една сѣнка. Тя се клати и развѣва, тя се приближава и кима съ ржка, образува се фигура, лице съ тѣмни очни орбити, между които зѣе широка рана, уста, която говори беззвучно — това не е ли... — Валтеръ — шепна азъ, Валтеръ Виленброкъ, падналъ презъ августъ 1917 година при

Пашенделе — подлудяль ли съмъ? Бълнувамъ ли? Да не съмъ боленъ?
— Но ето, че задъ него се вмъква и другъ, бледенъ, изкривенъ, превитъ, Фридрихъ Томберге, комуто при Соасонъ парче граната разби гръбнака, когато си почиваше на стжпалата на окопа... — И ето че тъ се вмъкватъ, съ мъртви очи, сиви и призрачни, цѣлъ роякъ сънки, тъ сѫ се върнали и изпълватъ стаята. — Францъ Кемерихъ, ампутиранъ на осемнадесетъ години и следъ три дни умрълъ. — Станиславъ Катчински, влачи краката си, главата му е наведена, тънка струя шурти отъ нея. — Герхардъ Фелдкампъ, разкъсанъ отъ мина при Ипернъ, Паулъ Боймеръ, падналъ презъ октомври 1918 година, Хайнрихъ Веслингъ, Антонъ Хайнцманъ, Хайе Вестусъ, Ото Матесъ, Францъ Вагнеръ, сънки, сънки, дълго шествие, безкрайна редица. — Тъ се вмъкватъ, съдатъ върху книгите, катерятъ се по прозорците, изпълватъ стаята.

Изведнъжъ, обаче, ужасътъ и очудването замиратъ у мене — понеже въ това време се е издигнала една по-мощна сънка; тя се промъква презъ вратата, тя оживява, вижда се скелетъ, а следъ него се тъти тъло, тебеширено бѣли зѣби блестятъ всрѣдъ черното лице, ето че свѣтватъ и очи въ орбитите, — изправенъ като тюленъ се упътва той къмъ мене — английскиятъ капитанъ — задъ него се влачатъ шумно навивките. Съ лекъ скокъ той се спуска къмъ мене и протѣга ръце. — Лудвигъ! Лудвигъ! — крещя азъ. — Помогни ми, Лудвигъ!

Грабвамъ купъ книги и ги захвърлямъ къмъ протегнатите ръце. — Ръчна граната, Лудвигъ! — пъшкамъ азъ, дръпвамъ рибника отъ поставката му и го захвърлямъ къмъ вратата, той се разчува съ трѣсъкъ — но онзи се зѣби само и се приближава, хвърлямъ отгоре му кутията за пеперуди, цигулката, грабвамъ единъ столъ и го хвърлямъ срещу това страшно озъбено лице, крещя — Лудвигъ! Лудвигъ! — втурвамъ се къмъ това разкривено лице, впущамъ се презъ вратата, столътъ треси; азъ тичамъ като бѣсенъ, задъ мене викове, уплашени викове, обаче пъхтенето се чува все по-силно и все по-близо, той тича следъ мене, спускамъ се по стжлбите, той тича следъ мене, излизамъ на улицата, усъщамъ алчния му дъхъ въ тила си, тичамъ, кѫщитъ се люлѣятъ край мене. — Помощъ! Помощъ! — Площади, дървета, нокти на рамото ми, той ме настига, азъ рева, охкамъ, препъвамъ се, униформи, юмуруци, бѣсенъ шумъ, свѣтковици и тѣпиетъ звукъ на съкири, които ме повалятъ.

СЕДМА ЧАСТЬ

I

Години ли изминаха? Или само седмици? Като мъгла, като нѣкаква далечна буря стои миналото на хоризонта. Азъ бѣхъ дълго боленъ, и когато трѣската спадаше, предъ менъ все бѣше угроженото лице на майка ми. После обаче настжпи голѣма умора, която отне всичката острота, единъ буденъ сънъ, въ който мислитѣ се разнасяха; когато изнуренъ се отдавахъ на лекото пѣние на кръвта и на слънчевата топлина.

Ливадитѣ свѣтътъ въ късния лѣтенъ блѣсъкъ. Лежа въ ливадитѣ — стрѣкчетата сѫ по-високо отъ лицето ми, тѣ се навеждатъ, тѣ сѫ свѣта, тукъ нѣма нищо, само тѣ леко се люлѣятъ въ ритъма на вѣтъра. По мѣстата, дето расте само трева, вѣтърътъ свири тихо, като коса отдалечъ; — тамъ дето има киселецъ, неговиятъ тонъ е по-тъменъ и по-дълбокъ. Трѣбва дълго да стоишъ тихо и да се вслушвашъ, за да го чуешъ.

После обаче тишината се оживява. Дребни мушици съ черни крила на червени точки се струпватъ по кичуритѣ на киселеца и се люлѣятъ съ стѣрковетѣ насамъ нататъкъ. Диви пчели брѣмчатъ като малки аероплани презъ детелината, а единъ майски брѣмбаръ се катери самотно и упорито до най-високото връхче на една овчарска торбица.

Мравка стига до китката ми и изчезва въ тунела на ржава ми. Тя влачи следъ себе си една суха тревица, която е много по-дълга отъ нея. Усъщамъ лекото дразнене по кожата си и незнамъ, мравката ли е или кѣсчето трева, отъ което идатъ тѣзи леки ивици животъ и тия леки трѣпки надлъжъ по ржава ми? После обаче вѣтърътъ духа въ ржава ми и азъ чувствувамъ: галенето на любовъта трѣбва да е грубо сравнено съ тоя лжхъ по кожата.

Пеперуди се въртятъ насамъ, тѣй отدادени на вѣтъра, като че ли плуватъ по него, бѣли и златни платна на нежния въздухъ. Тѣ се спиратъ по цвѣтъта, и внезапно, когато издигамъ пакъ очи, виждамъ две, кацали на гърдитѣ ми, едната като жълтъ листъ съ червени точки, другата разперена съ виолетови паунови очи по дълбоко-тѣмното, кафяно кадифе. Дишамъ полека и бавно, обаче все пакъ моятъ дъхъ

движи тъхните крила; — ала тъ остават при мене. Свѣтлото небе се носи задъ тревитѣ, едно водно конче трепти надъ обущата ми.

Бѣли паяжини, блѣстящи нишки отъ бабино лѣто се развѣватъ изъ въздуха. Тѣ увисватъ по стълбата и листата, вѣтъра ги носи насамъ, тѣ се окачватъ по ржцетѣ ми, дрехитѣ ми, полепяятъ се по лицето ми, по очитѣ ми, покриватъ ме. Тѣлото ми, тѣкмо още мое тѣло, се прелива въ ливадата. Границите му се заличаватъ, то не е вече отдѣлено, свѣтлината разлага неговитѣ контури и то почва да става неясно по краищата.

Надъ кожата на обувкитѣ се издига дъха на тревитѣ, въ вълненитѣ пори на дрехитѣ ми прониква лъха на земята, изъ косата ми вѣе раздвижено небе: вѣтъръ — а кръвъта бие подъ кожата, тя се издига срещу пришълцитѣ, крайчетата на нервите се изправятъ и треператъ, вече усѣщамъ краката на пеперудитѣ по гърдитѣ си, а пълзенето на мравкитѣ се отеква въ вдълбнатитѣ мѣста на моите жили — после вълната става по-силна, стопява се последната съпротива и азъ съмъ вече само единъ хълмъ безъ име, ливада, прѣсть...

Безмълвнитѣ земни течения обикалятъ нагоре и надолу, кръвъта ми обикаля съ тѣхъ, тѣ я носятъ и тя участвува въ всичко. Презъ топлата тѣмнина на земята тя тече съ гласа на кристали и кварцове, тя е въ тайнствения звукъ на тежестъта, съ която падатъ капкитѣ между коренитѣ и се събиратъ въ тѣснитѣ водостоци, които търсятъ своя путь къмъ изворитѣ. Съ тѣхъ тя пакъ извира отъ земята, тя е въ потоцитѣ и рѣкитѣ, въ блѣсъка на брѣговетѣ, въ морската ширъ и въ влажно-срѣбрната омора, която слѣнцето притегля пакъ къмъ облацитѣ. Тя обикаля, взема все повече отъ мене и го излива въ земята и подземнитѣ течения, бавно и безъ болки изчезва тѣлото, нѣма го вече, само вещества и обвивка има, то се просмуква въ подземни извори, станало е разговоръ на тревитѣ, духа вѣтъръ, разшумени листа, небе, което мълчаливо звучи. Ливадата дохажда по-близо, цвѣтя растатъ, цвѣтоветѣ имъ се люлѣятъ, азъ съмъ потъналъ, забравенъ, разнесенъ подъ макъ и жълтурчета, надъ които се носятъ пеперуди и водни кончета.

Най-леко движение, най-нежно потреперване. Това ли е последното трепване предъ края? Маковетѣ и тревитѣ ли сѫ? Само ромонътъ между коренитѣ на дърветата ли е?

Ала движението се засилва. То става по-правилно, превръща се въ дишане и пулсиране, вълна следът вълна иде и се плакне назад — назадъ изъ ръки, дървета, шума и пръстъ... Обръщението почва наново, ала то не отнема, то принася и остава, то става трепетъ, усъсть, чувство, ржце, тѣло — обвивките вече не сѫ празни — леко и окрилено земята пакъ се плисва до моето тѣло — азъ отварямъ очи...

Де съмъ? Де бѣхъ? Спаль ли съмъ? Все още съмъ загадъчно свързанъ, вслушвамъ се и не се решавамъ да мръдна. Но все съмъ свързанъ и все по-силно става щастието и лекотата, все по се носи и сияе, азъ лежа на ливадата, пеперудитѣ сѫ отхвръкнали, тѣ сѫ далечъ, киселеца се люлѣе, майскиятъ бръмбаръ стигна до върха, нишки паяджина висятъ по дрехитѣ ми, все още нѣщо се люлѣе, издига се въ гърдитѣ ми, въ очитѣ ми, азъ движа ржцетѣ си, какво щастие! Дигамъ колѣнетѣ си, сѣдамъ, лицето ми е влажно; — и сега едва чувствувамъ, че плача, неудържимо плача, сѣкашъ много е вече отминало.

* * *

Известно време почивамъ. После ставамъ и поемамъ пжтя за гробищата. Още не съмъ ходилъ тамъ. Отъ смъртъта на Лудвигъ сега за първи пжть мога да излѣза самъ.

Една стара жена иде съ менъ, за да ми покаже гроба на Лудвигъ. Той лежи задъ единъ буковъ храстъ и е обрасъль съ зеленина. Пръстъта е още рохкава и образува хълмъ, на който сѫ сложени нѣколко увѣхнали вѣнци. Златнитѣ надписи по лентитѣ сѫ вече заличени, не може да се прочетатъ.

Малко се страхувахъ да дойда тута. Обаче въ тая тишина нѣма нищо страшно. Вѣтърътъ вѣе надъ гробоветѣ, септемврийското небе стои златно надъ кръстоветѣ, а въ листака на платанената алея пѣ единъ кось.

Ахъ Лудвигъ, за първи пжть почувствувахъ днесъ нѣщо като миръ и родина, а тебе вече те нѣма. Още не смѣя да повѣрвамъ това, още го смѣтамъ за слабостъ и умора; — но може би, ще му се отдамъ нѣкога напълно. Може би, трѣбва само да чакаме и мълчимъ и тогава то ще дойде само при насъ, може би единственото, що не ни е

напустнало, е, наистина, нашето тѣло и земята, може би, не трѣбва да правимъ нищо друго, а само да се вслушваме и да ги следваме.

Ахъ Лудвигъ, а ние търсихме, и търсихме, лутахме се и падахме, търсихме цели, а се препъвахме о нась самитѣ, не намѣрихме и ти се струполи; а трѣбвало само лъха на вѣтъра надъ тревитѣ, чуруликането на коса вечеръ да ни докосне и ни покаже пжтя! Може ли единъ облакъ на хоризонта, едно дърво лѣте да има повече сила отколкото толкова наши стремежи!

Незнамъ, Лудвигъ. Още не мога да повѣрвамъ, защото вече нѣмамъ никаква надежда. Но ние нали незнаемъ какво е да се отدادешь, незнаемъ силата на това отдаване. Ние познаваме само насилието.

Ако обаче има единъ пжть, Лудвигъ, защо ми е той безъ тебе?

Вечеръта бавно се издига задъ дѣрветата. Съ себе си тя пакъ донася безпокойство и тжга. Гледамъ втренчено гроба.

* * *

Стжпки скърцатъ по чакъла. Дигамъ очи. Георгъ Рае. Той ме гледа угроженъ и ме придумва да си вървя въ кжщи.

— Отдавна не съмъ те виждалъ, Георгъ, — казвамъ азъ, — кжде бѣше?

Той прави неопределено движение. — Опитахъ много професии.

— Не си ли вече войникъ?

— Не — отговаря той твърдо.

Две жени въ траурни рокли идатъ по пжтя между платанитѣ. Тѣ носятъ малки зелени лейки въ ржце и почватъ да поливатъ цвѣтъта на единъ старъ гробъ. Сладко долита миризма на червенъ шибай и резеда.

Рае дига очи. — Азъ мислѣхъ, че ще намѣря тамъ остатъкъ отъ другарството, Ернстъ. Но това бѣше само нѣкакво диво чувство, че принадлежимъ единъ къмъ други, карикатуренъ призракъ на войната. Хора, които мислѣха, че като скриятъ нѣколко дузини пушки, ще могатъ да спасятъ отечеството; — офицери безъ хлѣбъ, които не знаятъ друго освенъ да бѫдатъ тамъ, дето има вълнения; вѣчни наемници, които бѣха изгубили всѣкаква връзка и поради това просто се бояха да се върнатъ пакъ въ гражданския животъ; — последнитѣ най-твърди

утайки отъ войната. Между тъхъ нѣколко идеалисти и единъ купъ любопитни млади момчета, търсещи приключения. Всичко това озлобено, насьсквано, отчаяно, недовѣрчиво... Да, и после...

Той помълчава и гледа втренчено предъ себе си. Азъ разглеждамъ отъ страна лицето му. То е нервозно, набраздено, а очите лежатъ въ дълбоки сѣнки. После той се сепва.

— Защо да не ти кажа, Ернстъ? — Дълго предъвквашъ все това. Единъ день имахме престрелка. Казали ни бѣха: срещу комунисти. Но като видѣхъ после мъртвите, работници, нѣкои още въ старите си бойни куртки, съ войнишки ботуши, по-раншни другари, нѣщо се скъса въ мене. Единъ пътъ съ аероплана си покосихъ половина рота англичани, и нищо не ми бѣше, нали бѣше война? Но тия убити другари въ Германия, застреляни отъ по-раншни другари — свършено е, Ернстъ!

Сѣщамъ се за Вайль и Хель и кимвамъ съ глава.

Надъ насъ една кадънка почва да пѣе. Слънцето е на заникъ и е по-златно. Рае хапе една цигара. — Да, а после — после изведнѣжъ ни липсаха двама души. Ужъ били искали да издадатъ единъ складъ съ оръжие. Другари ги извлѣкли безъ да ги изследватъ, ноще въ гората и ги убили съ прикладитѣ. Наричатъ това таенъ сѫдъ. Единия отъ убитите ми бѣше подофицеръ въ войната. Душа човѣкъ! Тогава захвърлихъ всичко. — Той ме поглежда. — Така стана това, Ернстъ. — А тогава, тогава — когато ние потеглихме, каква воля имаше тогава, какъвъ устремъ! — Той хвърля цигарата. — Дяволъ да го вземе, де остана всичко? — А следъ малко той казва тихо: — Бихъ искалъ да знамъ още, Ернстъ, какъ можа да стане всичко така?

Ставаме и вървимъ между платаните къмъ изхода. Слънцето си играе въ листата и трепка надъ лицата ни. Всичко е тъй недействително — това, що говоримъ, и мекиятъ, топълъ въздухъ въ края на лѣтото, косоветѣ и студения лжчъ на спомените.

— Какво правишъ сега, Георгъ? — питамъ азъ.

Той сѣче, като върви нататъкъ, съ бастуна си вълнеститѣ главички на бодилитѣ. — Всичко прегледахъ, Ернстъ, професии, идеали, политика — но не подхождамъ тука. Навсѣкѫде спекулантство, недовѣрие, равнодушие и безграничънъ egoизъмъ.

Азъ съмъ малко изнуренъ отъ ходенето и ние сѣдаме на една пейка.

Зелени блъстята кулитѣ на града, покривите пушатъ и сребъренъ се издига пушека изъ куминитѣ. Георгъ сочи нататъкъ: — Като паяци дебнатъ тамъ въ своите канцеларии, дюкяни, професии, всѣки готовъ да изсмуче другия. А какво ли още не тежи надъ тѣхъ — семейства, дружества, власти, законъ, държава! Една паяжина върху друга! Да, можешъ да наречешъ това животъ и да се гордѣешъ, че си пълзѣлъ четиридесетъ години подъ него. Но азъ се научихъ на фронта, че времето не е мащабъ за живота. Защо да слизамъ цѣли четиридесетъ години? Толкова пъти слагахъ всичко на една карта и заложеното бѣше все живота; — сега не мога да играя на стотинки!

— Последната година ти вече не бѣше въ окопа, Георгъ, — казвамъ азъ; — при летците може да е било другояче. Ние обаче често не виждахме цѣли месеци ни единъ неприятель, и бѣхме само месо за топовете. Нѣмаше какво да залагаме, само чакахме докато ни стигне нѣкой куршумъ.

— Но азъ не говоря за войната, Ернстъ — говоря за младостта и другарството.

— Да, то се свърши — казвамъ азъ.

— Ние живѣхме като въ цвѣтарникъ — казва Георгъ замислено. — Днесъ сме стари хора. Но добре е, да ни бѫде ясно. Не съжалявамъ нищо. Само приключвамъ. Всички птици ми сѫ преградени. Остава ми само да вегетирамъ. Но азъ не ща това. Искамъ да остана свободенъ.

— Ахъ, Георгъ, — викамъ азъ, — това, което казвашъ е край! Обаче трѣбва все пакъ да има и начало за нась! Днесъ изпитахъ това. Лудвигъ знаеше това начало, но той бѣше много боленъ...

Той слага ржка на рамото ми. — Да, да, стани само полезенъ, Ернстъ.

Облѣгамъ се на него. — Когато ти казвашъ това, звуци мазно и грозно. Но задъ това трѣбва да има нѣкакво приятелство, за което ние още нищо не знаемъ.

Иска ми се да му разправя малко за това, що бѣхъ изпиталъ преди на ливадата. Но не мога да го изразя съ думи.

Седимъ мълчаливо единъ до други. — Какво наистина ще правишъ сега, Георгъ? — питамъ следъ малко.

Той се усмихва замислено. — Азъ ли? Само по една случайност не паднахъ, това ме прави малко смѣшенъ.

Азъ отблъсвамъ ржката му и го гледамъ втренчено. Той ме успокоява. — Първо ще замина за малко.

Той играе съ бастуна си и гледа дълго предъ себе си.

— Спомняшъ ли си още, какво бъше казалъ Гизеке? Тамъ горе въ лудницата? Искаше да отиде въ Фльори — назадъ. Мисли, че това ще му помогне.

Азъ кимвамъ. — Той е още тамъ. Карль неотдавна ходилъ при него.

Тихъ вѣтъръ се издига. Ние гледаме града и дългата редица тополи, подъ които по-рано си строехме палатки и играехме на индийци. Георгъ винаги бъше водача, а азъ го обичахъ, както само момчета могатъ да обичатъ, които още нищо не знаятъ.

Очитъ ни се срѣщатъ. — Старий Шатерхендъ — казва Георгъ тихо и се усмивва.

— Уиннетоу — отговарямя азъ също тъй тихо.

II

Колкото по наближава денът на дѣлото, толкова по-често мисля за Албертъ. И внезапно, единъ денъ, виждамъ ясно една глинена стена предъ себе си, една бойница и една пушка съ далекогледъ, а отзадъ едно студено, дебнешко напрегнато лице. Бруно Мю肯хауптъ, най-добрия стрелецъ на батальона, който никога не объркваше.

Скачамъ; — трѣбва да видя какво прави и какъ се е справилъ съ всичко това.

Висока кѫща съ много отдѣления. Стълбитѣ плуватъ отъ вода. Сѫбота е, и навсѣкѫде има кофи, ведра и жени съ запретнати поли.

Единъ пискливъ звънецъ, който е много шуменъ за тази врата. Нѣкой отваря колебливо. Питамъ за Бруно. Жената ме пушта да влѣза. Мю肯хауптъ седи по жилетка на пода и играе съ дѣщеря си, петгодишно дете, съвсемъ русо, съ голѣма, синя лента въ косата. Той ѝ е направилъ на пода рѣка отъ сребърна хартия и сложилъ отгоре корабчета отъ хартия. На нѣкои сѫ запъхнати фъндъчета памукъ — това сѫ парадитѣ — въ тѣхъ пѫтуватъ целулоидни кукли. Бруно спокойно пуши лула. На порцелановата ѹ главичка е изобразенъ колѣничиль стрелецъ — войникъ съ надпись: Упражнявай окото и ржката си за отечеството!

— Я гледай — Ернстъ! — казва Бруно, тупва момиченцето си и го оставя да играе само. Ние отиваме въ гостната стая. Канапето и столоветѣ сѫ отъ червенъ плюшъ, на облѣгалкитѣ имъ лежатъ плетени покривки, а пода е тѣй гладко лъснатъ, че се подхлъзвамъ. Всичко е чисто и на мястото си, миди, дребулийки и фотографии стоятъ на скрина, а между тѣхъ, въ срѣдата, на червено кадифе подъ стъклень капакъ, Бруновите ордени.

Говоримъ за ония времена. — Имашъ ли още стрелческата си книжка съ всичките ти триумфи? — питамъ азъ.

— Разбира се — отвръща Бруно съ упрѣкъ. — Тя е на почетно място.

Той я изважда и прелиства съ наслада. — Презъ лѣтото ми бѣше, разбира се, най-доброто време, защото вечеръ се виждаше още тѣй

дълго. Тука — чакай малко — юний 18-ти — четири улучени въ главата, 19-ти — трима, 20-ти единъ, 21-ви — двама, 22-ри — единъ, 23-ти ни единъ. Тогава тия свини бѣха подушили нѣщо и се вардѣха — но тука, чакай, 26-ти, тогава тъкмо бѣше дошла смѣна, която нѣмаше хаберъ за Бруно, деветъ улучени въ главата, какво ще кажешъ, а?

Той ме гледа, свѣтналь отъ радость. — За два часа, смѣшно бѣше, незнамъ дали защото имъ духвахъ отдолу, отъ брадата, въ всѣки случай тѣ после подскачаха като козли, чакъ до гърдитѣ се подаваха отъ окопа. А сега гледай тука — 29-ти юний 10 ч. вечеръта: умѣренъ въ главата! Това не е шега, Ернстъ, ето на, вижъ, имаше свидетель, ето: Вѣрно, вицефелдфебель Шли. Десетъ часа вечеръта, почти въ тѣмното. Това се вика успѣхъ, а? Какви времена бѣха тогава!

— Я кажи, Бруно, — питамъ азъ — успѣхитѣ ти бѣха чудесни, но сега — искамъ да кажа, не ти ли е понѣкога жаль за тия нещастници?

— Какво? — пита той смяянъ.

Повтарямъ. — Тогава бѣхме тамъ, Бруно, но днесъ всичко е вече друго.

Той тиква стола си назадъ. — Човѣче, ти си большевикъ, а? Нали бѣше дѣлгъ! Заповѣдъ! Ама работа!... — Докаченъ той си прибира стрелческата книжка, завива я пакъ въ тѣнка хартия и я прибира въ чекмеджето.

Успокоявамъ го съ една хубава пура. Той смуква примиренъ единъ два пжти и ми разказва за своето стрелческо дружество, което се събира всѣка сѫбота. — Наскоро имахме балъ. Чиста работа ти казвамъ! А скоро ще има конкурсъ на кегли. Трѣбва да дойдешъ нѣкога, Ернстъ, има много хубава бира, рѣдко съмъ пиль такава. И десетъ пфенига по-евтино. За една вечеръ прави доста нѣщо. Много е хубаво! Ето — той показва една позлатена верижка. — Краль на стрелцитѣ. Бруно I. Какво ще кажешъ?

Детето влиза. Едно корабче се счутило. Бруно грижливо го поправя и погалва момиченцето по косата. Синята лента шумоли.

После ме завежда до единъ бюфетъ, отрупанъ съ всевъзможни нѣща. Спечелилъ ги е на панаира отъ стрелба. Три изстрела струватъ нѣколко гроша, и който умѣри известно число нишани, може да си избере, каквато печалба иска. Той насьбралъ така сума играчки,

кристални блюда, чаши, бирени кани, канички за кафе, пепелници, топки и дори две плетени кресла.

— Най-после взеха вече да не ме пуштатъ, — смѣе се той весело, — щѣхъ да ги накарамъ да фалиратъ всичкитѣ! Да, ученото е учено!

Вървя по улицата. Изъ вратитѣ тече свѣтлина и помия. Бруно пакъ ще играе съ момиченцето си. После жена му ще сложи вечеря. Той ще отиде на бира. Въ недѣля прави излетъ съ семейството си. Той е добродушенъ мжжъ, добъръ баща, уважаванъ гражданинъ. Нищо не може да се каже противъ него.

А Албертъ? А ние?

* * *

Цѣлъ часъ преди да почне дѣлото срещу Албертъ ние стоимъ въ коридора на сїда. Най-после викатъ свидетелитѣ. Съ разтупани сърца ние влизаме. Албертъ се е облегналъ бледенъ на подсѫдимата скамейка и гледа предъ себе си. Искаме съ очи да му извикаме: — Куражъ, Албертъ! Нѣма да те оставимъ! — Ала той не дига очи.

Следъ като ни прочитатъ имената, трѣбва пакъ да излѣземъ. Сега забелязваме въ първия редъ на публиката Тяденъ и Валентинъ. Тѣ ни смигватъ.

Единъ по единъ вкарватъ свидетелитѣ. При Вили трае особено дѣлго. После е мой редъ. Единъ бѣрзъ погледъ къмъ Валентинъ — едно незабележимо поклащане на главата. Значи Албертъ до сега е отказвалъ да дава показания. Така и предполагахъ. Унесенъ той седи до своя защитникъ. Вили обаче е цѣлъ червенъ. Будно, като месарски песъ, той наблюдава прокурора. Тѣ двамата като че ли сѫ се карали вече.

Заклеватъ ме. После председателя почва да пита. Иска да знае, дали Албертъ още преди това е билъ говорилъ, че ще тегли единъ на Барчеръ. Когато отговарямъ съ не, той забелязва, че на нѣколко свидетели обѣрнало внимание какво Албертъ билъ извѣнредно спокоенъ и благоразуменъ.

— Такъвъ е винаги — възразявамъ азъ.

— Благоразуменъ? — намѣсва се прокурора.

— Спокоенъ — отврѣщамъ азъ.

Председателът се навежда напредъ. — И при такава ситуация?

— Разбира се — казвамъ азъ. — Той остана спокоенъ и при съвсемъ други работи.

— При какви други работи? — пита прокурора и сочи напредъ съ пръстъ.

— При барабаненъ огънъ.

Той пакъ си дръпва пръста. Вили грухти доволенъ. Прокурорът му хвърля разяренъ погледъ.

— Той значи бъше спокоенъ? — пита председателът още веднъжъ.

— Тъй спокоенъ като сега — отговаряме азъ ядосано. — Не виждате ли, че наистина стои спокойно, но въпръщи това въ него всичко бушува и кипи? Нали е биль войникъ? Тамъ се научи, да не скача въ критични положения, да не маха отчаяно ръце къмъ небето. Иначе би ги изгубилъ!

Зашитникът си прави бележки. Председателът ме поглежда за мигъ. — Защо е тръбало веднага да стреля? — пита той. — Толкова страшно ли е било, дето момичето било веднъжъ съ нѣкого другого въ кафенето?

— За него бъше по-ужасно отъ вистрель въ стомаха — казвамъ азъ.

— Защо?

— Защото момичето бъше единственото нѣщо, което той имаше.

— Нали има и майка? — намѣсва се прокурорътъ.

— За нея не може да се ожени — отвръщамъ азъ.

— Защо пъкъ непремѣнно е тръбало да се жени? — пита председателя. — Не е ли още много младъ?

— Не бъше много младъ, да отиде войникъ — отвръщамъ азъ. — А да се ожени искаше, защото не можеше да се оправи следъ войната, страхъ го бъше отъ самия него и отъ спомените и търсѣше опора. Такава му бъше това момиче.

Председателът се обръща къмъ Албертъ. — Обвиняемъ, не искате ли най-после да отговаряте? Вѣрно ли е това, което казва свидетеля?

Албертъ се колебае малко. Вили и азъ го гледаме втренчено. — Да — казва той неохотно.

— Нѣма ли да ни кажете, защо носѣхте револвера у себе си?

Албертъ мълчи.

— Той винаги го носи у себе си — казвамъ азъ.

— Винаги? — пита председателът.

— Разбира се, — отговаря азъ, — също тъй както кърпата и часовника си.

Председателът ме гледа очуденъ. — Револверът не е джобна кърпа!

— Върно, — казвамъ азъ, — джобната кърпа не му бъше толкова нуждна. Понъкога не е ималъ такава.

— А револвера?

— Той нѣколко пъти му е спасявалъ живота. Отъ три години насамъ все го носи съ себе си. Това му е навикъ отъ войната.

— Но сега вече не му тръбва. Нали е миръ!

Азъ свивамъ рамене. — За това още не сме мислили.

Председателът се обръща пакъ къмъ Албертъ. — Обвиняемъ, не щѣте ли най-после да облекчите съвестта си? Не се ли разкажвате за постъпката си?

— Не — казва Албертъ тѣпло.

Става тихо. Съдебнитѣ заседатели наострятъ уши. Прокурорътъ се навежда напредъ. Вили изглежда, като че ли ще се хвърли върху Албертъ. Азъ го поглеждамъ отчаяно.

— Но вие убихте човѣкъ — казва председателътъ настойчиво.

— Азъ съмъ убилъ мнозина — отговаря Албертъ равнодушно.

Прокурорътъ скача. Заседателътъ до вратата престава да си гризе ноктитѣ. — Какво сте направилъ? — пита председателътъ задъханъ.

— Презъ войната — подхвърлямъ азъ бѣзо.

— Но това е съвсемъ друго — заявява прокурорътъ разочарованъ.

Сега Албертъ издига глава. — Какъ така е съвсемъ друго!

Прокурорътъ става. — Да не искате, да сравнявате борбата за отечеството съ вашата постъпка тукъ?

— Не, — отвръща Албертъ, — хората, които убихъ тамъ, не ми бѣха направили нищо.

— Нечувано, — казва прокурорътъ потърсенъ и се обръща къмъ председателя, — тръбва обаче да помоля...

Обаче този е по-спокоенъ. — Де ще стигнемъ, ако всички воиници мислятъ като васъ! — казва той.

— Върно е, — казвамъ азъ, — но ние не сме отговорни за това. Ако тогава тамъ — азъ соча Албертъ — не го бѣха учили да стреля върху хора, и сега нѣмаше да го направи.

Прокурорът е цѣлъ червенъ. — Не може обаче да се позволи свидетелитѣ безъ да сѫ питани...

Председателът го успокоява. — Мисля, че тук можемъ да се отклонимъ отъ правилото.

За сега ме турятъ на страна и викатъ момичето. Албертъ трепва и стисва устни. Момичето е съ черна копринена рокля и коситѣ му сѫ току-що накаждрени. Пълно съ самосъзнание то излиза напредъ. Вижда се, колко важно се чувствува.

Сѫдията пита за отношенията ѝ къмъ Албертъ и Барчеръ. Тя рисува Албертъ като непоносимъ, Барчеръ напротивъ като любезенъ човѣкъ. Никога не била мислила за женитба съ Албертъ, напротивъ съ Барчеръ била почти годена. — Господинъ Троске е още много младъ, за да се жени — казва тя и поклаща хълбоцитѣ си.

На Албертъ му тече потъ отъ челото, обаче той не се мърда. Вили си мачка рѫцетѣ. Ние едва се сдѣржаме.

Председателът пита за връзкитѣ ѝ съ Албертъ.

— Съвсемъ невинни — казва тя. — Ние бѣхме само познати.

— Развѣнуванъ ли бѣше обвиняемия?

— Разбира се — отговаря тя усърдно. Това изглежда да я ласкае.

— Какъ стана това?

— Е, така... — тя се усмихва и се обрѣща малко. — Той бѣше много влюбенъ въ мене.

Вили изпъшка глухо. Прокурорът го фиксира презъ пенснето си.

— Мръсна свиня! — разнася се внезапно презъ залата.

Всички подскачатъ. — Кой извика? — пита председателът.

Тяденъ се издига гордо.

Осѫждатъ го на петдесетъ марки глоба.

— Евтино — казва той и си вади портфела — веднага ли да платя?

На това му турятъ още петдесетъ марки и той трѣбва да напустне залата.

Момичето става явно по-скромно.

— Какво се бъ случило между васъ и Барчеръ тая вечеръ? — продължава да пита председателът.

— Нищо — отговаря тя несигурно. — Ние само седѣхме така, заедно.

Съдията се обръща къмъ Албертъ. — Имате ли да забележите нѣщо къмъ това?

Азъ го пронизвамъ съ погледи. Обаче той казва тихо: — Не!

— Показанията сѫ вѣрни, значи?

Албертъ се усмихва горчиво, лицето му е сиво. Момичето гледа втренчено разпятието, което виси на стената надъ председателя. — Възможно е. — Казва Албертъ. — Азъ днесъ за първи път ги чувамъ. Тогава съмъ се лъгалъ.

Момичето си отдъхва. Обаче твърде рано. Защото Вили скача. — Лъжа! — вика той. — Тя лъже най-безсръмно! Тя блудствуваше съ оногова, бѣше още полуогола, като излѣзе!

Врѣва и шумъ. Прокурорътъ се дере. Председателътъ прави забележка на Вили. Но той не може повече да се спре, макаръ че Албертъ го гледа отчаяно. — И на колѣно да ми паднешъ, ще кажа, — му вика той, — блудствуваше, и когато той стоеше вече предъ нея, тя му каза, че Барчеръ я биль напиль. Тогава той полудѣ и стреля! Той самъ ми разказа, когато отиваше въ участъка!

Зашитникътъ удря предъ себе си, момичето крѣска смутено: — Да, той... той... — Прокурорътъ маха съ рѣце. — Достойнството на съда налага...

Вили се обръща като бикъ къмъ него. — Не си въобразявайте толкова много, параграфна змийо, или си мислите, че предъ вашата маймунска мантиня ще мълкнемъ? Я се опитайте да ни изхвѣрлите навънъ! Какво знаете изобщо за нась? Това момче бѣше кротко и тихо, питайте само майка му! Но днесъ той стреля, както по-рано бѣ хвѣрлялъ съ камъни. Да се разкажа? Какъ ще се разкажа, когато се е разправилъ съ нѣкого, който му бѣ разбилъ всичко? Единствената грѣшка, която е направилъ, е че не е стрелялъ върху когото е трѣбало. Трѣбало е да довѣрши тази тамъ! Мислите ли, че съ глупавата дума миръ може да се изтриятъ изъ мозъка, като съ мокра гѣба четири години убийство? Знаемъ, че неможемъ да повалиме, когато си щемъ, частнитѣ си врагове, но когато ни обхване бѣсь и всичко се разбѣрка и сгромоли върху нась, тогава помислете си сѫщо, от де иде това!

Произлиза невъобразима бъркотия. Председателът напразно се мъчи да въдвори спокойствие.

Ние стоимъ тѣсно сплотени. Вили изглежда страшенъ. Козоле е свилъ юмруци. Въ тоя мигъ тѣ сж без силни спрямо нась, ние сме твърде опасни. Единъ отъ полицайтѣ не смѣе да се приближи до насъ. Азъ скачамъ предъ пейката на заседателитѣ: — Касае се за нашия другаръ, — викамъ азъ, — не го осаждайте! Той не искаше да стане равнодушенъ спрямо животъ и смърть. И ние всички не искахме това, но на войната изгубихме всички мащаби и никой не ни помогна. Патриотизъмъ, дългъ, родина, все си казвахме това, за да можемъ да издържимъ и оправдаемъ това, що правѣхме. Обаче това бѣха само понятия, а тамъ имаше толкова кръвъ, тя ги отнасяше!

Вили изведенъжъ застава до мене. — Преди години само този тукъ — той сочи Албертъ — лежеше самъ съ двама другари въ едно гнѣздо отъ картечници, единственото въ цѣлия секторъ. Нападнаха ни, но тѣ тримата бѣха съвсемъ спокойни, прицелваха се и чакаха и не стреляха много рано, мѣрѣха право въ коремитѣ и когато веригитѣ предъ тѣхъ мислѣха, че е свободно и щурмуваха, тѣ почваха да стрелятъ и стрелятъ и така докато ни дойде подкрепление, атаката бѣ отбита. После можахме да вдигнемъ ония, които картечницата бѣше покосила — двадесетъ и седемъ ударени въ корема, всичкитѣ смъртно, безъ да се говори за ударенитѣ въ гърдитѣ, краката, главата. — Тоя тукъ — той пакъ сочи Албертъ, — самъ съ двамата си другари приготви ранени за цѣла болница, а при това повечето и съвсемъ недоживѣха до тамъ. За това получи желѣзния кръстъ първа степень и похвала отъ полковника. Разбирате ли сега, защо той не попада подъ вашите параграфи и гражданска сѫдилища? Не можете да го сѫдите! Той е войникъ, нашъ другаръ е и ние го оправдаваме!

Сега обаче прокурорътъ най-после може да продума. — Такава фатална разпуснатостъ, — пышка той и крещи на стражара да арестува Вили.

Наново шумъ. Вили държи всички въ шахъ. Азъ пакъ почвамъ. — Разпуснатостъ? Чрезъ кого? Чрезъ васъ! Вие всички трѣбва да се изправите предъ нашия сѫдъ! Съ вашата война ни направихте такива! Затворете и насъ сега, това ще е най-доброто! Какво сторихте за насъ, като се върнахме? Нищо! Нищо! Спорѣхте за победитѣ, освещавахте военни паметници, говорихте за геройство, а се криехте предъ

отговорноститъ! Тръбаше да ни помогнете! Но вие ни оставихте сами въ най-тежкото време, когато пакъ тръбаше да си търсимъ пжтя обратно! Тръбаше да проповѣдвате отъ всички амвони, като ни уволняваха тръбаше да ни дадете това, да ни кажете: — Ние всички се излъгахме страшно. Нека сега заедно търсимъ пжтя. Имайте куражъ! За въсъ е най-тежко, понеже не сте оставили нищо, което сега да ви поеме! Имайте търпение! — Тръбаше да ни покажете пакъ живота! Да ни научите пакъ да живѣемъ! Но вие ни изоставихте! Оставихте ни да отидемъ по дяволитъ! Тръбаше да ни учене да вѣрваме пакъ въ добрина, редъ, обнова и любовь! Вместо това почнахте пакъ да подправяте, да насьсквате, да изтъквате вашите параграфи.

Единъ отъ нась вече пропадна отъ това. Ето вториятъ сега!

Ние сме извънъ себе си. Всичката ни яростъ, всичкото ни озлобление и разочарование блика отъ нась. Въ залата владѣе ужасна бъркотия. Трае доста, докато се възвори до нейде спокойствие. Налагатъ ни на всички по единъ день арестъ за неприлично държание предъ съда и веднага тръбва да излѣземъ. И сега лесно бихме могли да се разправимъ съ стражаритъ, но не искахме. Искаме да отидемъ съ Албертъ въ затвора. Минаваме близо край него, за да му покажемъ, че всички сме съ него.

По-късно чуваме, че е осъденъ на три години затворъ и че приель наказанието безъ да каже ни дума.

III

У Георгъ Рае е заседнала една мисъль. Той иска да застане още веднъжъ лице съ лице срещу миналото. Удава му се да се снабди съ паспортъ на чужденецъ и да премине границата. Той пътува през градове и села, стои по гаритѣ и най-после вечеръта е тамъ, дето е искалъ да отиде.

Безъ да се спира, той минава презъ улицитѣ, излиза изъ града и върви къмъ височинитѣ. Работници, които се прибиратъ, идатъ насреща му. Деца играятъ въ освѣтенитѣ отъ фенеритѣ локви. Нѣколко автомобила профучаватъ. После е тихо.

Вечерната дрезгавина е още достатъчно ясна, та още се вижда. Освенъ това очите му сѫ свикнали на тъмнината. Той оставя пътя и прекосява презъ полето. Следъ малко се спъва. Ръждясала тель се закача за панталонитѣ му и ги скъсва. Той се навежда, за да се откачи. Това е бодливата тель на една мрежа, която се простира надлъжъ по единъ срутенъ окопъ. Рае се изправя. Голитѣ полета на сражението сѫ предъ него.

Въ несигурния сумракъ тѣ сѫ едно разровено и вцепенено море, една вкаменена буря. Рае усъща гнилата миризма на кръвъ, барутъ и пръсть, дивата миризма на смъртъта, която е все още въ тази мѣстностъ и има власть надъ нея.

Неволно той свива глава, раменетѣ му се издигатъ, ръцетѣ висятъ отпуснати напредъ, киткитѣ му сѫ готови да паднатъ отъ ставите; — така не се ходи въ градовете, така дебне, свито, предпазливо животното, така се варди, дебнейки, войникътъ.

Той се спира и разглежда терена. Преди единъ часъ само този му бѣше чуждъ, а сега той пакъ го познава, знае всѣка височина, всѣка гънка на почвата, всѣка долина. Никога не се е махалъ отъ тукъ, месеците се смачкватѣ като хартия въ пакъ пламналия споменъ, тѣ горятъ и се пръскатъ като димъ — тукъ дебне пакъ подпоручикъ Георгъ Рае вечеръ на патраулъ, и нищо друго не е станало помежду това. Около него е само вечерното мълчание и слабия вѣтъръ въ тревите; но въ ушите му бучи пакъ битката, той вижда какъ бѣснѣятъ

експлозиите, свъртилни ракети висят като гигантски джгови лампи надъ опустошението, чернонажежено ври небето, и земята се плакне въ фонтани и сърни кратери, гърмейки отъ хоризонть до хоризонть.

Рае стисва зъби. Той не е фантасть, но не може да се брана. Споменът го връхлетява като вихрушка, тука още нѣма миръ, нѣма ясния миръ на останалия свѣтъ, тука е все още война и борба, тукъ продължава да бѣснѣе разрухата и нейнитѣ вихри се губятъ въ облаците.

Земята граби, тя посъга къмъ него като съ ржце, жълтата пръстъ лепне по обущата и прави стѫпките тежки, сякашъ мъртвите искатъ да привлѣкатъ останалия съ глухи рѣмжения къмъ себе си.

Той тича презъ черните полета съ ямите. Вѣтърътъ се усилва, облаците минаватъ, а понѣкога месецътъ излива своята бледа свѣтлина надъ мѣстността. Всѣки пжътъ тогава Рае спира съ свито сърдце, хвърля се долу и лежи прилепналъ и неподвиженъ на земята. Той знае, че нѣма нищо, обаче следния пжътъ пакъ скача уплащенъ въ една яма. Създавашъ и гледашъ, той попада подъ закона на тая земя, по която не можешъ да ходишъ правъ.

Месецътъ е станалъ като гигантска свѣтилна ракета; Пъноветъ на горичката стоятъ черни предъ русата свѣтлина. Задъ развалините на чифлика се простира клисура, презъ която никога не нападаха. Рае е клекналъ въ единъ окопъ. Парчета отъ кайшъ лежатъ тука, нѣколко тенджери, една лъжица, изкаляни ржчни бомби, патрондаши, а до тѣхъ, синьозелено мокро сукно, разнищено, на половина вече пръстъ, останки отъ единъ войникъ.

Той лѣга на земята, на очите си, — и мѣлчанието почва да говори. Глухо, огромно бучение е въ земята; тя диша на пресѣкулки, кънти и пакъ фучи, трака и звънти. Той забива нокти въ нея, притиска глава о нея, мисли, че чува гласове и викове, би искалъ да пита, да говори, да крещи; той се вслушва и чака за отговоръ, отговоръ за живота си.

Обаче само вѣтърътъ се засилва, облаците минаватъ по-бързо и по-низко, сѣнки следъ сѣнки бѣгатъ презъ полето. Рае се изправя, отива нататъкъ, безъ посока, върви дълго, докато стига предъ черните кръстове, които сѫ изправени въ дълги редици единъ следъ други, като нѣкоя рота, батальонъ, полкъ, армия.

И внезапно той знае всичко. Предъ тия кръстове рухва цѣлата сграда на голѣмитѣ думи и понятия. Тукъ само има още война, не вече въ мозъците и размѣстените спомени на избавилите се! Тукъ стоятъ изгубените години, които не се изпълниха, като призрачна мъгла надъ гробовете. Тукъ крещи неживѣниятъ животъ, който не намира спокойствие, и мълчанието му ехти до небето; тукъ тече като огромна жалба презъ нощта силата и волята на една младостъ, която умре, преди да почне да живѣе.

Трѣпки го обливатъ. Изведнѣжъ той ярко разпознава своята героична заблуда, празната бездна, въ която потънаха вѣрностъ, храбростъ и животъ на едно цѣло поколѣние. Души го и го разтърска.

— Другари! — вика той въ вѣтъра и нощта: — Другари! Предадоха ни! Още веднѣжъ трѣбва да потеглимъ! Срещу тѣхъ! Противъ тѣхъ, другари!

Той стои предъ кръстовете, месеца пакъ изплува, той ги вижда да блестятъ, тѣ се издигатъ съ разперени рѣце, стѫпките имъ ехтятъ, той стои предъ тѣхъ и марширува на място, протѣга рѣка нагоре: — Другари — маршъ!

И брѣква въ джоба си и пакъ издига рѣка... Единъ уморенъ, самотенъ изстрѣль, който се подема и отнася отъ вѣтъра, — после колѣнетѣ му се олюляватъ, той се подпира на рѣце, обрѣща се съ последно усилие къмъ кръстовете — вижда ги, че марширатъ, удрятъ съ кракъ и се движатъ, — тѣ марширатъ бавно и пѣтъ имъ е дѣлъгъ, много ще трае, ала вървяте напредъ, ще пристигнатъ, и ще се биятъ своето последно сражение, сражението за живота; — тѣ марширатъ мълчаливо — една тѣмна армия — най-дѣлгия пѣтъ, пѣтъ въ сърдцата... ще мине много време, но какво е за тѣхъ време? Тѣ сѫ потеглили, тѣ марширатъ, тѣ идатъ...

Главата му пада долу, около него става тѣмно, той пада напредъ, марширува съ шествието. Като нѣкой, който късно е намѣрилъ пѣтъ си за дома, той лежи на земята, съ разперени рѣце, очите вече мжтни, едно колѣно свито. Тѣлото трепва още веднѣжъ, после всичко става сънъ, само вѣтърътъ е още тукъ надъ пустата, далечна ширъ, той вѣе и вѣе, надъ облаците и небето, надъ полята и безкрайните равнини съ гробовете и ямите и кръстовете.

ФИНАЛЪ

I

Земята мерише на мартъ и теменужки. Иглики се подаватъ подъ влажната шума. Морави блестятъ браздите на нивите.

Ние вървимъ по една горска пътека. Вили и Козоле напредъ. Валентинъ и азъ следъ тяхъ. За пръвъ пътъ отъ дълго време сме пакъ заедно. Сега се виждаме много рѣдко.

Карль ни даде за тоя денъ своя новъ автомобилъ. Но той самъ не дойде, нѣма време. Отъ нѣколко месеца той печели много пари, защото марката пада и това благоприятствува на неговата търговия. Шофьора му ни докара до тука.

— Какво правишъ собствено, Валентинъ? — питамъ азъ.

— Обикалямъ по панаиритъ, — отговаря той. — Съ една люлка съ лодки.

Поглеждамъ го очудено. — Че отъ кога?

— Вече сума време. Партийорката ми ме напусна. Тя сега танцува въ единъ барь. Фокстротъ и танго. Това днесъ повече се търси. Да, а за такава работа единъ старъ фронтовъ чуканъ като мене не е достатъчно финъ.

— Изкарвашъ ли поне нѣщо? — питамъ азъ.

Той махва съ ржка. — Спри! За да живѣя — малко, за да умра — премного! А това вѣчно скитане! Утре валяка пакъ почва да се търкаля! Заминаяме за Крефелдъ. Съвсемъ закжсахме, Ернстъ! Кѫде собственно се дѣва Юпъ?

Азъ свивамъ рамене. — Изселиль се е. Както и Адолфъ. Нищо не се чува вече за тяхъ.

— Ами Артуръ?

— Той скоро ще е милионеръ, — отвръщамъ азъ.

Козоле се спира и протѣга ржце. — Деца, — да се разхождашъ е много хубаво — ами да не си безъ работа!

— Не се ли надѣвашъ, да намѣришъ скоро нѣкаква работа? — пита Вили.

Фердинандъ клати глава. — Нѣма да е лесно. Азъ съмъ въ черния списъкъ. Не съмъ достатъчно кротъкъ. Ехъ, поне съмъ здравъ. За сега

заемамъ отъ Тяденъ. Той е тълстъ сега.

На една полянка се спираме. Вили изважда кутия цигари, които Карль му бѣше далъ. Лицето на Валентинъ се прояснява. Сѣдаме и пушимъ.

Върховетъ на дърветата скърцатъ леко. Нѣколко кадънки чуруликатъ. Слънцето е вече силно и топло. Вили се прозява отъ все сърдце и се изтѣга на палтото си. Козоле си прави отъ мжхъ подpora за главата и сѫщо си лѣга. Валентинъ седи замисленъ до дънера на единъ букъ и разглежда единъ зеленъ брѣмбаръ.

Поглеждамъ близкитѣ лица, за мигъ всичко странно се залюлява — ние сме пакъ заедно, както тъй често по-рано — само нѣколцина — но и ние самитѣ наистина ли сме заедно?

* * *

Козоле внезапно се вслушва. Отъ далечъ се зачуватъ гласове. Млади гласове. Навѣрно ученици екскурзиянти, които въ тоя сребристо забуленъ денъ правятъ, съ китари и ленти, първия си излетъ. Преди войната и ние правѣхме така — Лудвигъ Брайеръ, Георгъ Рае и азъ.

Облѣгамъ се назадъ и мисля за времето тогава; — за вечеритѣ предъ огъня, за народнитѣ пѣсни, китаритѣ, нощитѣ предъ палатката. Това бѣ нашата младостъ. Въ годинитѣ преди войната живѣше въ романтиката на странствуващите птички^[1] въодушевлението за ново свободно бѫдеще; то пламтѣ още нѣколко време въ окопитѣ и рухна въ 1917 година въ ужаса на масовитѣ сражения.

Гласовете се приближаватъ. Подпирамъ се на рѣцетѣ си и издигамъ глава, за да ги видя като минатъ. Странно, преди нѣколко години само и ние принадлежахме къмъ тѣхъ, а сега това е сякашъ нѣкакво съвсемъ ново поколѣние, едно поколѣние следъ нась, което пакъ може да поеме това, що ние трѣбаше да изтѣрвемъ.

Викове се разнасятъ. Цѣлъ потокъ гласове, почти хоръ. После само единственъ гласъ, неясенъ, още не се разбира. Клончетата се кършатъ и почвата ехти глухо отъ много стѣпки. Пакъ се извиква. Пакъ стѣпки, кършене на клончета, тишина. После ясно и разбрано

една заповѣдъ: — Отъ дѣсно приближава кавалерия — на групи обѣрни на дѣсно — маршъ — маршъ!

Козоле скача. Азъ сѫщо. Споглѣждаме се. Нѣкаквъ призракъ ли ни дразни? Какво значи това?

Но ето ги че изкачатъ изъ храститѣ, тичатъ край гората, залѣгатъ по земята... — Мѣрникъ четиристотинъ! — крѣска пакъ гласа отъ преди. — Стреляй!

Нѣщо трака и пука. Една дѣлга редица петнадесетъ — до седемнадесетгодишни момчета лежатъ прѣснати до края на гарата. Тѣ сѫ облѣчени съ куртки я препасани съ кожени колани. Всички сѫ облѣчени еднакво — сиви куртки гамashi и фуражки съ значки — умишлено е подчертана униформата. Всѣки има тояга съ жelѣзенъ връхъ, съ която удря по дѣрветата, за да наподобява пушечната стрелба.

Подъ воинственитѣ фуражки обаче надничатъ млади, червенобузи детски лица. Внимателно и вѣзбудено тѣ се взиратъ къмъ кавалерията, която иде отъ дѣсно. Тѣ не виждатъ нѣжното чудо на теменужкитѣ подъ кафяната шума — нито моравата омора на зачатието надъ нивитѣ, — нито мжхнатата вълнеста козина на младия заякъ, който подскача изъ браздитѣ. Но не, тѣ виждатъ заяка — обаче се прицелватъ само по него, и по-силно се чува тракането по дѣнеритѣ. Задъ тѣхъ стой единъ едъръ мжжъ съ малко коремъ, сѫщо съ куртка и гамashi, той дава енергични заповѣди: — Стреляй по-спокойно! Мѣрникъ двесте! — Той има воененъ далекогледъ и наблюдава неприятеля.

— Ахъ, небесни Боже! — казвамъ азъ поразенъ.

Козоле се бѣ съвзель отъ своето очудване. — Какви сѫ тия глупави идиотщици? — вика той разяренъ.

Но зле е попадналъ. Водачътъ, къмъ когото се присъединяватъ още двама, гърми и трѣщи. Мекиятъ пролѣтенъ вѣздухъ брѣмчи отъ силни изрази. — Свивай си муциуната, страхливецо! Врагове на отечеството. Предателска шайка!

Момчетата усьрдно пригласяятъ. Едно свива ржничката си на юмрукъ. — И васъ ще ви подберемъ веднѣжъ! — вика то съ звѣнливъ гласъ. — Страхливици! — подхваща друго. — Пасифисти! — трето. — Трѣбва да се довѣршатъ тѣзи большевици, по-рано нѣма да се освободи Германия! — вика бѣрзо като научено четвърто.

— Така! — учителът го тупа по рамото и се изстълва напредъ.
— Прогонете ги, момчета!

Въ тоя мигъ се събужда Вили. До сега бъше спалъ. Въ това си е все старъ войникъ — щомъ се обтегне, заспива веднага.

Той се изправя. Водачът веднага се спира. Вили се озърта ококорено и после се изсмива. — Балъ съ маски ли има тукъ? — пита той. После схваща ситуацията. — Така е добре, — ръмжи той къмъ водача, — много време наистина ни липсвахте вече! Да, да, отечество — вие само сте го взели съ тапия, а? Другитъ сѫ все предатели, а? Смѣшно: три четвърти отъ нѣмската армия били все предатели. Я се махайте, вампири проклети! Не можете ли да оставите на децата нѣколко години, когато тъ още нищо не знаятъ за тия работи?

Водачът оттегли армията си. Но гората ни опротивѣ. Връщаме се назадъ къмъ селото. Задъ насъ се носи ритмично и отсѣчено: Напредъ! Маршъ! — Напредъ!

— Напредъ! — Вили се хваща за коситъ. — Да ни бъше казаль нѣкой това на фронта!

— Да — казва Козоле сърдито — така се захваща пакъ.

* * *

Предъ селото намираме малка гостилиница съ градина, въ която вече сѫ извадени нѣколко маси. Макаръ че Валентинъ следъ единъ часъ трѣбва да бѫде пакъ при своите лютки, съдаме за малко, за да използваме времето, — кой знае, кога пакъ ще се съберемъ!

Бледна вечерна заря обагря небето. Азъ мисля все за сцената преди малко. — Ахъ, Господи, Вили, — казвамъ азъ, — ние още живѣемъ и едва излѣзохме отъ тамъ, — какъ е възможно да има вече пакъ хора, които да правятъ такова нѣщо?

— Всѣкога ще ги има, — отговаря Вили необикновено сериозно и замислено, — но и насъ все ще ни има. Така като насъ мислятъ още suma хора. Повечето, може да ми повѣрвате. На мене отъ тогава — отъ Лудвигъ и Албертъ — ми е минало много презъ кратуната, и азъ намирамъ, че всѣки по свой начинъ може да върши нѣщо, дори и когато вместо глава има рѣпа. Идущата седмица свършва ваканцията ми и пакъ трѣбва да вървя да даскалувамъ на село. Но на това просто

се радвамъ. Ще науча децата, какво наистина е тъхното отечество. Тъхната родина, а не нѣкаква политическа партия. Тъхната родина сж дърветата, нивитѣ, земята, а не надути приказки. Дълго обмисляхъ това и намѣрихъ най-после, че сме достатъчно възрастни, за да имаме нѣкаква задача. Ето моята! Тя не е голѣма, признавамъ. Но за менъ стига. Азъ не съмъ Гьоте.

Азъ кимвамъ утвърдително и дълго го гледамъ. После тръгваме.

Шофьора ни чака. Тихо се плъзга колата презъ бавно настѫпващата мрачина. Близо сме до града и вече блѣскатъ първите лампи. Тогава въ скърцането и въртенето на колелата се смѣсва нѣкакъвъ провлѣченъ, дрезгавъ, гърленъ звукъ — по нощното небе се носи, по направление къмъ изтокъ единъ оствър клинъ — ято диви гжски.

Ние се споглеждаме. Козоле иска да каже нѣщо, но после мърква. Всички мислимъ сѫщото. Идва градътъ съ шумъ и улици. Валентинъ слиза. После Вили. После Козоле.

[1] Ученнически сдружения за излети. — Б. пр. ↑

II

Цѣлъ день бѣхъ въ гората. Сега съмъ уморенъ, затова влѣзохъ въ единъ малъкъ хотелъ на къра и взехъ стая за нощта. Леглото е вече направено, но още не ми се спи. Сѣдамъ до прозореца и се вслушвамъ въ шумолението на пролѣтната нощъ.

Сѣнки се преливатъ между дърветата, а отъ гората долитатъ викове, като че ли тамъ лежатъ ранени. Спокоенъ и сдѣржанъ, гледамъ въ тѣмнината, защото не се боя повече отъ миналото. Гледамъ въ угасналитѣ му очи безъ да се отвѣрна. Ставамъ дори насреща му, връщамъ мислитѣ си къмъ землянкитѣ и ямитѣ; — обаче като се върнатъ, тѣ не носятъ съ себе си страхъ и ужасъ, а сила и воля.

Очаквахъ нѣкаква буря, която да ме спаси и отнесе — а то дойде полекичка, безъ да го усѣтя. Но то е тукъ. Докато се отчайвахъ и мислѣхъ всичко за изгубено, то тихо израстна. Мислѣхъ, че раздѣлата е всѣкога край. Днесъ знамъ: и растежа е раздѣла. И растежа значи напуштане. А край нѣма...

Една част отъ живота ми бѣше въ служба на разрушението, — принадлежеше на умразата, враждата, на убиването. Но ми остана животътъ. Той е почти една задача, единъ пжть. Ще работя надъ себе си и ще бѣда готовъ, ще движа ржцетѣ си, — и мислитѣ си; нѣма да си отдавамъ толкова важностъ, ще продължавамъ да вървя, ако и да ми се иска понѣкога да спра. Има много да се гради наново, почти всичко да се поправи, трѣбва да работимъ и да изкопаемъ, каквото бѣ засипано презъ годинитѣ на гранатитѣ и картечицитѣ. Не всѣки трѣбва да бѣде пионеръ, — има нужда и отъ по-слаби ржце и по-дребни сили. Тамъ ще си търся мястото. Тамъ ще мълкнатъ мъртвитѣ и миналото нѣма вече да ме преследва, но ще ми помага.

Колко просто е всичко това, но колко дѣлго трая, докато го намѣря. А може би, щѣхъ да се заблудя още въ началото, щѣхъ да падна жертва на теленитѣ примки и взривнитѣ патрони, ако смъртъта на Лудвигъ не се бѣше издигнала като ракета предъ насъ и не бѣ показала пжтя. Ние се отчайвахме, когато виждахме, че вълната на общия ни стремежъ, волята на мощното простира животъ придобитъ пакъ

на предъла на смъртъта, не помете отживѣлите вече форми на полуистината и себелюбието, и не си потърси нови бръгове, ами се просмука въ блатата на забравата, бѣ отведена въ тинята на фразитѣ, изтече въ каналитѣ на отношенията, на грижитѣ и на професиитѣ. Днесъ знамъ, че всичко въ живота е, може би, подготовка, дейност по отдѣлно, въ отдѣлни клетки, въ отдѣлни канали, всѣки за себе си — и както клеткитѣ и каналитѣ на едно дърво само трѣбва да приематъ и предаватъ нататъкъ сока, който се издига нагоре, така нѣкога отъ това ще стане шумолене, огрѣна отъ слънцето шума, върхове, и свобода. Ще започна.

То нѣма да бѫде сбѫдновението, за което мечтаехме на младостъ и което очаквахме следъ годинитѣ на фронта. То ще е пжть както другитѣ, съ камъни и хубави части, съ разровени мѣста и села и полета; — пжть на работата. Ще съмъ самъ. Може би ще намѣря понѣкога спѣтникъ за известно разстояние, — но не за винаги.

И може често да трѣбва да си дигамъ раницата, когато вече раменетѣ сж уморени; често ще се забавямъ на кръстопжтища и граници, дето ще трѣбва да оставямъ по нѣщо, да се препъвамъ и падамъ, обаче пакъ ще стана, нѣма да остана да лежа, ще вървя нататъкъ и нѣма да се повръщамъ назадъ. Може би, не ще мога никога вече да бѫда съвсемъ щастливъ, може би войната разби това и азъ ще съмъ все така унесенъ и нийде напълно свой; — обаче нѣма да бѫда никога съвсемъ нещастенъ, — защото все ще има нѣщо да ме дръжи, па ако и да сж само ржцетѣ ми или едно дърво или дишащата земя.

* * *

Сокътъ се издига въ дърветата, съ слабъ пукотъ се разтварятъ пжпкитѣ, тъмнината е пълна съ шума на растенето. Нощта и месецътъ сж въ стаята. Животътъ е въ стаята. Въ мебелитѣ пръщи, масата пука, долапътъ скърца. Преди много години сж ги отсѣкли и нарѣзали, рендосали и слепили, направили на предмети, които да служатъ, — на маси, столове и легла; — ала всѣка пролѣтъ, въ нощитѣ на сока, пакъ шумоли въ тѣхъ, тѣ се пробуждатъ, протѣгатъ, не сж вече вещи, столоветѣ пакъ иматъ дѣлъ въ обращението и течението на живота вънъ. Подъ краката ми скърцатъ и се движатъ дѣскитѣ на пода, подъ

ржаетъ ми пука перваза на прозореца, а на пътя до вратата дори разпуканиятъ, загнилъ дънеръ на една липа пуша дебели, кафяви пъпки — следъ нѣколко седмици и той ще има малки копринено зелени листа като широко разперенитъ клони на явора, които го засъннатъ.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.